

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ  
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ  
ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА  
АКАДЕМІЯ» ДУНАЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ  
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА  
БАРАНОВИЧСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ПОЛОЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВИЩА ТЕХНІЧНА ШКОЛА В КАТОВІЦЕ  
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ЛЮБЛІНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ ІОАННА ПАВЛА ІІ  
КОСТАНАЙСЬКА АКАДЕМІЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ  
СПРАВ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ІМЕНІ ШРАКБЕКА  
КАБИЛБАСВА

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ  
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ГАЛУЗІ  
ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНИХ  
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК – 2021**

**ACTUAL ISSUES OF THEORY  
AND PRACTICE IN THE FIELD  
OF LAW, EDUCATION, SOCIAL AND  
BEHAVIOURAL SCIENCES – 2021**

*Матеріали  
міжнародної науково-практичної конференції  
(м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 року)*

Чернігів 2021

УДК [34+37+33]"2021"  
А43

*Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 6 від 12.04.2021 року).*

**Головний редактор:**

**Тогочинський О. М.**, доктор педагогічних наук, професор,  
заслужений працівник освіти України.

**Редакційна колегія:**

**Олійник О. І.**, кандидат юридичних наук, доцент;

**Чебоненко С. О.**, кандидат педагогічних наук, доцент;

**Пузирьов М. С.**, доктор юридичних наук;

**Сикал М. М.**, кандидат юридичних наук;

**Єрмак О. В.**, кандидат юридичних наук.

**А43** **Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 398 с.**

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням суспільного управління, законодавства, проблемам криміналістики, психолого-педагогічним та соціальним методам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним і культурним явищам як в Україні, так і за її межами.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.*

**УДК [34+37+33]"2021"**

# ЗМІСТ

<b>ВІТАЛЬНЕ СЛОВО</b> .....	11
-----------------------------	----

## СЕКЦІЯ 1

### ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

<i>Абильмажинов Марат Даулетович</i> К ВОПРОСУ ТАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ СИЛЫ И СПЕЦИАЛЬНЫХ СРЕДСТВ СОТРУДНИКАМИ ПОЛИЦИИ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЗАДАЧ ПО ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА.....	13
<i>Аніщенко Вікторія Олександрівна</i> ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ .....	17
<i>Ахметова Юлія Радіківна, Повечера Ірина Віталіївна</i> МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА» У 6 КЛАСІ .....	21
<i>Гетта Василь Григорович, Єрмак Сергій Миколайович</i> КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ .....	23
<i>Горбач Ігор Олександрович</i> ЛІДЕРСТВО ЯК АСПЕКТ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРІВ .....	27
<i>Іваній Олена Миколаївна</i> РОЛЬ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ У РЕФОРМУВАННІ ТА МАРКЕТИЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВИТИ .....	31
<i>Квітка Аліна Сергіївна</i> ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	34
<i>Кравченко Світлана Миколаївна</i> ВІРТУАЛЬНІ ШКОЛИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ТРЕНД ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВИТИ І НАВЧАННЯ У США .....	36
<i>Максименко Оксана Олексіївна</i> АДМІНІСТРАТИВНА ТА ОСВІТНЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ У ПОЛЬЩІ .....	38
<i>Тогочинський Олексій Михайлович</i> СУЧАСНІ ТРЕНДИ В ПІДГОТОВЦІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ .....	41
<i>Третяк Олена Станіславівна</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЗНАТЬ 08 «ПРАВО» ДО ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ.....	44
<i>Чебоненко Станіслав Олегович</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДКВС УКРАЇНИ З ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ....	48
<i>Шпарик Оксана Михайлівна</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ: ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ .....	51

**СЕКЦІЯ 2**  
**ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО**  
**ЛАНДШАФТІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМИ**  
**ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ**

<i>Гончаренко Оксана Григорівна</i> ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ВЛАСНОГО КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ .....	54
<i>Джурило Аліна Петрівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ .....	57
<i>Доній Наталія Євгенівна</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АНОМІЇ ДОБИ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА МЕЖИ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ У РАМКАХ ЛІНІЇ ДЮРКГЕЙМА- МЕРТОНА .....	61
<i>Кушнарєва Наталія Миколаївна</i> ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ З ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСОБУ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ .....	65
<i>Лівик Марія Сергіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИБУДОВУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ....	69
<i>Локшина Олена Ігорівна</i> ІННОВАЦІЙНЕ БАЧЕННЯ ЄВРОПИ У ФЛАГМАНСЬКИХ ІНІЦІАТИВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ .....	73
<i>Попружна Алла Василівна, Ворушило Олександр Валерійович</i> ПАМ'ЯТНИКИ ЖІНКАМ У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ЧЕРНІГІВЩИНИ .....	75

**СЕКЦІЯ 3**  
**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ**  
**У РОЗБУДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

<i>Калішак Володимир Петрович, Левицький Володимир Вікторович,</i> <i>Коробко Віталій Анатолійович</i> ПРИПИНЕННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	78
<i>Колб Олександр Григорович, Дучимінська Леся Миронівна</i> НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ВЗАЄМОДІЇ – ОДНА З ПРОБЛЕМ, ЩО ВПЛИВАЄ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ .....	84
<i>Красковський Євгеній Михайлович</i> ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ .....	87
<i>Кубрак Руслан Миколайович</i> ПЕРЕДАЧА ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ В УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР ВЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ЗЛОЧИНІВ .....	91
<i>Кузнєцов Олександр Олексійович</i> ПРАВОВА ОСНОВА ВИКОРИСТАННЯ ІНЖЕНЕРНИХ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ .....	95

<b>Олійник Олександр Іванович</b> ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.....	99
<b>Шумна Лариса Петрівна, Кисельов Дмитро Валентинович</b> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВИХ ТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ .....	103

#### СЕКЦІЯ 4

### ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ Й СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

<b>Авдєєва Галина Костянтинівна</b> ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ І ПОТЕРПІЛОГО НА ПЕРЕВІРКУ ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА: ЗАКОРДОННИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД .....	108
<b>Алманов Данило Вікторович, Павлова Наталя Валеріївна</b> ЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ .....	111
<b>Богдан Юрій Михайлович</b> ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ВІДНОСИН НА ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ .....	114
<b>Василик Віталій Валентинович</b> ПРАВОВІ ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОТЕНЦІЙНОЇ МОЖЛИВОСТІ ВИЙТИ НА СВОБОДУ ОСОБИ, ЯКА ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ .....	117
<b>Глинська Наталя Валеріївна, Кленка Дар'я Ігорівна</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ, ПОСТАНОВЛЕННЯ ЯКИХ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ .....	121
<b>Денисенко Катерина Вікторівна</b> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ..	125
<b>Зінчук Юлія Олександрівна, Заліська Юлія Олександрівна</b> ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ .....	128
<b>Зубик Юрій Миколайович, Павлова Наталя Валеріївна</b> СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ І ВІДЕОЗАПІСУ В РОЗСЛІДУВАННІ, РОЗКРИТТІ ТА ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНІВ....	131
<b>Іваній Владислав Ігорович</b> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ .....	135
<b>Карелін Владислав Володимирович, Селюх Юлія Михайлівна</b> РОЛЬ ПРОКУРОРА У ПІДТРИМАННІ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ .....	138
<b>Карпенко Максим Володимирович, Тимофєєва Неля Василівна</b> ПІДГОТОВКА ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ .....	140
<b>Керницький Олег Олександрович</b> ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	144

<b>Колодажний Максим Геннадійович</b> ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН VS РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ .....	147
<b>Курсабаева Зарина Ібрагимовна</b> К ВОПРОСУ О ПРЕДУПРЕДИТЕЛЬНОЙ РОЛИ МЕР ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО... 151	
<b>Куц Віталій Миколайович</b> СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОТИДІЮ ЇЇ ВИЯВАМ.....	155
<b>Ланкін Андрій Васильович</b> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРАВ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ .....	159
<b>Макаренко Олександр Валерійович, Чалаван Віктор Арисович, Гуртовий Андрій Петрович</b> ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ .....	163
<b>Олійник Євгеній Юрійович</b> ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ .....	167
<b>Останчук Людмила Григорівна, Поплавська Аліна Миколаївна</b> ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ЯК ДІЄВИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ .....	172
<b>Пасічник Олена Миколаївна, Єрмак Олексій Вікторович</b> ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ .....	175
<b>Петрик Дмитро Петрович</b> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СПІВРОБІТНИКАМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ .....	179
<b>Полуніна Лілія Валентинівна, Паламарчук Олег Ігорович</b> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДЛІТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ .....	182
<b>Пузиревський Максим Вячеславович</b> ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО (ГЕНЕТИЧНОГО) МЕТОДУ ПІЗНАННЯ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ УКРАЇНИ .....	185
<b>Рудий Владислав Сергійович, Павлова Наталя Валеріївна</b> АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОГО НАРКООБИГУ В УКРАЇНІ.....	189
<b>Самофалов Олександр Леонідович, Самофалов Леонід Прохорович</b> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ .....	192
<b>Свириденко Наталя Миколаївна</b> СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ .....	196

<b>Скаков Айдаркан Байдекович</b> О ЗНАЧЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ И АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ .....	199
<b>Снітко Микола Євгенійович, Боднар Ігор Володимирович</b> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ .....	204
<b>Триньова Яна Олегівна</b> ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОДЕРЖАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ .....	207
<b>Тюфтії Сергій Миколайович</b> МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	211
<b>Шамрук Наталія Борисівна</b> СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВІКТИМОЛОГІЯ» У СУЧАСНІЙ НАУЦІ.....	214
<b>Яценко Микола Вікторович</b> ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ .....	217

## СЕКЦІЯ 5 СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

<b>Борець Юлія Василівна, Щербата Вікторія Григорівна</b> ТИПИ МАНІПУЛЮВАННЯ В СИСТЕМАХ «КЕРІВНИК – ПІДЛЕГЛИЙ» ТА «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ».....	221
<b>Бугера Сергій Іванович</b> ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	225
<b>Волеваха Ірина Борисівна</b> ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ПСИХОЛОГА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ.....	227
<b>Данильченко Тетяна Вікторівна</b> ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ .....	231
<b>Дем'яненко Юлія Олександрівна, Єльцова Яна Євгенівна</b> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА СЕЛФІ.....	235
<b>Кухар Тетяна Володимирівна</b> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСТАНОВ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	238
<b>Мірошниченко Оксана Миколаївна</b> ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК БАР'ЄР НА ШЛЯХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ .....	241
<b>Настояща Уляна Володимирівна, Кісельова Аліна Миколаївна</b> ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	246
<b>Нікіфорова Тетяна Іванівна</b> СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ .....	249

<b>Остополец Ирина Юрійвна, Ковальов Сергій Андрійович</b> ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА ПІДГОТОВКА СПОРТСМЕНІВ-ДЗЮДОЇСТІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ .....	252
<b>Пахомов Ілля Володимирович, Фоцій Святослав Володимирович</b> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАНЦІВ КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ВИХОВНОЇ КОЛОНІЇ .....	254
<b>Поцелуйко Ірина Володимирівна</b> ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	258
<b>Шендерук Олена Борисівна</b> ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СПРОБА ЗМІНИТИ СВІТ НА КРАЦЕ.....	262

## СЕКЦІЯ 6

### ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

<b>Берднік Інна Володимирівна, Гарига-Грихно Маргарита Михайлівна</b> РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 240 КК УКРАЇНИ, ВІД СКЛАДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 57, 58 КпАП.....	265
<b>Гуминский Максим Николаевич</b> РАЗВИТИЕ ИНТЕГРАЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА (НА ПРИМЕРЕ СНГ) В ОБЛАСТИ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИКОВ.....	268
<b>Дудченко Оксана Сергіївна</b> ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ РАД У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х РР. ....	272
<b>Іванова Марія Андріївна</b> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ТРУПІВ .....	275
<b>Катлун Євгеній Іванович, Махлай Олег Анатолійович</b> ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТІВ ПОСТРІЛУ МЕТОДОМ ГАЗОВОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ (ПОЛУМ'ЯНО ІОНІЗАЦІЙНИЙ ДЕТЕКТОР).....	277
<b>Кірик Алла Юрійвна</b> ВИЗНАЧЕННЯ ІМЕНІ ДИТИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН .....	281
<b>Коваленко Вадим Валентинович</b> КРИТЕРІЙ «ЯКОСТІ ЗАКОНУ» ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ «ДОБРОГО ВРЯДУВАННЯ».....	284
<b>Конопля Юрій Миколайович, Зливко Станіслав Володимирович</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ .....	288
<b>Корінь Анастасія Віталіївна, Шамрук Наталія Борисівна</b> ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ.....	290
<b>Крупський Олександр Іванович, Назаренко Олександр Миколайович</b> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ.....	293
<b>Кубрак Тетяна Олександрівна</b> АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ.....	296



<b>Кулик Ярослав Ігорович</b> УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У СФЕРІ СПОРТУ НА РІВНІ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....	300
<b>Легка Ірина Володимирівна</b> ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЇ ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В НОРМАХ РУСЬКОЇ ПРАВДИ.....	302
<b>Малишко Олександр Вадимович, Єсипенко Олександр Григорович</b> ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ АВТОТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	305
<b>Медведєв Віктор Сергійович, Шеремета Олексій Петрович</b> УМОВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТІЙКІСТЬ ОЗНАК КАНАЛУ СТВОЛА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ НА СТРІЛЯНИХ КУЛЯХ.....	309
<b>Мінченко Ольга Василівна</b> ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ В ПРАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ.....	317
<b>Нікончук Марія Олександрівна</b> ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ.....	319
<b>Нітченко Алла Григорівна, Новомлинець Анастасія Олексівна</b> СИСТЕМА ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.....	321
<b>Ніщимна Світлана Олексіївна</b> РОЛЬ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	324
<b>Олійник Владислав Станіславович</b> ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	326
<b>Орлова Олена Олександрівна, Кремена Олена Анатоліївна</b> ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ» ТА «ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ».....	329
<b>Паламарчук Іван Васильович</b> ПУБЛІЧНЕ ПРАВОНАСТУПНІЦТВО В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ.....	332
<b>Пророченко Владислав Вячеславович</b> ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА СУДОВЕ РІШЕННЯ.....	336
<b>Пузирьов Михайло Сергійович, Дрижак Ярослав Іванович</b> ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ВИБУХОТЕХНІЦІ.....	340
<b>Ребало Микола Миколайович</b> ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД.....	345
<b>Свіженко Сергій Сергійович</b> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ.....	348
<b>Сикал Максим Миколайович</b> ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКУ НА СТРАХОВІ ВІДШКОДУВАННЯ.....	351
<b>Сіводін Олександр Олександрович</b> НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	354

<b>Сікун Антон Миколайович</b> ФІЗИЧНА ОСОБА-ПІДПРИЄМЕЦЬ ЯК ОДНА ІЗ СТОРІН КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ .....	356
<b>Сташків Богдан Іванович</b> СОЦІАЛЬНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ .....	359
<b>Суржик Вячеслав Геннадійович, Сокоринський Юрій Володимирович</b> ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СУДОВОЇ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	362
<b>Сухін Ілля Кирилович, Паньков Андрій Миколайович</b> ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ .....	366
<b>Ткаченко Олександр Григорович, Корчова Ірина Віталіївна</b> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕДОПУСКУ ПОСАДОВИХ ОСІБ КОНТРОЛЮЮЧОГО ОРГАНУ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ .....	369
<b>Христич Інна Олександрівна</b> ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СТАНУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ ...	373
<b>Шенько Олег Васильович</b> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ .....	376
<b>Kuchuk Andrii Mykolaiovych</b> THE PARADIGM OF KNOWLEDGE OF LAW IN A TRANSITIVE SOCIETY .....	378

## СЕКЦІЯ 7

### ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

<b>Затинайко Роман Миколайович</b> МЕТОДИ РОЗГОРТАННЯ ДОРОЖНЬО-КОМЕНДАНТСЬКОЇ СЛУЖБИ .....	382
<b>Поцелуйко Ігор Володимирович</b> НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТУ ISO/IEC 27001 У ДЕРЖАВНИХ ТА КОРПОРАТИВНИХ УСТАНОВАХ.....	386

## СЕКЦІЯ 8

### ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

<b>Биконя Оксана Павлівна, Іванишина Віра Павлівна</b> АЛГОРИТМІЗАЦІЯ ДОБОРУ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	390
<b>Борисенко Ірина Василівна</b> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕБКВЕСТ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ .....	393
<b>Набок Анна Іванівна</b> ВІДОБРАЖЕННЯ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОСТІ У СУЧАСНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	395

## ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

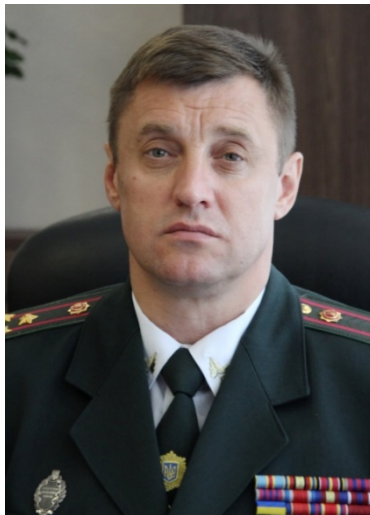
### *Шановні учасники міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021»!*

Робота міжнародної науково-практичної конференції, що відбувається на базі Академії Державної пенітенціарної служби, об'єднала учасників, які представляють заклади вищої освіти та наукові установи України, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, органи державної влади, в тому числі органи і установи виконання покарань, а також інші правоохоронні та правозастосовні інституції.

Метою науково-практичної конференції є обмін пропозиціями, накопиченим досвідом, апробація та широке висвітлення проблематики в різних сферах, зокрема: професійної підготовки майбутніх фахівців, забезпечення безперервної освіти, викладання іноземних мов, актуальних питань економіки і права, реформування кримінально-виконавчої системи, захисту прав і свобод людини і громадянина, управління суспільними процесами.

Переконаний, що проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, виконаних на належному методологічному рівні, сприятиме в досягненні цілей, що пов'язані з підвищенням якості освіти, підтримці зв'язку між теорією і практикою, стимулюванню до подальшої плідної роботи та реальному впровадженню наукових результатів у практичну діяльність.

До роботи міжнародної науково-практичної конференції залучились понад 150 наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників, практиків, молодих учених з різних куточків України і зарубіжних країн, напрацювання яких здійснюють вагомий вплив на різні сфери суспільного життя, віддзеркалюють наявні проблеми й можливі шляхи їх вирішення. Академія вдячна співorganizаторам конференції, а саме: Міністерству юстиції України, Хмельницькому



університету управління та права імені Леоніда Юзькова, Дунайському інституту Національного університету «Одеська морська академія», Сумському державному педагогічному університету імені А. С. Макаренка, Барановичському державному університету, Полоцькому державному університету, Вищій технічній школі в Катовіце, Інституту психології Люблінського католицького університету Іоанна Павла II, Костанайській академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Казахстан імені Шракбека Кабилбаєва.

Сподіваюсь, що цікаві та інформативні наукові повідомлення учасників конференції сприятимуть належній їх апробації, а також подальшому розширенню і поглибленню наукових розвідок у галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук.

*З повагою*

*ректор Академії Державної пенітенціарної служби  
доктор педагогічних наук, професор,  
заслужений працівник освіти України  
полковник внутрішньої служби*

**Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ**

# СЕКЦІЯ 1

## ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

*Абильмажинов Марат Даулетович,*  
старший преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки  
Костанайской академии МВД Республики Казахстан  
имени Шракбека Кабылбаева

### **К ВОПРОСУ ТАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ СИЛЫ И СПЕЦИАЛЬНЫХ СРЕДСТВ СОТРУДНИКАМИ ПОЛИЦИИ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЗАДАЧ ПО ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА**

Законом Республики Казахстана от 6 января 2011 г. «О правоохранительной службе» сотрудникам полиции определены права по применению мер принуждения по защите жизни, здоровья, прав и свобод граждан, собственности, интересов общества и государства [1].

Один из практических вопросов является применение физической силы и специальных средств. Бывают случаи, когда сотрудники полиции при исполнении служебных обязанностей и своими полномочиями на применение физической силы и специальных средств, а именно меры силового воздействия не применяют.

Анализ происшествий определяет основные причины, по которым сотрудники полиции не используют физическую силу и специальные средства, где им законом дают основания. Юридическая несостоятельность за ответственность и последующие последствия после их применения; стрессоустойчивость к применению физической силы и специальных средств; техническая не тренированность по применению специальных средств в нестандартных ситуациях, не знание условий и алгоритма законного применения физической силы и специальных средств. Для этого необходимо, чтобы сотрудники полиции проходили учебно-полевую подготовку и курсы повышения квалификации к действиям в условиях, связанных с применением физической силы и специальных средств.

В Республике Казахстан в органах внутренних дел проводятся первоначальное профессиональное обучение, профессиональная переподготовка и повышение квалификации управленческого состава органов внутренних дел в ведомственных учебных заведениях Министерства внутренних дел.

В период обучения необходимо использовать комбинированный стиль проведения учебного процесса по подготовке сотрудников полиции: практическое поведение сотрудника полиции с изучением порядка применения физической силы и специальных средств, в рамках которой должны изучаться приемы и способы применения физической силы и специальных средств в экстренных ситуациях совместно с программой подразделений специального назначения.

По мнению Д. В. Литвина, создание понятной модели применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия сотрудниками полиции позволит систематизировать однотипные обстоятельства правонарушений и сопутствующие условия конфликтных ситуаций применения мер непосредственного принуждения. Обобщение и систематизация типовых ситуаций применения мер непосредственного принуждения будет способствовать также конкретизации перечня специальных навыков тактических действий по применению физической силы, специальных средств, огнестрельного оружия, обеспечивающих эффективное выполнение служебных задач, безопасность сотрудников и гражданских лиц [2].

Необходимо рассмотреть также принципы применения силы как стандартов, позволяющих сотрудникам правоохранительных органов и населению определить допустимый уровень применения силы к нарушителям общественного порядка в зависимости от конкретных обстоятельств.

Отметим, что во многих зарубежных странах такие стандарты закреплены законодательно или судебной практикой и являются основой должностных инструкций для сотрудников правоохранительных органов.

Формальную базу для разработки моделей в национальных правоохранительных организациях представляет Конвенция ООН «Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка», принятая Конгрессом ООН по предупреждению преступности в Гаване в 1990 г. [3].

Первые практические модели были разработаны в правоохранительных органах США в 1980-х гг. и представляли собой графические схемы, позволявшие офицеру полиции сопоставлять стандартные уровни сопротивления подозреваемого с допустимой мерой применения силы и выбирать адекватную реакцию на фактическое поведение в реальной обстановке. Реальные модели, закрепленные в

виде закона и организационной нормы, могут значительно отличаться в зависимости от национальных традиций и организационных задач.

Одной из распространенных моделей является шестиступенчатая:

1) присутствие сотрудника полиции – этот уровень состоит только из присутствия сотрудника полиции в форменном обмундировании, возможно, с должным образом маркированным средством передвижения. Это, как правило, является достаточным для повышения требований закона и прекращения мелких правонарушений;

2) устные требования/команды – ясные и понятные устные распоряжения сотрудника полиции субъекту, что может быть применена сила. Распоряжения должны быть исполнимыми и законными, а предупреждения – соответствовать ступеням модели применения силы в случае отказа субъекта выполнять распоряжения;

3) простое силовое воздействие – загибы руки, воздействия на болевые точки и обычное применение наручников. На этой ступени существует вероятность нанесения легкого вреда здоровью;

4) жестокое силовое воздействие – удары руками и ногами. На этом уровне есть заметная вероятность нанесения вреда здоровью субъекта в виде переломов, растяжений и разрывов связок;

5) применение специальных средств – применение резиновых палок, слезоточивых аэрозолей, электрошоковых устройств, резиновых пуль, водометов, служебных животных. Как правило, специальные средства предназначены для воздействия на мышечную ткань руки и ноги. Однако намеренное применение спецсредств в область головы, шеи, паха, коленных чашек, спины может быть квалифицировано как использование смертельной силы [4].

Все модели применения силы базируются на оценке поведения субъекта и определяют критерии, на основании которых сотрудник правоохранительных органов принимает решение об использовании той или иной ее ступени. В качестве примера приводится следующая базовая классификация поведения:

– пассивное повиновение – лицо признает полномочия сотрудника правоохранительных органов и выполняет его устные требования;

– пассивное сопротивление – лицо не подчиняется законным требованиям сотрудника правоохранительных органов, но при этом не сопротивляется физическому принуждению со стороны правоохранителей;

– активное сопротивление – лицо не подчиняется требованиям сотрудника полиции, сопротивляется физическому принуждению с

его стороны сотрудника, но при этом не пытается нанести ему физический вред либо окружающим;

– активная агрессия – лицо не подчиняется требованиям сотрудника правоохранительных органов, сопротивляется физическому принуждению со стороны сотрудника и пытается нанести физический вред сотруднику либо окружающим.

Законодательство ряда зарубежных стран подразделяют активную агрессию без применения оружия (если субъект нападает на сотрудников полиции или окружающих лиц без применения каких-либо предметов: например, удары руками, ногами) и агрессию с использованием огнестрельного, холодного и иного оружия, а также предметов, используемых в качестве оружия.

К лицам, демонстрирующим пассивное поведение либо активное сопротивление, как правило, применяются уровни 1–3 модели, а активное агрессивное поведение: 4–6 уровни. Конкретные реализации модели обычно детализируют применение тех или иных спецсредств и оружия в типовых ситуациях.

Систематизация типичных ситуаций, связанные с применением физической силы и специальных средств сотрудниками правоохранительных органов (полиции) при несении службы по охране общественного порядка и обеспечения общественной безопасности дает существенный импульс на решение на полную безопасность сотрудника полиции в отношении применения сил принуждения на поражение. Построение соответствующих ситуационных моделей поведения и алгоритмов действий сотрудников полиции одним документом для реализации директивы одинаковых прав по применению физической силы и специальных средств. Это приведет к сокращению количества применения насилия и сопротивления сотрудникам полиции при выполнении задач по охране общественного порядка и как разумеющее следствие, укреплению охраны и поднятия имиджа казахстанской полиции.

### **Список использованных источников**

1. О правоохранительной службе: Закон Республики Казахстан от 06.01.2011 г. № 380-IV ЗРК. Дата обновления: 01.01.2021. URL: [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=30916594#pos=3;-106](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594#pos=3;-106) (дата обращения: 01.01.2021).

2. Литвин Д. В. Модель применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия сотрудниками полиции. *Концепт*. 2016. № 15. С. 1916–1920. URL: <http://e-koncept.ru/2016/96302.htm>. (дата обращения: 01.01.2021).



3. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка. URL: [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/firearms.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/firearms.shtml).

4. Принципы применения силы: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 04.12.1986 г. № 41/149. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/41/149>.

*Аніщенко Вікторія Олександрівна,*

доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ**

Система ступеневої професійної вищої освіти має адекватно реагувати на виклики світових процесів глобалізації, інформатизації, активно розвиватися, тому що її результатом є фахівець нового типу, який вмiє самостійно добувати, обробляти, ефективно аналізувати добуту інформацію. Саме тому на теперішній час актуальною проблемою сучасної системи ступеневої професійної вищої освіти є її технологізація, оскільки цей процес виступає як детально організована сукупність запланованих дій, що здійснюються в певній послідовності.

Започаткування ідеї технології педагогічного процесу можна вважати зі всесвітньо відомої праці А.С. Макаренка «Педагогічна поема», в якій він писав, що «наше педагогічне виробництво ніколи не будувалося на технологічній логіці, а завжди на логіці моральної проповіді». Вiв вважав, що будь-яка діяльність, у тому числі й педагогічна, має базуватися на певній сукупності технологічних операцій, конструювання цілісного процесу навчання (застосування певних конструктів), контролю та вибраківці.

На теперішній час існує багато педагогічних технологій, що різняться за цілями, завданнями, структурою, методиками навчання і відповідно за формами здобуття вищої освіти. Саме використання елементів технологізації навчання робить процес здобуття знань, набуття вмінь та навичок більш ефективним на будь-якому рівні вищої освіти.

Професійна юридична освіта на будь-якому рівні повинна відповідати певним вимогам, серед яких головними є такі:

– зміст освітнього процесу має відповідати поставленим цілям, бути необхідним і достатнім (за повнотою та рівнем відображеного об'єктивізованого досвіду) для їх досягнення; зміст освітнього процесу – це поєднання змісту всіх навчальних і виховних програм, які

здійснюються у закладі вищої освіти для підготовки фахівців. Найважливішим компонентом цього процесу є безпосередня спільна діяльність викладача і здобувача вищої освіти на заняттях. Поряд з цим компонентом велике значення також мають такі компоненти, як: педагогічні взаємини між викладачем і здобувачами вищої освіти в позааудиторний час, спеціальні заходи загальнокультурного та виховного характеру, що спрямовані на задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному й моральному розвитку;

– відповідність психолого-педагогічним, загальнодидактичним вимогам, що забезпечує технологічність (реалізацію); це означає, що відібраний навчальний матеріал має бути логічно й послідовно організаціїно поєднаним, враховувати рівень можливості засвоєння навчального матеріалу здобувачем вищої освіти на певному освітньому рівні за наявності обмежень у часі, умови реалізації освітнього процесу тощо.

Педагогічною технологією зазвичай називають напрямок зарубіжної педагогіки, який має своєю метою підвищення ефективності освітнього процесу, гарантоване досягнення здобувачами вищої освіти запланованих результатів навчання. Саме словосполучення «педагогічна технологія» є неточним перекладом з англійської мови «an educational technology», яке було введено в наукові дослідження вченими-педагогами ще у 50-х роках ХХ століття. Введення технології в освітній процес відбувалося за двома напрямками: до середини 50-х років ХХ ст. технологічність освітнього середовища пов'язували зі створенням технічного середовища, комплексу автоматизованих засобів для традиційного навчання. З середини 50-х років ХХ ст. з'явився новий технологічний підхід до побудови навчального процесу. На сьогодні обидва напрямки тісно сплітаються, впливаючи на зміну самої парадигми освіти.

Будь-яке педагогічне завдання ефективно може бути вирішено тільки за допомогою адекватної технології (освітньої технології та технології виховання), яка реалізується кваліфікованими педагогами-професіоналами. Освітня технологія – це комплекс, що складається з прогнозованих уявлень запланованих результатів навчання, засобів діагностики поточного стану здобувачів вищої освіти, набору моделей навчання, критеріїв вибору оптимальної моделі для конкретних умов. До методологічних якостей педагогічної технології відносять технологічну схему (дорожню карту), наукову базу, системність, керованість, ефективність та відтворюваність.

Педагогічна технологія пов'язана з системним підходом до освіти й навчання, вона охоплює всі аспекти та елементи педагогічної системи – від постановки мети до проєктування всього дидактичного процесу і перевірки його ефективності. Педагогічна технологія має певні ознаки та принципи. До характерних ознак педагогічних технологій відносять такі: концептуальність; системність; дидактичне забезпечення відповідно до цілей навчання; інноваційність; оптимальність; корегованість; відтворюваність та гарантованість результатів навчання. Серед принципів педагогічних технологій виділяють принцип цілісності технологій; принцип варіативно-особистісної варіативності навчання; принцип фундаменталізації та принцип професійної спрямованості; принцип інформаційної підтримки технологічності навчання.

Структурними компонентами педагогічної технології як системної категорії є цілі та зміст навчання; засоби педагогічної взаємодії, в тому числі мотивації та засобів навчання; організації освітнього процесу; суб'єкти процесу навчання; результат діяльності (в тому числі рівень професійної підготовки). Кожен з цих елементів стрімко розвивається та набуває характеристик інноваційності. І сьогодні педагогічні технології виступають як різновид соціальних інновацій, що базуються на інтерактивних та комп'ютерних технологіях навчання, застосовуються все більше в освітній сфері. При інтерактивних технологіях навчання головною метою лекцій є набуття знань здобувачами вищої юридичної освіти при безпосередній дієвій їх участі. Правильна постановка проблеми спонукає їх до динамічної розумової діяльності, до самостійного пошуку відповіді на поставлені запитання, пробуджує зацікавленість до навчального матеріалу, привертає увагу до поставленої проблеми. Також можна виділити такі інтерактивні форми навчання проведення занять, як семінар-диспут, кейси, тренінги, вебінари, правові театри, правові дискусійні майданчики тощо.

Семінар-диспут, правові театри, правові дискусійні майданчики дозволяють підвищити розумову активність здобувачів вищої освіти, сформувані вміння вести полеміку, ділові переговори, визначити проблему, відстоювати власну позицію, захищати власні погляди та переконання, грамотно та лаконічно викладати думки.

Основним елементом навчальної роботи викладача і здобувачів вищої освіти є не тільки отримання інформації, але й ситуації в їх предметній і соціальній визначеності, діяльність здобувачів вищої освіти набуває рис, в яких проявляються особливості майбутньої професії.

Рішення ситуаційних завдань і прикладів дозволяє розвивати розумові здібності, ціннісне ставлення до освіти та професії юриста. Цей підхід найбільш успішно матеріалізується за допомогою кейс-технології, яку більшість учених-педагогів та практиків вважають ефективною. Кейс являє собою опис конкретної ситуації з життя професійної сфери, підготовленої за спеціальним форматом, що дозволяє здобувачам вищої освіти аналізувати та узагальнювати різні види інформації. Кейсовий метод навчання – це навчання дією. Кейс-завдання із запропонованими навчально-професійними ситуаціями подаються та вирішуються на навчальних заняттях практичного характеру.

Ще однією інноваційною технологією є комп'ютерні технології навчання, що характеризуються збиранням, переробкою, збереженням, аналізом і передачею інформації здобувачем вищої освіти з використанням комп'ютера, що дозволяють вирішувати оперативно певні професійні завдання. Успішне поєднання принципів та методів інтегративних та інформаційно-комунікативних технологій дозволяє учасниками освітнього процесу в системі «викладач – здобувач вищої освіти» спільно працювати в багатомірному освітньому просторі у форматі ділового співробітництва рівноправних партнерів. Комп'ютер здатен не тільки акумулювати інформацію, але й виступає ефективним засобом комунікації, забезпечує можливість мобільного оперативного спілкування.

Проектування освітнього процесу містить вибір форм, методів, підходів, методик, планування послідовності застосування різних методів навчання, аналіз проведеної роботи, структурування навчального матеріалу, визначення оптимальних рівнів знань, умінь та навичок, компетенцій, якими мають володіти майбутні фахівці-юристи, тобто вибір педагогічної технології, яка буде використана під час навчання. У процесі вибору викладач оцінює ймовірність одного рішення серед інших можливих, також ефективність для досягнення поставленої мети.

За результатами викладеного матеріалу можна зробити такі висновки, як: 1) педагогічна технологія – це опис процесу досягнення запланованих результатів навчання; 2) педагогічна технологія визначає вектор взаємодії у системі «викладач – здобувачі вищої освіти»; 3) концептуальну основу розробки педагогічної технології підготовки майбутніх фахівців-юристів становлять системний, компетентністний підходи, теорії особистісно орієнтованого навчання,

що базується на концепції інтерактивної педагогічної взаємодії, та теорії контекстно-ситуаційного навчання; 4) творчі викладачі знаходяться в постійному пошуку щодо обрання інноваційно-педагогічних технологій, оскільки вони дозволяють досягати запланованого результату навчання, зекономити час, засоби та сили на досягнення поставлених цілей, розвивати творче мислення і здатності здобувачів вищої освіти; 5) педагогічна технологія є своєрідним проєктом діяльності майбутніх фахівців-юристів і викладачів з чітко прописаними етапами дій, що гарантують досягнення поставленої мети навчання – сформованої професійної компетентності та готовності до професійної діяльності.

*Ахметова Юлія Радіківна,*  
студентка 4 курсу Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка;

*Повечера Ірина Віталіївна,*  
доцент Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

## **МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА» У 6 КЛАСІ**

Розділ «Комп'ютерна графіка» вперше вивчається у 6 класі. Вивчення одного з основних розділів доцільно розпочинати із ознайомлення з основними поняттями:

1. Поняття комп'ютерної графіки, її види.
2. Растрові та векторні зображення, їхні властивості. Формати файлів векторних та растрових зображень.
3. Налаштування параметрів, перетворення формату готового зображення.
4. Особливості опрацювання та побудови векторних зображень. Графічні примітиви та побудова зображення з них.
5. Операції з окремими об'єктами та групами об'єктів.
6. Багатошарові зображення. Розташування об'єктів у шарах.
7. Форматування та створення тексту до графічних зображень.

Згідно з методичними рекомендаціями, які вчитель самостійно добирає, зміст і кількість компетентнісних задач, оцінювання є обов'язковим для всіх учнів. Час, що відводиться на опрацювання цього курсу, рекомендовано розподілити таким чином: 70 % – на засвоєння теоретичних знань, а 30 % – на формування практичних умінь роботи з графічними редакторами.

Слід зазначити, що часто вчителі не достатньо висвітлюють питання можливостей використання різних графічних редакторів, тим самим допускають суттєву помилку. На етапі узагальнення теоретичних знань з можливостей використання графічного редактора потрібно намагатися, щоб учні зрозуміли головні характеристики графічного редактора.

Тому етап узагальнення теоретичного матеріалу вчителю доцільно проводити, враховуючи те, що графічний редактор може бути знайомий деяким учням.

Для кращого контролю рівня засвоєння знань з розділу «Комп'ютерна графіка» можна розробити перелік питань у вигляді тестових завдань, виконання індивідуальних творчих проєктів, кросвордів, творчих задач тощо.

Для вивчення розділу «Комп'ютерна графіка» доцільно застосувати інформаційно-комунікативні технології навчання. Наприклад, перегляд презентацій, відеофільмів та інших мультимедійних матеріалів. Це дозволяє значно скоротити час вчителя та зацікавлює учнів до вивчення основних можливостей, інструментів, інтерфейсу та набуття навиків роботи з графічними редакторами. Важливо передбачити використання інтерактивної дошки або мультимедійного проєктора. Сучасні технічні засоби роблять урок засвоєння знань цікавим, яскравим та наочним.

Використання засобів ІКТ під час уроку інформатики сприяє підвищенню зацікавленості та пізнавальної активності учнів, дає можливість повною мірою використовувати різні форми роботи. Вчитель має змогу залучати учнів до індивідуальної або групової роботи, поєднувати їх, створювати в класі комфортний, діалоговий характер навчання.

Також ці засоби надають допомогу вчителю в підготовці, організації та моніторингу навчального процесу: дають змогу нових форм подання теоретичного матеріалу, систематизації та оцінювання знань учнів, мотивують вчителя на його подальше професійне зростання.

У процесі систематизації знань доцільно запропонувати учням завдання на знаходження відмінностей під час побудови різних графічних об'єктів, з'ясування переваг та недоліків використання різних інструментів.

Основним типом занять з розділу «Комп'ютерна графіка» є лабораторно-практичні роботи. Більшість завдань виконуються за допомогою персональних комп'ютерів і необхідних для цього графічних редакторів. Систематичне збільшення складності завдань сприяє більш

глибокому засвоєнню вивченого теоретичного матеріалу, оскільки цілеспрямоване звернення до попередніх тем дозволяє учням засвоїти нові поняття, базуючись на їх практичному використанні.

Важливу роль у вивченні розділу «Комп'ютерна графіка» відіграє метод проєктів. Переваги цього методу полягають у необхідності зрозуміти зміст та призначення своєї роботи та виборі засобів для її втілення. Проєктний метод підвищує мотивацію та пізнавальну активність учнів як до вивчення розділу, так і до інформатики в цілому.

Наступним етапом вивчення може бути виконання індивідуальних творчих завдань, що сприяють розвитку креативності та фантазії, формують вміння вибору кольорів, інструментів, засобів та методів створення або обробки. Перед отриманням завдань детальної інструкції з виконання не надається, а лише деякі рекомендації щодо вибору інструментів. Для закріплення вивченого матеріалу можна запропонувати лабораторні роботи, що охоплюють увесь вивчений теоретичний матеріал, пропонуючи алгоритми виконання, що дасть змогу учням самостійно вибирати інструменти та засоби створення.

### **Список використаних джерел**

1. Блинова Т. А., Порев В. Н. Компьютерная графика. Киев: Юниор, 2006. 520 с.
2. Заїка В. Ф., Твердохліб М. Г., Тарбаєв С. І., Чумак Н. С. Основи інженерної та комп'ютерної графіки (частина II): навчальний посібник. Київ, 2017. URL: [http://www.dut.edu.ua/uploads/1\\_1622\\_31814633.pdf](http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1622_31814633.pdf) (дата звернення: 12.03.2021).

***Гетта Василь Григорович,***

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної освіти та інформатики Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

***Ермак Сергій Миколайович,***

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник факультету підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України Академії Державної пенітенціарної служби

### **КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки є модернізація структури, змісту й організації освіти на компетентнісній основі, спрямованій на глибоке засвоєння фахових знань і способів практичної діяльності, всебічний розвиток особистості, завдяки яким людина може реалізувати себе в житті.

Компетентнісна стратегія також покладена в основу державного стандарту розвитку вищої освіти, в якому ключові (стратегічні) компетентності визначено як основу якісного формування особистості студента.

Тому, на наш погляд, важливо з'ясувати, які саме компетентності треба формувати і що має бути кінцевим результатом. Це спонукало нас до розроблення відповідної структурно-функціональної моделі (рис.).

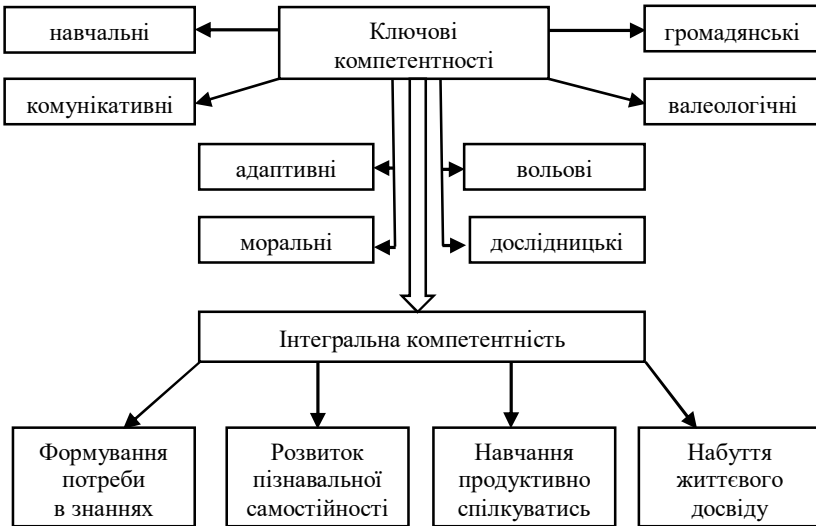


Рис. Структурно-функціональна модель ключових компетентностей

Аналіз праць, присвячених цій проблемі (І. Бех, Н. Бібік, О. Савченко, Л. Слабодюк, А. Хуторський та ін.), багаторічний досвід роботи в закладах вищої освіти, свідчать, що основними ключовими компетентностями, якими повинні володіти студенти, є такі: навчальні, комунікативні, адаптивні, моральні, вольові, громадянські, дослідницькі та валеологічні [3; 4].

Загальновизнаною є проблема навчання студентів умінню навчатись. Проведені нами дослідження показують, що в переважній більшості випускників шкіл, які вступають до закладів вищої освіти, недостатньо сформоване вміння навчатись, і основною причиною цього недоліку є низький рівень сформованості потреби в знаннях. Мабуть, від батьків передалась з минулого потреба в дипломі про вищу освіту, а не в знаннях і вміннях. З іншого боку, навчання – це важка праця. Щоб успішно навчатись, треба докласти багато зусиль, бути організованим, систематично працювати, розуміти роль знань у своєму майбутньому житті. Крім того, суттєвим гальмом у підготовці учнів до пізнавальної діяльності є репродуктивність навчання. Традиції репродуктивного навчання ще й на сьогодні міцно утримуються в шкільній



практиці. Навіть комп'ютеризація навчання не призвела до кардинальних змін. Першокурсники (вчорашні учні) намагаються використовувати мережу «Інтернет» для пошуку готової відповіді на певне запитання. Тому, на нашу думку, першочергове завдання викладачів (особливо тих, хто викладає на першому курсі) – переорієнтувати схильність студентів до репродуктивної діяльності, спрямувати їх навчальну діяльність на шлях пізнавальної самостійності.

Не менш важливими, аніж навчальні, є комунікативні здібності студентів. Єрмоленко С. до комунікативних залучає вміння слухати (розуміти мовлення в звуковому оформленні); вміння говорити (висловлюватися в усній формі); вміння читати (розуміти мовлення в його графічному оформленні); вміння писати (висловлювати думку в письмовій формі) [2, с. 43]. До зазначеного вище треба додати вміння використовувати фахову термінологію, адже в поняттях зосереджені основні знання.

Вміння слухати співрозмовника є важливим компонентом комунікативних умінь, бо воно вимагає уваги. Вовк А. до комунікативних здатностей відносить: рівень потреби у спілкуванні, наявність установки на спілкування, емоційні реакції на партнера по спілкуванню, мовленнєву культуру, мовленнєві вміння [1]. Свейн М. та Кенейл М. створили модель комунікативної компетентності, яка має такі компоненти: граматичний, соціолінгвістичний, дискурсивний та стратегічний [5, с. 37].

Комунікативну функцію виконує мова, яка впливає на особистість, формує коло її інтересів, моральних орієнтирів. Вона є необхідною умовою успішності людини як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Комунікативна компетентність дає можливість бути дипломатичнішим, аргументованішим у відстоюванні своєї думки, конструктивнішим у прийнятті рішень, адаптивнішим.

Адаптивність ми відносимо до однієї з важливих ключових компетентностей. Вона відіграє значну роль не тільки в комунікативності, а й фаховій діяльності, за якої дуже часто доводиться пристосовуватись до нових умов праці, до нової техніки тощо.

До структурно-функціональної моделі підготовки фахівців у перелік важливих ключових компетентностей ми внесли вольові компетентності. Це обумовлено важливістю в навчанні бути наполегливим, зосередженим, працьовитим. Без цих якостей не можливе ефективне, результативне навчання.

Громадянські компетентності полягають в усвідомленні цінності праці та працьовитості для досягнення добробуту, розумінні важливості участі в громадянській діяльності, відповідальності перед колективом, толерантності у стосунках.

До важливих компетентностей ми відносимо дослідницькі, адже вони є основою формування креативного мислення особистості. Уміння висувати припущення, шукати засоби їх доведення, доводити, робити висновки – це елементи проєктної діяльності, які важливі як у повсякденному житті, так і в роботі.

Усвідомленню важливості свого здоров'я та оточення сприяє валеологічна компетентність, яка також нами включена до структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців. Вона сприяє збереженню психічного та психо-фізіологічного здоров'я, запобігає та долає відхилення в розвитку особистості, життєстверджує її.

Зрозуміло, що послідовність у моделі виокремлених ключових компетентностей є умовною. У реальному навчанні вони формуються залежно від навчального матеріалу, виду навчальних занять тощо. Головне, щоб у результаті в студента була сформована інтегральна компетентність, яка є новоутворенням, що характеризує якість особистості студента, його здатність продуктивно навчатись, володіти моральними, поведінковими і життєвими цінностями.

Пріоритет у формуванні інтегральної ключової компетентності належить освітньому процесу. Можна сказати, що основні компетентності, в тому числі й інтегральна, формуються в процесі засвоєння знань, умінь і навичок. Проте найбільш сприятливі умови для їх формування складаються під час компетентнісного підходу до навчання. Однак їх дієвість значною мірою залежить від «атмосфери засвоєння» – студентського колективу, наявності інформаційного забезпечення, складу викладачів, традицій закладу освіти тощо.

Важливою проблемою є методика формування ключових компетентностей, особливо інтегральної. Формальна відповідь – треба в навчанні використовувати інтерактивні методи навчання, більше залучати студентів до самостійної роботи тощо, мало про що говорить. Мабуть, треба розпочати зі створення в державі умов, коли компетентна людина матиме пріоритет під час влаштування на роботу, коли від цього залежатиме її добробут.

Ступінь сформованості інтегральної ключової компетентності виявляється в навчальній діяльності студента. Наявність потреби в знаннях та вміннях, розвиненість пізнавальної самостійності, вміння

продуктивно спілкуватись, наявність навчального і життєвого досвіду є головними ознаками сформованості інтегральної ключової компетентності. Знову ж виникає проблема – треба розробити чіткі критерії оцінювання вищезгаданих якостей особистості.

### **Список використаних джерел**

1. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: Нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чебоненко Ю. А., 2013. 500 с.
2. Єрмоленко С. Я. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці. *Українська мова і література в школі*. Київ, 2007. № 3. С. 42–46.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
4. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетентностей. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2005/12.12.html> (дата звернення: 22.03.2021).
5. Чернікова Л. Г., Бухланова Н. В. Аналітико-прогностичний супровід формування самостійної компетентності учнів. Донецьк, 2003. 302 с.

***Горбач Ігор Олександрович,***

начальник циклу вогневої та фізичної підготовки  
Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу  
Державної кримінально-виконавчої служби України

## **ЛІДЕРСТВО ЯК АСПЕКТ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРІВ**

На сьогодні українське суспільство потребує належного рівня сформованості професійної компетентності в майбутніх фахівців правоохоронної діяльності пенітенціарної системи як одного з ключових факторів, що забезпечить гуманізацію та дотримання прав людини в Україні. Формування та підвищення рівня сформованості професійної компетентності пенітенціаріїв має здійснюватись у процесі навчання у відомчих спеціалізованих закладах професійної освіти пенітенціарної системи України.

На початку ХХІ століття у системі професійної освіти спостерігається стрімкий перехід від знаннєвої парадигми («Знання – сила!») до компетентнісної («Головне не саме знання, а здатність ефективно його застосовувати в будь-яких умовах!»). У першу чергу це зумовлено всесвітньою глобалізацією, швидким темпом розповсюдження та оновлення інформації, а знання – це засвоєна інформація, яка, крім того, що швидко втрачає актуальність, кожною окремою особистістю сприймається та реалізується по-різному. Впровадження у

системі професійної освіти компетентнісного підходу професійної підготовки дає можливість подолати розрив між теорією і практикою, об'єднавши їх, а також запровадити єдину систему визначення цілей, відбору змісту, організаційного та технологічного забезпечення освітнього процесу на основі виокремлення спеціальних, загальних і ключових компетенцій, що гарантують якість та результативність професійної діяльності фахівця. Так, наприклад, І. Зимня зазначає, що компетентність як актуальна особистісна якість та соціально-професійна характеристика людини ґрунтується на знаннях. Крім цього, компонентами компетентності, на думку вченої, є, по-перше, готовність до вияву компетентності (мотиваційний аспект), тобто мобілізація суб'єктних сил; по-друге, знання змісту компетентності (когнітивний аспект); по-третє, досвід застосування цих знань у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); по-четверте, ставлення до змісту компетентності й об'єкта її застосування (ціннісно-значеннєвий аспект); по-п'яте, емоційно-вольова регуляція процесу й результату вияву компетентності [3, с. 20–27].

Щодо професійної компетентності майбутніх фахівців правоохоронної діяльності проаналізуємо результати досліджень вітчизняних науковців. Так, О. Євсюков визначає професійну компетентність як інтегровану властивість, фактор успішності професійної діяльності. Структурними компонентами професійної компетентності майбутнього співробітника внутрішніх справ О. Євсюков називає мотиваційно-ціннісний (професійна спрямованість діяльності), змістовно-процесуальний (система знань і вмій) і професійно-особистісний (сукупність здібностей і якостей) компоненти [2, с. 154]. Зміст професійної компетентності фахівця правоохоронної діяльності пенітенціарної системи обумовлений метою та завданнями пенітенціарної системи України, соціальним замовленням суспільства. Вимоги до професійної компетентності пенітенціарія закріплені у відповідних законах і нормативних актах та визначають необхідність виконання різноаспектних завдань, зокрема діяльності, пов'язаної із виконанням покарань, психолого-педагогічної, аналітичної, розшуково-оперативної, господарської та ін. Костенко В. вважає професійну компетентність молодшого начальницького складу кримінально-виконавчої служби – інтегральною професійно особистісною характеристикою, яка визначається загальнокультурними, соціальними, духовними принципами та принципами «динамічної безпеки» і передбачає сформованість професійних знань, умінь та навичок, професійно важливих

особистісних якостей та досвіду, належного рівня розвитку самосвідомості та здатність адекватно застосувати ці знання, вміння і досвід у конкретній соціально-професійній ситуації [4, с. 71–72]. Костенко В. у структурі професійної компетентності пенітенціарія виокремлює п'ять компонентів: цілемотиваційний, змістовий, предметно-практичний, особистісний та рефлексивний [4, с. 175]. У свою чергу, П. Дармограй професійну компетентність фахівця-пенітенціарія визначає як інтегративну особистісну властивість, що охоплює його цінності, прагнення та мотиви професійної діяльності, правові, управлінські, спеціальні, психолого-педагогічні й комунікативні знання, вміння і навички, професійно важливі якості та дозволяє ефективно організовувати діяльність установи виконання покарань і взаємодіяти із внутрішнім і зовнішнім середовищем. У структурі професійної компетентності фахівця пенітенціарної системи П. Дармограй називає ціннісно-особистісний, когнітивно-змістовий та діяльнісно-рефлексивний компоненти [1, с. 75].

Враховуючи власні спостереження та аналіз наукових досліджень, стає можливим твердження, що рівень та якість сформованості професійної компетентності фахівця-пенітенціарія визначає успішність його професійної діяльності та ефективність й результативність функціонування пенітенціарної системи України загалом. Значущим структурним елементом професійної компетентності фахівця виступають управлінські знання та навички. У сучасній теорії управління стрімко розвиваються концепції лідерства, результати наукових досліджень «феномена лідерства» свідчать про перспективність, ефективність та дієвість застосування принципів лідерства в будь-якому колективі. Принципову відмінність між керівником-менеджером і керівником-лідером озвучили вітчизняні науковці О. Романовський, В. Бабаєв, О. Пономарьов [6]. На сьогодні спостерігається кореляція сучасного суспільства з параметрами лідерства як вищого рівня еволюції управління, відповідно виникає суспільна потреба в умовах професійної підготовки управлінців, розвитку в них лідерського потенціалу. Формування лідерського потенціалу в системі професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України значно підвищить рівень сформованості та якість професійної компетентності пенітенціарного персоналу.

Лідерський потенціал майбутніх фахівців правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України структурно, з урахуванням спе-

цифіки професійної діяльності пенітенціаріїв, містить такі компоненти: особистісно-рефлексивний, когнітивно-професійний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, стратегічно-діяльнісний, комунікативно-організаційний [7]. За умови формування лідерського потенціалу не як структурного елементу професійної компетентності, а як базису, основи професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України – це примножить професійну компетентність останніх. А також буде забезпечено: пізнання самого себе, рефлексія своїх лідерських здібностей і якостей, самооцінка; самоефективність, здатність до самовдосконалення; активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, відповідальність, почуття гумору і вміння посміятися над собою, оптимістичність, чесність, патріотизм, прагнення до самовдосконалення, високий коефіцієнт оригінальності (OQ), високий коефіцієнт духовного інтелекту (SQ), високий коефіцієнт життєвої енергії (VQ), прагнення до досконалості у своїй професії, пізнавальність, високий традиційний інтелект (IQ), соціально-психологічна компетентність, зокрема знання вимог, що пред'являються до сучасного лідера, усвідомлення своїх цінностей, мотивів, переконань, знання цінностей групи й орієнтація на них, мотивація до лідерства та успіху, розвинений емоційний інтелект (EQ), інтуїція, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, емоційна зрілість, стресостійкість, уміння створювати команду, досягнення цілей групи, постановка цілей, знання стратегії і тактики їх досягнення, міжособистісна і рольова взаємодія, швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість, комунікабельність, переконливість, тактовність, дипломатичність, емпатійність, гнучкість, розвинуті мовленнєві та організаційні здібності [7].

Отже, враховуючи рух України до євроінтеграції, реорганізації пенітенціарної системи та підвищення вимог до професійної діяльності пенітенціарного персоналу, питання підвищення його професійної компетентності нині є актуальним. Можливий шлях вирішення цього питання – дослідження лідерського потенціалу пенітенціаріїв та шляхів його формування в умовах професійної підготовки у відомчих спеціалізованих закладах професійної освіти пенітенціарної системи України.

### **Список використаних джерел**

1. Дармограй П. В. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Чернігів, 2017. 264 с.

2. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2006. 170 с.

3. Зимняя И. А. Компетентный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект). *Высшее образование сегодня*. 2006. № 4. С. 20–27.

4. Костенко В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2008. 302 с.

5. Романовский А. Г. Педагогика лидерства: монография. Харьков: НТУ «ХПИ», 2018. 496 с.

6. Романовський О. Г., Бабасєв В. М., Пономарьов О. С. Проблеми формування особистості лідера. Харків: Майдан, 2000. 193 с.

7. Романовський О. Г., Горбач І. О. Лідерський потенціал майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХПИ», 2019. № 2. С. 73–84.

***Іваній Олена Миколаївна,***

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

## **РОЛЬ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ У РЕФОРМУВАННІ ТА МАРКЕТИЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Розвиток процесів глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства вимагає від вищої освіти підготовки професійних кадрів, здатних ефективно працювати в умовах змін глобальної економічної системи. Кожен заклад вищої освіти прагне вибудувати власну стратегію розвитку, коли високий рівень кваліфікації випускників відповідає затребуванню компетенціям з боку бізнесу і держави. У складному ринковому середовищі виникають різнопланові інтереси взаємодії ЗВО зі стейкхолдерами.

Серед великої кількості зацікавлених осіб найбільш пріоритетними стейкхолдерами для налагодження довгострокової взаємодії із ЗВО є: абітурієнти та їх батьки, студенти, випускники, науково-педагогічні працівники та роботодавці.

Завдяки *абітурієнтам* має зберігатися контингент студентів, а відповідно і фінансовий стан ЗВО, збереження його кадрового та наукового потенціалу. Тому важливо забезпечити маркетингову привабливість ЗВО, яка досягається за рахунок позитивного іміджу та унікальної пропозиції освітніх продуктів із конкурентними перевагами. З метою усвідомлення потреб та інтересів абітурієнтів, їх ціннісних орієнтирів,

особливостей прийняття рішень щодо вибору ЗВО для навчання необхідно вести маркетингову політику серед старшокласників та їх батьків, використовуючи сучасні інтернет-комунікації (сайти, соціальні мережі, блоги, чати, форуми) та івент-заходи (квести, флешмоби, майстер-класи, акції тощо), а для батьків – традиційні (зустрічі на батьківських зборах у школах, дні відкритих дверей, мобільний маркетинг). ЗВО має спрямовувати зусилля на формування емоцій у потенційних абітурієнтів, залучати їх до культурного та наукового життя закладу, що дасть змогу сформувати почуття належності та лояльності й сприятиме вибору його для вступу та навчання.

*Студенти* зацікавлені в отриманні якісної освіти, саморозвитку та сприятливих умовах навчання. ЗВО повинно забезпечувати високу якість процесу виробництва та споживання освітніх послуг, від якої значною мірою залежить задоволеність студентів. Найбільш складно при цьому підтримувати постійність якості надання послуг, оскільки змінюються навчальні дисципліни, кафедри, викладачі. Наслідками взаємодії ЗВО зі студентами мають стати їх прихильність до закладу та висока лояльність, які залежать від відповідності результату очікуванням [1, с. 174].

Взаємодія з *випускниками* дає можливість сформувати канал зворотного зв'язку з метою одержувати потрібну інформацію для вдосконалення та актуалізації пропозиції ЗВО, зокрема освітніх продуктів та процесу їх виробництва й споживання. Крім того, важливість відносин із випускниками зумовлена можливостями розширення баз практик, співпраці щодо впровадження результатів науково-дослідної роботи, реалізації сумісних інноваційних проєктів, одержання спонсорської допомоги.

*Науково-педагогічні працівники* зацікавлені в можливості підвищення кваліфікації, розвитку наукових інтересів, матеріальному та технічному забезпеченні, гарантіях зайнятості. Проте у сучасних умовах їх роль та завдання трансформувалися, адже тепер вони не просто передають знання, що мають засвоїти студенти, а перетворюються на персонал, зайнятий у сфері обслуговування, від якого все більше залежить задоволеність клієнтів, а саме: студентів, їхніх родин, а далі й роботодавців.

*Роботодавці*, як зацікавлені особи, очікують кваліфікованих із достатнім рівнем практичної підготовки випускників та висувають до молодого фахівця такі вимоги: наявність професійно важливих якостей (системність і фундаментальність знань, дисциплінованість, від-



повідальність, зацікавлене ставлення до результатів своєї роботи); готовність до постійної самоосвіти і підвищення своєї професійної кваліфікації; здатність до аналізу процесу та результатів своєї трудової діяльності; наявність особистісних якостей (наполегливість, самовладання, енергійність, активність, обов'язковість); наявність умінь і навичок роботи в команді, вміння співпрацювати; організаторські здібності, вміння керувати; вміння здійснювати пошук за допомогою різних джерел інформації [2, с. 59–60]. Тому потрібна не просто систематична взаємодія ЗВО з роботодавцями, а безпосереднє їх залучення до процесу підготовки фахівців. Результативними формами включення фахівців-практиків в освітній процес є: гостьові лекції, майстер-класи та тренінги, науково-практичні конференції, професійно орієнтовані ділові ігри, які сприяють інтенсивному навчанню, розкриттю прихованих здібностей, допомагають розкрити внутрішній потенціал, пізнати себе, навчитися працювати і взаємодіяти в команді. Роботодавці мають також активно залучатися до участі в розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики здобувачами вищої освіти, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам. Саме в процесі живого спілкування з професіоналами і формуються необхідні компетентності майбутніх фахівців.

Таким чином, університет в умовах глобальних викликів і ризиків, зміни освітніх парадигм, суспільних трансформацій повинен враховувати наслідки своєї діяльності для всіх стейкхолдерів і бути за них соціально відповідальним. Адже якщо заклад вищої освіти не орієнтується у своїй діяльності на інтереси зацікавлених сторін чи не збалансовує їх інтереси, віддаючи перевагу певним групам, це негативно впливає на якість освітньої діяльності в них, та, в довгостроковій перспективі, значно знижуватиме їх конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг.

### **Список використаних джерел**

1. Жегус О. В. Ключові стейкхолдери закладу вищої освіти на галузевому ринку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 4 (15). С. 170–177.
2. Гевко І. В., Борисов В. В. Взаємодія стейкхолдерів із закладами вищої освіти в умовах оптимізації освітнього процесу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. № 3. С. 57–63.

*Квітка Аліна Сергіївна,*  
молодший науковий співробітник відділу  
наукової діяльності та міжнародного співробітництва  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

У наш час для фахівців кримінальної виконавчої служби особливе значення має здатність будувати конструктивні відносини з колегами по роботі, спілкуватися з особами, що відбувають покарання, та їхніми рідними, застосовувати досвід соціальної взаємодії для вирішення професійних і життєвих проблем, досягати взаєморозуміння з керівництвом, запобігати і вирішувати конфлікти тощо.

Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби важливе значення мають такі педагогічні умови: структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток навичок міжособистісної професійної взаємодії шляхом використання діалогічно-дискусійних та інтерактивних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття вмій і навичок соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Для перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби згідно із завданнями дослідження було передбачено формувальний етап педагогічного експерименту (з вересня 2018 до червня 2020 року на базі Академії Державної пенітенціарної служби України). Перед початком формувального етапу експерименту було проведено консультації із викладачами щодо особливостей формування соціально-комунікативної компетентності в курсантів – майбутніх фахівців пенітенціарної служби. Для проведення формувального етапу експерименту було розроблено необхідне навчально-матеріальне забезпечення, зокрема матеріали для аудиторної та самостійної роботи курсантів, професійно спрямовані завдання з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова».

За результатами експериментальної роботи з'ясовано, що курсанти експериментальної групи мають системні уявлення про сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції, про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Вони знають особливості міжособистісної взаємодії, закономірності групової діяльності та поведінки людини в групі, різні комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості). Їм вдається набагато легше, ніж курсантам контрольної групи, вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, аргументувати свою позицію, налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити запитання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва.

Дані експериментальної роботи щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби дозволили обґрунтувати окремі методичні рекомендації. Для формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності науково-педагогічні працівники повинні дотримуватись вимог системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; ураховувати вимоги загальних (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічних (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципів. Важливе значення має структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання для розвитку в курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок. Важливо також моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності, активізувати самостійну дослідницьку/проектну роботу курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

*Кравченко Світлана Миколаївна,*  
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник  
відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України,  
старший науковий співробітник науково-організаційного  
відділу апарату Президії НАПН України

## **ВІРТУАЛЬНІ ШКОЛИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ТРЕНД ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ У США**

Технологізація освіти та навчання є одним із найактуальніших трендів 20-х рр. XXI ст. у всьому світі. Додатковим імпульсом для впровадження інноваційних технічних засобів у навчання стала світова пандемія COVID-19. У рамках карантинних обмежень у закладах загальної середньої освіти надзвичайно необхідним став пошук інноваційних освітніх рішень, передусім ефективних і гнучких методів навчання, переконфігурації навчального простору в контексті онлайн-навчання [1]. Ці та інші процеси технологізації освіти актуалізували розвиток віртуальних шкіл, які набули популярності у США.

Державні віртуальні школи (State virtual schools) – це організації, створені законодавством або державними органами, які зазвичай фінансуються частково або повністю державними асигнуваннями, платою за навчання та/або грантами [2].

Такі школи колективно обслуговують понад 500 тис. здобувачів освіти, проводять близько мільйона онлайн-курсів у 23 штатах США протягом року. Вони є одними з найбільших розробників онлайн-курсів, онлайн-інструктажів, розвитку технологічної інфраструктури, професійного розвитку та інших послуг, пов'язаних із онлайн-навчанням, для шкіл та районів штатів, де вони знаходяться.

У США державні віртуальні школи почали з'являтися орієнтовно з 1997 р. та стали одними з перших надавачів освітніх послуг у режимі онлайн. Мета їх започаткування – доповнити навчання учнів у традиційній школі. За останнє десятиліття державні віртуальні школи значно розширили види послуг та асортимент пропонованої ними продукції, зберігаючи традиційну роль додаткового постачальника онлайн-курсів. Нині інноваційні державні віртуальні школи впроваджують та керують змінами в наданні послуг онлайн-навчання.

Більшість віртуальних шкіл у США не є школами в традиційному розумінні, оскільки вони не видають атестати про загальну середню освіту і не виконують тих традиційних функцій, що забезпечуються школами. Натомість вони пропонують онлайн-курси та відповідні вір-

туальні послуги для шкіл. Студентів, як правило, зараховують за схваленням місцевого округу. Державними віртуальними школами може керувати державне агентство з питань освіти, або вони можуть бути окремими некомерційними організаціями, чартерними школами чи регіональними агентствами обслуговування за погодження з державним агентством з питань освіти. Наприклад, віртуальні школи штатів Джорджія та Вірджинія, Орегонська академія онлайн-навчання й інші віртуальні школи є частиною державних департаментів освіти. Натомість віртуальна школа в Айдахо – це урядова організація, відокремлена від державного агентства з питань освіти, що діє під керівництвом Ради директорів і функціонує відповідно до чинного законодавства. Цифрова академія Монтани знаходиться в підпорядкуванні державної університетської системи. Віртуальна школа Мічигану отримує фінансування на законодавчому рівні, діє під керівництвом Ради директорів, яка забезпечує нагляд. Віртуальною школою штату Іллінойс керує Регіональне управління освіти, яке отримало контракт на освіту Державної ради штату Іллінойс щодо управління та управління віртуальною школою штату. Державна віртуальна школа штату Нью-Гемпшир «Charter School of Virtual Learning Academy» була створена відповідно до правил чартерної школи [2].

Хоча державні віртуальні школи мають різні організаційні й управлінські структури, усе ж вони мають подібні ознаки. Вони проводять онлайн-курси, забезпечені відповідним адміністративним та педагогічним складом, зараховують здобувачів освіти, підвищують кваліфікацію вчителів, а також розвивають технологічну інфраструктуру для проведення та підтримки онлайн-навчання.

Послуги державних віртуальних шкіл, як правило, повністю або частково забезпечуються за рахунок бюджетного фінансування. Інколи округи можуть вимагати оплати за увесь курс навчання або за частину вартості курсів. В окремих випадках курси пропонуються безкоштовно для здобувачів освіти, наприклад, як у Монтані, Південній Кароліні, або за символічну плату для покриття витрат, як в Айдахо.

Державні віртуальні школи США можуть претендувати на федеральні або приватні гранти на заснування та провадження діяльності, але основна частина державного фінансування віртуальних шкіл надходить від державного розподілу та/або плати за навчання.

Найбільша державна віртуальна школа у США – це віртуальна школа Флориди, чисельність якої становить 485 тис. відвідувачів курсів на рік. Віртуальна школа Північної Кароліни має понад 100 тис.

слухачів курсів. До інших великих шкіл належать віртуальні школи Алабами, Арканзасу, Джорджії, Айдахо, Нью-Гемпшира та Південної Кароліни [2].

Узагальнюючи, зазначимо, що технологізація освіти та навчання – це важливий прогресивний інструмент оновлення освітнього простору. Упродовж останніх років розвиток технологій став одним із найважливіших трендів для освітян. Однак технологізація потребує належного не лише технічного, а й інформаційного забезпечення, зокрема розроблення й упровадження національної ІТ-стратегії, розроблення нормативної та законодавчої бази для створення віртуальних шкіл в Україні, забезпечення рівного доступу до електронних навчальних ресурсів, формування цифрової компетентності у здобувачів освіти та педагогічних працівників тощо.

### **Список використаних джерел**

1. Кравченко С. Формування освітнього е-середовища як орієнтир технологізації шкільної освіти. Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи – 2021: матеріали III Всеукр. інтернет-конф. (м. Київ, 29 бер. 2021 р.). Київ. 2021. С. 68–70.

2. State Virtual Schools. Digital Learning Collaborative September 25, 2018. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5a98496696d4556b01f86662/t/5b99467603ce64cd84913bf/1536771704418/SVS+landscape.pdf> (Last accessed: 17.03.2021).

*Максименко Оксана Олексіївна,*

кандидат педагогічних наук, доцент,

відділ порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

## **АДМІНІСТРАТИВНА ТА ОСВІТНЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ У ПОЛЬЩІ**

Глибокі демократичні перетворення європейського простору поклали початок глибинних перетворень усіх сфер життя пострадянських країн. Польща, як одна з посткомуністичних країн, активно розпочала відхід від старої бюрократичної системи управління, взявши курс на демократичну адміністративну систему устрою і функціонування суспільства, досягнувши значних успіхів.

Беручи досвід історично проєкспериментованого і притаманного європейській цивілізації, країна зі зміною політичної системи розпочала адміністративні реформи одночасно.

У контексті вищезазначених кроків з розбудови демократичної держави невід’ємною складовою процесу була означена реформа децентралізації та демократизації освіти. Територіальне самоврядування було наділено функцією керівного органу школи і здійснило провідну

роботу в реформуванні польської освіти. Повноваження в освітній галузі передавалися одиницям територіального самоврядування поступово (1990–1999 рр.), що вимагало їх виконання і фінансування. Саме остання позиціонувалася як інструмент, за допомогою якого самоврядні одиниці відповідають за управління школою та фінансують навчальний заклад, здійснюючи це від одиниці самоврядування, вкладаючи власні кошти та отримуючи їх від центрального уряду.

Етапи децентралізації освітніх завдань у Польщі (з інформацією щодо порядку фінансування шкіл (М. Гербст, Я. Герчинський, 2015 р.)):

1. Піонерський етап (1990–1993 рр.) – етап створення самостійного, демократично обраного територіального самоврядування, що призвело до переходу місцевої влади до нового покоління. Отримавши бюджетну і політичну самостійність, громади взяли на себе у сфері освіти одне завдання – управління дитсадками. На фінансування власних завдань, зокрема, дитсадків, громади не отримали спеціальної субвенції, але на них розраховувалася частка державних податків. Як результат, частину дитсадків закрили, частину приватизували, більшість продовжила працювати.

2. Етап добровільної передачі завдань (1993–1996 рр.) – етап перебирання на себе громадою управління початковими школами на добровільних засадах. Підставою для отримання в управління школу було підписання громадою договору з урядом із врегулювання розміру трансферу, який громада отримувала на утримання закладів. Громади повинні були брати в управління або всі заклади на своїй території, або жодної. Вихідним пунктом у фінансових переговорах були витрати на утримання початкових шкіл на території громади витрати у бюджетному році, який передував переговорам.

3. Етап стабільності (1996–1998 рр.) – етап обов'язкового управління громадою початкових шкіл (за винятком спеціальних). Запроваджено освітню частину загальної субвенції, яка замінила дотації, встановлені для громад в індивідуальному порядку. Міністерство національної освіти прийняло загальнонаціональну формулу поділу коштів – алгоритм поділу освітньої субвенції. Остання гарантувала, що незалежно від зміни кількості учнів, передана громаді субвенція не може бути нижчою від субвенції попереднього року. Закон про доходи громад гарантував, що повна сума освітньої субвенції буде не меншою від певного відсотка доходів державного бюджету.

4. Другий піонерський етап (1998–1999 рр.) – етап передачі управлінських повноважень щодо шкіл вищого від гімназій рівня та більшості позашкільних освітніх закладів новоствореному самоврядуванню повіту. Реформа децентралізації відбувалася одночасно з

адміністративною реформою, якою запроваджувався повітовий рівень територіального самоврядування та відбувалася консолідація у регіональному устрої – поділі на воєводства (кількість воєводств було зменшено з 49 до 16). У повітів не було організаційної структури і кадрів, відповідно до переданих їм освітніх завдань. У 1999 р. у польській освіті було запроваджено структурну реформу, яка полягала у скороченні навчання в початковій школі до шести років, запровадженні рівня гімназії (три роки), та скороченні навчання у школі на вищому від гімназійного рівня (яка раніше йшла одразу після початкової школи).

5. Завершення процесу створення системи 2000 р. Формування системи управління і фінансування освіти в остаточному вигляді підсилювалося прийняттям Міністерством національної освіти нового алгоритму поділу освітньої субвенції. Два попередні алгоритми (для початкових шкіл і гімназій (1996 р.), для шкіл вищого від початкового рівня (1999 р.) були замінені одним, який охоплював усі типи шкіл і всі рівні самоврядування.

6. Етап поступового посилення ролі керівних органів/засновників (2001–2015 рр.). З 2001 р. не було структурних змін у системі управління і фінансування освіти країни. Посилення ролі керівних органів і зменшення повноважень кураторів призвело до якісних змін, серед яких: (1) управлінський контроль за більшістю адміністративних рішень громад і повітів замінили на юридичний контроль; (2) контроль за бюджетним процесом, який здійснюють регіональні рахункові палати; (3) розлога система моніторингу результатів роботи шкіл [1, с. 6–8].

Таким чином, досвід Польщі продемонстрував можливість ефективного втілення децентралізації через адміністративну та освітню реформи із залученням фінансової складової як завдання забезпечення функціонування школи в нових умовах. Поступовий збалансований перехід та державна допомога в регулюванні відносин виявили дієвість застосованої моделі у сучасному демократичному суспільстві, яке саме стає середовищем змін.

### **Список використаних джерел**

1. Гербст М., Герчинський Я. Баланс інституційних змін. Польська освіта у перехідний період. Варшава: Інститут освітніх досліджень, 2015. 24 с. URL: <http://wiki.sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/12/118/2016-02-16-Poland.pdf> (дата звернення 21.03.2021).



*Тогочинський Олексій Михайлович,*  
доктор педагогічних наук, професор,  
ректор Академії Державної пенітенціарної служби

## **СУЧАСНІ ТРЕНДИ В ПІДГОТОВЦІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Процес реформ, що відбувається в пенітенціарній системі України, торкається не лише зміни підходів у роботі із засудженими, через «створення умов для їхнього виправлення та ресоціалізації, здобуття ними освіти та набуття професії, їх соціальної адаптації в суспільстві, приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та які відбувають покарання, у відповідність із вимогами Європейських пенітенціарних правил», а й «утворення закладів вищої освіти для підготовки кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України» [1] (далі – ДКВС України).

Серед основних трендів, що виникли останнім часом у Європі та Україні в підготовці пенітенціарного персоналу, можна виділити такі, як: зростання ролі освіти дорослих та вдосконалення програм, форм та методів роботи із засудженими з метою підготовки їх до ресоціалізації в суспільстві після звільнення; наближення підготовки пенітенціарного персоналу до потреб служби, до виконання покладених на них функціональних обов'язків; запровадження підвищення кваліфікації як з відривом від роботи, так і за місцем роботи із застосуванням технологій дистанційного навчання; залучення до розробки освітніх програм стейкхолдерів та представників громадських організацій; сприяння реалізації міжнародних проєктів у реформуванні кримінально-виконавчої системи; широке спирання на інформаційні технології.

Водночас професійна підготовка персоналу ДКВС України регламентується нормативно-правовими документами, що визначають вимоги як до закладів освіти, в яких здійснюється таке навчання, так і до його видів. Зокрема, відповідно до «Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України», затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.09.2015 за № 1675/5, визначено, що «Професійна підготовка осіб рядового і начальницького складу включає в себе систему освіти і спеціальної підготовки, носить поступовий, безперервний характер, проводиться протягом усієї службової діяльності і складається з таких видів навчання: підготовка в навчальних закладах

ДКВС України; первинна професійна підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування; службова підготовка».

До нормативно-правових документів, що регулюють професійну підготовку персоналу ДКВС України, можна також віднести наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4091/5 «Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу ДКВС України», в якому встановлено, що «особи рядового і начальницького складу зобов'язані проходити підвищення кваліфікації за відповідним напрямом службової діяльності: не рідше одного разу на три роки; перед призначенням на керівну посаду, в тому числі вищу керівну посаду, ніж обіймана».

При цьому треба зазначити, що відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 347), підвищення кваліфікації належить до освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Дотримуючись вимог законодавства, Академія Державної пенітенціарної служби (далі – Академія) отримала ліцензію на право провадження освітньої діяльності, пов'язаної з підготовкою здобувачів вищої освіти та здійснення освітньої діяльності у сфері освіти дорослих.

Разом з тим, крім Академії, закладами, що здійснюють первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації, є: Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України; Дніпровський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України; Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу ДКВС України (далі – Центри). Центри здійснюють навчання різних категорій персоналу ДКВС України, а саме:

- первинну професійну підготовку молодших та старших інспекторів-кінологів відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та установ виконання покарань; первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації молодших інспекторів відділів нагляду і безпеки установ виконання покарань (Хмельницький центр);

- первинну професійну підготовку персоналу ДКВС України, підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України, в тому числі працівників уповноважених органів з питань пробації, зокрема очно-дистанційне навчання (Білоцерківський центр);

– первинну професійну підготовку персоналу вперше прийнятого на службу (роботу) в органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, професійну перепідготовку, підвищення кваліфікації (Дніпровський центр).

Провадження освітньої діяльності передбачає внесення закладу освіти до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, в тому числі – до Реєстру суб'єктів освітньої діяльності. Проте діяльність Центрів не відповідає пункту 11 статті 18 (Освіта дорослих) Закону України «Про освіту», яким встановлено, що «Заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена законом, мають отримати ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитувати відповідні освітні програми».

Сьогодні в Україні почала вибудовуватися єдина система первинної підготовки, підвищення кваліфікації персоналу та фахової підготовки здобувачів вищої освіти для ДКВС України, початок якої поклато розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2021 № 200-р «Про реорганізацію деяких закладів освіти, що належать до сфери управління Міністерства юстиції» та накази Міністерства юстиції України від 23.03.2021, в яких вказано про реорганізацію Центрів шляхом їх приєднання до Академії. Це розпорядження поставило крапку в тривалій дискусії щодо доцільності функціонування в структурі Міністерства юстиції України Академії та Центрів, як окремих юридичних осіб.

Водночас реорганізація Центрів шляхом приєднання до Академії, що розташована в м. Чернігові, вимагає вирішення цілої низки питань, що пов'язані з їх структурою, ліцензованими напрямками діяльності, кількісним та якісним складом викладачів та інших працівників Центрів тощо.

Структура та статус Центрів будуть вибудовуватися відповідно до статті 33 Закону України «Про вищу освіту», що означає внесення змін до Статуту Академії та розробку Положень про відокремлені структурні підрозділи (філії). Базовим структурним підрозділом філії закладу вищої освіти є кафедра, що може знаходитися у відділенні. Навчальне навантаження науково-педагогічних працівників не повинно перевищувати 600 годин на навчальний рік, що стане основою для визначення кількісного складу викладачів відокремлених структурних підрозділів Академії. Крім цього, у відокремленому відділенні Академії можуть бути створені центри професійної освіти, що разом з кафедрами стануть структурними підрозділами відділень.

Отже, працівники кафедр отримають статус науково-педагогічних працівників, що дозволить ліцензувати діяльність у сфері підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України. Створений у відділенні центр професійної освіти здійснюватиме первинну професійну підготовку персоналу ДКВС України, а також зможе провадити діяльність у сфері підготовки працівників за різними робітничими професіями (наприклад, охоронник, кінолог та ін.).

Таким чином, приєднання Центрів до Академії дозволить:

- привести первинну підготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового та начальницького складу ДКВС України у відповідність до чинного законодавства України про освіту дорослих;
- використати кадровий, навчально-методичний, бібліотечний потенціали Академії та її відокремлених структурних підрозділів з одночасним збереженням попередніх здобутків і напрацювань;
- забезпечити професійну підготовку персоналу ДКВС України з урахуванням сучасних освітніх трендів.

#### **Список використаних джерел**

1. Шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: [https://minjust.gov.ua/m/str\\_21953](https://minjust.gov.ua/m/str_21953) (дата звернення: 24.03.2021).

*Третяк Олена Станіславівна,*

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

### **ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЗНАТЬ 08 «ПРАВО» ДО ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ**

На формування загальних (обов'язкових) компетентностей, що визначені в освітньо-професійній програмі підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю 081 «Право», впливає оволодіння знаннями та вміннями з навчальної дисципліни «Основи психології». До таких компетентностей відносяться: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність бути критичним і самокритичним; здатність працювати в команді; здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів) та ін.

Водночас мета вивчення навчальної дисципліни «Основи психології» полягає у формуванні в майбутніх юристів цілісного уявлення про зміст основних понять та категорій, принципи психологічної науки, наявні методи психологічного дослідження, психологічні процеси, стани та індивідуально-психологічні властивості особистості, види діяльності та механізми спілкування людей, соціально-психологічні явища в різних соціальних групах людей.

Незважаючи на важливість оволодіння основами психології, майбутні юристи не завжди мотивовані на навчання. Проведене опитування студентів першого курсу показало, що 24 % респондентів не завжди розуміють значущість набутих знань, 16 % вважають, що викладач недостатньо стимулює їхню навчальну діяльність, у 36 % студентів першого курсу відсутні навички до самостійної роботи, у 39 % опитаних переважає зовнішня мотивація (для високих балів) над внутрішньою (для задоволення пізнавальних потреб).

Таким чином, для формування мотивації майбутніх фахівців у галузі знань 08 «Право» до вивчення навчальної дисципліни «Основи психології» є потреба визначити педагогічні умови через наповнення їх змістом, формами та методами і технологіями, що забезпечують ефективне оволодіння теоретичними знаннями з цієї дисципліни та навичками і вміннями їх практичного використання.

Так, О. Б. Столяренко вказує на те, що: «Під мотивацією в психології розуміють сукупність психологічних процесів, які спрямовують поведінку людини. Мотиваційні процеси лежать в основі активності людини та її психічного функціонування, вони визначають той чи інший напрям людської поведінки, її траєкторію... Основу мотиваційної сфери особистості становлять потреби – динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності... Мотивом може стати тільки усвідомлена потреба й тільки в тому разі, якщо задоволення цієї конкретної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить у дію» [1, с. 106–107].

Відповідно до теорії мотивації, на її формування впливають: закон збереження психологічної енергії, що означає необхідність забезпечення емоційних стосунків між учасниками взаємодії (З. Фрейд); орієнтація власного «Я» на майбутнє через визначення фіктивної мети (А. Адлер); прагнення досягнути кінцевої життєвої мету через повну реалізацію свого «Я» (К. Юнг); забезпечення екзистенціальних потреб особистості (у встановленні стосунків, у подоланні, у вкоріненні, в

ідентичності, в системі поглядів та відданості) (Е. Фром); домінування потреб особистості в певному порядку (фізіологічні потреби, потреби у безпеці і захисті, потреби належності до групи, потреби самоповаги, потреби самоактуалізації) (А. Маслоу); тенденція до актуалізації, тобто бажання досягти чогось, завершити справу (К. Роджерс); функціонально автономні мотиви, коли початкові мотиви втрачають актуальність, але поведінка, яка залишилась, підтримується вже новими мотивами (Г. Олпорт); послідовний перехід від елементарних потреб до домінуючих потреб, на основі яких утворюється спрямованість особистості (Л. Божович); «зрушення мотивів», коли людина під впливом певного мотиву починає виконувати дію, а потім виконує її заради неї самої (О. Леонтьєв) [1, с. 111–118].

Можна дійти висновку, що на формування мотивації студентів впливають мотиви (інтерес, прагнення, переконання, установка), а також пізнавальні (мислення, сприйняття, пам'ять, уява) та емоційно-вольові процеси, спрямованість особистості.

У контексті формування мотивації студентів до вивчення навчальної дисципліни «Основи психології» розглянемо педагогічні умови, які сприятимуть цьому процесу. Виходячи з теорії мотивації, під педагогічними умовами будемо розуміти сукупність зовнішніх обставин та внутрішніх стимулів, що впливають на задоволення потреб особистості в досягненні життєвих цілей, встановленні позитивних стосунків, актуалізації поведінки та виконанні певних дій, спрямованості на набуття компетентностей витребуваних у подальшій професійній діяльності.

До педагогічних умов формування мотивації у студентів до вивчення вищезазначеної навчальної дисципліни відносимо такі, як:

1. Розвиток інтересу у студентів до засвоєння психологічних знань та вмінь (вчення про природу психіки; школи та течії в психології; зв'язок мозку та психіки; психічні явища; протікання психічної діяльності; методи психології тощо) шляхом застосування освітніх технологій.

Застосування освітніх технологій (електронного навчання – офлайн-навчання; онлайн-навчання; відеолекції; змішане навчання; дистанційне навчання; синхронне та асинхронне навчання; адаптивне навчання; мобільне навчання; інтерактивного навчання – диференційоване навчання; проблемне навчання; навчання в співпраці; проектне навчання; ігрові технології (ситуаційно-рольові ігри, ділові

ігри, гейміфікація, тренінги, «мозковий штурм»); вебквест; кейс-метод; бріколаж (тести, опитувальники, психодіагностичні методики)) означає створення освітнього середовища, що забезпечує:

– формування психологічної компетентності через єдність дидактики з методикою навчання;

– організацію самостійної роботи студентів;

– контроль засвоєних знань та вмінь;

– застосування стимулів.

2. Забезпечення емоційності навчання студентів, що означає:

– оптимізацію самоосвітньої діяльності;

– ціннісне ставлення до взаємодії та налагодження зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу;

– набуття студентами досвіду комунікації;

– усвідомлення студентами результатів навчання;

– отримання студентами задоволення від процесу пізнавальної та пошукової діяльності, конструювання власної освітньої траєкторії;

– особистісно-орієнтоване навчання;

– подолання внутрішніх та зовнішніх психологічних бар'єрів.

3. Педагогічний супровід, з боку викладача, процесу засвоєння студентами способів використання знань та умінь через супервізію (консультування), т'юторство (наставництво), фасилітацію (колективне вирішення проблем), коучинг (допомогу, тренування).

Отже, визначені педагогічні умови, які характеризуються логічною узгодженістю між змістом психологічної підготовки, освітніми технологіями та методами навчання, забезпеченням емоційності навчання і педагогічним супроводом, є основою для формування мотивації в майбутніх фахівців у галузі знань 08 «Право» до вивчення навчальної дисципліни «Основи психології».

### **Список використаних джерел**

1. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2012. 280 с.

**Чебоненко Станіслав Олегович,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
проректор Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДКВС УКРАЇНИ З ПІДГОТОВКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ**

Відповідно до п. 2 статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, ресоціалізація розглядається як «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [1].

Підготовка до повернення засудженого в суспільство передбачає проведення з ним роботи на всіх етапах його перебування в установі виконання покарань: адаптаційний етап – у дільниці карантину, діагностики та розподілу; основний етап – у дільниці ресоціалізації; підготовка до звільнення – у дільниці соціальної реабілітації або дільниці соціальної адаптації (для неповнолітніх).

Адаптаційний період для людей, які опинилися в складній життєвій ситуації вперше, характеризується такими поведінковими особливостями, як: насторожене ставлення до оточення; схильність до конфліктів для закріплення свого статусу або пригніченість, невпевненість. Для неодноразово засуджених до позбавлення волі характерна поведінка, яка відповідає їхньому соціальному статусу у неформальній групі.

Адаптація також залежить від того, які у засудженого властивості особистості, як у нього виражені пізнавальні та емоційно-вольові процеси, спрямованість, який він за віком, яка в нього освіта та наявні соціальні зв'язки, чи є інвалідність, залежності, професія, наскільки мотивований до дотримання режиму та сумлінного ставлення до праці, щоб заслужити умовно-дострокове звільнення тощо.

В адаптаційний період і вперше засудженим, і тим, які неодноразово відбували покарання в місцях позбавлення волі, наводиться стаття 107 Кримінально-виконавчого кодексу України, в якій визначені їхні права та обов'язки. Звертається увага на систему взаємин між засудженими та персоналом, можливість пройти, в разі необхідності, курс лікування від алкоголізму або наркоманії тощо.

Враховуючи те, що адаптаційний період є дуже важливим у системі підготовки засудженого до звільнення, майбутні офіцери під



час лекцій та практичних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Пенітенціарна педагогіка» та «Пенітенціарна психологія» мають набувати професійні компетентності для роботи із засудженими, що передбачає створення педагогічних умов, які дозволяють забезпечити:

- оволодіння знаннями та технологіями проведення співбесіди із засудженим;

- набуття знань та вмій щодо прогнозування поведінки різних людей залежно від їхнього стилю мислення, життєвого досвіду, сформованих стереотипів поведінки, алгоритмів та методів вирішення проблем, наявних потреб, мотивів, спрямованості, вияву активності, проєктування власної поведінки;

- професійну самоідентифікацію як співробітника установи виконання покарань (далі – УВП), для якого притаманні такі якості, як: готовність до емпатії; толерантність; вміння вислухати та зрозуміти засудженого; здатність до планування індивідуальної виховної роботи із засудженим; адекватне реагування на проблеми засудженого; критичне ставлення до отриманої під час ознайомчої бесіди інформації та вміння її аналізувати, виділяти основні проблеми засудженого та залучати його до участі в програмах диференційованого виховного впливу; дотримання етики працівника ДКВС України.

Ця педагогічна умова може бути реалізована через розробку викладачем ситуаційних задач, проведення ситуаційно-рольових ігор, групові вправи та робота в парах, диспути, круглі столи тощо.

Основний етап відбування покарання засудженим означає його пристосування до вимог режиму, умов праці та дозвілля, участі у заходах, що проводяться за квартальним планом соціально-виховної роботи, до соціального середовища, в яке входять як представники адміністрації УВП, так і інші засуджені, їхні мікрогрупи із своїми правилами та неформальною системою відносин.

Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів ДКВС України до підготовки засуджених до ресоціалізації на основному етапі відбування ними покарання поєднує в собі набуття вміння до рефлексії, сприймання особливостей способу життя та поведінки інших людей без вияву агресії, спроможність до взаємодії, вміння впливати на почуття та волю інших людей.

Педагогічними умовами, формування професійних компетентностей для роботи із засудженими на цьому етапі, є такі, як: оволодіння знаннями щодо форм, методів та технологій роботи із засудженими в різних сферах їх життєдіяльності; знання про діяльність структурних

підрозділів УВП та способи спільного вирішення проблем, що виникають у роботі із засудженими; робота з різною інформацією, її аналіз; уміння здійснювати індивідуальну роботу та координувати напрями діяльності засудженого з урахуванням його можливостей та інтересів, спрямованості, наявного досвіду, потреб; навчання засудженого долати труднощі.

Шляхом узагальнення власного тривалого досвіду підготовки майбутніх офіцерів для ДКВС України можна зробити висновок, що до ефективних методів навчання, які дозволяють забезпечити реалізацію вищезазначених педагогічних умов, відносяться інструктаж, метод створення проблемних ситуацій, робота в парах, ситуаційно-рольові ігри, кейс-метод.

Для проведення роботи із засудженим на етапі підготовки до звільнення майбутні офіцери мають володіти компетентностями, що пов'язані із: збиранням інформації про соціальне оточення засудженого; управлінням стресом та здатністю до переконання під час спілкування; взаємодією з державними та недержавними інституціями, що сприяють ресоціалізації засудженого; орієнтацією на управління змінами в житті засудженого через залучення позитивного оточення, набуття ним вмінь планувати бюджет, самостійно вирішувати проблеми.

Реалізація третьої педагогічної умови в контексті формування компетентностей майбутніх офіцерів щодо підготовки засуджених до ресоціалізації має відбуватися через використання таких методів, як: аналіз реальних ситуацій, які мали місце в процесі підготовки засуджених до звільнення; проведення практичних занять із залученням персоналу УВП; розробка ситуацій, які стимулюють до вироблення курсантами оптимальних рішень, що впливатимуть на ресоціалізацію засудженого; використання ситуаційно-рольових ігор, відеоматеріалів, макетів особових справ.

Таким чином, розроблені педагогічні умови формування компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України щодо підготовки засуджених до ресоціалізації у своїй сукупності забезпечують реалізацію різних напрямів навчання курсантів через міждисциплінарні зв'язки, залучення їх до участі в заздалегідь спланованих ситуаційно-рольових іграх, проблемних ситуаціях, контентно наповнених круглих столах, практичних вправах тощо.

### **Список використаних джерел**

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

*Шпарик Оксана Михайлівна,*

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник  
відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

## **ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ: ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ**

Проблема кращої підготовки майбутніх педагогів до ефективного та продуктивного використання цифрових технологій у школах знаходиться під постійною увагою європейських освітян. Як і людина будь-якої іншої професії, педагог повинен володіти цифровою грамотністю, тобто базовими знаннями, навичками і компетентностями, необхідними для життя в цифровому суспільстві. Він повинен вміти безпечно і належним чином управляти, розуміти, інтегрувати, обмінюватися, оцінювати, створювати інформацію та отримувати доступ до неї за допомогою цифрових пристроїв і мережевих технологій.

Цифрова грамотність не є вродженою властивістю, або тією, що стихійно здобувається людиною, народженою в епоху цифровізації, її формування та розвиток повинен бути усвідомленим і керованим.

У своїй діяльності вчитель, як провідник цифрового глобалізаційного напрямку розвитку людської цивілізації, повинен мати глибоку технологічну компетентність, розуміти переваги та небезпеки використання технологій для учнів; прагнути до вдосконалення процесів навчання, підвищення освітніх результатів школярів і їх навчальної мотивації, покращення взаємодії батьків і школи, вдосконалення організації та управління освітнім процесом тощо.

Цифрова компетентність педагога – це знання, навички та установки, що дозволяють йому вільно застосовувати ІКТ для організації навчального процесу на всіх його етапах – від підготовки до занять до створення цифрового середовища, що допомагає вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії учнів, мотивувати їх до навчання, аналізувати і прогнозувати їх успішність.

Невід’ємною частиною інвестицій у розвиток цифрових навичок є визначення поточного рівня та особистих потреб у підвищенні кваліфікації у цій сфері і постійне вдосконалення своєї компетентності в роботі з цифровими технологіями.

Європейською освітньою спільнотою розроблюються різноманітні підходи до визначення рівня цифрової компетентності вчителя. Наприклад, у 2013 р., ґрунтуючись на опитуванні 95 експертів, до складу якого входили представники академічних, освітніх та навчальних закладів, уряду та ІТ-бізнесу, низкою вчених було окреслено

підхід до оцінювання цифрової компетентності, який виокремлює дванадцять важливих елементів:

- функціональний: знання та розуміння термінології, використання цифрових технологій для основних цілей;
- інтегративний: ефективна інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя;
- спеціалізований: оптимізація використання цифрових технологій у робочих та творчих цілях;
- спілкування та співпраця: знання та вміння використовувати мережу з цифровою підтримкою для спільного розвитку знань;
- управління інформацією: використання цифрових технологій для доступу, організації, аналізу та оцінки актуальності та точності цифрової інформації;
- конфіденційність та безпека: впровадження заходів щодо автентифікації особистості, захисту даних та безпеки;
- юридично-етичний: адекватна соціальна поведінка в цифровому середовищі, правові та етичні фактори, пов'язані з використанням цифрових технологій та контенту;
- технологія та суспільство: контекст та використання цифрових технологій та їх вплив на людину та суспільство;
- навчання з технологіями: нові цифрові технології та їх використання для підтримки навчання протягом усього життя;
- інформоване прийняття рішень: критичний вибір цифрових технологій, що відповідають потребам і цілям;
- узгодженість/самоефективність: використання цифрових технологій для покращення особистої та професійної діяльності;
- диспозиційний: важливість збереження об'єктивної та збалансованої думки на цифрові інновації та впевненості у вивченні та використанні їх потенціалу у міру появи можливостей.

Інший підхід запропонувала група фахівців у рамках Саміту G20, який проходив у Берліні в квітні 2017 р. Підхід базується на оцінці індикаторів інформаційної, комп'ютерної, комунікативної грамотності, медіаграмотності і ставлення до технологій. Кожен з перелічених індикаторів оцінюється у трьох аспектах: когнітивному (знання), технічному (навички) та етичному (установки):

- когнітивний аспект характеризує те, як людина оцінює, створює, критично підходить до роботи з інформацією, комп'ютером, медіа, як спілкується з іншими користувачами і як ставиться до технологій;

– технічний аспект відображає вміння знайти потрібну інформацію, медіаматеріал, а також розуміння того, як працюють цифрові пристрої і нові технології;

– етичний аспект оцінює установки людей щодо загальнонавчальних норм під час використання інструментів цифрового середовища. Наприклад, розуміння необхідності перевіряти достовірність інформації та її джерел, дотримання норм спілкування в мережі тощо.

Отже, в контексті європейських підходів цифрова компетентність вчителя розглядається не лише як знання й вміння користуватися пристроями та програмами, а також розуміння правових та етичних аспектів, конфіденційності та безпеки, ролі ІКТ у суспільстві, а також збалансованого ставлення до технологій. Іншими словами, вона посідає більш широку соціально-культурну позицію, сигналізуючи про необхідність розуміння та врахування більш широких наслідків цифрових технологій для людини й суспільства.

### **Список використаних джерел**

1. Janssen J., Stoyanov S., Ferrari A., Punie Y., Pannekeet K. & Sloep P. Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. *Computers & Education*. 2013. № 68. P. 473–481.

2. Chetty K., Liu Qigui, Gcora N., Josie J., Li Wenwei & Chen Fang. Bridging the digital divide: measuring digital literacy. *Economics Discussion Papers*. 2017. № 69. URL: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2017-69> (Last accessed: 23.03.2021).

## СЕКЦІЯ 2

# ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМІ ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ

*Гончаренко Оксана Григорівна,*

доктор економічних наук, професор, начальник кафедри  
економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

### ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ВЛАСНОГО КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ

Ринкова трансформація національної економіки стосується не тільки зміни форм господарювання, а і природи людської діяльності в організаційних системах, її цілях, структури та спрямованості, а тому особливої актуальності в цьому контексті набувають питання розвитку кар'єри працівників. Більшість сучасних учених кар'єру нерозривно пов'язують з мобільністю індивіда, яка полягає в проходженні індивідом встановлених ієрархічних ступенів «престижу, доходів та влади» [3]. Бреддік У. звужує визначення кар'єри до «просування працівника в результаті зростання його освітнього рівня, кваліфікації, накопичення ним досвіду до більш складнішої праці» [1]. Сьюпер Д. успішність професійної діяльності вбачає в поєднанні об'єктивних (стабільності роботи, досягнутого статусу та отриманого доходу) і суб'єктивних критеріїв (задоволеності життєвою ситуацією та оцінки власних досягнень) [4]. Автор вважає, що успіх поділяється на професійний і кар'єрний. Професійний успіх, це самооцінка досягнутого професійного рівня та індивідуальне сприйняття людиною, повноти використання здібностей, її самовираження, що забезпечуються професійною діяльністю. Кар'єрний успіх, на думку вченого, оцінюється завдяки вертикальній мобільності людини в професійному середовищі, а тому важливо оцінювати не тільки рівень, а і темпи, швидкість та час просування за посадами.

Складність кар'єрного зростання обумовлено різними чинниками, пов'язаними як з розвитком суспільства, в якому діє людина і функціонує організаційна система, так і особистісними якостями працівника. А тому практичними інструментами, які дозволяють визначати, чи в правильному напрямку рухається працівник в розвитку власної кар'єри, на нашу думку, є такі:

1. SWOT-аналіз як інструмент стратегічного планування дозволяє визначити вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, на думку вчених, може бути використано і в кар'єрному плануванні.

<b>Strengths (сильні сторони)</b>	<b>Weaknesses (недоліки)</b>
Переваги фахівця (професійна освіта, досвід, компетентності), а також особисті якості, які дозволяють досягти успіху в професії.	Зони розвитку працівника і чого не вистачає для подальшого просування (застарілі знання, відсутність досвіду виконання завдань певного рівня (складнощі)).
Opportunities (можливості)	Threats (зовнішні загрози)
Сфери, де є потенціал для реалізації, високий попит на послуги.	Обмеження ринку праці (конкуренція або втрата актуальності професії, коли виникає необхідність набувати нових знань).

Застосування SWOT-аналізу дозволяє працівнику оцінити свої сильні та слабкі сторони, недоліки та можливості, що допомагає прийняти рішення з урахуванням власних потреб та очікувань кожної людини.

2. Кар'єрні якорі (американського психолога Едгара Шейна) дозволяють визначити мотиви, що спонукають розвивати власну кар'єру та оцінити можливості перспективного кар'єрного зростання.

<b>Кар'єрні якорі</b>	<b>Характер вияву</b>
Професійна компетентність	Якщо працівник зацікавлений у своїй професії і бажає в ній розвиватися, щоб стати професіоналом та частиною професійної спільноти, тоді це ваш якор. Задоволення від роботи настане тоді, коли матимете можливість постійно вчитись вирішувати складні завдання та мати визнання колег.
Менеджмент	Цей якор для працівників, яких мотивує можливість вертикального кар'єрного зростання та управління підлеглими, а також висока винагорода і статус.
Незалежність	Працівник, що має власний стиль і єдиний орієнтир – досягнення цілей, а тому може відчувати дискомфорт, працюючи в команді та традиційній корпоративній ієрархії, тому важливою умовою може стати, наприклад, мінімальний контроль, гнучкий графік або віддалений режим роботи.
Безпека і стабільність	У сучасному невизначеному світі не всім вдається пристосуватися до його змін, хтось прагне зберігати стабільність і постійно шукає себе в професійній діяльності, і тому ваше місце у великій компанії, де є мінімум несподіванок та ризиків.
Підприємництво	Якщо такий працівник не має власної справи, працюючи в команді, все одно шукає шлях для реалізації творчих рішень, і може працювати в компаніях на етапі запуску нового проєкту чи відкриття філіалу.
Прагнення приносити користь	Якщо можливість допомагати людям не передбачає сама професія, тоді слід шукати компанії, в яких є програми корпоративного соціального розвитку та участі в благодійних проєктах.

Виклик	Люди з високим рівнем внутрішньої мотивації, які підвищують планку і досягають її, вдосконалюючи свій професійний рівень. Такі спеціалісти є цінними для виконання складних та ризикових проєктів, а не рутинних завдань.
Стиль життя	Для фахівців, що мають цей кар'єрний якор, важливо зберігати життєву рівновагу, а тому компанію слід обирати, яка поважає це право і надає можливості для розвитку власних інтересів.

«Кар'єрні якорі» обумовлені особистісними характеристиками та вимогами, які висуває працівник до себе як до професіонала.

3. Розбір польотів (After Action Review) – цей інструмент застосовується тоді, коли необхідно проаналізувати помилки і зробити висновки (наприклад, не вдало проведені переговори або проєкт, що ризикує провалитися). Цей інструмент використовують у групі, але корисний і для самоаналізу (що відбулося, чому фактичні події відрізняються від запланованих і чому я можу навчитися). Відповіді на ці запитання дозволять визначити переваги і недоліки, сильні та слабкі ходи та зробити висновки на перспективу [2].

4. Креативна стратегія Діснея дозволяє працівникам, які можуть приймати нестандартні рішення, критично мислити, «приміряти ролі мрійника – (що я матиму в результаті досягнення мети і чому навчуся), реаліста (чіткий алгоритм досягнення мети і які ресурси варто залучити) та критика (як можна реалізувати цей план і які ризики та обмеження очікують)» [5]. Головним її принципом є виділення чотирьох позицій мислення (або позицій сприйняття) – це позиції «Мрійник», «Спостерігач», «Реаліст» і «Критик». Варто зазначити, що в більшості працівників ці позиції переплітаються, а з допомогою цілеспрямованого їх виділення можна максимально реалізувати компетентності працівника незалежно одна від одної.

5. Модель GROW дозволяє розвивати кар'єру усвідомлено, оскільки це простий, але дієвий інструмент для структуризації діяльності працівника, що дозволяє оцінити власні перспективи і визначити, де ви знаходитесь у цей момент (це є поточна реальність), а також обирати оптимальний «маршрут», що приведе до поставленої мети (це є вибір). І нарешті, перспективи досягнення поставленої цілі, незважаючи на непередбачувані обставини.

Складові	Які запитання постають	Результат
G-Goal - мета	Чого я хочу? Який результат кращий? Яка мета є значущою? Як досягти результату?	Мета формується максимально конкретно, що дозволить не тільки встановити мету, а і крокувати до неї виважено.
R-Reality - реальність	Що відбувається зараз? Які ресурси необхідно задіяти? Хто впливає на результат?	Є ризик захопитися самокритикою, тому слід тримати баланс, щоб не втратити мотивацію.



O-Options - варіанти	Які є можливості? Які ресурси є і які ще варто залучити? Хто може допомогти?	Важливо отримати максимальну кількість ідей і опцій, без критики і оцінки, розглядати незвичні та нестандартні рішення.
W-will - буду	Який мій перший крок та алгоритм дій? Що необхідно врахувати, перш ніж рухатись? Яка підтримка та ресурси потрібні?	Will-ключове слово – буду, що передбачає рішучість та волю до змін. Саме «буду», а не «можу», «треба», «хоті би».

Зміни, що відбуваються на ринку праці, впливають на кар'єру особистості та ефективність її професійної реалізації, тому важливим у цьому контексті є визначення кар'єрних орієнтирів та вивчення особистісних і професійних критеріїв для забезпечення конкурентоспроможності працівника в довгостроковій перспективі.

### Список використаних джерел

1. Бреддик У. Развитие карьеры. *Менеджмент в организациях*. Москва, 1997. С. 224–226.
2. Гибсон Дж Л., Иванцевич Д. М., Доннелли Д. Х. Организационное поведение, структура, процессы. Москва: ИНИОН. 2000. 78 с.
3. Лозовецька В. Т. Потенційні можливості як фактор розвитку професійної кар'єри. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2015. С. 364–371.
4. Сьюпер Д. Развитие карьеры: теория представления о самом себе. Принстон, 1963. 35 с.
5. Херцберг Ф., Моснер Б., Блох Снидерман Б. Мотивация к работе / пер. с англ. Д. А. Куликова. Москва: Вершина, 2006. 238 с.

*Джурило Аліна Петрівна,*

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник  
відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

### ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Давньогрецький філософ Сократ, один із засновників Західної філософії, говорив, що секрет змін полягає в тому, щоб направити всю енергію не на боротьбу зі старим, а на створення нового. Виклики, перед якими постала світова спільнота в останні роки, переконливо доводять, що сьогодні світ стоїть на порозі нової хвилі інновацій, яка може серйозно змінити сформований освітній ландшафт.

Пандемія COVID-19, що спричинила масове закриття навчальних закладів різних типів по всьому світу, не лише стала поштовхом до бурхливого розвитку онлайн-освіти в умовах вимушеного переходу на дистанційне навчання, але і стала новим викликом у питаннях оцінювання якості навчальних досягнень.

Пандемія та дистанційне навчання стали справжнім випробуванням не лише для учнів та їх батьків, але і для вчителів, керівників шкіл та всіх освітян в цілому. Головним викликом для учнів стала підтримка досягнутого рівня знань та розвиток нових навичок. Програми дистанційного навчання спрямовані на учнів, які вже мають певний розвинений ступінь автономії самонавчання і самомотивації. Автономність навчання важлива також і в умовах класичного навчального середовища, а за дистанційної освіти – особливо, однак багато дітей, особливо молодшого шкільного віку, ще не мають достатньо розвинених навичок автономії для самонавчання.

У програмах дистанційного навчання відсутні механізми, що дозволяють вчителям оцінювати і забезпечувати зворотний зв'язок з учнями. Наприклад, програми дистанційного навчання на основі телебачення або радіо – це односпрямовані інтерфейси, які не дають вчителям можливості оцінювати і коригувати навчальний процес. Коли учням не вистачає регулярного зворотного зв'язку від вчителів, вони можуть не підтримувати свій поточний рівень навчання і за необхідності щосили намагатися розвивати нові знання і навички за допомогою самонавчання [1, с. 2].

Отримання документів про закінчення циклу навчання особливо для учнів останніх класів стало ще одним викликом в умовах пандемії. Зміни шкільного календаря перешкоджають національним процесам підсумкового оцінювання, зокрема іспити після закінчення циклу та процеси сертифікації. Це призводить до підвищеного стресу серед дітей та підлітків наприкінці шкільних циклів, зменшення мотивації до закінчення шкільного циклу та/або довгострокового впливу на академічний прогрес дітей, за умов відсутності необхідних політичних рішень. Особливо це впливає на дітей із неблагонадійних родин, які ризикують не отримати базової освіти. Щоб запобігти цьому, політика компенсаційного оцінювання повинна враховувати інтереси найбільш незахищених дітей та забезпечувати однаковий рівень доступу та однакову здатність адаптуватися до нових оцінювальних заходів.

Нові протоколи навчання: онлайн дистанційного або іншим чином, вимагають від вчителів швидкої зміни своєї практики, зокрема повсякденні завдання, обов'язки та відповідальність. Від вчителів вимагають розробляти нові альтернативні та різноманітні підходи до моніторингу навчання дітей (від оцінювання до компенсування втрат у навчанні) під час кризи COVID, зокрема як формувальні, так і підсумкові методи контролю.

Залежно від класу і предметної області можуть знадобитися різні методи як для індивідуального, так і для колективного зворотного зв'язку і підтримки. Вчителям може не вистачати відповідних ресурсів, що обмежені власним будинком, освітою та досвідом, особливо на платформах цифрового навчання. Деякі програми можуть значно скоротити кількість часу, який виділяється на навчальні процеси під керівництвом вчителя, за рахунок зосередження уваги на самонавчанні дітей. Після відновлення навчання в школі вчителі змушені оцінити рівень навчання учнів, щоб визначити прогалини або втрати в навчанні в результаті закриття школи, прийняти необхідні корегувальні заходи, відкалібрувати в цілому освітній шлях дитини. Такі оцінювальні заходи можуть мати вирішальне значення для інформування процесу навчання та/або просування учнів, їх сертифікації та досягнення високого рівня освіти.

Міністерства освіти можуть попросити школи надати і/або розробити ресурси для оцінювання по нетрадиційним каналах, наприклад цифрові платформи, радіо тощо та/або сприяти розвитку оцінювання вдома, самооцінки учнів, особливо в умовах тривалого закриття шкіл. Такі зміни можуть означати серйозні зрушення в культурі оцінювання для шкіл і батьків. Школи також можуть попросити визначити роль школи в оцінюванні і забезпеченні відповідальності вчителів та сім'ї за навчання дітей. У разі відновлення звичної роботи шкіл їх можуть попросити вжити спеціальних заходів для оцінювання рівня успішності учнів після закриття школи і для підвищення рівня навчання тих, хто відстав під час дистанційного навчання. Школи можуть виявити збільшення розриву між дітьми, які мали доступ до дистанційного або онлайн-навчання, і тими, хто не мав до нього доступу. Залежно від характеру і підходу до процесу відновлення роботи школам може знадобитися розробка і впровадження або модифікація систем оцінювання на рівні школи.

На національному рівні може виникнути безліч політичних питань і потреб в адаптації стандартних програм оцінювання. Міністерствами мають бути ухвалені рішення щодо скасування, відтермінування чи своєчасного проведення оцінювальних заходів на останньому рівні шкільної освіти. Існують також проблеми, що пов'язані з управлінням ризиками і стратегіями/заходами щодо зниження ризику при очних оцінювальних заходах у контексті COVID-19. Міністерства також стикаються з проблемою вимірювання охоплення та доступності дистанційного навчання та ефективності його програми з погляду навчання дітей.

Системи освіти мають використати кризу COVID як можливість для трансформації наявного механізму оцінювання та/або розвитку нових практичних підходів, від системного до класного, паралельно з розвитком більш сильних систем дистанційного навчання.

Особливо складно виміряти зміни в результатах навчання, враховуючи, що вихідні дані можуть бути недоступні. На початковому етапі країни можуть розглянути можливість розробки процедур для вимірювання показників якості освітніх програм, таких як: доступність, відповідність дистанційного навчання навчальній програмі: залученість вчителів/учнів. Мають бути створені механізми моніторингу для відстеження ключових питань. Збір інформації має вирішальне значення для підвищення якості програм дистанційного навчання, задоволення потреб учнів і компенсування втрат, пов'язаних із успішністю навчання після повернення в школу. Якщо технологія функціонує, опитування по SMS або телефону є хорошим варіантом для вимірювання сприйняття учасників (батьків, вчителів) і оцінки охоплення, доступу і використання матеріалів дистанційного навчання. Це дозволить доопрацювати програми, поліпшити комунікацію і підвищити залученість, інтерес і мотивацію серед тих, хто реалізує програму. Однак сприйняття ефективності не може замінити вимір фактичної ефективності в довгостроковій перспективі [1, с. 3].

Школи, вчителі та учні проводять оцінювання та оцінюються самі в умовах кризи. Таким чином, характер, зміст і шкала оцінювання має відображати кризові умови. Не слід очікувати, що діти будуть здатні оволодіти таким же обсягом змісту освіти, що і в некризових умовах. Незважаючи на модифікації і альтернативні підходи, які можуть бути застосовані для пом'якшення впливу кризи, очікування результатів оцінювання під час кризи повинні бути помірними.

Уряди країн, батьки і учні не повинні чекати, що модифіковані до умов кризи іспити будуть відігравати ту ж роль, мати таку ж вагу і наслідки, які вони мали до цього. За можливості слід відкласти проведення оцінювання, що має дуже важливе значення для учнів чи країни в цілому. Від Міністерств потрібні чіткі інструкції для пояснення школам, вчителям, батькам та учням нових протоколів оцінювання. Системи освіти, в яких автономія навчання учнів не входить в число розроблюваних ключових навичок, також повинні приділяти особливу увагу розвитку цього аспекту в довгостроковій перспективі [1, с. 4].

### **Список використаних джерел**

1. UNICEF EAPRO, Guidance: Assessing and Monitoring Learning during the Covid-19 Crisis, 2020. URL: <https://reliefweb.int/report/world/guidance-assessing-and-monitoring-learning-during-covid-19-crisis> (дата звернення: 19.03.2021).

*Доній Наталія Євгенівна,*

доктор філософських наук, професор, професор кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

## **КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АНОМІЇ ДОБИ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ У РАМКАХ ЛІНІЇ ДЮРКГЕЙМА-МЕРТОНА**

Руйнація віджилих соціальних форм завжди супроводжується де-конструкцією та детермінує появу нових варіацій призабутих соціальних складових, трендів та територій, очищених від віджилого. В результаті такої активності утворюються стан «нової нормальності соціальних зв'язків» і простори відносної аномності, які частіше означаються концептом «аномічний простір», похідним від категорії «аномія». Такий сценарій притаманний усім без винятку суспільствам, що перебувають у стані перехідності, за якого домінує нестабільність і непередбачуваність соціально-політичних та правових процесів. До таких суспільств можна віднести й сучасну Україну, що вже тривалий час знаходиться в ситуації соціальних гойдалок, стані розбіжностей між потребами, інтересами людей та можливостями їх задоволення. Останнім і пояснюється актуальність представленого дослідження аномії.

Категорією «аномія», як правило, позначають особливий стан дисбалансу в розвитку суспільства – незавершеність переходу від однієї аксіологічної системи до іншої, або взагалі повною розбалансованістю аксіосфери. А це, в свою чергу, означає вихід на поверхню соціального простору тінювого, негативного, появу катастрофічної свідомості, що, як мла, поглинає та розчинює в собі життєво важливі смислові, нормативні та ціннісні структури.

Проблеми аномії та кризових суспільних станів, пов'язаних із деформаціями індивідуальної та масової аксіосфер, втратою індивідами соціально-моральних імперативів, завжди були в центрі уваги соціально-філософської думки. Цінними джерелами з проблематики аномії є праці представників античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель), середньовіччя (Аврелій Августин, Тома Аквінський), гуманістів Ренесансу (Т. Мор, Т. Кампанелла), Нового та Новітнього часу (Е. Дюркгейм, І. Кант, Р. Мертон, Ф. Гегель, Ф. Ніцше та ін.).

Категорія «аномія» походить з давньогрецької і утворена від злиття частки «а-», що означає заперечення й терміна «nomos», яким позначали закон, й, отже, «anomos» – «відсутність закону, норми». Взагалі, першою згадкою про праобраз феномена аномії можна

знайти в тексті Біблії. Так, у Старому Завіті аномія пов'язувалася з гріхом і порочністю, а в Новому Завіті Христос вказує на осіб, які чинять зло та детермінують беззаконня (Матвій, 7:23) [2, с. 2938]. Розробка ж наукової концепції аномії належить Емілю Дюркгейму, який широко вживав цю категорію у своїй праці «Самогубство», оприлюдненій у 1897 р. [4]. Дюркгейм пов'язав аномію із різними формами соціальної патології та стверджував, що аномія як стан суспільства є наслідком проміжного періоду, за якого одночасно існують дві різноспрямовані сили: 1) сила концентрації, що призводить до обертання цінностей за спіраллю; 2) відцентрова сила, що демонструє бажання віддалення від центру.

Основною тезою, яку відстоював Дюркгейм, була думка, що аномія є результатом неповного переходу від «традиційного суспільства» з його «механічною» солідарністю до «органічної» солідарності промислового суспільства. Причина цього проста – суспільний поділ праці, який становить основу промислового суспільства, розвивається швидше за нову моральну свідомість. Наслідками такого дисбалансу є: а) часткова або повна відсутність нормативного регулювання в кризових, межевих соціальних ситуаціях, коли аксіодеонтологічна система минулого зруйнована, а нова ще соціально не затверджена; б) низький ступінь впливу соціальних норм на індивідів, їх неефективність як засіб соціальної регуляції та контролю поведінки; в) розпливчастість, нестійкість і суперечливість аксіодеонтологічних приписів і орієнтації, зокрема – суперечності між нормами, що визначають цілі діяльності, та нормами, що регулюють засоби досягнення цих цілей.

Отже, концепція Дюркгейма будувалася на розумінні категорії «аномія» як ситуації відсутності організації, розмитості моральних цінностей та дуже добре описує стан у більш-менш стійкому суспільстві XIX ст.

Наступні теорії, які представлялися науковому співтовариству та стосувалися аномії, були або продовженням лінії Дюркгейма, або вступали в опозицію до неї, або демонстрували встановлений баланс між власною позицією та авторитетом Дюркгейма. Так, американський філософ Т. Парсонс кваліфікував аномію як будь-які порушення громадської рівноваги та як вияв особливого хворобливого стану суспільства, за якого індивід відчуває психологічний дискомфорт, який згодом знаходить вихід назовні в агресивних діях [6], а англо-німецький філософ Р. Дарендорф пов'язував фактори аномії з ослабленням громадянських прихильностей [3, с. 209].

Роберт Мертон, продовжуючи засновану Дюркгеймом лінію, аналізував стан аномії вже у рамках соціального простору другої половини ХХ ст. й був упевнений, що аномія є неодмінною характеристикою суспільства й що її джерела приховані у нетрях дисбалансу елементів соціальної структури. Вчений, даючи пояснення причини виникнення аномії, дійшов висновку, що соціальна структура продукує обставини, за якими «порушення соціального кодексу являє собою "нормальну" відповідь на ситуацію, що виникла» [4, с. 89]. Ця цитата демонструє, що для Мертона аномія не виступає закономірним наслідком надзвичайних обставин, але точно може бути черговим станом соціальної системи при певних умовах, за яких спостерігаються розбіжності у значеннях, які надавалися цілям і нормам, що регулюють їх досягнення.

Важливим елементом концепції Мертона є бачення соціальної структури як сукупності двох елементів: індивідуальні цілі, схвалювані суспільством, й інституційні засоби їхнього досягнення. Виходячи з цього соціальний простір може спонукати індивідів до емоційної підтримки проголошених на рівні соціуму цілей і значно меншою емоційною підтримкою інституційно проголошені методи досягнення цих цілей. Якщо якість означених методів надзвичайно низька та при цьому присутня неузгодженість цілей (успіх, матеріальний добробут) та засобів (освіта, праця), то саме тоді й виникає явище, що фіксується категорією аномії.

Фактично, концепція Мертона є поглядом на аномію перехідного (транзитивного) суспільства, що постійно ускладнюється. На шляху від простого соціального простору до складного має знаходитися суспільство транзитивного типу. Сучасне транзитивне складне суспільство є продуктом наростаючої швидкості соціальних змін і одночасно продуцентом непередбачених наслідків цього ж процесу. Складність не означає хаос, це просто складно організований порядок нової якості, тієї, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі позначили як «різома».

За будь-якої специфіки соціального простору аномія – це стан, що відбиває аксіологічну та деонтологічну сфери суспільного життя. Плюралізм аксіологічних систем доби транзитивного суспільства, який і позначається як стан аномії, призвів до того, що норми трансформувалися в той акт вибору, що відповідає принципу «попит і пропозиція». За такого сценарію цінності й норми перетворюються на «меню», з якого можна обирати «на свій смак» і це призводить до не-

сподіваних наслідків для соціуму в цілому. Тож абсолютно погоджуємося з думкою З. Баумана, що: «У наші дні патерни і конфігурації більше не задані й тим більше несамоочевидні; їх занадто багато, вони стикаються один з одним і їх приписи суперечать один одному, так що всі вони значною мірою позбавлені своєї сили, що примушує та обмежує. Замість того, щоб слугувати передумовою стилю поведінки і задавати рамки для визначення життєвого курсу, вони сліднують йому (слідують з нього), формуються і змінюються під впливом його згинів і поворотів. Сили скраплення перемістилися від системи до суспільства, від політики до життєвих установок або опустилися з макро- на мікрорівень соціального гуртожитку» [1, с. 14].

Підбиваючи *підсумок*, зазначимо, що в рамках концептуальної лінії Е. Дюркгейма та Р. Мертон можна говорити про те, що аномія доби транзитивного суспільства межі ХХ–ХХІ ст. визначається аксіологічним і деонтологічним плюралізмом соціуму, що ускладнюється, де скорочуються горизонти життєвого планування й життя розгортається «сьогоднішнім днем». Мірилом усьому в такому суспільстві є критерій «свій смак». І вже не соціальний простір визначає життя та активність індивіда, а саме індивід власним вибором у різних соціальних сферах посилює плюралізм цінностей і норм та ще більше поглиблює аномальність і стан соціальної аномії.

### Список використаних джерел

1. Бауман З. Текущая современность: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с.
2. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового завета: синодальный перевод. 2009. 3622 с.
3. Дарендорф Р. Опасность аномии. Современный социальный конфликт: очерк политической свободы / пер. с нем. Л. Ю. Пантинной. Москва: РОСПЭН, 2002. 288 с.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд: пер. с фр. с сокр. / под ред. В. А. Базарова. Москва: Мысль, 1994. 399 с. URL: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Sociolog/Durkgeim/](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/) (дата обращения: 15.03.2021).
5. Мертон Р. Социальная структура и аномия. *Социс*, 1992. № 2. С. 89–105. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/822/897/1216/009x20mERTON.pdf> (дата обращения: 15.03.2021).
6. Парсонс Т. О социальных системах / под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. Москва: Академический процесс, 2002. 832 с.



*Кушнарьова Наталія Миколаївна,*  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної  
освіти та інформатики Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

## **ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ З ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСОБУ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ**

На всіх етапах розвитку людства через відповідні інформаційні технології забезпечувався обмін різноманітними повідомленнями між людьми, колективами, інститутами, на відповідному рівні розвитку систем реєстрації, опрацювання, зберігання і передавання даних. Такі технології були синтезом методів і засобів оперування даними в інтересах здійснення людьми різних видів своєї діяльності.

Педагогічно виважене використання інформаційних технологій надає істотні переваги та відповідні унікальні можливості, наприклад, переміщення занять у просторі і часі, гнучкий розклад, доступність до матеріалів та їх варіативність, удосконалене спілкування та значно швидший зворотний зв'язок. На основі використання інформаційних технологій, зокрема онлайн-ресурсів, з'являється можливість забезпечити учнів електронними навчальними засобами для самостійного опрацювання, реалізувати індивідуальний підхід до кожного учня. Для вчителя ж використання онлайн-ресурсів значно полегшує підготовку до уроку, збільшує час на спілкування з учнями та робить їх насиченими та цікавішими, що сприяє підвищенню їх ефективності.

Для учнів використання освітніх онлайн-ресурсів є мотивацією до навчання, істотне розширення можливостей самостійної роботи, а також можливості участі в різноманітних конкурсах.

Аналіз різних джерел засвідчило, що дослідженню використання комп'ютерних ресурсів на уроках інформатики присвячено роботи В. Бикова, Н. Думанського, Г. Кравцова, В. Кухаренка, В. Олійника, О. Глазунової, К. Обухової, О. Самойленка, Н. Сиротенко, Г. Молодих, Н. Морзе, Н. Твердохлебової, О. Захар, П. Камінської та ін.

Добір онлайн-ресурсів з інформатики повинен відповідати трьом загальним принципам: висока ефективність, коректність, вірогідність. Під час вивчення інформатики варто звернути увагу на особливості вікової категорії учнів та можливості застосування онлайн-ресурсів.

Водночас необхідно звертати увагу на те, щоб онлайн-ресурси, які використовуються, відповідали оновленій навчальній програмі та давали можливість поєднувати окремі елементи різних курсів для створення індивідуальних навчальних шляхів.

Для учнів середньої та старшої школи окремі розділи з вивчення інформатики у відеоформаті є у вільному доступі на каналі Desk Education – IT –Box (<https://bit.ly/3jeiMBu>) та на каналі «Ютуб» (<https://www.youtube.com/watch?v=PU--ihA019E>).

Сайт Інформатика – ДистОсвіта (<https://dystosvita.gnomio.com/>) створений для віддаленого вивчення інформатики для всіх класів. Зареєструвавшись, необхідно обрати курс, який потрібно вивчити та отримати доступ до навчальних матеріалів, завдань та іспитів. На вебсайті можна ознайомитись з усіма розділами з інформатики та програмування. Матеріали можна використовувати як для дистанційного навчання, так і для змішаного навчання в поєднанні з іншими додатковими ресурсами.

Вивчення комп'ютерного моделювання є одним зі способів пізнання навколишнього світу. Учні моделюють і отримують об'єкти реального світу. На початковому етапі вивчення 3-D моделювання варто використовувати ігрові технології, наприклад: Mine Craft Education Edition (<https://education.minecraft.net/>), Lego Digital Designer (<https://www.lego.com/en-us/ldd>), Tinkercad (<https://www.tinkercad.com/>), SketchUp (<https://www.sketchup.com/>) чи LeoCAD (<https://www.leocad.org/>). Процес моделювання, як правило, спрямований на розвиток творчих навичок, інтелектуальної діяльності, реконструктивні дії (рис. 1).

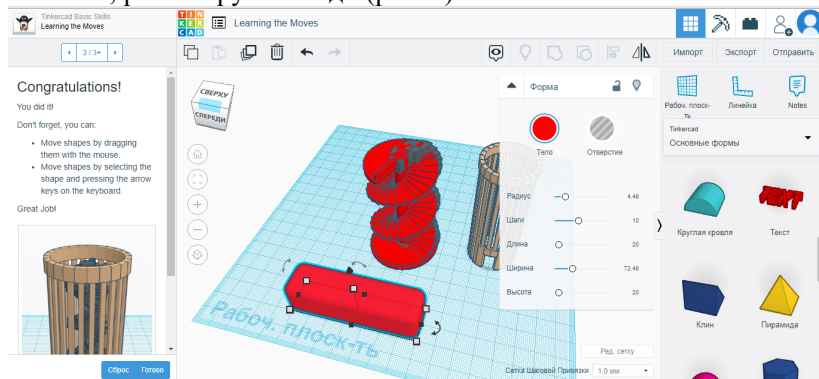


Рис. 1. 3-D моделювання в Tinkercad

Створення та опрацювання комп'ютерних презентацій є важливою частиною засвоєння курсу інформатики. Онлайн-сервіси для створення презентацій та візуалізації інформації. Google Presentations (<https://www.google.com/intl/ru/slides/about/>) має аналогічні можливості з Power Point. Велика його перевага в тому, що дозволяє створювати та редагувати онлайн-презентацію в команді, дає можливість учням на відстані працювати разом. Детально описані етапи та вимоги створення презентацій за посиланнями: <https://support.microsoft.com/uk-ua/office/powerpoint>, <http://oksanadobrovolska.blogspot.com/2014/03/1.html>, <https://websetnet.net/uk/>.

Під час вивчення розділу «Графічний дизайн» доцільно використовувати онлайн-редактори. Векторні онлайн-редактори **Method Draw** (<https://editor.method.ac/>) (рис. 2), **Gravit Designer** (<https://www.designer.io/en/>) **Vectr** (<https://vectr.com/>) та растровий онлайн-редактор **Photopea** (<https://www.photopea.com/>).

Підбираючи програмне забезпечення для вивчення графічного редактора, доцільно зосередитись на відповідності навчальної програми та вікових особливостей учнів.

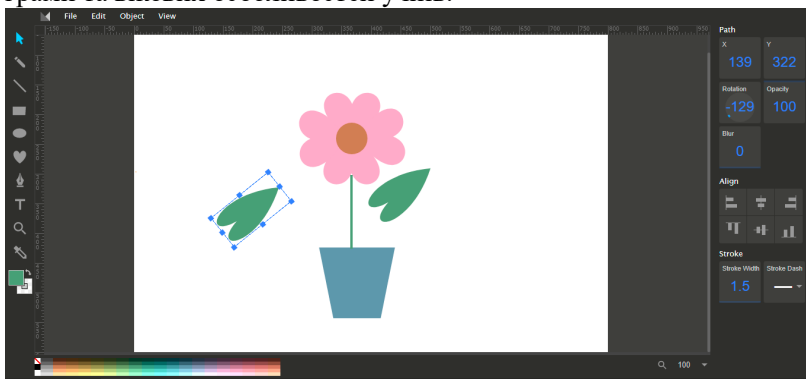


Рис. 2. Робоче вікно онлайн-редактора Method Draw

Для Adobe Photoshop створено велику кількість освітніх програм, доступних у формі книг, презентацій та відеоуроків (<https://www.youtube.com/watch?v=R3ZVmk5X3XQ>). Платформу Canva ([https://about.canva.com/ru\\_ru/](https://about.canva.com/ru_ru/)) використовують для графічного дизайну. Графічний редактор має доступ до вбудованої бібліотеки шаблонів, фотографій, ілюстрацій і шрифтів.

Для вивчення розділу вебпрограмування розроблені доступні онлайн-курси від українських навчальних платформ: Prometheus,

Edera, ВUМonline, Wisecow. «DEVELOPER. Вебпрограмування» (<https://inventor.com.ua/10-16-years/developer-web.html>), «Robocode» (<https://robocode.ua/web-ua>), «Okten school» (<https://owu.com.ua/>), «Основи веброзробки (HTML, CSS, JavaScript)» ([https://courses.edera.com/courses/course-v1:EDERA\\_BBF+WEB+2019/about](https://courses.edera.com/courses/course-v1:EDERA_BBF+WEB+2019/about)), в яких вивчають основні елементи мови HTML, опис її засобами вебсторінок, створення інтерактивних вебдокументів мовою JavaScript, сучасні засоби створення мережових додатків із доступом до баз даних, технологію Flash. Після закінчення курсу учні мають можливість отримати сертифікат.

Також є можливість брати участь у різних онлайн-конкурсах, турнірах, олімпіадах тощо. Для підготовки учнів до конкурсів з інформатики та інформаційних технологій доступні такі інтернет-ресурси:

- <http://it.upml.knu.ua> – сайт, що проводить дистанційний ІТ-турнір серед учнів;

- <http://exceltip.ru/> – блог про секрети програми Microsoft Excel;

- <http://mcenterdnepr.inf.ua> – вебсайт, на базі якого проводяться III та IV етапи олімпіади з інформатики та інформаційних технологій, містить завдання Олімпіади в межах зазначених тем;

- <http://informatics.mcsme.ru> – портал для дистанційного навчання з теоретичною та практичною інформацією з програмування;

- <http://itolymp.com> – сайт Всеукраїнської учнівської інтернет-олімпіади з інформаційних технологій;

- <http://urok-informatiku.ru> – сайт з корисними навчальними ресурсами з інформатики;

- <http://www.ua5.org> – вебсайт, що містить методичні матеріали в галузі комп'ютерів та інформаційних технологій.

Є також загальний онлайн-ресурс – «Острів знань» – шкільний портал, в якому зібрана комплексна інформація про навчання і дозвілля; чинні навчальні програми, методичні документи; обмін педагогічним досвідом та інша корисна інформація.

Таким чином, використання онлайн-ресурсів дозволяє сформувати в учнів принципово нові прийоми інтелектуальної діяльності, що пов'язані з усвідомленням і структуризацією даних. Під час такого навчання в учнів розвивається здатність сприймати відомості безпосередньо з екрана комп'ютера, проводити практично миттєво перекодування візуальних образів у вербальні, оцінювати вірогідність і прогнозований вплив використання даних на формування системи

знань. Отже, підвищення ефективності навчального процесу здійснюється через використання засобів індивідуалізації навчання, оскільки учні з використанням вказаних засобів фактично будують власну траєкторію пізнавальної діяльності наперед заданої спрямованості.

*Лівик Марія Сергіївна,*  
курсантка 2 курсу Академії Державної пенітенціарної служби;

**науковий керівник:**

*Доній Наталія Євгенівна,*  
доктор філософських наук, професор, професор кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

## **ОСОБЛИВОСТІ ВИБУДОВУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Демократія з доби Античності сприймалася як важливий та ефективний інструмент протидії захопленню влади, перепоною на шляху встановлення узурпаторських і тоталітарних типів правління. Однак такий погляд був не завжди і часто на його домінування чи перехід у розряд «аутсайдер серед політичних режимів» впливав загальний стан суспільства. Новітній етап суспільства, на противагу минулим, відзначається надзвичайною динамічністю всіх соціальних процесів та інституцій, а тому атрибутивною характеристикою його є стан постійної трансформації. Саме ця ситуація знову поставила питання щодо актуальності демократії на порядок денний.

Фіксація науковим дискурсом перехідності та нестабільності суспільного розвитку, як правило, маркерується концептом «транзитивне суспільство». Під «транзитивним» мається на увазі стан модернізації суспільства, що пов'язаний із процесами глобалізації й становленням нової системи світу. Як аргументи стосовно того, що сучасне суспільство можна вважати транзитивним, вказуються такі процеси, як:

– «перехід до постіндустріального суспільства, в якому інформація відіграє ключову роль у всіх сферах життєдіяльності людей (Д. Белл);

– перехід до культури постмодерну з її багатоваріантністю і репативізмом цінностей (Ж. Бодрійяр, М. Постер);

– перехід до нового державного устрою, який передбачає владу «техноструктури» (Дж. Гелбрейт) та «демократію участі» (Е. Масуда);

– перехід до нової економіки та розстановки сил у світовій системі (І. Валлерстайн);

– перехід від тоталітаризму до демократії – “третя хвиля демократизації” (С. Гантінгтон)» [3, с. 29].

Зазначений останнім перехід і є основним аспектом, який ми будемо аналізувати в зв'язку із переходом суспільства в стан «транзитивне». Гантінгтон С. [4], який є автором концепції «третя хвиля демократизації», надав таке визначення «хвилі демократизації»: «хвиля демократизації – це група переходів країн від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються в певний період часу, і по кількості суттєво перевершують ті країни, в яких за цей же період часу розвиток протікає в протилежному (тобто антидемократичному) напрямку» [4, с. 26]. Отже, «хвилі демократизації» відображають темпоральні та просторові зміни в процесі становлення і розгортання демократії в сучасному світі.

«Третя хвиля демократизації» настільки перевершила за масштабами попередні, що деякі вчені заговорили про настання ери ліберальної демократії, щодо якої не залишилося «життєздатних альтернатив» (Ф. Фукуяма). Проте з часом виявилось, що так званий «демократичний транзит» не завжди веде до становлення ліберальної демократії західного зразка й не є безумовною причиною захоплення демократичними ідеями новими країнами. Звернемось до статистики. Так, якщо в 1974 р. на статус демократичних могли претендувати лише 39 країн світу [6], то до 1995 р. їхня кількість збільшилася до 117, а до 2007 р. – до 124. Однак уже у 2015 р. розпочався зворотний процес і кількість країн демократичного гатунку впала до 115 країн [5], що дало підстави стверджувати авторам деяких досліджень про «десятиліття занепаду демократії» (2006–2016) [2] та говорити про рецесивний характер розвитку демократії на початку XXI ст. Таким чином, можна зазначити, що економічний та політичний лібералізм на сьогодні переживає кризу. Показником цього є факт, що індекс демократії згідно з The Economist за 2019 р. знизився навіть у США, країні, що була маяком демократії протягом більшої частини сучасної епохи [2]. Глибоке розчарування демократією охопило Східну та Центральну Європу. Лакмусом цього скасування конституційних прав і громадянських свобод є Угорщина та Польща. Цю кризу дослідники та політики намагалися вирішити як на теоретичному рівні, так і на рівні реальності, використовуючи поняття «фасадна демократія», «обмежена демократія», «керована демократія» і т. ін., що у підсумку призвело до появи величезної кількості «демократій з прикметниками».

Однак, незважаючи на такі тривожні ознаки, демократія залишається чи не найуспішнішою політичною ідеєю в сучасній історії та суспільстві. Більшість опитувань показують, що демократія продовжує користуватися майже абсолютною привабливістю. Ключ до цього парадоксу цілком може бути прихованим у концепті «неліберальної демократії», вперше введеному в науковий обіг Ф. Закарією у 1997 р. [1]. За словами Закарії, таке визначення демонструє принципову першість не демократії, а лібералізму.

Неліберальну демократію найкраще характеризувати як режим, який був обраний більшістю голосів, але в рамках якого йдуть тенденції до підриву конституційних гарантій, верховенства права та громадянських свобод. Відмінністю неліберальної демократії від більш повномасштабних авторитарних режимів є те, що вона не тягнеться до повного контролю над суспільством і регулярно прагне народної легітимзації за допомогою інструментів прямої демократії (референдуми, плебісцити). Створюючи розгалужену систему моніторингу суспільства, неліберальні демократії лише вибірково репресують і прагнуть зберегти ілюзію плюралізму.

Потенційними причинами сплеску неліберальних демократій за доби транзитивного суспільства є:

1) молодь демонструє ознаки історичної амнезії, оскільки вона не відчула тоталітарних жахів ХХ ст. Розпещена перевагами ліберальної демократії молодь не має розуміння важливості захисту громадянських прав і свобод;

2) відчуття беззахисності у світі, що швидко змінюється, призвело до відчуження громадян від політичної еліти, а постійне зростання економічної нерівності детермінувало руйнування соціального контракту;

3) поширеність соціальних мереж у поєднанні з епістемічною невизначеністю спричинили початок нової ери «політики після правди», в якій практично відсутній простір для раціонального діалогу, а панують фейки, симуляція та симулякри;

4) відхід США від традиційної ролі носія демократії залишив вакуум, який негайно заповнили Китай і Росія, які швидко висунули альтернативні моделі, оцінювані більш конкурентоспроможними або морально праведними, ніж західна ліберальна демократія. Лідери неліберальних демократій, у свою чергу, висловлюють солідарність зі своїми більш досвідченими авторитарними колегами;

5) з моменту свого виникнення в епоху Просвітництва лібералізм підтримував складні та напружені відносини з демократією. Як

показало ХХ ст., поєднання демократії (рівність) і лібералізму (свобода) є надзвичайно крихкою конструкцією.

Щодо України, то можна зазначити, що країна належить до гібридного режиму демократії. Країни такого типу, як правило, є виборними демократіями, але зі слабкими демократичними інституціями і зі значними викликами, що постали в площині захисту політичних і громадянських прав. Так, за підсумками 2019 р. Україна за щорічним рейтингом індексу демократії видання *The Economist* посіла 78-ме місце, піднявшись на шість позицій з 2018 р., коли країна перебувала на 84-му місці [2]. В цьому рейтингу стан демократії визначається за чотирма критеріями, серед яких участь у виборах, політичний процес і плюралізм, політична культура та функціонування уряду. В Україні функціонування уряду виявилось найслабшою категорією. Схожу до України ситуацію можна спостерігати в Північній Македонії, Албанії та Бангладеш.

Підбиваючи *підсумок*, зазначимо, що особливостями розгортання демократії за доби транзитивного суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст. є дві риси. По-перше, можна говорити, що через поєднання низки факторів відбулася видозміна сутності демократії на неліберальний тип. По-друге, фіксується два полярних, по суті, процеси, а саме: зменшення кількості країн з демократичним типом політичного режиму та посилення демократії в низці країн світу.

### Список використаних джерел

1. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами: пер. с англ. / под ред. В. Л. Иноземцева. Москва: Ладомир, 2004. 383 с.
2. Україна піднялася в рейтингу демократії від *The Economist*. URL: <https://mind.ua/news/20206869-ukrayina-pidnyalasya-v-rejtingu-demokratiyi-vid-the-economist> (дата звернення: 18.03.2021).
3. Федотова М. Г. К содержанию понятия «Транзитивное общество». *Вестник Вятского государственного университета*. 2010. № 1(4). С. 28–31.
4. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / пер. с англ. Л.Ю. Пантиной. Москва РОССПЭН, 2003. 367 с.
5. Democracy Index 2015. A report by The Economist Intelligence Unit. 67 p. URL: <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf> (дата звернення: 18.03.2021).
6. Huntington S. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*. 1991. Vol. 2. № 2 (Spring). P. 12–34. URL: <https://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf> (дата звернення: 20.03.2021).



*Локишина Олена Ігорівна,*  
доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу  
порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

## **ІННОВАЦІЙНЕ БАЧЕННЯ ЄВРОПИ У ФЛАГМАНСЬКИХ ІНІЦІАТИВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Інтенсифікація кліматичних змін, зменшення природних ресурсів, демографічна криза, міграційні процеси актуалізують пошук Європейським Союзом (ЄС) ефективних інструментів протистояння цим та іншим викликам з метою випереджального розвитку. «Інноваційний Союз» став однією з семи флагманських ініціатив, проголошених ЄС у Стратегії «Європа 2020» (2010). Ініціатива передбачала, що ЄС до 2020 р. має перетворити Європу на розробника висококласної науки; прибрати перешкоди для імплементації інновацій, таких як вартісне патентування, фрагментація ринку, повільне запровадження стандартів, нестача висококваліфікованих науковців; оновити формат співробітництва з приватним сектором, бізнесом, національною і регіональною владами [1].

Новим етапом у розбудові ЄС на засадах інноваційності стало проголошення у 2015 р. ідей «Відкрита інновація», «Відкрита наука» і «Відкритість світу» ключовими орієнтирами політики ЄС у галузі досліджень та інновацій.

Відкрита інновація означає відкриття інноваційного процесу для індивідуумів, які мають досвід в інших сферах, крім науки, залучення до інноваційного процесу більшої кількості людей, вільна циркуляція знань, знання можна буде використовувати для розроблення продуктів та послуг, які можуть створити нові ринки збуту.

Відкрита наука є підходом до наукового процесу, який зосереджується на поширенні знань, як тільки вони стають доступними за допомогою цифрових технологій та технологій спільної роботи; це – відхід від стандартної практики публікації результатів у наукових журналах наприкінці процесу дослідження.

Відкритість світу означає промоцію міжнародного співробітництва дослідницької громади, що дозволить Європі отримати доступ до новітніх знань у всьому світі, ангажувати найкращі таланти, протистояти глобальним викликам та створити можливості для бізнесу на ринках, що розвиваються.

Освіта – це основа особистісного зростання, працевлаштування, активного та відповідального громадянства. Право на якісну та ін-

клюдивну освіту і навчання впродовж життя проголошено в Європейському стовпі соціальних прав (2017) як перший принцип. Освіта розглядається базисом європейського способу життя, зміцнення соціальної ринкової економіки та демократії, права людини та соціальної справедливості. З огляду на це в умовах пандемії COVID-19 у 2020 р. внеском у розбудову інноваційності ЄС став План дій з формування Європейського освітнього простору (European Education Area) до 2025 р., який включає шість вимірів: якість, інклюзія та гендерна рівність, зелена та цифрова трансформації; вчителі і педагоги; вища освіта, геополітичний вимір. Для досягнення зазначених вимірів Європейська Комісія пропонує такі заходи, як підвищення якості освіти; посилення інклюзивності і гендерної чутливості освіти і навчання; підтримка зелених та цифрових трансформацій у рамках та через освіту і навчання, підвищення компетентності та мотивації в освітній професії [3].

Не менш амбітним стало проголошення у 2020 р. ініціативи з розбудови Нового дослідницького простору для дослідження та інновацій. Європейський дослідницький простір (European Research Area) був започаткований у 2000 р. у контексті Лісабонської стратегії. Стратегія з формування Європейського дослідницького простору спрямована на побудову спільного науково-технічного простору для ЄС. Створення єдиного ринку для досліджень та інновацій, що сприяє вільному руху дослідників, наукових знань та інновацій, заохочує більш конкурентоспроможну європейську промисловість. Це передбачає перебудову європейського дослідницького ландшафту в напрямі транскордонного співробітництва, конкуренції на всьому континенті, нарощування критичної маси та координації і вдосконалення національних дослідницьких політик.

Пріоритетами в розбудові Європейського дослідницького простору визначено: пріоритизацію інвестицій і реформ; імплементацію дослідницьких результатів в економіку; поглиблення Європейського дослідницького простору в напрямі подальшого прогресу з вільного обігу знань у модернізованій, ефективній та дієвій системі досліджень та інновацій [2].

### **Список використаних джерел**

1. European Commission. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union (2011). URL: [https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf) (дата звернення: 25.03.2021).
2. European Commission. A new ERA for Research and Innovation. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the

European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (2020) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:628:FIN> (дата звернення: 25.03.2021).

3. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on achieving the European Education Area by 2025 (2020) URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/communication-european-education-area.pdf> (дата звернення: 25.03.2021).

***Попружна Алла Василівна,***

кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби;

***Ворушило Олександр Валерійович,***

курсант 117-ї навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПАМ'ЯТНИКИ ЖІНКАМ У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ЧЕРНІГІВЩИНИ**

Пам'ятники завжди виконували роль символічних маркерів простору. Чому так сталося, що в культурно-символічному просторі Чернігівщини майже відсутня пам'ять про життя і діяльність жіноцтва? Натомість нас скрізь оточують пам'ятники князям, воїнам, поетам і письменникам. Чи не означає це, що традиційно «жіноча» діяльність не достатньо поціновувалась? Така гендерна нерівність у політиці пам'яті притаманна не тільки Україні. Навіть Нью-Йорк містить на своїх мапах непропорційно мало вшанованих жіночих імен.

Як слушно зауважила сучасна українська історикиня Оксана Кісь, історія сучасного міста залишається значною мірою чоловічою історією, попри те, що жінки у всі часи становили близько половини міщан у всіх без винятку суспільних верствах. Виключення жінок з колективної національної пам'яті є традицією ще XIX ст., коли зароджувалися потужні національні рухи. Націю змальовували в маскулінних рисах, її ж противників фемінізували, керуючись уявленнями про чоловічі цінності (сила, мужність, відвага) і жіночі (слабкість, покірність, вразливість). Це і зумовило відсутність жінок у публічній пам'яті або ж стереотипне їх зображення в ролях матерів, доньок, дружин, яких потрібно захищати [1].

Метою нашої розвідки є спроба систематизувати відомості про пам'ятники відомим та видатним жінкам Чернігівщини.

Першою спробою увічнити постать жінки на Чернігівщині ще у XX ст. стало встановлення пам'ятника героїні радянсько-німецької

війни, відомій льотчиці, командирі жіночого екіпажу бомбардувальника «Пе-2» Любові Губіній. Восени 1943 р. увесь екіпаж літака загинув під час виконання бойового завдання на території Білорусії. Пам'ятник встановлений 13 вересня 1975 р. у м. Ніжин. Його автор – Микола Ковальчук створив своєрідний бронзовий скульптурний портрет Губіної [2].

Пам'ятник Єфросинії Ярославні, дочці галицького князя Ярослава Осмомисла, дружині новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича – героя знаменитого літературного твору «Слово о полку Ігоревім», був встановлений у 1989 р. на честь тисячоліття м. Новгорода-Сіверського. Цей 4-метровий бронзовий пам'ятник, що символізує плач Ярославни за своїм чоловіком, який потрапив до половецького полону, створений відомим радянським скульптором Анатолієм Кущем [3].

Пам'ятник Марії Заньковецькій, українській акторці і театральній діячці кінця XIX і початку XX ст., народній артистці Української РСР (1922), у м. Ніжин був встановлений у 1993 р. Український скульптор Олександр Скобліков зобразив М. Заньковецьку молодою жінкою, в довгій сукні, що сидить на кушетці з хусткою в лівій руці, перекинутою через плече [4].

Скульптурна композиція, присвячена відомому письменницькому подружжю Пантелеймону Кулішу і Ганні Барвінок, у с. Оленівка Борзнянського району була створена у 1999 р. скульптором Миколою Обезюком за підтримки президента України Леоніда Кучми разом зі створенням історико-меморіального музею-заповідника Пантелеймона Куліша «Ганнина Пустинь» [5].

Пам'ятник поетесі, драматургу, прозаїку, членкині Спілки письменників СРСР, дружині Андрія Малишка Любові Забашті у м. Прилуки встановлений у вересні 2011 р. завдяки фінансовій підтримці почесного громадянина міста, мецената Юрія Коптева. Скульптори – Володимир та Олексій Чепелики [6].

Скульптурна композиція Малуші і малолітнього сина – князя Володимира, виконана з каменю пісковика і встановлена у 2012 р. у м. Любичі. Автором став скульптор Микита Зігура. Пам'ятник створено за фінансової підтримки президента України Віктора Януковича [7].

З нагоди 160-річчя славетної землячки, педагогині, просвітниці, громадській діячці Софії Русовій у 2016 р. у смт Ріпки було встановлено пам'ятник. Скульптор Петро Пікуля виготовив його на замовлення міської Спілки українців [8].

Таким чином, у Чернігівській області нараховується 7 пам'ятників видатним жінкам. Проте перелік гідних у різних іпостасях представниць Чернігівщини набагато довший. Зокрема, Лукерія Полусмакова – наречена Т. Шевченка, Любов Андрєєва-Дельмас – оперна співачка, Ольга Хохлова – балерина, дружина і муза П. Пікассо, Марія Закревська – муза М. Горького і Г. Уелса, Віра Коцюбинська – дружина М. Коцюбинського, громадська діячка, засновниця першої української школи у Чернігові. Отже, пам'ятники жінкам – це не стільки про облаштування публічного простору, скільки про визнання того, що життя міста і регіону, його образ і характер творили також і жінки.

В історичному просторі Чернігівщині досить мало пам'ятників жінкам, особливо враховуючи розміри Чернігівщини та її історичне минуле (одна з найбільших областей України, а також одна з давніших земель України, є міста, яким уже більше 1000 років). Також варто зауважити, що із семи встановлених пам'ятників, 2 встановлені в радянську добу, а 5 за часів Незалежності, 3 присвячено діячкам мистецтва, 2 – історичним жіночим постатям, 1 – жінці-воїну, 1 – громадській діячці. Ініціаторами встановлення пам'ятників виступали державні структури, меценати та не байдужа громадськість.

### Список використаних джерел

1. Сабадина Ю. Місто чоловіків. Чому Львів не пишається відомими жінками. URL: [http://tvoemisto.tv/exclusive/misto\\_cholovikiv\\_komu\\_z\\_zhinok\\_vartov\\_vstanovyty\\_pamyatnyku\\_u\\_lvovi\\_91937.html](http://tvoemisto.tv/exclusive/misto_cholovikiv_komu_z_zhinok_vartov_vstanovyty_pamyatnyku_u_lvovi_91937.html) (дата звернення: 23.03.2021).
2. Офіційний туристичний портал Ніжина. URL: [http://nizhyn-travel.com.ua/uk/pages/74-pamyatnyk\\_lm\\_gubiniy](http://nizhyn-travel.com.ua/uk/pages/74-pamyatnyk_lm_gubiniy) (дата звернення: 24.03.2021).
3. Пам'ятник Ярославні. URL: [https://md-ukraine.com/ua/object/detail/8242\\_pamatnik-aroslavni.html](https://md-ukraine.com/ua/object/detail/8242_pamatnik-aroslavni.html) (дата звернення: 24.03.2021).
4. Пам'ятники України. URL: <https://zefi.in.ua/pam-yatnik-mariyiv-zankovetskij-m-nizhin/> (дата звернення: 24.03.2021).
5. Музеї Чернігівщини. URL: <http://museum.cult.gov.ua/oblasnyj-istoryko-memorialnyj-muzej-zapovidnyk-p-kulisha-hannyna-pustyn/> (дата звернення: 24.03.2021).
6. Пам'ятники України. URL: <https://zefi.in.ua/pam-yatnik-lyubovi-zabashtim-priluki/> (дата звернення: 24.03.2021).
7. Чернігівщина Туристична. URL: <https://chernihivregion.travel/turystychni-objekty/pamiatky-oblasti/item/660-pamiatnyk-malushi-z-volodymyrom> (дата звернення: 24.03.2021).
8. Сіверщина. URL: [https://siver.com.ua/news/pershij\\_v\\_ukrajini\\_pam\\_39\\_jatnik\\_sofiji\\_rusovij\\_vidkrito\\_u\\_ripkakh/2016-02-18-18288](https://siver.com.ua/news/pershij_v_ukrajini_pam_39_jatnik_sofiji_rusovij_vidkrito_u_ripkakh/2016-02-18-18288) (дата звернення: 24.03.2021).

### СЕКЦІЯ 3

## КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

*Калішак Володимир Петрович,*  
слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;  
*Левицький Володимир Вікторович,*  
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки  
Академії Державної пенітенціарної служби;  
*Коробко Віталій Анатолійович,*  
завідувач відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного  
дослідження транспортних засобів Чернігівського НДЕКЦ МВС

### ПРИПИНЕННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У сучасний період життя в суспільстві стало настільки складним та непередбачуваним внаслідок загострення соціально-економічної кризи та політичної обстановки, воєнних дій, які продовжуються на Сході України, що спостерігається зростання злочинності. Можемо стверджувати, що злочинність у місцях позбавлення волі – це чітке відображення процесів, які відбуваються у суспільстві. Адже злочинність – це наслідок відповідних причин і умов. Тому й боротьбу з цим соціальним явищем потрібно здійснювати не як з наслідком певних процесів, а як із причинами, що породжують це явище, та умовами, що сприяють його вияву [1, с. 32].

Масові заворушення в місцях позбавлення волі являють собою складне поєднання кримінологічного та правового комплексу проблем, що потребує глибокого вивчення з боку науковців, аби в подальшому розробити механізм запобігання цього виду злочину в УВП та СІЗО. Деякі явища масових протиправних дій, які вчиняють засуджені в місцях позбавлення волі, мають певну специфіку та об'єднуються подібними ознаками виникнення та розвитку у процесі життєдіяльності УВП.

Насамперед зазначимо, що такий злочин, як масові заворушення, характеризується насильницькими діями натовпу [2, с. 592]. Незважаючи на те, що поняття «натовп» у нормативно-правових актах не розглядається і не є терміном кримінально-правового змісту, однак в юридичній науковій літературі використовується досить ча-

сто. Так, саме дії натовпу, на думку В. Кузнецова, є головною характерною рисою масових заворушень [3, с. 56]. Вказаний термін аналогічно застосовує й В. Навроцький, за словами якого, «масові заворушення – це завжди дії юрби» [4, с. 366]. Матишевський П. також зазначає, що масові заворушення – це порушення громадського порядку натовпом, що безчинствує [4, с. 606]. Поділяючи в цілому позиції наведених авторів, наголосимо, що натовп з кримінально-правової точки зору, на наш погляд, слід розглядати специфічним вираженням такої форми співучасті, як вчинення злочину групою осіб без попередньої змови (ч. 1 ст. 28 КК України) [5].

Наприклад, І. М. Копотун сутність поняття «запобігання злочинам у виправних колоніях України» розкриває як різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її виявів у місцях позбавлення волі засудженими, які відбувають покарання у виправних колоніях [6, с. 19].

Запобігання злочинам існує тоді, коли злочинна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання злочину [7, с. 158]. Потрібно зазначити, що запобігання злочинам треба розглядати як сукупність видів діяльності, які виконуються Адміністрацією УВП та СІЗО з метою усунення вірогідності вчинення задуманих злочинів через розроблення й здійснення цілеспрямованих заходів. Запобігання злочинам – це один із видів профілактичної діяльності. Зауважимо, що запобігання злочинам можна трактувати і як специфічний напрям спеціально-кримінологічної профілактики, яка полягає у здійсненні сукупності заходів, спрямованих на суб'єктів злочину, які мають злочинні наміри, замислюють та виношують план вчинення злочинів.

Виходячи з кримінологічного аналізу реального стану оперативної обстановки в УВП, з метою недопущення і своєчасної нейтралізації масових заворушень у середовищі засуджених доцільно використовувати наукові розробки та практичні методики й підходи до цієї проблеми. Джужа О. М. щодо цієї проблеми висловив таку думку: «Створення науково обгрунтованої моделі запобіжної діяльності силами та засобами УВП, усіх складових її структури, вдосконалення механізму дії оперативних, правозастосовних, виховних та інших запобіжних заходів надає змогу визначити підсистему запобігання, яка логічно впливає із цілісної загальносоціальної системи...» [8, с. 581].

Аналізуючи детермінанти виникнення злочинних дій, що вчиняються особами під час масових заворушень, зауважимо, що такі заворушення є виявом протиправного способу невдоволення осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Злочин відбувається не лише через те, що певні особи виявилися схильні до правопорушень, а й у наслідок можливих упущень і недоліків у діяльності УВП та СІЗО. Тому під час проведення профілактичних заходів потрібно однаково приділяти увагу вивченню особистості як можливого суб'єкта злочинних дій, що вчиняються учасниками масових заворушень для з'ясування шляхів, які можуть привести до скоєння злочину, а також і аналізу діяльності УВП та СІЗО, невдоволення якими може призвести до вказаних подій.

Аналіз діяльності УВП та СІЗО дозволив нам виявити умови, за яких масові заворушення серед засуджених мають місце:

- адміністрація установ не враховує у своїй роботі кількісних і якісних змін, які відбуваються у складі засуджених;
- недооцінюється значення глибокого вивчення настроїв засуджених і обставин, які визивають незадоволення засуджених.

З метою недопущення масових заворушень адміністрація УВП та СІЗО повинна постійно слідкувати за настроєм засуджених, глибоко знати всі процеси, які протікають у середовищі засуджених, швидко реагувати на сигнали появи невдоволених засуджених, про погрози розправи. На їх виявлення повинні орієнтувати весь особовий склад установ. Про настрій засуджених може бути отримана інформація під час прийому засуджених, які звернулися до персоналу УВП та СІЗО з вирішення особистих питань [9, с. 358]. Важливим аспектом є ретельне вивчення такої інформації керівництвом УВП та СІЗО, ні в якому разі неможливо залишати без належного реагування ні одного сигналу, який свідчить про загострення відносин між засудженими.

Якщо розглядати функціонування механізму запобігання злочинності в діяльності УВП та СІЗО, зазначимо, що він полягає в проведенні як загальних, так і індивідуальних заходів. До кола актуальних питань, які охоплюють загальні заходи, входять аспекти виявлення та усунення причин та умов, що сприяють розквіту злочинності та порушенню режиму в УВП та СІЗО, а також вчинення злочинів особами, засудженими до покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі. Різноманітні та численні заходи, які використовуються в УВП та СІЗО на цьому рівні, мають специфічні особливості,



обумовлені контингентом засуджених, видом покарання, типом кримінально-виконавчої установи, місцем відбування чи виконання покарання.

УВП та СІЗО у своїй діяльності можуть застосовувати такі спеціальні заходи кримінологічної профілактики, передбачення і запобігання вчиненню злочинів: постійний оперативний контроль за засудженими, проведення комплексних профілактичних операцій у місцях позбавлення волі; протидія професіоналізації і консолідації злочинців у зоні; вдосконалення пенітенціарної практики, контролю; використання спеціальних заходів щодо переорієнтації антигромадської настанови особи; боротьба з виявами кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі; відвернення і припинення рецидиву злочинів; допомога громадських, релігійних організацій у роботі із засудженими та ін.

Адміністрацією УВП та СІЗО здійснюється індивідуальне запобігання, яке полягає у виявленні засуджених, схильних до вчинення злочинів, і застосуванні до них відповідних заходів запобіжного впливу. Запобігання рецидиву злочинів під час виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачає: створення обстановки, яка виключала б можливість вчинення нового злочину, порушення трудової дисципліни і правил поведінки, проживання та реєстрації; профілактичний облік криміногенних осіб; надання допомоги засудженим тощо [10, с. 76].

Під час здійснення загальнопрофілактичних заходів масових заворушень персоналу УВП доцільно врахувати специфіку природи цих явищ. Необхідно постійно аналізувати причини й умови вчинення масових заворушень. Будучи найбільш небезпечним злочином за участю великих груп засуджених, масові заворушення рідко виникають стихійно. Здебільшого масові заворушення організаторами плануються та готуються заздалегідь. Якщо адміністрація УВП та СІЗО не прийме в цей період рішучих дій, то організатори масових заворушень можуть узяти ініціативу в свої руки. Вважаючи, що масові заворушення приносять велику шкоду нормальній діяльності УВП, ця робота вимагає проведення комплексу заходів по виявленню та усуненню причин, які породжують виникнення таких злочинів і умов, які їм сприяють, а також виявлення осіб, від яких можна чекати вчинення злочину.

Загальнопрофілактичні заходи при всьому їх значенні становлять лише частину профілактики масових безпорядків і непокор.

Тому для забезпечення найбільш ефективних результатів у боротьбі з такими злочинами необхідне тісне сполучення загальнопрофілактичних заходів із заходами індивідуальної профілактики, яка має своєю метою своєчасне виявлення і вивчення осіб, від яких можна чекати вчинення злочину [11, с. 55].

У профілактиці масових заворушень потрібно завжди аналізувати роль приводу, який як «детонатор» може привести до виникнення масових заворушень [12, с. 96]. Таким приводом до виступу може бути: неправильне застосування зброї, спецзасобів, фізичної сили; невмілі дії адміністрації УВП при ізоляції засуджених у випадках алкогольного сп'яніння, застосуванні наручників, смерті засуджених. Тому необхідно розробляти комплексні заходи профілактики. Система цих заходів являє собою сукупність форм, засобів і методів організаторської, оперативно-профілактичної і виховної роботи, які повинні знайти своє впровадження у плані комплексних організаційно-тактичних заходів з профілактики масових безпорядків. Комплексний план розробляється керівниками всіх частин і служб при постійній координації їх діяльності зі сторони керівника [9, с. 358].

З огляду на те, що основною причиною вчинення масових заворушень в УВП та СІЗО є порушення прав людини та умов відбування покарання, то впровадження міжнародної практики та реалізації норм міжнародного права є фактором забезпечення умов припинення масових заворушень у пенітенціарних установах. Маємо зазначити, що в сучасний період система виконання покарань має безліч проблем, основною з яких є незадовільні умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту.

Ми з'ясували, що діяльність органів та УВП не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення прав і свобод людини, реалізації на практиці конституційних приписів про права громадян, а також міжнародних стандартів прав людини. Вбачаємо відповідну діяльність не досить результативною та ефективною, що є проблемним аспектом, вирішення якого вимагає детального аналізу міжнародно-правових актів, у яких закріплені основні міжнародні стандарти захисту прав людини в діяльності органів та УВП. Існує потреба в інтеграції відповідних норм в українське законодавство та впровадження міжнародного досвіду та застосовування його на практиці.

Вважаємо, що зниження рівня злочинності в УВП, зокрема, зменшенню випадків вчинення масових заворушень, можливо досягти в такий спосіб: шляхом мінімізації причин кримінальної поведінки і

шляхом посилення заходів запобігання, тобто профілактики. Цілком обґрунтованим є факт того, що набагато легше усунути причину, ніж потім боротися з наслідками.

Досліджуючи проблему профілактики злочинів у діяльності ДКВС України, вважаємо доцільним прослідкувати розробки щодо профілактичних заходів з виявлення чинників, які призводять до вчинення масових заворушень в УВП. Багато науковців усе ж сходяться в одному баченні ефективності профілактики злочинів – це виправлення засуджених та перевиховання, тобто корегування їх кримінальної направленості й потенціалу на правову поведінку. Тому всі підрозділи та відділи УВП та СІЗО можуть підвищити ефективність своєї діяльності лише шляхом об'єднання загальних зусиль.

Таким чином, підсумовуючи, зауважимо, що важливого значення в роботі з недопущення, запобігання і припинення масових заворушень має тісна взаємодія всіх частин і служб, підрозділів УВП та СІЗО. При цьому особовий склад УВП та СІЗО має діяти за спеціальними планами, які детально розроблені на випадок надзвичайних подій, у тому числі масових заворушень серед засуджених до позбавлення волі.

З огляду на суспільну небезпеку пропонуємо такі шляхи вдосконалення заходів припинення масових заворушень в УВП ДКВС України:

1. Підвищення кваліфікаційних вимог щодо підготовки персоналу УВП та СІЗО.
2. Сприяння координації дій підрозділів УВП та СІЗО в розрізі здійснення профілактичних дій щодо виявлення детермінант масових заворушень в УВП та СІЗО.
3. Забезпечення УВП та СІЗО високотехнологічними засобами відеоспостереження, що відповідатимуть міжнародним стандартам.
4. Посилення відповідальності за вчинення масових заворушень, а саме збільшення міри покарання – позбавлення волі на строк від семи до десяти років за дії, передбачені ч. 1. ст. 294 КК України.

### **Список використаних джерел**

1. Карпец И. И. Современные проблемы криминологии. *Основы уголовного права*. Москва, 1982. С. 32–33.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / під ред. Ю. С. Шемшученко. Т.3 К-М. Київ: Укр. енцикл., 2001. 792 с.
3. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності: практ. посіб. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 160 с.

4. Навроцький В. О. Основи кримінально–правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3> (дата звернення: 09.10.2021).
6. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2014. 42 с.
7. Гусак Т. П. Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 258 с.
8. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
9. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
10. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
11. Джужа О. М., Кирилук А. В. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Київ: Правник, 1997. 118 с.
12. Пономарев В. П. Предупреждение массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1992. 226 с.

***Колб Александр Григорович,***

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,  
професор кафедри політології, управління та державної безпеки  
Волинського національного університету імені Лесі Українки;

***Дучимінська Леся Миронівна,***

начальник управління контрольно-перевірочної роботи  
головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

## **НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ВЗАЄМОДІЇ – ОДНА З ПРОБЛЕМ, ЩО ВПЛИВАЄ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Як свідчить практика виконання покарань в Україні, у сучасних умовах функціонування органів та установ виконання покарань не-маловажну роль відіграють принципи їх діяльності, що визначені в ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України. При цьому пріоритетним у сьогоднішній є принцип взаємодії Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями, тому що у ситуації фінансового дефіциту, пов'язаного з недостатнім виділенням

коштів на сферу виконання покарань, «перенасиченням» ув'язнених під варту у слідчих ізоляторах, неналежними умовами тримання цих осіб, а також засуджених до позбавлення волі, органи та установи виконання покарань самотужки вирішити наявні проблеми та реалізувати визначені в законі завдання не в змозі.

Йдеться, у першу чергу, про те, що на законодавчому рівні чітко визначені основні напрями взаємодії ДКВС України з іншими учасниками процесу виконання–відбування покарань (місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності, громадськими об'єднаннями та ін.).

Зокрема, як зазначено в ч. 1 ст. 93 КВК України, засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, в межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого.

Аналогічні правові умови для взаємодії визначені й у п. 9 ч. 2 ст. 13 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а саме – підприємством установ виконання покарань створюються сприятливі умови в залученні до виготовлення продукції для регіональних потреб.

У такому ж контексті сформульовані й положення ст. 20 цього Закону, відповідно до якої органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх службові і посадові особи та об'єднання громадян у межах своїх повноважень сприяють ДКВС України у виконанні їх завдань.

Такий самий законодавчий підхід закріплено й у ч. 2 ст. 25 вказаного Закону.

Поряд з тим варто звернути увагу на той факт, що в жодній зазначеній вище нормі права не введено обов'язок іншим учасникам кримінально-виконавчої діяльності щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного функціонування органів і установ виконання покарань. Більше того, у проаналізованих у цій публікації та в інших нормативно-правових актах вживається словосполучення «створюються умови», що не передбачає у цьому випадку обов'язку такі умови створювати.

Саме ця правова прогалина, як показує практика, й впливає негативно на ефективність кримінально-виконавчої діяльності України [1].

Водночас введення такого обов'язку для інших державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є очевидним кроком для законодавця, якщо застосувати кримінологічні підходи до виявлення питань, які належать до змісту взаємодії ДКВС України з цими учасниками кримінально-виконавчих правовідносин. Так, у ході проведення кримінального провадження постійно, хоча це й не передбачено чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, виявляються детермінанти, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень на певній адміністративно-територіальній одиниці (територіальній громаді). Виходячи з цього, слід у подальшому винним юридичним особам (чи конкретним службовим або посадовим особам) поставити за обов'язок усувати, нейтралізувати, блокувати причини та умови злочинності, в тому числі й у тих напрямках, що закріплені у кримінально-виконавчому законодавстві України. При цьому, якщо керуватись зазначеною науково обґрунтованою позицією, то варто КВК України доповнити спеціальним розділом «Взаємодія органів та установ виконання покарань з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань кримінально-виконавчої діяльності».

Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення Закону України «Про зайнятість населення», «Про основи охорони здоров'я», «Про пробацію» та інші міжвідомчі нормативно-правові акти, в яких у загальних рисах окреслені обов'язкові елементи взаємодії ДКВС України із зазначеними учасниками кримінально-виконавчих правовідносин.

Актуальність вирішення вказаної проблеми обумовлена ще й тим, що у ході сьогоднішньої децентралізації реальні та потенційні фінансові та матеріально-технічні ресурси зосереджені саме на місцях – у територіальних громадах, що є важливим з огляду реалізації наявних завдань процесу виконання–відбування покарань та забезпечення безпечних умов життєдіяльності як окремо взятої особи, так і суспільства (певної громади) зокрема [2].

### **Список використаних джерел**

1. Поняття та зміст прогалін і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України та шляхи їх подолання: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Колба. Одеса: Гельветика, 2021. 336 с.
2. Крикушенко О. Г. Трансформація поглядів на процес виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 114–124.

*Красковський Євгеній Михайлович,*  
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ**

Враховуючи сучасні вітчизняні реалії в пенітенціарній системі й розвиток доктрини кримінально-виконавчого права на теренах України та дослідивши позитивний зарубіжний досвід у сфері застосування спеціальних засобів персоналом органів і установ виконання покарань, пропонуємо введення поняття «спеціальні засоби гамування» з визначенням, що спеціальні засоби гамування – це комплекс механічних, електричних та хімічних пристроїв, що використовуються правоохоронними органами для утримуючої, психофізичної або травматичної дії на особу (групу осіб) для припинення протиправної поведінки або тимчасового виводу її (їх) зі строю та внесення актуальних та необхідних на часі змін до вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства, зокрема, доповнити Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [1] ч. 3 ст. 19 такого змісту:

«3. Порядок застосування спеціальних засобів гамування:

3.1. Кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються до засуджених у разі: а) вчинення опору персоналу, особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації або виявів буйства (до заспокоєння); б) спроби самогубства, членушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб; в) затримання або доставляння засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання, до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру; г) під час затримання засудженого, який вчинив втечу або самовільно залишив місце обмеження волі; ґ) під час конвоювання (доставляння); д) виведення з камер та розміщення ув'язнених і засуджених, які схильні до втечі, нападу та захоплення заручників; е) проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточенню або собі та в разі, якщо вони можуть вчинити втечу.

Персонал застосовує кайданки, доки в цьому існує нагальна потреба.

Заборонено застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску.

3.2. Гумові (пластикові) кийки застосовуються для: а) відбиття нападу на персонал, іншу особу та/або будівлі, приміщення, споруди

і транспортні засоби, що перебувають під охороною; б) припинення масових заворушень і групової непокори з боку засуджених; в) припинення опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи виконання покарань; г) затримання засуджених, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або самовільно залишили місце обмеження волі та чинять злісну непокору; ґ) звільнення заручників.

Забороняється наносити удари гумовим (пластиковим) кийком по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт.

3.3. Засоби сльозогінної та дратівної дії застосовуються для: а) відбиття нападу на персонал, іншу особу та/або будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, що перебувають під охороною; б) припинення масових заворушень і групової непокори з боку засуджених; в) припинення опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи виконання покарань; г) звільнення заручників.

Під час застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, заборонено здійснювати прицільну стрільбу, розкидувати і відстрілювати гранати в натовп, повторно застосовувати їх у межах зони ураження в період дії цих речовин.

3.4. Безпілотні літальні апарати застосовуються для: а) відеоспостереження під час охорони органів та установ виконання покарань, б) відеофіксації подій у разі масових заворушень і групової непокори з боку засуджених; в) пошуку особи, що здійснила втечу з-під варті.

3.5. Спеціальні технічні засоби протидії безпілотним літальним апаратам застосовуються для припинення перебування безпілотних літальних апаратів у повітряному просторі над установами виконання покарання, слідчими ізоляторами, прилеглими до них територіями.

3.6. Гамівна сорочка застосовується тільки за вказівкою начальника установи виконання покарань або особи, яка виконує його обов'язки, у присутності ЧПНУ та обов'язково у присутності медичного працівника. Вказівка медичного працівника про неможливість застосування гамівної сорочки до засудженого підлягає безумовному виконанню. У гамівній сорочці засуджений, який виявляє буйство, перебуває до заспокоєння, але не більше двох годин.

Гамівна сорочка застосовується в ізольованому приміщенні (ДІЗО, карцері, окремій камері ПКТ або в кімнаті молодших інспекторів чергової зміни) не менше ніж трьома представниками чергової зміни.

Застосування гамівної сорочки належить до крайніх заходів впливу на засуджених і може мати місце лише тоді, коли інші заходи щодо припинення буйства було вичерпано й безрезультатно.



До засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується.

3.7. Пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, застосовуються для: а) захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, у тому числі персоналу; б) відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення; в) затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти; г) затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти; ґ) затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі персоналу; д) подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил; е) знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі персоналу; є) відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей.

Заборонено відстрілювати патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови і тіла людини.

3.8. Засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для: а) забезпечення маскуванню дій персоналу, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває; б) звільнення заручників та осіб, яких незаконно позбавлено волі.

3.9. Засоби примусової зупинки транспорту застосовуються для: а) зупинки транспортного засобу, що використовується для вчинення втечі ув'язнених та засуджених з-під охорони; б) для припинення злочинів терористичної спрямованості; в) для затримання осіб, що вчинили втечу з-під охорони.

Забороняється застосовувати засоби примусової зупинки транспорту для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях.

3.10. Засоби та пристрої обмеження доступу на певну територію – захисні бар'єри, турнікети застосовуються для обмеження доступу осіб на певні території під час масових заворушень і групової непокори з боку засуджених, проведенні спеціальних операцій та під час введення режиму особливих умов.

3.11. Пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовуються для: а) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду), де перебуває така особа; б) звільнення заручників та осіб, яких незаконно позбавлено волі, що знаходяться в будівлях, приміщеннях, спорудах і транспортних засобах.

3.12. Електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії застосовуються для: а) відбиття нападу на персонал, іншу особу та/або будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, що перебувають під охороною; б) відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи персоналу.

Забороняється застосування електрошочових пристроїв в область голови, шиї, сонячного сплетення, статевих органів, серця.

3.13. Пристрої, гранати та боєприпаси світлозвучової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для: а) відбиття нападу на персонал, інших осіб та/або будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, що перебувають під охороною; б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа; в) звільнення заручників та осіб, яких незаконно позбавлено волі, що знаходяться в будівлях, приміщеннях, спорудах і транспортних засобах.

3.14. Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби застосовуються для: а) відбиття групового нападу на персонал та інших осіб; б) припинення масових заворушень і групової непокори з боку ув'язнених та засуджених; в) зупинки транспортного засобу, що використовується для вчинення втечі ув'язнених та/або засуджених з-під охорони; г) затримання ув'язнених та/або засуджених, що здійснюють втечу або чинять збройний опір.

Забороняється застосовувати водомети при температурі повітря нижче +10°C.

3.15. Службові собаки застосовуються для: а) охорони територій та приміщень; б) огляду транспортних засобів і вантажів; в) перевірки

стану контрольно-слідової смуги зовнішньої і внутрішньої заборонених зон та вказаної у плані охорони смуги місцевості, що прилягає до УВП та СІЗО; г) проведення обшуків і оглядів приміщень та території об'єктів, що охороняються, для виявлення заборонених речовин та предметів; г) розшуку, затримання та супроводу ув'язнених та/або засуджених, які вчинили втечу з-під варти (охорони), а також під час переміщення на обмінні пункти та у зворотному напрямку; д) переміщення засуджених до довічного позбавлення волі (в тому числі тих, вироків щодо яких не набрали законної сили); е) припинення масових заворушень та виявів групової непокори ув'язнених та засуджених.

3.16. Службові коні застосовуються для: а) патрулювання; б) переслідування та затримання особи, яка здійснила втечу з-під варти.».

Слід зазначити, що практичне значення таких змін у національному кримінально-виконавчому законодавстві буде важливим, оскільки таким чином будуть створені більш детальні умови для вибору за конкретної ситуації спеціального засобу вгамування (примусу) персоналом органів і установ виконання покарань під час прийняття рішення щодо застосування (чи уникнення від такої дії) до правопорушника такого засобу.

Це, відповідно, безумовно створить додаткові критерії оцінки правомірності вчинку правоохоронця та його взаємозв'язку з наслідками застосування до ув'язненого або засудженого, позбавленого волі, відповідного спеціального засобу вгамування (примусу).

### **Список використаних джерел**

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

*Кубрак Руслан Миколайович,*

кандидат юридичних наук Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

## **ПЕРЕДАЧА ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ В УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР ВЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ЗЛОЧИНІВ**

Проблема проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань (далі – УВП) має перманентний характер, існує вже не одне століття, містить глибоке історичне коріння і водночас привертає увагу пенітенціарних кримінологів та персоналу установ.

Аналіз наукових праць з вказаної тематики, зокрема І. Г. Богатирьова, М. С. Пузирьова [1], З. В. Журавської [2], В. В. Коваленка, О. М. Джужи, О. Г. Колба [3], О. Г. Колба [4], А. В. Кирилюка [5], С. Ю. Лукашевича [6], Р. М. Кубрака, В. В. Леня [7], Г. С. Саркісова, Г. Ф. Хохрякова [8], І. Ф. Обушевського [9], А. В. Чепелєва [10], В. В. Шаблистого, Л. Г. Якименка [11] та ін., дає підстави стверджувати, що у цілому зазначені питання є неповно досліджені через недостатню увагу до них.

Запобігання передачі заборонених для використання засудженими предметів, виробів, речей та речовин на сьогодні є актуальним і проблемним напрямком діяльності персоналу УВП, що підтверджується кількістю їх вилучення, зокрема в 2016 р. при спробі доставки до установ виконання покарань (далі – УВП) вилучено 49 989 грн (2015 р. – 58 195); 918 доларів США (2015 р. – 309); 1 790 л спиртних напоїв (2015 р. – 1 773,8); 4 612 мобільних телефонів (2015 р. – 6 193); 6 254,3 г наркотичних засобів (2015 р. – 8 408,757) [12]; за 9 місяців 2020 р. вилучено 17 626 грн; 2 долари США; 772,7 л спиртних напоїв; 2 964 мобільних телефонів; 1 628,94 г наркотичних засобів [13]. Як бачимо, більшість вилучених при спробі переправити їх на територію установ предметів та речовин не заборонені в користуванні іншими громадянами, крім наркотичних речовин. Проте їх наявність у засуджених несе в собі потенційну суспільну небезпеку, ускладнює оперативну обстановку в установі, дестабілізує функціональну спроможність її структурних підрозділів та є криміногенним фактором, що відмічається за результатами емпіричних досліджень [1; 3; 4; 8; 9; 10; 11].

Це сприяє поширенню в установах таких антисоціальних явищ, як суїциди серед засуджених, наркотизм, алкоголізм, вчинення злочинів на їх підґрунті, в тому числі і насильницького характеру, завдання ушкоджень засудженим, персоналу УВП та іншим особам, що безумовно суперечить кінцевій меті покарання – виправлення засуджених, запобігання вчинення ними та іншими особами злочинів. Зокрема, засудженими в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння у 2008 р. вчинено 23 злочини, 4 з використанням колюче-ріжучих предметів, 2009 р. – 6 та 4 відповідно, 2010 р. – 16 та 3, 2011 р. – 4, 2012 р. – 4 та 6, 2013 р. – 11 та 3. За результатами окремих досліджень встановлено, що 6 із 9 тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи вчинено засудженими з використанням колюче-ріжучих предметів [11, с. 37], умисні

протиправні дії засуджених, спрямовані проти особи в місцях позбавлення волі, в 27 % вчинені у стані алкогольного і в 4 % – наркотичного сп'яніння [14, с. 86]. Одним з ключових факторів організації передачі в заборонені зони наркотичних речовин є наявність у значної частини засуджених набутої до поміщення їх в УВП хімічної залежності. За окремими даними [15, с. 577], в УВП та СІЗО перебуває близько 30 % осіб, які засуджені за вчинення злочинів на тлі наркоманії. В 2020 р. на профілактичному обліку в установах як схильні до вживання і розповсюдження наркотичних речовин перебувало 1 140 осіб [13].

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів у структурі усієї злочинності в УВП та СІЗО становлять значну частку (до 34,2 %), однак при цьому характеризуються високим ступенем латентності [11, с. 64]. Враховуючи, що в установах щороку реєструється близько 500 вчинених злочинів, можна зробити висновки про значну серед них кількість, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин.

Обґрунтовуючи суспільну небезпечність передачі заборонених предметів, слід також зазначити, що вони є невід'ємним атрибутом кримінальної субкультури місць несвободи, тому переважна більшість винних у вчиненні такого роду правопорушень, організаторів каналів їх надходження є засуджені негативної спрямованості, які мають криміногенну мотивацію на придбання алкоголю, наркотичних речовин, грошей, зброї тощо.

За статистичними даними щодо вилучення заборонених предметів [12; 13] найбільш розповсюдженим способом їх передачі є перекидання на територію УВП через огорожі. Значного поширення цей канал передачі заборонених предметів набув з розвитком засобів мобільного зв'язку, використання яких полегшує підготовку організації правопорушення та координування дій співучасників. До того ж останнім часом набули розповсюдження шахрайські дії засуджених з використанням мобільних засобів зв'язку, спрямовані на заволодіння грошових коштів громадян. Також мобільні телефони можуть використовуватися засудженими негативної спрямованості для комунікації з криміналітетом поза установою, або засудженими інших установ для організації протиправних дій, поширення «злодійського впливу» на загальну масу засуджених, координування групових порушень встановленого порядку відбування покарань та протидії адміністрації УВП.

Значна кількість наркотичних речовин, грошей, мобільних пристроїв зв'язку, спиртних напоїв передається до установ через КПП переважно родичами засуджених, а також втягнутим у неслужбові стосунки із засудженими та їх родичами персоналом установ. За окремими даними понад 65 % з-поміж злочинів, вчинених персоналом УВП, становлять злочини, пов'язані з порушенням установленого порядку обігу наркотичних та психотропних речовин. Переважна більшість осіб з числа персоналу установ, які вчинили ці злочини, належали до молодшого начальницького складу [3].

Виходячи з вищенаведеного, резюмуємо, що заборонені до використання засудженими предмети, вироби та речовини, навіть якими можуть безперешкодно користуватися інші громадяни, несуть потенційну загрозу вчинення засудженими в УВП за їх допомогою протиправних дій різного характеру, виключають можливість досягнення мети покарання. Висвітлені проблемні питання мають системний та тривалий характер. Запобігання передачі заборонених предметів повинно спрямовуватися на виявлення серед засуджених окремих негативно настроєних осіб, що є носіями кримінальної субкультури, засуджених, які мають хімічні залежності (наркоманія та алкоголізм), та інших осіб, які мають криміногенну мотивацію на використання цих предметів, відходячи від стереотипності дій адміністрації УВП, направлених на визначення видимих компонентів профілактичного впливу. Перекриття каналів знаходження заборонених предметів повинно відбуватися шляхом підвищення інтенсивності використання для їх виявлення спеціальних службових собак і технічних засобів виявлення (технопревенція). Окремим напрямком профілактичної роботи є недопущення встановлення неслужбових стосунків між персоналом установ та засудженими, їх родичами, іншими особами і вчинення на цьому підґрунті злочинів у сфері службової діяльності, корупційних правопорушень шляхом виявлення на стадії готування вчинення злочину, проведення індивідуальної превенції та висвітлення випадків притягнення до відповідальності співробітників УВП за такі правопорушення.

### **Список використаних джерел**

1. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С. Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні: посібник. Київ: Дакор, 2014. 96 с.
2. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місця позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 263 с.
3. Коваленко В. В., Джужа О. М., Колб О. Г. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія. Київ: Атіка-Н, 2011. 368 с.

4. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2007. 509 с.
5. Кирилюк А. В., Джужа О. М. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-переджувальна діяльність. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Правник, 1997. 118 с.
6. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 200 с.
7. Кубрак Р. М., Лень В. В. Засуджені з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: стан, тенденції, перспективи: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 412 с.
8. Саркисов Г. С., Хохлаков Г. Ф. Преступления осужденных: причины и предупреждение. Основные проблемы пенитенциарной криминологии. Ереван: Айастан, 1988. 280 с.
9. Обушевский И. Ф. Правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконной передачей запрещенных предметов лицам, содержащимся в исправительно-трудовых колониях (по материалам Украинской РСР): дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1991. 211 с.
10. Чепелев А. В. Предупреждение проникновения, изготовления и хранения запрещенных предметов в исправительно-трудовых колониях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. Москва, 1988. 23 с.
11. Шаблюстий В. В., Якименко Л. Г. Запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань: монографія. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 168 с.
12. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
13. Лист Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України від 20.10.2020 № 8/3-9817/Гр.
14. Росторопов С. В. Борьба с умышленным причинением тяжкого вреда здоровью граждан в исправительных колониях. Рязань, 2000. 254 с.
15. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник / за ред. О. М. Джужа. Київ: НАВС, 2013. 620 с.

*Кузнєцов Олександр Олександрович,*  
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРАВОВА ОСНОВА ВИКОРИСТАННЯ ІНЖЕНЕРНИХ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ**

Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України від 13 вересня 2017 року передбачено, що одним із шляхів вирішення проблем, які виникають у ході виконання завдань, покладених на Державну кримінально-виконавчу службу, є вдоскона-

лення законодавства, що регламентує її діяльність [1]. Вказане обумовлює актуальність проведення аналізу та висунення пропозицій щодо внесення конструктивних змін до чинного законодавства.

Так, статтею 18 Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» на посадових і службових осіб органів ДКВС України покладено обов'язки щодо реалізації єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зокрема:

- виконання покарання відповідно до вимог кримінально-виконавчого законодавства;

- забезпечення дотримання прав людини і громадянина, реалізацію законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань;

- забезпечення правопорядку, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і на прилеглих до них територіях;

- забезпечення безпеки засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів;

- забезпечення охорони, ізоляції та нагляду за засудженими і особами, узятими під варту [2].

Основними засобами забезпечення режиму, охорони, нагляду, контролю, ізоляції, безпеки в органах і установах виконання покарань виступають інженерні споруди та конструкції, а також технічні засоби охорони, нагляду і контролю. Щодо останніх висувається низка вимог як зі сторони вітчизняного (в частині забезпечення передбачених конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина), так і міжнародного законодавства (пунктом 25.2 Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил [3] зазначено, що фізичні бар'єри мають відповідати мінімально необхідним вимогам для забезпечення надійного утримання в'язнів).

Нормою статті 103 Кримінально-виконавчого кодексу України [4] (далі – КВКУ) визначено, що: «Адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених».

Проте в буквальному розумінні ця стаття надає право використання зазначених технічних засобів охорони лише адміністраціям



кримінально-виконавчих установ закритого типу (виправних та виховних колоній). Поза увагою залишаються кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри), арештні доми та слідчі ізолятори.

Окремо треба звернути увагу і на те, що умови використання інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю на території слідчих ізоляторів мають зазначатися в Законі України «Про попереднє ув'язнення», оскільки Кримінально-виконавчий кодекс [4] у статті 1 як мети і завдань визначає регламентацію порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань, а не порядку тримання осіб, узятих під варту, як запобіжного заходу для забезпечення кримінального провадження.

Водночас можливість, умови та порядок використання інженерних конструкцій як фізичних бар'єрів, що вже використовуються в органах і установах ДКВСУ, а також норми їх належності для органів та установ з різним рівнем безпеки, не встановлена в жодному з чинних нормативних документів.

Таким чином, аналіз Кримінально-виконавчого законодавства України, яке складається з Кримінально-виконавчого кодексу України, інших актів вітчизняного законодавства (стаття 2 КВКУ), дозволяє стверджувати, що потребують вдосконалення питання щодо:

- законодавчого закріплення можливості застосування інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю в усіх типах органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби;
- затвердження порядку обладнання органів і установ ДКВСУ інженерно-технічними засобами охорони, нагляду і контролю;
- встановлення норм належності інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю для забезпечення вимог відповідної категорії режиму в органах та установах ДКВСУ.

Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне внести зміни та доповнення до:

- статті 103 Кримінально-виконавчого кодексу України, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 103 Інженерно-технічні засоби охорони, нагляду і контролю.

1. Адміністрація органів та установ виконання покарань має право використовувати інженерно-технічні засоби охорони, нагляду і контролю, засоби фіксації оперативно-службової інформації, електронні й інші технічні засоби для виконання покладених кримінально-виконавчим законодавством завдань та повноважень.

2. Адміністрація органів та установ виконання покарань зобов'язана повідомити засуджених та інших осіб про застосування інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю.

3. Перелік інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України»;

– статті 5 Закону України «Про попереднє ув'язнення», доповнивши її пунктами 2, 3 та 4 такого змісту:

«2. Адміністрація місць попереднього ув'язнення має право використовувати інженерно-технічні засоби охорони, нагляду і контролю, засоби фіксації оперативно-службової інформації, електронні й інші технічні засоби для виконання покладених кримінально-виконавчим законодавством завдань та повноважень.

3. Адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана повідомити осіб, що тримаються під вартою, та інших осіб про застосування інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю.

4. Перелік інженерно-технічних засобів охорони, нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України».

### **Список використаних джерел**

1. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. Дата оновлення: 13.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.02.2021).

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005. № 2713-IV. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 22.02.2021).

3. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. Дата оновлення: 11.01.2006. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_032#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text) (дата звернення: 22.02.2021).

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України 11.07.2003. № 1129-IV. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 22.02.2021).

*Олійник Олександр Іванович,*  
кандидат юридичних наук, доцент,  
перший проректор Академії Державної пенітенціарної служби

## **ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.**

Звертаючись до аналізу генезису інституту виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх в Україні, варто звернути увагу, що зазначений інститут протягом різних періодів розвитку науки пенітенціарного (дореволюційний період), виправно-трудоного (радянський період) та кримінально-виконавчого (сучасний період) права був об'єктом пильної уваги вчених у силу особливої уваги суспільства й держави до зазначеної категорії засуджених. Такий стан справ засвідчує, по-перше, гуманний підхід до організації процесу виконання покарання у виді позбавлення волі, по-друге, свідчить про цивілізованість кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи держави.

У процесі наукового пошуку нами з'ясовано, що особливість дослідження генезису інституту виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх полягає в наступному. Так, проведений історико-правовий аналіз дав підстави встановити, що з виникненням покарання у виді позбавлення волі людство ні на мить не припиняло дискусію щодо доцільності його існування. Водночас, якщо застосування покарання у виді позбавлення волі до повнолітніх злочинців більшістю визнавалось і визнається доцільним і необхідним заходом, то застосування позбавлення волі до неповнолітніх засуджувалось переважною частиною вчених і людьми з прогресивними поглядами. Так, ще на початку ХХ ст. Д. О. Дріль зазначав, що велика кількість обездолених дітей потребують виховання і навчання, і тільки їх, проте вони все ще приходять у тюрму, за її високу стіну і міцний замок [1, с. 3].

Більше того, за результатами дослідження В. В. Стадніка, «історія розвитку суспільства свідчить, що з виникненням людства і в процесі його розвитку антисуспільна поведінка дітей різного віку ні заохочувалась, ні рівнодушно допускалась, а навпаки – суворо каралась нарівні з дорослими» [2, с. 30].

Водночас витоки становлення та розвитку інституту виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолі-

тніх варто розглядати в контексті появи держави і права, а також викремлення в межах апарату держави спеціальних органів і установ виконання покарань, у тому числі стосовно неповнолітніх. Формуючи таку наукову позицію, ми водночас розуміємо наступне:

– на думку вчених, первісне суспільство не знало ні держави, ні права [3, с. 18]. Зважаючи на цей факт, є підстави стверджувати, що покарання як правового явища та праобразів місць позбавлення волі, в тому числі й для неповнолітніх, у той час ще не було. Сучасні вчені-пенітенціаристи [2, с. 34] на цей рахунок також наводять підтвердження щодо відсутності подібних закладів у народів, які в наш час перебувають у первіснообщинному устрої свого життя;

– у зарубіжній історії держави і права місця позбавлення волі вперше виникли в рабовласницьких державах, і процес виникнення й розвитку таких місць тривав за феодального устрою суспільного життя. Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що тюрми були в рабовласницьких Єгипті, Індії, Китаї, Греції [4, с. 38, 76, 109], хоча поміщення до тюрми у цей період було заходом запобігання втеч. У Римській імперії в період домінації ув'язнення в тюрму застосовувалось нарівні з іншими покараннями, у V–VI ст. н. е. франки мали тюрми і примусові установи різного роду [5, с. 23]. Разом з тим вивчення наукових та інших джерел не дає можливості віднайти конкретні відомості про порядок та умови виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх на ранніх етапах зарубіжної історії держави і права. Єдине, що достеменно відомо, це той факт, що зберігаючи відповідальність малолітніх і неповнолітніх, у законодавствах феодальних країн неповноліття визнавалося пом'якшуючою обставиною;

– у вітчизняній історії держави і права, на думку П. П. Музиченка та М. С. Пузирьова, дослідження процесу виконання покарання з позиції історіографії, прийнято розглядати з утворення на теренах сучасної України першого централізованого державного утворення – Київської Русі – та дією першого законодавчого акта – Руської Правди. Проте, за справедливим уточненням поіменованих учених, аналіз системи покарань, передбачених Руською Правдою, дав їм підстави зробити висновок про те, що в період Київської Русі чинне на той час законодавство не передбачало покарання, пов'язаного з позбавленням волі. За своїм змістом покарання мали майновий характер та переслідували мету поповнення державної скарбниці [6, с. 46–47; 7, с. 13]. Тому й про утворення спеціальних установ виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх доцільно говорити вже на більш пізніх етапах розвитку вітчизняної історії держави і права.

Проведений науковий пошук наступних етапів розвитку системи виконання покарань показав, що за період Литовсько-Руської доби було внесено низку істотних змін до системи наявних покарань, що сприяло виокремленню кримінально-виконавчої функції [8, с. 45]. Виконання покарань за цієї доби на території сучасної України здійснювалося за законами Литви – Литовських статутів 1529, 1566, 1588 років, царської Росії – Судебниками 1497, 1550 років, Соборним Уложенням 1649 р., Запорізької Січі – «судовими обрядками», а також Магдебурзьким правом.

Серед перелічених джерел права варто звернути увагу на Соборне Уложення 1649 р. Виокремлюючи його особливе місце, ми виходимо з таких історико-правових обставин:

– по-перше, Соборне Уложення 1649 р., за свідченням дослідників, було найбільш систематизованим збірником нормативно-правових актів, що включав багато нових прогресивних на той час норм і визначав тюремне ув'язнення основним видом покарання [9, с. 83];

– по-друге, це перший нормативно-правовий акт, який визначав порядок і умови виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі залежно від небезпечності вчиненого злочину, тобто закладав кримінально-виконавчі засади принципу диференціації;

– по-третє, у 1669 р., після прийняття доповнень до Соборного Уложення, розпочався процес формування законодавства, що стосується особливостей відповідальності неповнолітніх. Проте кримінально-виконавчі засади не зазнавали істотних змін.

Тому, проаналізувавши наукові здобутки вітчизняних учених І. І. Іванькова [10, с. 8] та В. В. Стадніка [2, с. 36], варто зазначити, що характерними рисами тюремного ув'язнення (позбавлення волі) періоду XV–XVII ст. було те, що воно однаково поширювалось як на дорослих, так і на малолітніх і неповнолітніх злочинців. Метою позбавлення волі була помста і залякування суворістю покарання. Виконання покарання здійснювалось у різних приміщеннях, як наземних, так і підземних, які були холодні в зимну пору року, сирі, тісні, темні і брудні. У більшості тюрем ув'язнених розділяли за статтю на дві групи: осіб чоловічої статі тримали окремо від осіб жіночої статі, не здійснюючи подальших розподілів; разом утримувались малолітні і неповнолітні однієї і тієї ж статі, підсудні, ув'язнені, неплатоспроможні боржники, психічно хворі. Не практикувалось навчання, проведення релігійного чи звичайного виховання, ув'язнені повністю підпорядковувалися тюремному начальству, яке могло з ними зробити все що завгодно, заборонялося лише тяжко калічити і вбивати ув'язнених. Найбільше від цього страждали малолітні й неповнолітні.

Тобто бачимо, що для вказаного періоду розвитку кримінально-виконавчої системи й галузевого законодавства було властиве порушення засад, які в сучасному кримінально-виконавчому праві відповідають таким принципам виконання і відбування покарань, як законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань, які закріплені в ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України [11].

Надалі під впливом гуманістичних учень другої половини XVIII ст., які набули поширення завдяки опублікованим працям Д. Говарда, Ч. Беккарія, В. Кокса [12, с. 5], набули свого розвитку такі тенденції: 1) прагнення різних благодійних товариств та окремих осіб полегшити умови відбування покарання і покращити матеріальне становище в'язнів, захистити їх права, привернути увагу до тюремної справи; 2) пом'якшення покарань щодо неповнолітніх. Зазначені тенденції пояснюють ту обставину, що, починаючи з другої половини XVIII ст., період розвитку кримінально-виконавчої системи й відповідного галузевого законодавства набуває назви та якості філантропічного.

### **Список використаних джерел**

1. Дриль Д. А. Тюрмы и принудительное воспитание. Санкт-Петербург: Отд. отт. изъ «Журнала Министерства Юстиции», 1900. 91 с.
2. Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 262 с.
3. История государства и права зарубежных стран (Рабовладельческое и феодальное государство и право): учеб. пособ. / под ред. П. Н. Галанзы, Б. С. Громанова. Москва: Юрид. лит., 1980. 552 с.
4. История государства и права зарубежных стран: учебник для вузов: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. проф. Н. А. Крашениниковой и проф. О. А. Жидкова. 2-е изд. стереотип. Москва: НОРМА, 2001. 627 с.
5. Дзигарь А. Л. Уголовные наказания: эволюция и перспективы. Краснодар: Южный институт менеджмента, 2001. 201 с.
6. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2007. 471 с.
7. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: Дакор, 2014. 300 с.

8. Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жі. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.

9. Российское законодательство X–XX веков: тексты и комментарии: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва: Юрид. лит., 1984. Т. 3: Акты Земских соборов. 1985. 511 с.

10. Іваньков І. В. Тюремні установи України в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 22 с.

11. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

12. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упоряд.: Г. О. Радов, І. І. Резник. Київ: РВВ КІВС, 1998. Т. 1. Ч. 1. 414 с.

***Шумна Лариса Петрівна,***

завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, доктор юридичних наук, професор;

***Кисельов Дмитро Валентинович,***

старший інспектор з особливих доручень відділу взаємодії з правоохоронними органами та координації центрального та південного регіонів Департаменту з питань виконання кримінальних покарань

## **ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВИХ ТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Розмежування службових та трудових відносин персоналу Державної кримінально-виконавчої служба (далі ДКВС) обумовлено спеціальною службою, діяльність якої покликана на реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії. Служба (робота) в ДКВС України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України. Згідно зі статтею 14 Закону України «Про Державно кримінально-виконавчу службу» до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України належать такі 3 категорії:

- 1) особи рядового і начальницького складу;
- 2) спеціалісти, які не мають спеціальних звань;
- 3) інші працівники, які працюють за трудовими договорами [1].

Службові відносини: як передбачено приписами ч. 5 ст. 23 Закону України «Про державну кримінально-виконавчу службу України», на осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби поширюється соціальний захист поліцейських, визначений Законом України «Про Національну поліцію» [2], а також порядок і умови

проходження служби, передбачені для поліцейських, але порядок застосування дисциплінарних стягнень регулюється Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справи України».

За загальним правилом, пріоритетними є норми спеціального законодавства, а трудове законодавство підлягає застосуванню у випадках, якщо нормами спеціального законодавства не врегульовано спірні правовідносини або коли про це йдеться у спеціальному законі.

Зазначена позиція відповідає висновкам Верховного Суду, викладеним, зокрема, у постановках від 31.01.2018 по справі № 803/31/16, від 30.07.2019 по справі № 804/406/16, від 08.08.2019 по справі № 813/150/16.

Відповідно до правової позиції Верховного Суду, викладеної у постанові від 07.03.2018 у справі № 807/211/17, під час вирішення справ щодо звільнення публічних службовців, пріоритетними є норми спеціальних законів, а норми трудового законодавства підлягають застосуванню лише у випадках, якщо нормами спеціальних законів не врегульовано спірних відносин, та коли про можливість такого застосування прямо зазначено у спеціальному законі.

Отже, спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює питання призначення, проходження та звільнення зі служби в Державній кримінально-виконавчій службі України, є Закон України «Про Національну поліцію».

Трудові відносини виникають:

– у спеціалістів, які не мають спеціальних звань, але перебувають на державній службі та виконують адміністративну діяльність згідно із Законом України «Про державну службу», віднесення посад цих спеціалістів до відповідних категорій посад державних службовців проводиться Кабінетом Міністрів України;

– в інших працівників, які не є ні особами рядового і начальницького складу, ні державними службовцями, але працюють у ДКВС на підставі укладених трудових договорів, тому такі відносини безпосередньо регулюються відповідно трудовим законодавством.

Прийняття на службу до ДКВС працівників, для обіймання вакантних посад в органах та установах ДКВС, здійснюється на підставі наказу Міністерства Юстиції України від 27.02.2020 №701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад» (далі наказ №701/5) [3].

На службу до Державної кримінально-виконавчої служби України приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі грома-



дяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Під час прийняття на службу може бути встановлений строк випробування до шести місяців. Не може бути прийнята на службу особа, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Вищезгаданий наказ №701/5 визначає саму процедуру та умови проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на обіймання вакантних посад. Конкурс для обіймання вакантних посад проводять в Міністерстві юстиції, між-регіональних територіальних органах, Департаменті з питань виконання кримінальних покарань, слідчих ізоляторах.

Рішення про оголошення та проведення конкурсу приймається суб'єктом (організатором/керівником), та оформлюється відповідним наказом, у якому визначаються умови та зазначаються вакантні посади.

В умовах про проведення конкурсу зазначаються: місце проведення конкурсу; назва вакантної посади; кількість та назви етапів проведення конкурсу; стислий зміст службових обов'язків; умови грошового забезпечення; вимоги щодо рівня освіти, досвіду роботи, в тому числі в ДКВС України; вимоги щодо знання загального та спеціального законодавства, яке пов'язане із виконанням службових обов'язків на посаді, на яку оголошено конкурс; вимоги до компетентності; інформація щодо строковості чи безстроковості призначення на посаду; перелік документів, необхідних для участі в конкурсі, та строк їх подання; дата початку конкурсу та місце його проведення; інформація про прийняте суб'єктом призначення рішення щодо оприлюднення інформації про кандидатів та публічне їх обговорення, проведення відеофіксації всіх етапів конкурсу; власне ім'я та прізвище, номер телефону та адреса електронної пошти особи, яка надає додаткову інформацію з питань проведення конкурсу.

Головним є те, що заборонено заміщати та призначати інших осіб на вакантні посади в момент організації та проведення конкурсу.

За рішенням суб'єкта призначення конкурс може складатися з кількох етапів, про що зазначається в умовах про проведення конкурсу: перевірка рівня фізичної підготовки; співбесіда. Співбесіда є обов'язковим етапом проведення конкурсу.

Інформація про проведення конкурсу оприлюднюється службою персоналу відповідних органів і установ відповідно до цього Порядку на офіційному вебпорталі органу або установи, в якому проводиться конкурс, або на офіційному вебпорталі органу вищого рівня.

Кандидат на вакантну посаду, який виявив бажання взяти участь у конкурсі, до конкурсної комісії подає заяву (рапорт), в якій (якому) вказує про намір взяти участь у конкурсі. Надає письмову згоду на обробку персональних даних та їх оприлюднення.

Кандидати, які відповідають вимогам, визначеним у статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», та умовам конкурсу, визначеними в оголошенні про проведення конкурсу, допускаються до участі в конкурсі.

Служба персоналу органу або установи, де проводиться конкурс, інформує кандидатів про допуск/недопуск до участі в конкурсі за допомогою телекомунікаційного зв'язку не пізніше ніж за один робочий день до дати початку етапу конкурсу та конкурсну комісію.

Конкурсний склад комісії не менше п'яти членів, у тому числі враховуючи голову та секретаря. Голова комісії визначається в наказі про створення конкурсної комісії. Посаду секретаря конкурсної комісії обирають із числа працівників, які працюють у відповідному органі чи установі.

До складу конкурсної комісії в ДКВС України, що утворюється у Міністерстві юстиції України, входять працівники Міністерства юстиції України; що утворюються в органах – входить не менше одного представника Міністерства юстиції України; що утворюються в установах – входить не менше одного представника відповідних міжрегіональних територіальних органів Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань.

За рішенням конкурсної комісії для проведення оцінки відповідності професійної компетентності кандидата встановленим вимогам до її роботи можуть залучатися науковці та експерти у відповідній сфері, в тому числі з інших державних органів.

Рішення конкурсної комісії оформлюється протоколом та підписується всіма присутніми на засіданні членами конкурсної комісії. Кожен член конкурсної комісії має право додати до протоколу окрему думку щодо змісту та обставин засідання конкурсної комісії не пізніше наступного дня після ознайомлення з протоколом. Надана окрема думка до протоколу засідання конкурсної комісії є невід'ємною частиною такого протоколу.

Служба персоналу органу чи установи не пізніше наступного робочого дня після підписання протоколу повідомляє кандидата засобами телекомунікаційного зв'язку про результати оцінювання.

Після проведення співбесіди та бажання кандидата проходити службу на вакантній посаді видається наказ про його призначення. Отже, можна зробити висновок, що наказ про призначення є підставою виникнення службових чи трудових обов'язків.

Так, наприклад, до персоналу ДУ «Центр пробації» входять працівники, які працюють за трудовим договором (контрактом), та особи начальницького складу, які були переведені з Державної кримінально-виконавчої служби України (атестовані особи та державні службовці).

Зокрема, з працівниками, які не мають спеціальних звань, але займаються науково-педагогічною діяльністю у закладі вищої освіти ДКВС України (Академії ДПтС), та які на конкурсній основі пройшли відбір – укладається контракт як з науково-педагогічними працівниками; з викладачами, які мають спеціальні звання та займаються науково-педагогічною діяльністю, службові відносини регулюються ЗУ «Про Національну поліцію».

*Особливість правового регулюванням службових та трудових відносин обумовлено правовим статусом персоналу ДКВС.* Таким чином, період проходження служби в ДКВС зараховується особам рядового і начальницького складу – до вислуги років та страхового стажу; період роботи спеціалістів, які не мають спеціальних звань – до стажу державної служби та страхового стажу; працівникам, які не мають спеціальних звань, але займаються науково-педагогічною діяльністю у закладі вищої освіти ДКВС України (Академії ДПтС) – до стажу науково-педагогічної діяльності та страхового стажу; а іншим працівникам, які працюють за трудовими договорами – тільки до страхового стажу.

### **Список використаних джерел**

1. Про Державно кримінально-виконавчу службу: Закон України від 23.05.2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 01.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 25.03.2021).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2017 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#n473> (дата звернення: 25.03.2021).

3. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад: наказ Міністерства Юстиції України від 27.02.2020 р. №701/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-20#Text> (дата звернення: 25.03.2021).

**СЕКЦІЯ 4**  
**ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**  
**ТА ЇХ ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ,**  
**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ**  
**І СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ**  
**ЗЛОЧИНАМ**

*Авдєєва Галина Костянтинівна,*  
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,  
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ І**  
**ПОТЕРПІЛОГО НА ПЕРЕВІРКУ ДОСТОВІРНОСТІ**  
**ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА: ЗАКОРДОННИЙ**  
**ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

Право на справедливий суд, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів закріплено в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 6), Конституції України (ч. 3 ст. 129), КПК України (ст. 93, ч. 2 ст. 22) та ін. Однак на сьогодні сторона захисту і потерпілий не мають достатніх прав і можливостей щодо оскарження висновку судового експерта.

Згідно з ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України висновки експертів є процесуальними джерелами доказів, оцінку яких за своїм внутрішнім переконанням здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд. Критеріями оцінки висновку експерта слугують його належність, допустимість і достовірність. Перші два критерії суб'єктам оцінки зазвичай зрозумілі, а оцінка достовірності висновку експерта в окремих випадках викликає певні труднощі. Зокрема, М. Г. Щербаковський стверджує, що слідчий і суд не в змозі самостійно оцінити ні наукову обґрунтованість висновків експерта, ні правильність вибору і застосування методів дослідження, ні відповідність методу сучасним досягненням цієї галузі наукового знання тому, що для такої оцінки вони повинні володіти такими ж спеціальними знаннями, як й експерт [1, с. 369]. Такої ж думки дотримуються канадські [2, с. 583] та австралійські [3, с. 989] вчені.

У США згідно з Правилем 702 Федеральних правил доказування суд під час оцінки доказів (в т. ч. – висновків експерта) залучає незалежних осіб (свідків), які мають спеціальні знання, навички, досвід,

відповідну освіту [4]. При цьому згідно зі стандартом Дауберта одним із методів оцінки доказової інформації є її рецензування [5, с. 39].

У Нідерландах слідчий суддя за клопотанням обвинуваченого залучає обізнаних осіб для аналізу висновку офіційно залученого експерта. Суди Нідерландів, спираючись на рішення Європейського суду з прав людини, надають можливість обвинуваченому оскаржити висновки офіційно призначеного експерта за допомогою іншого незалежного експерта [6].

У Німеччині відповідно до ч. 2 ст. 245 Кримінального процесуального кодексу Німеччини суд зобов'язаний за клопотанням підсудного або прокурора залучити незалежну обізнану особу для аналізу наявних доказів (у т. ч. – висновку офіційно залученого експерта) [7].

Учені Китаю наголошують на важливості аналізу достовірності висновку експерта для уникнення помилок під час розслідування злочинів та пропонують слідчим, суддям, прокурорам, адвокатам, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим та іншим учасникам провадження для аналізу висновків експерта залучати спеціальних суб'єктів – незалежних експертів-помічників [8].

Згідно зі ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право залучити своїх «технічних консультантів» для незалежного рецензування експертних висновків [9].

В Україні дискусійним є питання щодо рецензування висновку державного судового експерта особою, яка не є працівником державної експертної установи. Представники державних експертних установ дуже негативно відносяться до незалежного рецензування їх висновків. Цьому питанню присвячена низка публікацій і публічних обговорень [10]. Відповідно до п. 2 «Порядку проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень» № 775/5 від 25.05.2015 р. метою рецензування висновків є лише вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх майбутніх висновків, а не допомога в оцінці висновку експерта як доказу на запит органів правопорядку. Державні експертні установи не зобов'язані доповідати особам, які призначили рецензовані експертизи, про можливі негативні результати їх рецензування. Тобто, є вірогідність того, що основою вироків і рішень суду можуть слугувати помилкові висновки експерта. Тому незалежне рецензування висновку експерта особою, яка має спеціальні знання у тій самій галузі знань, дозволило б встановити факти відповідності експертного дослідження спеціальним

методикам, перевірити повноту та об'єктивність дослідження, упевнитися в обґрунтованості отриманих результатів та ін.

Через складність оцінки висновку експерта без допомоги обізнаних осіб суди України визнають важливість і правомірність незалежного рецензування висновків експерта. Так, у постанові Верховного суду України від 14.01.2021 р. по справі № 922/2216/18 наголошено на тому, що «невзяття до уваги» судами рецензії як доказу порушує принцип змагальності сторін, а «рецензії по своїй суті не є повторною чи додатковою експертизою, в ній не оцінюються докази. Експерт, який надає рецензію, оцінює, зокрема, методи і повноту дослідження, логіку висновку» [11]. У вирокі Святошинського районного суду м. Києва від 15 січня 2018 р. за справою № 759/846/17 зазначено, що за результатами аналізу незалежної рецензії на висновок експерта як письмового доказу суд визнав висновок судово-економічної № 64/9/2016 необґрунтованим, необ'єктивним та таким, що не відповідає законодавству України [12].

Важливість запровадження незалежного рецензування висновків експерта в Україні підтверджується також тим, що Президентом України видано Указ № 837/2019, в якому як невідкладні заходи з проведення реформ зазначено запровадження рецензування висновку судового експерта та упровадження механізму оцінювання якості наданої правової допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review»).

### Список використаних джерел

1. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
2. Kovera, M. B., & McAuliff, B. D. The effects of peer review and evidence quality on judge evaluations of psychological science: Are judges effective gatekeepers? *Journal of Applied Psychology*, 2000. № 85 (4), 574–586. URL: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.4.574> (дата звернення: 20.03.2021).
3. Martire, K., & Edmond, G. Rethinking expert opinion evidence. *Melbourne University Law Review*, 2017. № 40 (3), 967–998. P. 989. URL: [https://law.unimelb.edu.au/\\_data/assets/pdf\\_file/0008/2494286/07-Martire-and-Edmond.pdf](https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0008/2494286/07-Martire-and-Edmond.pdf) (дата звернення: 19.03.2021).
4. Federal Rules of Evidence. 2021. Official Edition (Федеральні правила доказування США). URL: <https://www.rulesofevidence.org/table-of-contents/> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Edmond, Gary and Cole, Simon A. and Cunliffe, Emma and Roberts, Andrew J., Admissibility Compared: The Reception of Incriminating Expert Evidence (i.e., Forensic Science) in Four Adversarial Jurisdictions. *University of Denver Criminal Law Review*. 2014. № 3. 31–109. URL: <https://ssrn.com/abstract=2396871> (дата звернення: 19.03.2021).

6. Malsch, M., & Freckelton, I. Expert Bias and Partisanship: A Comparison Between Australia and the Netherlands. *Psychology, Public Policy, and Law*. 2005. № 11(1), 42–61. URL: <https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.42> (дата звернення: 17.03.2021).
7. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. Stand: 01.02.2021 aufgrund Gesetzes vom 03.12.2020 (BGBl. I S. 2678). § 245 Umfang der Beweisaufnahme; präsen- te Beweismittel. URL: <https://dejure.org/gesetze/StPO/245.html> (дата звернення: 20.03.2021).
8. Shaofang Wang, The Ways and Means of Review on Expert Opinion. *Glob J of Forensic Sci & Med* 1(1): 2018. DOI: 10.33552/GJSFM.2018.01.000505.
9. Codice di procedura penale Parte Prima: Altalex eBook, 2011. Italy. URL: [https://www.legislationline.org/download/id/4357/file/Italy\\_CPC\\_updated\\_till\\_2012\\_Part\\_1\\_it.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/4357/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_1_it.pdf) (дата звернення: 16. 03. 2021).
10. Vasyly Y. Tatsiy, Vladimir A. Zhuravel, Galina K. Avdeeva. Independent forensic medical examination as a mean of proving the facts of a torture usage. *Wiadomości Lekarskie* 2019, tom LXXII, nr 12 cz. II. Warsaw: Wydawnictwo Aluna. P. 2596–2601.
11. Постанова Верховного суду України від 14.01.2021 р., судова справа № 922/2216/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151198> (дата звернення: 15.03.2021).
12. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 15.01.2018 р., судова справа № 759/846/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71570540> (дата звернення: 10.03.2021).

***Алманов Данило Вікторович,***

курсант 3 курсу Дніпропетровського  
державного університету внутрішніх справ;

***Павлова Наталя Валеріївна,***

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики  
та домедичної підготовки Дніпропетровського  
державного університету внутрішніх справ

## **ЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ**

У науковій літературі існує багато визначень терміна «злочинець», але варто виділити за більшу повноту таку думку: злочинець – суспільно небезпечний елемент суспільства з глибинною деформацією морально психологічних якостей. Кожна окрема категорія злочинців має свої власні психологічні портрети, спрощені та узагальнені, які часто використовуються під час розслідування злочинів. Особистісні цінності злочинців дефективні, спотворені, що викликано неадекватною оцінкою свого асоціального, злочинного способу життя. При відносному усвідомленні своєї асоціальної поведінки

особистість злочинця формує систему мотивів. Нейтралізація загальноприйнятих соціальних цінностей руйнує всі межі моралі на шляху до досягнення мети злочинним шляхом. Таким способом особа знімає з себе особисту відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння, що характерно для більшості злочинців.

Криміналістичний портрет особистості злочинця містить у собі використання теоретичних розробок, наявність певної системи знань, сформованої науковим надбанням. Саме використання такої сукупності знань на практиці має значення в науковому світі. Розробкою типологічних портретів і класифікацій особистості злочинця займається кримінальна психологія, отримані результати потім використовуються в практичній діяльності з розслідування злочинів. Питання значення особистісних характеристик злочинця під час розслідування кримінальних справ знаходяться у сфері наукових інтересів багатьох учених. Більшість дослідників мають схожу думку, що особистісні якості впливають на характер вчиненого злочинного діяння, походження слідів злочину, вибір способу їх приховування, мотив, спосіб здійснення тощо, при цьому неважливо, чим саме викликана аномальність особистості: соціокультурною складовою, або генетичною.

Натомість, жодна класифікація, розглянута науковим колом, не враховує індивідуальні риси особистості конкретного злочинця, лише може диференціювати їх на криміналістично значущі типи, що дозволяє знайти загальні закономірності і виявити між ними схожість та відмінність. Типології особистості, наявні в сучасній науці, являють собою практичний посібник для слідчого, оскільки з огляду на особистісні особливості, характерні для того чи іншого типу, можлива розробка тактики взаємодії зі злочинцем. Типізація відбувається на основі безлічі чинників: рід злочинної спрямованості (корисливі, корисливо-насильницькі, насильницькі злочини), ступінь соціальної дезадаптації (вперше скоєний злочин, рецидив), форма вини, післязлочинну поведінку тощо. В юридичній психології наголошується на важливості злочинної спрямованості, ступеня десоціалізованості особистості, можливості її соціальної адаптації наслідком застосування превентивних заходів.

Мотивація особистості, яка здійснила злочин, є окремим компонентом криміналістичної характеристики злочину. Найчастіше саме спотворення в мотиваційній сфері призводять до криміналізації особистісних установок. Мотивація також визначає тип особистості злочинця. Як зазначають науковці, тип особистості злочинця – це стійка



кримінальна спрямованість особистості, пов'язана з характерними для неї кримінальними способами поведінки. Кожен злочин – явище індивідуальне і багатofакторне. Вітчизняна правова система в галузі кримінального законодавства побудована на принципах унікальності і індивідуальності кожного злочину, звідси, як підсумок, персональний підхід до кожного злочинця та скоєного діяння.

Дослідження особистості злочинця в криміналістиці здійснюється шляхом вивчення її індивідуальних якостей і властивостей, відображених у слідах злочину. Під час провадження слідчих дій ці знання використовуються як джерела засобів впливу на суб'єкт злочину. Особистість злочинця вивчається відповідно до скоєного ним злочину, в процесі вивчення особистості відбувається збір інформації, що дозволяє ухвалити рішення щодо тактики проведення слідчих заходів, обрання запобіжного заходу, способів надання виховного впливу, з'ясування причин скоєння злочинного діяння, а також формулювання пропозицій превентивного впливу з метою профілактики подальших правопорушень.

Як ми бачимо, відбувається вивчення характерологічних властивостей підозрюваної особи з метою пошуку способів впливу, які можна застосувати найкращим чином, тобто сам спосіб застосування методів юридичної психології спрямований на подальше виправлення злочинця, його соціальну адаптацію та запобігання рецидиву. Розроблені юридичною психологією засоби і методи викриття злочинця, взаємодія з метою розкриття злочину активно використовуються у криміналістиці. Криміналістичний портрет особистості злочинця містить у собі використання всіх доступних даних, важливих для розслідування злочину і з'ясування причин його вчинення. Це не тільки соціально-демографічні дані (стать, вік, сімейний стан, місце проживання тощо), але і дані про особливості його особистості, емоційний стан на момент скоєння злочину, мотив та мету.

Особливу роль у вивченні особистості мають продукти життєдіяльності (документи, особисті записи, малюнки тощо), оскільки в них відображаються конкретні особистісні якості. Щодо цього дослідники вказують, що огляд місця події дозволяє отримати важливу інформацію про продукти його життєдіяльності і передбачає використання саме цих розробок. Наприклад, огляд місця події може дати уявлення про розміри злочинця (по слідах рук, ніг, слідами ушкоджень), силу (за характером завданих ушкоджень, витрачених зусиль, іншим змінам обстановки), про особливості фігури, статури

(наприклад, за способом проникнення в приміщення), про стан його здоров'я (по слідах крові, інших біологічних залишків, виявлених на місці події, та іншим предметам).

Отже, можна зробити висновок про те, що роль особистості, яка здійснила суспільно небезпечне діяння, є провідною під час розслідування злочину, формуванні способів виховного впливу, з'ясування причин і обставин, що стали спонукальною причиною скоєння злочину. Сліди, що залишаються на місці скоєння злочину, є основними інструментами для складання криміналістичного портрету особистості злочинця, що є одним із способів пізнання події злочину.

*Богдан Юрій Михайлович,*

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

### **ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ВІДНОСИН НА ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Пенітенціарна система України перебуває сьогодні в умовах свого реформування, а тому багато її проблем розглядаються вітчизняними вченими з різних позицій. Зокрема, проблема виникнення кримінально-виконавчих відносин і їх вплив на правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк є результатом реалізації кримінально-виконавчих норм, які регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінального покарання.

Більше того, такі правовідносини можна вважати особливими, оскільки вони містять у собі своєрідне коло суб'єктів та учасників, мають специфічний зміст і об'єкт, вони виникають, змінюються і припиняються особливими юридичними фактами, що пов'язуються із виконанням та відбуванням покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Отже, кримінально-виконавчі правовідносини – це урегульовані нормами кримінально-виконавчого права суспільні відносини, які виникають у засудженого на стадії відбування покарання у виправній колонії Державної кримінально-виконавчої служби України. Водночас кримінально-виконавчі правовідносини мають свою власну структуру, в якій виділяють такі елементи:

- а) суб'єкти (учасники) правовідносин;
- б) об'єкти правовідносин;

в) зміст правовідносин.

Кримінально-виконавчі правовідносини виникають із моменту набуття вироком законної сили або з дня звернення цього вироку до виконання. Підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування (ст. 4 Кримінально-виконавчого кодексу України) [1]. Джерелом кримінально-виконавчих відносин є юридичні факти, що передбачені нормами кримінально-виконавчого права, пов'язані з виконанням і відбуванням кримінального покарання.

Кримінально-виконавчі правовідносини визначають певний склад суб'єктів (держава в особі відповідних органів і засуджені). Права, обов'язки сторін (суб'єктів і учасників) кримінально-виконавчих правовідносин обумовлені виконанням покарання (для адміністрації органів і установ виконання покарань) та відбуванням покарання (для засуджених). Юридичним змістом кримінально-виконавчих правовідносин є взяті в єдності права та обов'язки суб'єктів цих правовідносин.

Варто також наголосити, що вплив кримінально-виконавчих правовідносин на правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк загалом має правовий характер. Засуджений, який відбуває покарання у виправній колонії, розглядається як суб'єкт кримінально-виконавчих відносин із певним правовим статусом, що визначає його права та обов'язки у відносинах поряд з іншими суб'єктами й учасниками кримінально-виконавчих, цивільно-правових, адміністративних та інших правовідносин, що виникають у кримінально-виконавчій діяльності.

Варто підтримати позицію вітчизняного вченого В. В. Стадніка про те, що виникнення кримінально-виконавчих правовідносин є результатом реалізації кримінально-виконавчих норм. Ці правовідносини, як зазначає дослідник, є особливими, оскільки вони вміщують у себе своєрідне коло суб'єктів та учасників, мають специфічний зміст і об'єкт, вони виникають, змінюються і припиняються особливими юридичними фактами, що пов'язуються із відбуванням і виконанням покарання у виді позбавлення на певний строк [2, с. 136].

Очевидно, що останнім часом правовий статус засуджених у місцях несвободи змінюється в бік розширення прав і свобод, якими вони можуть користуватися в умовах позбавлення волі. У бік зміцнення основ забезпечення прав засуджених до позбавлення волі змі-

нилося і цивільне, житлове, сімейне законодавство, що суттєво вплинуло на правовий статус засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Проте залишається багато прогалин, що не сприяють здійсненню ефективної кримінально-виконавчої діяльності в цілому та виправному впливу на засуджених зокрема.

Сьогодні науковці визнають, що чинне кримінально-виконавче законодавство не забезпечує достатньою мірою потреби практики. Не всі елементи правового статусу засуджених розроблені достатньо і повно в юридичній літературі. Є суперечні положення про зв'язок і взаємообумовленість правового статусу особи, громадянина і правового регулювання застосування покарання до особи, що у свою чергу не завжди відповідають положенням загальної теорії права [3, с. 91]. Актуальність розгляду цього питання полягає:

- по-перше, у відсутності теоретичних розробок правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, чітко виробленої системи, яка б закріплювала цей правовий статус;

- по-друге, актуальність питання визначається необхідністю розроблення конкретного механізму реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, адже визначення, систематизація прав, законних інтересів та обов'язків засуджених до позбавлення волі на певний строк, їх закріплення без застосування на практиці не буде мати ніякого значення;

- по-третє, процес реформування кримінально-виконавчого законодавства та практики розглядається в контексті розширення прав засуджених, повної реалізації їх правового статусу та приведення чинних нормативно-правових актів, що регулюють кримінально-виконавчу діяльність, у відповідність до міжнародних нормативно-правових актів та стандартів;

- по-четверте, розширення прав засуджених розглядається як ефективний напрям реінтеграції засудженого у суспільство після звільнення;

- по-п'яте, реалізація засудженими своїх прав та свобод є особливо важливим аспектом дотримання законності під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

### **Список використаних джерел**

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 262 с.

3. Джужа О. М., Корчинський В. О., Фаренюк С. Я., Василець В. Б. Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужа. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.

*Василик Віталій Валентинович,*  
заступник Міністра юстиції України

## **ПРАВОВІ ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОТЕНЦІЙНОЇ МОЖЛИВОСТІ ВИЙТИ НА СВОБОДУ ОСОБИ, ЯКА ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Правові підстави і порядок звільнення від відбування покарань регламентовано ст. 74–87, 104–107 Кримінального кодексу (КК) України [1], ст. 152–154 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [2], ст. 537–539 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [3], Законом України «Про застосування амністії в Україні» [4], Указом Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» [5].

На сьогодні підставами звільнення від відбування покарання є:

- 1) відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- 2) закон України про амністію;
- 3) акт про помилування;
- 4) скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- 5) закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- 6) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- 7) хвороба;

8) інші підстави, передбачені законом (це може бути, приміром, декриміналізація діяння або інші підстави, передбачені КК України, зокрема, ст. 83 «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років»).

Виходячи з особливостей кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики довічного позбавлення волі, засуджені до цього виду покарання можуть бути звільнені від його відбування з таких підстав:

- 1) акт про помилування;
- 2) скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- 3) закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- 4) хвороба;

5) інші підстави, передбачені законом (це може бути, приміром, декриміналізація діяння).

У практиці звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, найчастіше зустрічаються такі підстави:

1. Акт про помилування. За цією підставою особа може бути звільнена в порядку, визначеному КК України, КВК України, КПК України та Указом Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування».

Так, на підставі ч. 7 ст. 151 КВК України, засудженим до довічного позбавлення волі може бути подано клопотання про його помилування після відбуття ним не менше двадцяти років призначеного покарання.

Згідно з ч. 2 ст. 87 КК України, актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років.

При цьому на практиці 20 років попередньо відбутого строку зараховується у «новопризначені» 25 років, тобто в Україні максимальний строк відбування «заміненого довічного позбавлення волі» становить 25 років, а не 45.

Такий правовий механізм загалом корелює із практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і є найбільш загальною формою реалізації засудженим потенційної можливості вийти на свободу як права особи, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі.

Зокрема, доречно у цьому зв'язку навести витяг із рішення у справі «Vinter and others v. the United Kingdom»:

«Засуджені, яким було обрано покарання у вигляді довічного позбавлення волі, мають право від самого початку знати, що вони повинні зробити для того, щоб питання про їх дострокове звільнення було розглянуто. Сюди віднесено й те, коли відбуватиметься перегляд покарання або коли про такий перегляд можна буде клопотати» (п. 122 рішення у справі «Vinter and others v. the United Kingdom»).

У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що відповідні міжнародні документи чітко передбачають, що перегляд має відбуватися не пізніше ніж через 25 років після обрання покарання, з періодичними переглядами після цього (п.п. 68, 118, 119 і 120 рішення у справі «Vinter and others v. the United Kingdom») [6].

2. Хвороба. Правовий механізм реалізації цієї підстави загальний (тобто не містить яких-небудь особливостей стосовно засуджених до довічного позбавлення волі) і визначений ст. 84 «Звільнення

від покарання за хворобою» КК України та спільним наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» від 15.08.2014 р. № 1348/5/572, додаток 12 якого зокрема містить Перелік захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання [7].

Також як окрему підставу варто виділити виконання Україною рішень ЄСПЛ, у яких йдеться про звільнення відповідної категорії осіб. Переважно, «національною» підставою звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, яку застосовують українські суди, є така, як скасування вироку суду і закриття кримінального провадження (ст. 152 КВК України), на підставі, наприклад, визнання ЄСПЛ порушення права особи на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [8].

Щодо цієї підстави наведемо приклад, що міститься на інформаційному порталі Харківської правозахисної групи «Права людини в Україні».

Зокрема, двох засуджених до довічного позбавлення волі було звільнено просто в залі засідань Верховного Суду України. ЄСПЛ ще у 2016 році дійшов висновку: в ході слідства щодо них докази вини було отримано незаконним шляхом, тобто порушено право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

За обвинуваченням в особливо тяжких злочинах, вчинених у 2001 році, засуджені отримали довічне покарання. Під час судових засідань вони неодноразово наголошували, що їх примусили відмовитися від адвокатського захисту та визнати свою вину. Проте національні суди не взяли це до уваги. Засуджені були змушені звернутися до ЄСПЛ.

Відповідно до гл. 34 КПК України, в разі, якщо ЄСПЛ визнає порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, рішення національного суду можна переглянути [9].

Варто зазначити, що на сьогодні найбільш проблемним питанням із окресленої в цій публікації тематики є невідповідність окремих позицій ЄСПЛ сучасному стану правового регулювання звільнення засуджених до довічного позбавлення волі від відбування покарання.

Так, ЄСПЛ під час розгляду справи «Петухов проти України (№ 2)» дійшов висновків, що «в Україні довічне позбавлення волі порушує ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, яка забороняє катування та погане поводження: адже довічно ув'язнені не мають реальної перспективи звільнення, а інститут президентського помилування не є ані прозорим, ані передбачуваним» [10].

Так, п. 5 Положення про порядок здійснення помилування передбачає, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві й більше судимостей за вчинення умисних злочинів... можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин» [5]. До цієї категорії явно належать усі засуджені до довічного позбавлення волі.

Невідомо, що розуміється під «винятковими випадками» й «надзвичайними обставинами».

Іншими словами, засуджені, яким було обрано покарання у виді довічного позбавлення волі, від самого початку не знають, що вони повинні зробити, аби питання про їх дострокове звільнення було розглянуто, та за яких умов.

За таких умов потребують удосконалення норми чинного Положення про порядок здійснення помилування, або постає потреба в ухваленні спеціального закону, який би запроваджував механізм перегляду справ довічників. Зазначимо, що відповідний законопроект (№ 2033а) [11] нині перебуває на розгляді у Верховній Раді України.

### Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.
5. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 17.03.2021).
6. Case of Vinter and others v. the United Kingdom (applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10): judgment, Strasbourg, 9 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-122664&filename=001-122664.pdf&TID=uynnlohkyr> (дата звернення: 17.03.2021).
7. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 17.03.2021).



8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 17.03.2021).

9. Скачко І. Право на справедливий суд. Довічників звільнили в залі суду. *Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи.* URL: <http://khp.org/index.php?id=1555653618> (дата звернення: 17.03.2021).

10. Справа «Петухов проти України (№ 2)» (Заява № 41216/13): рішення Європейського суду з прав людини від 12.03.2019 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_d98#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text) (дата звернення: 17.03.2021).

11. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення окремим категоріям засуджених осіб права на правосудний вирок): від 05.06.2015 р. № 2033а. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=55494](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55494) (дата звернення: 17.03.2021).

*Глинська Наталія Валеріївна,*

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,  
завідувачка відділом дослідження проблем кримінального процесу  
та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем  
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України;

*Кленка Дар'я Ігорівна,*

кандидат юридичних наук, науковий співробітник  
відділу дослідження проблем кримінального процесу  
та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем  
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ, ПОСТАНОВЛЕННЯ ЯКИХ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування знаходиться у стані постійного вдосконалення. Внесення змін до глави 26 КПК України зумовлено як новими соціально-політичними умовами, так і виправленням законодавчих помилок. Водночас поряд з оновленням кримінального процесуального законодавства, що регулює порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, усунення пробільності чинного КПК відбувається й завдяки практиці вищих судових інстанцій. Безпосереднім прикладом зазначеного є постанова Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 року, в якій передбачено право на оскарження ухвал слідчого судді, постановлення яких не передбачено чинним КПК. Аналогічна позиція викладена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к.

Так, у своєму рішенні ВП ВС зазначає, що у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилає положення ч. 3 ст. 309 КПК, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити в перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК, які його гарантують. Оскільки слідчий суддя прийняв рішення, яке не передбачено КПК, суду апеляційної інстанції під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження належало виходити з приписів ст. 9 КПК, яка розкриває принцип законності кримінального провадження та в ч. 6 установлює, що коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 цього Кодексу. Однією з таких засад є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК), а її зміст розкрито у ст. 24 КПК, згідно з ч. 1 якої кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, зокрема, суду, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК [1]. Особливо варто підкреслити, що висновок суду стосується оскарження ухвали слідчого судді про задоволення клопотання прокурора про призначення та проведення перевірки на предмет дотримання вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки і додержання трудового законодавства.

Така позиція Великої Палати була застосована щодо вирішення питання про надання права на апеляційне оскарження та інших ухвал слідчого судді, постановлення яких не передбачено чинним КПК, зокрема, рішення слідчого судді про повернення клопотання про скасування арешту майна. Так, у своєму рішенні від 24 червня 2020 року справа № 521/15791/19 ККС ВС зазначає, що згідно з вимогами ч. 3ст. 392 КПК в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді лише у випадках, визначених законом. Отже, зазначена норма передбачає можливість оскарження тих рішень слідчого судді, постановлення яких передбачено відповідними нормами кримінального процесуального закону. Оскільки постановлення ухвали слідчого судді про повернення клопотання про скасування арешту майна нормами КПК не передбачено, то відповідно цей закон не містить ані дозволу, ані заборони щодо оскарження такої ухвали в апеляційному порядку. А отже, апеляційний суд залишив

поза увагою ту обставину, що кримінальна процесуальна норма, якою він керувався, стосується відмови у відкритті апеляційного провадження за апеляційними скаргами лише на ухвали слідчих суддів, що передбачені КПК [2].

Водночас у судовій практиці Верховного Суду викладена й інша позиція з приводу оскарження таких ухвал. Ухвалою ККС ВС від 23 липня 2020 року у справі № 641/616/20 відмовлено у відкритті провадження за скаргою на рішення апеляційного суду про відмову у відкритті провадження за скаргою на ухвалу слідчого судді про повернення клопотання захисника про скасування арешту майна. У своєму рішенні суд зазначає, що посилання захисника на постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року, як на підставу для апеляційного оскарження ухвали місцевого суду, є безпідставним, оскільки висновок, викладений у зазначеній постанові, стосується оскарження ухвал слідчих суддів, повноваження постановляти які жодною нормою КПК не передбачене, тоді як вирішення питання про скасування арешту майна регулюється положеннями КПК [3]. Такі рішення є непоодинокими, що у свою чергу свідчить про відсутність єдності судової практики щодо вирішення питання про можливість оскарження ухвали слідчого судді про повернення клопотання про скасування арешту майна.

Щодо цього варто зазначити наступне. Порядок скасування арешту майна врегульовано ст. 174 КПК. Аналіз зазначеної норми надає підстави стверджувати, що чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає можливості постановлення ухвали про повернення клопотання про арешт майна. Що на перший погляд надає можливість оскарження такої ухвали як рішення, постановлення якого не передбачено законом.

Однак вважаємо необхідним надати аргументи протилежного. Аналіз судової практики свідчить, що за своєю правовою природою ухвала про повернення клопотання про скасування арешту майна, хоча і не передбачена чинним КПК, водночас є реакція суду на подання клопотання, яке не відповідає вимогам закону та унеможливило його вирішення по суті [4; 5]. Більше того, особа не позбавляється права подання відповідного клопотання знову, після усунення недоліків.

Тобто рішення слідчого судді про повернення клопотання про скасування арешту майна на відміну від рішення слідчого судді про призначення позапланової перевірки є суто процедурним. У зв'язку з чим особливого значення набуває висновок ВП ВС, викладений у

згадуваному рішенні від 23 травня 2018 року, в якому суд зазначає, що зважаючи на важливість для суб'єктів, щодо діяльності яких слідчі судді надають дозволи на проведення позапланових перевірок, прав, установлених ст. 8 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до неї, та враховуючи відсутність надійних процесуальних механізмів захисту прав під час підготовчого провадження, ВП ВС вважає практичним та ефективним право на апеляційний перегляд таких ухвал у стадії досудового розслідування [1].

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що під час вирішення питання щодо оскарження ухвали слідчого судді, постановлення якої не передбачено чинним КПК, апеляційні суди мають керуватися такими критеріями: відсутність повноважень слідчого судді постановляти таке рішення; вирішення ухвалою слідчого судді питання щодо обмеження конституційного права особи; наявність процесуальних механізмів захисту такого права. Вбачається, що саме такий підхід може забезпечити баланс забезпечення права особи на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді та раціональне навантаження на судову систему.

### **Список використаних джерел**

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959?\\_ga=2.86112664.16193015.1616512460-974691825.1585251244](https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959?_ga=2.86112664.16193015.1616512460-974691825.1585251244) (дата звернення: 22.02.2021).
2. Постанова Верховного Суду Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 24 червня 2020 року справа № 521/15791/19 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90073862> (дата звернення: 22.02.2021).
3. Ухвала Верховного Суду Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 23 липня 2020 року у справі № 641/616/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591522> (дата звернення: 22.02.2021).
4. Ухвала слідчого судді Бершадського районного суду Вінницької області від 25 серпня 2020 року у справі № 126/1131/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91170013> (дата звернення: 22.02.2021).
5. Ухвала слідчого судді Миколаївського районного суду Львівської області від 13 листопада 2020 року у справі № 443/426/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92874975> (дата звернення: 22.02.2021).

*Денисенко Катерина Вікторівна,*  
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри  
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ**

У системі прав людини ціннісним для становлення та розвитку особистості є право на приватність. Ефективна реалізація вказаного права наочно відображає рівень формування правової та демократичної держави, а також є показником забезпечення особистої автономії фізичної особи та невтручання в її приватне життя з боку держави.

Право на приватність закріплено в міжнародних нормативно-правових актах. У статті 12 Загальної декларації прав людини зазначено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [1].

На регіональному рівні право на приватність (право на повагу до приватного і сімейного життя) закріплено у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де передбачено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

Сучасна вітчизняна практика демонструє низку випадків щодо порушення права на приватність у місцях несвободи, закріпленого у статті 12 Загальної декларації прав людини та статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 рік зазначено, що під час моніторингових візитів до закладів з надання психіатричної та паліативної допомоги системи МОЗ у зазначеному році виявлено низку типових порушень прав і свобод людини, які можуть кваліфікуватися як катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження або покарання,

зокрема порушення права пацієнтів на свободу пересування та приватність, у низці закладів встановлено жорсткі обмеження щодо перебування пацієнтів у тих чи інших приміщеннях, зокрема, винятково у сидячому стані протягом багатьох годин, без прогулянок, обмеження у відвідуванні кімнат санітарного призначення, відсутність дверей між приміщеннями, в тому числі санітарного призначення, спілкування по телефону дозволяється тільки у присутності персоналу [3, с. 88].

У жовтні 2020 року під час моніторингового візиту до державної установи «Закарпатська установа виконання покарань (№ 9)» та Закарпатської міської медичної частини № 9 філії ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях працівниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було виявлено порушення права в'язнів на приватність [4]. Так, в окремих камерах ліжка розташовані впритул одне до одного, що не забезпечує особистого простору утримуваним. В окремих камерах не дотримується норма жилої площі, яка згідно з національним законодавством повинна бути не менше 2,5 кв. м. на ув'язненого.

Аналогічну ситуацію було виявлено в листопаді 2020 року у Торецькій виправній колонії № 2 Донецької області [5], де у житлових приміщеннях, в яких розміщено тридцять і більше осіб, ліжка розташовані впритул одне до одного, що позбавляє засуджених особистого простору, а також унеможлиблює реалізацію права на приватність.

У листопаді 2020 року у рамках реалізації національного превентивного механізму працівники Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з представником громадськості здійснили моніторинговий візит до державної установи «Коломийська виправна колонія (№ 41)» та Коломийської міської медичної частини № 41 філії ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях, де вивчали стан дотримання прав засуджених осіб [6]. Під час моніторингового візиту виявлено порушення права засуджених на приватність. Так, у зв'язку із проведенням ремонтних робіт у більшості відділень соціально-психологічної служби ліжка розташовані впритул одне до одного, що не забезпечує особистого простору утримуваним та порушує визначену кримінально-виконавчим законодавством норму площі на одну особу в 4 кв. м.

Вищезокреслені реалії демонструють практику, яка є несумісною із міжнародними стандартами здійснення права на приватність. Ефекти-

вна реалізація цього права залежить не тільки від нормативно-правового регулювання, але і від належних механізмів реалізації. Питання щодо забезпечення права на приватність у місцях несвободи потребує особливої уваги з боку громадськості та держави, що пов'язано з необхідністю приведення вітчизняної практики у відповідність до міжнародно-правових стандартів та розробки ефективних механізмів, за допомогою яких це право реалізувалось належним чином.

### **Список використаних джерел**

1. Загальна декларація прав людини: декларація від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 10.03.2021).

2. Конвенція про захист прав людин і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 10.03.2021).

3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 рік. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20\(7\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20(7).pdf) (дата звернення: 10.03.2021).

4. Результати моніторингового візиту до Закарпатської установи виконання покарань (№ 9) та Закарпатської міської медичної частини № 9 філії ДУ «Центр охорони здоров'я ДКВС України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях. URL: <https://notorture.org.ua/2020/10/26/rezultati-monitoringovogo-vizitu-do-zakarpatskoi-ustanovi-vikonannja-pokaran-9-ta-zakarpatskoi-miskoi-medichnoi-chastini-9-filii-du-centr-ohoroni-zdorov-ja-dkvs-ukraini-v-cherniveckij-ivano-frankivski/> (дата звернення: 10.03.2021).

5. Результати моніторингового візиту до Торецької виправної колонії № 2 Донецької області. URL: <https://notorture.org.ua/2020/11/05/rezultati-monitoringovogo-vizitu-do-toreckoi-vipravnoi-kolonii-2-doneckoi-oblasti/> (дата звернення: 10.03.2021).

6. Результати моніторингового візиту до Коломийської виправної колонії (№ 41) та Коломийської міської медичної частини № 41 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях. URL: <https://notorture.org.ua/2020/11/20/rezultati-monitoringovogo-vizitu-do-kolomijskoi-vipravnoi-kolonii-41-ta-kolomijskoi-miskoi-medichnoi-chastini-41-filii-du-coz-dkvs-ukraini-v-cherniveckij-ivano-frankivskij-ta-zakarpatskij-oblastjah/> (дата звернення: 10.03.2021).

*Зінчук Юлія Олександрівна,*  
старший інспектор з особливих доручень відділу взаємодії  
з правоохоронними органами та координації центрального та південного  
регіонів Департаменту з питань виконання кримінальних покарань;  
*Заліська Юлія Олександрівна,*  
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ**

Розвиток трудового права в умовах соціально-економічної кризи вимагає нового підходу до багатьох питань, пов'язаних з регламентуванням наглядової діяльності за додержанням законодавства про працю. Актуальність проблем здійснення контролю та нагляду і потреба в науковому дослідженні нормативно-правового регулювання наглядової діяльності за додержанням законодавства про працю як ключової гарантії забезпечення прав працівників.

Упродовж останнього часу в Україні значно збільшилась кількість порушень трудових та інших соціальних прав громадян. Збільшились випадки незаконних звільнень, набули масового характеру несвочасні виплати заробітної плати та направлення працівників у вимушені неоплачувані відпустки. Як показує негативна практика в багатьох комерційних організаціях, трудові відносини не оформлюються в установленому законом порядку, у зв'язку з цим набирає вагомості значення нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства.

Аналізуючи дані з офіційного сайту державної статистики України, загальна заборгованість з виплати заробітної плати в Україні в 2020 році зросла на 12,7 %, а вже на 1 січня 2021 року становила 3136,72 млн грн (3,26 %), що свідчить про ріст заборгованості заробітних плат [1].

Наведені офіційні статистичні дані свідчать про те, що проблеми, пов'язані із дотриманням законодавства про працю в Україні, безперечно не просто залишаються, а проблема з роками зростає. У цьому контексті питання ефективності системи нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю набувають вагомості значення.

Одним із суттєвих порушень прав людини і досить розповсюдженим явищем у нашому суспільстві, що принижує моральну і особисту гідність людини, є несвочасна, а подекуди й досить тривала невивплата заробітної плати. Цей факт дуже часто приводить до соціальної напруги в суспільстві і як результат – зростання злочинності на фоні безгрошів'я.

Стаття 94 КЗпП вказує, що заробітна плата – це винагорода за виконану роботу. Але яка може бути робота, коли не має гідної оплати?



Тому більшість працівників працюють «абияк», знаючи, що винагороди все одно не буде або буде із запізненням. У свою чергу, це буде призводити до виключення багатьох професій із списку висококваліфікованих та затребуваних, передусім це лікарі, вчителі, вихователі.

Ще одним із ганебних явищ сучасності є оплата праці у «конвертах», це має негативні наслідки як для самого робітника, так і несе шкоду державі. У випадку робітника, то він залишається соціально незахищеним, в нього втрачається страховий стаж. Держава теж несе збитки у вигляді несплачених податків та не донарахування коштів до Фондів; у деяких роботодавців існують нелегалізовані робочі місця; часто роботодавці порушують норму тривалості робочого часу та права на щорічну оплачувану відпустку найманих працівників; не укладають трудових договорів з найманими працівниками, а незадекларована праця є однією з головних перешкод для всіх країн у забезпеченні гідної праці та високих темпів зростання. Криза COVID-19 вкотре оголила вразливість мільйонів, які працюють неформально або у неформальній економіці, та слугує нагадуванням про вирішальну необхідність зробити перехід від неформальної до формальної зайнятості пріоритетним напрямом національної політики. Це ще не повний перелік проблем, які пов'язані з правом на працю. Ситуація ускладнюється фінансово-економічною кризою, яка поглиблює та погіршує стан додержання законодавства про працю [2].

Для покращення ситуації з оплатою праці в Україні необхідно спиратися на зарубіжний досвід, треба шукати нові технології, постійно спонукати працівників до зацікавленості у своїй праці, вони повинні відчувати, що їх праця гідна і буде оцінена на високому рівні з урахуванням їх суспільних потреб. Одним із пріоритетних завдань держави повинно бути регулювання системи оплати праці, встановлення в Україні методології збільшення витрат на оплату праці.

Заробітна плата є показником благополуччя населення, тому що реальний розмір заробітної плати показує реальний стан економіки. Без виплати заробітної не може бути зростання національного виробництва, не бути підвищуватися рівень населення та не буде впевненості в майбутньому.

Однією з найгостріших проблем у сфері охорони праці України є питання безпеки праці, що мають свій вияв швидким зростанням небезпечних та шкідливих виробничих факторів, які напряму підвищують ризики щодо ушкодження здоров'я та життя працюючих. Відсоток працівників, які зайняті працею в несприятливих умовах, досить висока і коливається на окремих підприємствах від 25 до 60 %. За різними даними, рівень травматизму в Україні в 10 разів вищий, ніж в

економічно розвинутих країнах світу. Фонд соціального страхування повідомив, що впродовж 2020 року на підприємствах України було зафіксовано 6 646 нещасних випадків, на які складено акти за формою Н-1/П (пов'язані з виробництвом). Це на 51,3 % більше, ніж у 2019 році. Проте 3 054 з них – це випадки гострого професійного захворювання працівників закладів охорони здоров'я на COVID-19. Гострі профхвороби становили за підсумками минулого року 46 % від загальної кількості нещасних випадків [1].

Серед підстав, що призводять до травмування робітників на підприємствах, слід підкреслити низький рівень відповідальності роботодавця за здоров'я і життя найманого працівника. Нині відповідно до ст. 25 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності», вся відповідальність щодо відшкодування здоров'я працівника або у випадку його смерті лежить на Фонді соціального страхування [3]. Такий стан негативно впливає на умови охорони праці на кожному підприємстві, оскільки роботодавець не несе відповідальності за кількість нещасних випадків або професійних захворювань на підприємстві. Вважаємо логічним, що роботодавець повинен нести обов'язок щодо компенсації потерпілому або членам його сім'ї матеріальних втрат разом із Фондом соціального страхування. Науковці висловлюють думку, що такий обов'язок повинен як і раніше покладатися на роботодавця. При цьому необхідно враховувати, що матеріальні витрати роботодавця несе лише у випадку систематичного травмування робітників або повторного випадку їх професійних захворювань.

Не є досконалою на сьогодні розробка умов щодо безпеки трудового процесу. Більшість підприємств не тільки не забезпечуються засобами індивідуального захисту та необхідними засобами виробництва, а й не проводять атестації робочих місць на відповідність їх вимогам охорони праці. У цьому аспекті актуальним залишається питання щодо підвищення адміністративної, матеріальної та персональної відповідальності власників підприємств та відповідальних за охорону праці осіб шляхом збільшення штрафних санкцій за порушення вимог законодавства України про охорону праці. У випадку порушень вимог щодо охорони праці, що призвели до серйозних наслідків (аварій, катастроф), необхідно на законодавчому рівні встановити зобов'язання для роботодавця компенсувати державні видатки, які були витрачені на ліквідацію наслідків аварії або катастрофи [4, с. 115].

Іншим, більш радикальним шляхом, таким, що потребує багато роботи та фінансових затрат, є реформування наявної системи органів, які здійснюють нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю в Україні, а саме: передбачити розробку відповідних нормативно-законодавчих актів, які регламентують діяльність інтегрованої Державної інспекції праці відповідно до вимог законодавства ЄС.

Підвищення ролі держави повинно відбуватися не лише в здійсненні контролю, а й у сприянні соціальному діалогу на національному, галузевому, регіональному рівнях та на рівні підприємств з метою стимулювання до створення ефективних превентивних засобів запобігання та негайного усунення професійних ризиків, забезпечення охорони соціально-трудових прав, виходячи з норм чинного законодавства, тощо.

Таким чином, для вирішення зазначених проблем є необхідність у проведенні комплексних заходів із вдосконалення законодавства.

### **Список використаних джерел**

1. Державна служба статистики України: вебсайт. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/zpo\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/zpo_u.html) (дата звернення: 27.02.2021).

2. Кукуюк Л. А. Реформування державного управління у сфері контролю за дотриманням трудового законодавства. URL: <http://kds.org.ua/blog/kukuuyuk-la-tvorchka-robota-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-u-sferi-kontrolyu-zadotrimannya> (дата звернення: 27.02.2021).

3. Сучасний стан охорони праці в Україні: аналітика. URL: <http://pon.org.ua/dokumenty/2013isuchasnijistanioxoronipracivniukrayinianiialitika.html> (дата звернення: 27.02.2021).

4. Новак І. М., Котова Н. І. Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011р. № 1 (15). 111 с.

***Зубик Юрій Миколайович,***

курсант 3 курсу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

***Павлова Наталя Валеріївна,***

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

## **СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ І ВІДЕОЗАПІСУ В РОЗСЛІДУВАННІ, РОЗКРИТТІ ТА ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Криміналістична техніка, в тому числі і судова фотографія та відеозапис застосовується на всіх етапах розкриття та розслідуванні кримінальних правопорушень, а також під час запобігання злочинів.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [1]. Звісно, що ці завдання виконуються за допомогою криміналістичної техніки. Розкриття кримінального правопорушення починається на етапі досудового слідства, під час якого виявляють, збирають, зберігають докази, для того, щоб в майбутньому провести окремі процесуальні дії.

Безперечною є ситуаційна обумовленість застосування науково-технічних засобів [2, с. 11]. Проте науковці та практики неодноразово звертали увагу на проблему недостатнього використання криміналістичної техніки під час провадження досудового розслідування. Як наслідок, знижується якість кримінального провадження. Саме тому впровадження інноваційних технічних засобів у практичну правозастосовну діяльність вважається одним з актуальних (пріоритетних) завдань криміналістики [3, с. 397].

Переваги криміналістичних технічних інновацій можна презентувати на прикладі впровадження комп'ютерних технологій у діяльність органів досудового розслідування, що забезпечує додаткові можливості фіксації ходу й результатів проведення окремих СРД засобами цифрової фотозйомки, відеозапису та аудіозапису. Контрольованість програмними й апаратними засобами процесу фіксації інформації цими науково-технічними засобами дозволяє звести практично нанівець можливість втрати відповідної інформації, що має доказове значення. Це пояснюється тим, що традиційний спосіб фіксації, вимірювання проводиться вручну із застосуванням фотоапаратів та відеокамер, вимірювальних рулеток і курвіметрів. Недоліки такого способу фіксації доказової інформації полягають у тривалості часових затрат на збирання необхідних даних, можливості допущення помилок (людський чинник) під час виміру й фіксації даних у складних умовах дослідження, а також тривалості оформлення схеми, що супроводжується часто низькою якістю їх складання.

Перспективи вдосконалення механізму фіксування ходу й результатів ОМП вбачаються у використанні лазерних 3D-сканерів із відповідним програмним забезпеченням та спеціалізованими програмами автоматизованого складання стенограм проведення СРД.

Лазерне сканування надає схоже з фотографічним зображення, проте представлене у тривимірному вигляді з можливістю вільно змінювати ракурс перегляду. За допомогою лазерного сканування одержують докладне зображення місця події. Ці дані можуть бути збережені на будь-якому цифровому носії, а найважливіше – змінити чи коригувати результати сканування вже неможливо. Завдяки цьому після проведення СРД можна знову відтворити картину обстановки, якою вона була на момент сканування.

Систему лазерного сканування характеризують такі ознаки: має високу роздільну здатність, продуктивність і точність вимірювань; є портативною та може використовуватися в умовах оперативного розгортання й установки; дозволяє працювати в умовах низьких температур, дощу, поганої видимості й освітленості; відображає різні видимі сліди на місці вчинення кримінального правопорушення; здатна виконувати вимірювання розмірів місцевості та об'єктів [4, с. 231].

Програмне забезпечення, що входить до комплекту сканера, здатне не лише візуалізувати тривимірні зображення сканованого місця, а й змінювати положення точки огляду довільним чином. Це дозволяє створити віртуальний тривимірний вид картини пригоди, зокрема різні види з різних точок, і потім детально проаналізувати ситуацію. За допомогою вищезазначених результатів сканування органи, що здійснюють розслідування, мають можливість не лише «повернутися» на місце події для встановлення розташування тих чи інших об'єктів уже після огляду, а й мають можливість виявити слідову картину, що не була знайдена під час СРД. При цьому будь-які сліди, об'єкти можуть бути вивчені більш детально [5, с. 234–236].

Заслуговує на особливу увагу ще один інноваційний продукт технологічного прогресу, який вважається ефективним засобом фіксації й передачі даних. Ідеться про використання сучасного мобільного зв'язку, який спрямований на досягнення трьох важливих завдань: персоналізації, глобалізації та інтеграції. На сьогодні персоналізація стільникового мобільного зв'язку досягла свого максимального розвитку. Зараз зусилля науковців спрямовані на подальше втілення ідеї використання мобільних телефонів для розширення за їх допомогою можливостей обміну різноманітними видами інформації. У цьому напрямку відбулася інтеграція комп'ютерних технологій і мобільного зв'язку, що призвело до створення смартфонів і комунікаторів.

Використання мобільної мережі слідчим, який працює в «польових умовах», розширює можливості здійснення оперативних заходів. Одним із перспективних напрямків використання мобільних комунікацій є передача каналами мобільного зв'язку зображень слідів

пальців рук, виявлених на місці огляду, щоб надалі провести перевірку в автоматизованих дактилоскопічних інформаційних системах для ідентифікації цих слідів.

Принцип дії такого засобу фіксації й передачі інформації полягає в наступному. Після виявлення й фіксації сліду за допомогою смартфона, в якому є вбудовані відповідні графічні редактори, потрібно обробити зображення з метою зниження об'єму файлу без втрати якості зображення. Тим часом на місці події вирішуються питання діагностичного характеру, зокрема, якою рукою та яким пальцем було залишено слід. Це дає можливість скоротити час вибірки в усій дактилоскопічній базі. Після опису потрібного об'єкта в електронному повідомленні за допомогою пакетних передач даних (GPRS) на електронну пошту НДЕКЦ необхідно передати зображення слідів. Оперативність передачі такої інформації залежить від якості зв'язку мобільного оператора на території місцевості, на якій знаходиться слідчо-оперативна група або слідча група; від роботи фірми провайдера, яка надає послуги електронної пошти; від швидкості реагування працівників, які знаходяться на різних кінцях лінії зв'язку [6, с. 149]. Після ідентифікації папілярних візерунків в автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних системах експерт повідомляє дані про особу правопорушника, а за наявності фотографії в базі даних розшукуваних осіб, у такий самий спосіб вона може бути передана слідчому, який знаходиться на місці події, для організації розшуку особи за «гарячими слідами».

Отже, із сказаного можна дійти до логічного висновку, що в нас є дуже велика кількість науково-технічних засобів і відповідних методів для розкриття злочинів, однак варто зазначити, що через її застарілість ефективними їх повною мірою не назвеш. Змінити цю ситуацію можна постійним введенням нової та оновленої криміналістичної техніки. З одного боку, це зможе сприяти запобіганню вчинення злочинів, а з іншого, розкрити вже вчинені злочини і в значно кращий статистики розкриття. Не варто забувати про досвід іноземних держав у розвитку і покращенні науки, і в застосуванні «розумної техніки». Це здатне випереджати злочинців в їх помислах і забезпечити швидке розкриття злочинів.

Підвищувати кваліфікацію потрібно: експерту, спеціалісту і слідчому, це потрібно, щоб вдало вміти застосовувати криміналістичну техніку за сучасними вимогами, щоб збільшувалися розробки методів, які здатні покращувати розслідування, розкриття і запобігання злочинів, для цього варто відвідувати відповідні тренінги та курси.

### Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.
2. Гагаловська А. П. Слідчі та інші кримінально-процесуальні дії як засоби формування доказів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 16 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика в сучасних умовах: деякі тенденції та постановка нових завдань. *Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 25 берез. 2011 р.). Одеса, 2011. С. 396–397.
4. Данець С. В. Дослідження обставин дорожньо-транспортних пригод за допомогою новітніх технологій лазерного сканування. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 231–243.
5. Шавловський Г. С. Використання смартфонів і комунікаторів в судово-медичній експертизі: автореф. дис. ... канд. мед. наук. Київ, 2008. 20 с.
6. Невгад В. В., Дударець Р. М., Саковський А. А., Климчук М. П. Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 67 с.

*Іваній Владислав Ігорович,*

студент 4 курсу ННІ права Сумського державного університету

## КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

У будь-якій сучасній демократичній державі права і свободи людини вважаються найбільшою цінністю. Державні органи всіх цивілізованих країн світу визнають нормативно-правові акти, що забезпечують рівні та справедливі права для кожної особи. Після закріплення цих актів на міжнародному рівні національне законодавство демократичних країн вибудовується, спираючись на низку невідчужуваних прав кожної людини.

Світове співтовариство розробило велику кількість нормативно-правових актів, що забезпечують та гарантують основні та недоторканні права людини, серед яких: Загальна декларація прав людини, ухвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року; Міжнародні пакти про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права, ухвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року; Декларація про право на розвиток, ухвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 4 грудня

1986 року; Конвенція про права дитини, ухвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року тощо.

Проголосивши себе демократичною державою, Україна взяла на себе зобов'язання неухильно дотримуватись вищезгаданих міжнародних нормативно-правових актів. Так, права і свободи людини були прописані у Конституції України відповідно до підписаних і ратифікованих міжнародних документів.

Зокрема, в Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Відповідно до статті 22 Основного Закону держави права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Частина 3 статті 22 Конституції України підкреслює, що за ухвалення нових законів або під час внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод.

Законом передбачена абсолютна рівність прав і свобод людей незалежно від їх соціального, майнового стану та інших факторів. Права людини є невід'ємними, тобто ніхто не може позбавити особу прав, навіть, якщо вона сама бажає відмовитись від них.

В усьому цивілізованому світі порушення прав і свобод людини тягне за собою юридичну відповідальність. Україна не є винятком. Найбільш вагомою гарантією прав і свобод людини в Україні є кримінальне законодавство.

За Кримінальним кодексом України (ККУ) гарантією відповідних прав людини і громадянина є відповідальність за різні види злочинів. Так, Основна частина ККУ передбачає покарання за:

1. Злочини проти життя та здоров'я особи.

Цей розділ Кримінального кодексу передбачає покарання за злочини, що так чи інакше посягають на права на життя та здоров'я особи. Тут передбачена відповідальність за вбивство, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення особи в небезпеці, катування, доведення до самогубства тощо.

2. Злочини проти волі, честі та гідності особи.

Чесць, воля та гідність являють собою такі ж важливі цінності, як і життя та здоров'я людини. Посягання на них являє собою порушення основних свобод людини, що є неприпустимим у правовій державі. Незаконне позбавлення волі, незаконне обмеження свободи



пересування, позбавлення можливості самостійно розпоряджатися життям (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини) і т. ін. – саме такі злочини караються статтями з цього розділу Кримінального кодексу України.

3. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Цей розділ ККУ передбачає покарання за порушення статевої свободи людини (тобто, права особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у сфері сексуального спілкування будь-якого примусу). Доросла і психічно здорова людина сама визначає, з ким і в який спосіб вона задовольнятиме власні статеві потреби.

4. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Порушення законного права людини обирати і бути обраним, її права працювати та отримувати гідну оплату своєї праці, порушення лікарської таємниці листування, або таємниці листування та інші подібні злочини – неприпустимі у здоровому суспільстві й правовій державі. Саме тому відповідний розділ ККУ передбачає покарання за них.

5. Злочини проти власності.

Процвітання України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави із сучасною ринковою економікою неможливе без належного захисту власності, яка має не лише забезпечувати стабільність і розвиток економічної системи нашої держави, а й сприяти підвищенню рівня добробуту всього українського населення.

6. Злочини проти довкілля.

Злочини проти довкілля призводять до встановлення такого стану навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого зникає безпека для життя і здоров'я людей, а використання і відтворення природних ресурсів стає надзвичайно нерациональним. Таким чином, порушуються права людей на безпечне користування природними ресурсами.

Отже, права і свободи людини – це велика цінність, яка нині визнається і захищається в усьому світі. Національне законодавство будь-якої цивілізованої держави ґрунтується на проголошенні та захисті невідчужуваних прав і свобод людини. Порушення прав і свобод інших осіб повинно неухильно вести до справедливого покарання. В Україні однією з найважливіших гарантій невідчужуваних прав є Кримінальний кодекс України.

**Карелін Владислав Володимирович,**  
доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального,  
кримінально-виконавчого права та кримінології  
Академії Державної пенітенціарної служби;  
**Селюх Юлія Михайлівна,**  
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

## **РОЛЬ ПРОКУРОРА У ПІДТРИМАННІ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ**

Основою правового регулювання діяльності органів прокуратури є Конституція України, яка визначає основні функції органів прокуратури, першою з яких є саме підтримання публічного обвинувачення в суді [1].

Правове становище прокурора у кримінальному процесі визначається в його конституційному статусі як суб'єкта держави в суді. Такий статус прокурора потребує належного правового регулювання його повноважень як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду кримінального провадження.

Державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, яка полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, що вчинила кримінальне правопорушення [2, с. 3].

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства України, можна дійти висновку, що функція обвинувачення починається з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального злочину або проступку і до складання обвинувального акта. Вказану функцію виконує прокурор, якого керівником прокуратури призначено здійснювати нагляд у формі процесуального керівництва у кримінальному провадженні. Протягом усього провадження прокурор є незмінним, що надає йому можливість належним чином підготуватися й успішно підтримувати обвинувачення в суді, а під час судових дебатів переконати суд в об'єктивності своєї обвинувальної позиції.

Судовий розгляд серед стадій кримінального процесу посідає центральне місце, що визначається тією роллю, яку він покликаний відігравати у вирішенні завдань кримінального судочинства. Якщо основним завданням попередніх стадій кримінального процесу є підготовка кримінального провадження для розгляду у судовому засіданні, то саме у стадії судового розгляду вирішується головне питання кримінального провадження – про винуватість особи або її невинуватість.

Проблеми, пов'язані з підтриманням прокурором державного обвинувачення в суді розглядали такі науковці, як К. Белоусова, І. Вернидубов, Ю. Грошевий, Ю. Дьомін, О. Звірко, В. Зеленецький, П. Крапач, Я. Ковальова, І. Козьяков, В. Маляренко, Р. Сидоренко, В. Сухонос, С. Тищенко та ін.

Зокрема, Я. Ковальова та П. Крапач дійшли висновку, що прокурор у суді першої інстанції виконує лише функцію державного обвинувачення, оскільки згідно з нормами КПК під час судового розгляду законність забезпечується тільки судом, інші ж учасники судового розгляду позбавлені права вжити певних реальних заходів на усунення порушень вимог закону. Вони наділені лише правом подавати заяви та клопотання, які в результаті вирішуються знову ж таки судом [3, с. 29–30].

Звірко О. та Сухонос В. розглядають державне обвинувачення як процес спілкування в судових дебатах. Судові дебати становлять чітко структурований і спеціально організований обмін думками між двома сторонами щодо доведеності висунутого обвинувачення. Кульмінаційним моментом участі прокурора у судовому розгляді є його промова, під час якої він наводить докази, оцінює їх, пояснює суду значення доказів для встановлення істини по справі. Під час судової промови державний обвинувач має: 1) довести факт злочину і вину підсудного (підсудних), визначити роль кожного з підсудних у вчиненому злочині, мотиви злочину; 2) надати юридичну і суспільно-політичну оцінку злочину; 3) запропонувати вид та міру покарання й обґрунтувати, що саме таке покарання необхідно призначити за вчинений злочин. Отже, комунікація під час судових дебатів є засобом впливу на формування внутрішнього переконання суддів [4, с. 86–92].

Як державний обвинувач у змагальному кримінальному процесі, прокурор під час судового розгляду використовує наявні в законі процесуальні засоби доказування для доведення вини обвинуваченого. Він, як суб'єкт доказування, має право надавати суду докази, брати участь в їх дослідженні, наводити аргументи на користь поданих ним доказів, спростовувати докази сторони захисту, заявляти клопотання про залучення нових доказів, давати оцінку зібраним доказам тощо.

Водночас прокурор зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити ухвалення законних і неупереджених процесуальних рішень.

Прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, в судовому засіданні має широкі повноваження, де він підтримує обвинувачення, має право відмовитися від нього, змінити або висунути додаткове обвинувачення (п. 15 ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 337 КПК України) [2]. Це пов'язано з тим, що прокурор є незмінним протягом усього провадження у справі. Незмінність прокурора забезпечує його участь у кримінальному провадженні від початку досудового розслідування до винесення вироку суду, який набрав законної сили. Це покладає на нього повну відповідальність за законність, всебічність, неупередженість досудового розслідування та позиції в стадії судового розгляду.

Разом з тим на практиці виникають запитання щодо самостійності та незалежності прокурора, зокрема, під час ухвалення рішення щодо відмови від обвинувачення, його зміни або висунення додаткового. Відповіді на вказані запитання знайдуть своє відображення в подальших наукових дослідженнях.

### **Список використаних джерел**

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2021 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.03.2021).
3. Каркач П. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 11. С. 26–32.
4. Сухонос В. Комунікативний аспект обвинувальної промови у судових дебатах. *Вісник прокуратури*. 2012. № 9. С. 86–92.

***Карпенко Максим Володимирович,***

слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;

***Тимофєєва Неля Василівна,***

завідувач сектору почеркознавчих досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС

### **ПІДГОТОВКА ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ**

Загалом допит складається з трьох етапів: підготовчий (підготовка до проведення допиту); робочий (безпосередній допит); заключний (фіксація ходу та результатів допиту).

Своєчасна, всебічна та ретельна підготовка до допиту є необхідною складовою отримання найбільш об'єктивних та повних даних у кримінальному провадженні. Відсутність планування або неналежна підготовка до проведення допиту призводить до поверховості та безрезультативності такої слідчої дії.

Під час підготовки до проведення допиту особа, яка проводить розслідування, повинна здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1. Повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження. Вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження є необхідною передумовою успішного проведення цієї слідчої дії. Аналізу підлягають дані, що містяться як у протоколах інших слідчих дій, так і в інших матеріалах кримінального провадження.

2. Визначення предмета допиту в наявній слідчій ситуації. Визначення предмета проведення допиту полягає у встановленні тих обставин, які можуть бути відомі особі. З усього обсягу отриманих відомостей потрібно відібрати ті, що відносяться до предмета допиту та їх правильно оцінити [1, с. 27].

До предмета допиту можна віднести з'ясування таких обставин: відомості про об'єкт посягання; мотив кримінального правопорушення; стосунок особи до наслідків кримінального правопорушення; способи підготовки та вчинення кримінального правопорушення; особливості приховування протиправних дій; час, місце, обстановка та механізм учинення кримінального правопорушення; відомості про особу правопорушника; психологічний та фізичний стан правопорушника в момент вчинення чи після нього; умови, за яких допитуваний сприймав будь-які предмети або явища; загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення; детермінанти кримінального правопорушення; виявлення осіб, які не безпосередньо брали участь у вчиненні кримінального правопорушення; способи протидії кримінальному розслідуванню та впливу на інших осіб, свідків та членів групи, які дають правдиві дані; відомості про технічну оснащеність, засоби зв'язку та озброєність кримінальних правопорушників; способи легалізації отриманих цінностей.

Наведений перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, не є вичерпним, оскільки предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у справі. Кожне питання може бути предметом очної ставки та інших слідчих дій.

3. Визначення кола осіб, які підлягають допиту, залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної інформації. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини справи, можуть міститися в матеріалах кримінальної справи, а також виявлятися під час проведення оперативно-розшукових заходів та інших слідчих дій.

4. Визначення послідовності проведення допитів різних категорій осіб. Рішення особи, яка проводить розслідування про послідовність проведення допитів, повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин: особи кримінального правопорушника, його віку, психічних властивостей, наявності кримінального досвіду, попередніх судимостей соціально-рольових характеристик; наявності доказів у кримінальному провадженні про протиправну діяльність щодо кожного допитуваного; ролі кожного допитуваного в діяльності групи; стан емоційного настрою допитуваного; характеристики взаємин між членами кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб, наявність розбіжностей, конфліктів та суперечностей тощо.

Складність цієї діяльності полягає в латентності взаємин між правопорушниками, чим і пояснюються численні помилки у визначенні дійсного соціально-рольового статусу допитуваних. Особа, яка проводить розслідування, повинна одержати повну інформацію про кількість правопорушників, про дії та функції кожного під час учинення кримінального правопорушення.

5. Вивчення особи кримінального правопорушника полягає в з'ясуванні його рівня інтелекту, соціально-психологічної характеристики, схильностей, мислення характеру та способу життя [2, с. 47].

6. Збирання оперативної інформації щодо допитуваної особи (участь її у складі злочинної групи) та вчинених нею кримінальних правопорушень.

7. Підбір речей та матеріалів для пред'явлення допитуваному.

8. Визначення часу проведення допиту. Варто зазначити, що допити підозрюваних (обвинувачених), особливо після їх затримання, слід проводити негайно, щоб запобігти можливості змови між ними.

На підставі вивчених матеріалів кримінальних проваджень можна дійти до висновку, що результативність допитів напряду залежить від часу та раптовості їх проведення безпосередньо після затримання правопорушників.

9. Визначення місця проведення допиту різних категорій осіб. Вирішення питання про місце проведення допиту залежить від конкретної слідчої ситуації, яка склалась. Під час розслідування кримінальних проваджень допити, як правило, проводяться за місцем досудового слідства (кабінет слідчого) або за місцем перебування допитуваної особи.

Допит особи поза місцем проведення досудового слідства може викликатися: тактичними міркуваннями слідчого; необхідністю проведення невідкладного або раптового допиту; важкою хворобою особи, яка підлягає допиту тощо

На думку Ф.В. Хоменка, місце допиту за будь-яких умов повинно сприяти встановленню психологічного контакту [3, с. 38].

10. Визначення низки тактичних прийомів та методів, що будуть застосовуватися під час проведення допиту.

11. Визначення необхідних науково-технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка. Особа, яка проводить розслідування, повинна підготувати засоби аудіо- або відеозапису, необхідну кількість бланків протоколів допиту конкретної категорії допитуваного та аркушів паперу, канцелярські належності тощо.

12. Визначення учасників проведення допиту. Коло учасників визначається слідчим, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмета допиту тощо.

Чернявський С. С. зазначає, що ця підготовка має містити ознайомлення зі спеціальною літературою; використання допомоги спеціалістів економічного профілю шляхом одержання від них різних довідкових даних, спільного аналізу документації або безпосередньої участі спеціаліста в допиті; поповнення знань за результатами інших допитів тощо [4, с. 71].

13. Планування допиту. Заключним етапом підготовки до проведення допиту є його планування, яке передбачає визначення порядку проведення слідчої дії. Результати розумової діяльності особи, яка проводить розслідування під час підготовки до допиту, знаходять своє концентроване вираження у плані допиту [5, с. 58].

Після закінчення організаційно-підготовчих заходів особа, яка проводить розслідування, переходить до робочого етапу – безпосереднього проведення допиту.

### Список використаних джерел

1. Осипенко І. П. Криміналістика (Методика розслідування окремих видів злочинів): навч. посіб. Чернівці: Чернігівський національний технологічний університет, 2018. 292 с.
2. Пряхін Є. В. Слідча тактика: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
3. Хоменко Ф. В. Підготовка слідчого допиту обвинуваченого (Прокурорсько-слідча практика). *Радянське право*. 1975. № 10. С. 35–40.
4. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 309 с.
5. Коробка О. С. Допит у конфліктній ситуації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. С. 382–385. URL: [http://lsej.org.ua/2\\_2020/101.pdf](http://lsej.org.ua/2_2020/101.pdf) (дата звернення: 01.03.2021).

*Керницький Олег Александрович,*  
начальник 25-го Навчального центру  
Військової служби правопорядку Збройних сил України

## **ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Правоохоронна діяльність є одним із ключових напрямів державної діяльності, в рамках якого здійснюється усунення порушень прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також інтересів суспільства і держави, забезпечуючи при цьому стабільність і сталість конституційного ладу, державного будівництва й суспільного розвитку. Адже саме за допомогою правоохоронної діяльності, як певної системи інституцій та засобів, можливо надати суспільним відносинам ознак стабільності, послідовності, динаміки та розвитку [1, с. 3].

Отже, важливим засобом забезпечення згаданих прав є діяльність спеціально створених правоохоронних органів держави. Державно-владна діяльність цих органів полягає в тому, що вони, будучи частиною апарату держави, наділені компетенцією розглядати різні юридичні справи та користуються можливістю застосування державного примусу. Правоохоронна діяльність визначається правоохоронною функцією держави, здійснюється в межах правоохоронних відносин та відповідає їх принципам [2, с. 17].

Правоохоронна діяльність є невід'ємною частиною і неодмінною умовою забезпечення дотримання прав і свобод людини, відновлення їх у випадку порушення, максимально можливої нейтралізації або усунення негативних наслідків, що виникають у результаті порушень законодавства [3, с. 5–6].

Варто зауважити, що в науці і практиці питання віднесення певного державного органу до правоохоронного вирішуються досить неоднозначно. Вказане зумовлюється відсутністю як узгодженого теоретичного розуміння складу системи й видів правоохоронних органів, так і чіткої законодавчої регламентації критеріїв належності тих чи інших інституцій до числа правоохоронних [4, с. 699].

Функція охорони правопорядку, чи правоохоронна функція, – одна з основних, що виникає відразу ж з виникненням держави, тому що порядок у суспільстві є неодмінною умовою нормального існування і розвитку як суспільства в цілому, так і самої держави. Здійснюючи цю функцію, держава шляхом видання законів встановлює в суспільстві визначений правопорядок, перелік правопорушень, визна-



час міру відповідальності за їх вчинення, за допомогою процесуального законодавства визначає процедуру (порядок) розслідування, розгляду справ, пов'язаних із правопорушеннями, установлює систему правоохоронних органів, покликаних вести боротьбу з правопорушеннями (органи слідства), визначає їх компетенцію і т. ін. [5, с. 443].

Сама назва діяльності – правоохоронна – вказує на те, що метою останньої є: охорона прав та свобод людини і громадянина, громадського порядку; забезпечення громадської безпеки; підтримання правопорядку. Зміцнення правопорядку є невід'ємною складовою діяльності держави, в якій декларується принцип верховенства права. І це закономірно, бо від того, як розуміються, а головне, як застосовуються інститути правопорядку, залежать результати ефективності функціонування всієї правової системи та їх вплив на всі сфери суспільного розвитку. Поняття правопорядку є багатограним і функціонально змістовним. У загальному розумінні правовий порядок – це порядок, що визначений та регулюється правом. Правопорядок є необхідною умовою максимально повного забезпечення конституційних прав і свобод громадян України, зокрема й у воєнній сфері.

Важливим засобом забезпечення згаданих прав є діяльність спеціально створених правоохоронних органів держави. Державно-владна діяльність цих органів полягає в тому, що вони, будучи частиною апарату держави, наділені компетенцією розглядати різні юридичні справи та користуються можливістю застосування державного примусу. Правоохоронна діяльність визначається правоохоронною функцією держави, здійснюється в межах правоохоронних відносин та відповідає їх принципам [2, с. 17].

При цьому треба врахувати, що функції держави та функції державних органів не є однопорядковими явищами (поняттями). У функціях держави відображено зміст її діяльності загалом (тобто всієї державної діяльності), а у функціях державних органів – лише зміст специфічної частини (ділянки) державної діяльності. Функції окремого органу держави свідчать про його соціальне призначення як особливої частини механізму держави [6, с. 183–185].

Правоохоронна діяльність – це не лише особливий вид діяльності, а й особливий вид суспільних відносин, що виникають між людьми у правоохоронній сфері. Звідси і необхідність змістовного аналізу правоохоронних відносин, тобто з'ясування їх природи і сутності. Будь-які відносини, що здійснюються на рівні і в межах суспільства, є певним видом взаємозв'язку між людьми, що передбачає наявність таких елементів, як об'єкти, сторони, елементи змісту. Це такий взаємозв'язок, за якого зміни змісту, форми чи сутності однієї

сторони викликають зміни іншої. Сутність правоохоронної діяльності є похідною від сутності юридичної діяльності як такої. Вона покликана враховувати особливості та функціональне призначення цього виду діяльності. На нашу думку, зрозуміти сутність правоохоронної діяльності, її основну соціальну функцію можливо, лише виходячи за юридичні межі її розгляду. Основною метою такого «виходу» є усвідомлення природи і сутності самого права. Тільки з'ясувавши природу і сутність права, можна говорити про змістовну, сутнісну характеристику правопорядку і правоохоронної діяльності. Аналіз цієї проблеми передбачає розуміння права, охорону якого забезпечує досліджувана діяльність.

Таким чином, правоохоронна діяльність – це державна правомірна (на основі Конституції України та інших законів) діяльність, яка полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [7, с. 18].

#### **Список використаних джерел**

1. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
2. Плигун Ю. С. Поняття правоохоронної діяльності та її суб'єкти. *Держава і право*. 2002. № 17. С. 17–22.
3. Гулягин А. Ю. Основы правоохранительной деятельности органов административной юрисдикции: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2014. 447 с.
4. Соколенко О. Л. Види правоохоронних органів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 699–705.
5. Джураєва О. О. Правоохоронна діяльність у забезпеченні правопорядку в сучасній державі. *Актуальні проблеми держави і права збірник наукових праць*. 2009. Вип. 51. С. 440–444.
6. Наливайко Л. Р. Поняття та основні ознаки функцій держави. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 177–191.
7. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.

**Колодяжний Максим Геннадійович,**  
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,  
завідувач відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем  
злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України

## **ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН VS РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ<sup>1</sup>**

Україна позиціонує себе демократичною, правовою державою, в якій проголошується пріоритетність захисту прав і свобод громадян. Як відомо, праву завжди кореспондує відповідний обов'язок іншої сторони. Тому праву громадян на власну гідність, повагу до себе має кореспондувати в нашому випадку обов'язок працівників органів і підрозділів Національної поліції України діяти у законний спосіб, визначений чинним законодавством. Межі дозволеного способу відповідної дії з боку службових осіб органів державної влади, зокрема правоохоронців, можна вважати своєрідним мірилом демократії у державі, інструментом оцінки спрямованості влади на поширення заборон й обмеження певної поведінки або, навпаки, застосування гнучкої правозастосовної моделі.

Спробуємо це продемонструвати на прикладі двох проєктів законів: «Про внесення змін до статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» (№ 4375 від 13.11.2020 р.); «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» (№ 2695 від 27.12.2019 р.).

Зміни, якими пропонувалось доповнити ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», розширювали повноваження співробітників органів внутрішніх справ у застосуванні спеціальних засобів. Останні, зокрема, стосуються підстав застосування електрошокових пристроїв контактної та контактнo-дистанційної групи (так звані електрошокери).

На необґрунтований характер розширення підстав для застосування поліцейськими електрошокерів указує та обставина, що серед таких передбачена можливість «затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить при цьому фізичну протидію поліцейському». Виходячи з такого формулювання цієї нової підстави, виникає кілька суджень:

---

<sup>1</sup> *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

– у разі, наприклад, зловживання патрульним поліцейським своїми правами, неправильного (свідомого чи несвідомого) трактування положень чинного законодавства громадянин (водій) може не виконувати відповідних вимог поліцейського, які позбавлені їх головної ознаки – законності. Теоретично у разі доповнення п. 6 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» новими підпунктами «в», «г», «г» і «д» буде закладена правова основа для розширення підстав застосування електрошокерів навіть при реальній відсутності в діях громадян, у тому числі водіїв, ознак адміністративного правопорушення;

– на сьогодні для поліцейських у ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» передбачені правові підстави застосування спеціальних засобів, а саме: кайданки та інші засоби обмеження рухомості – до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти; гумові та пластикові кийки – для затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського. Тобто передбачення у наданому законопроекті підстави для застосування поліцейськими електрошокерів у виді «затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення...» фактично дублює наявні на теперішній час підстави застосування інших указаних спеціальних засобів.

Недоречність ухвалення проекту Закону № 4375 зумовлюється також таким:

а) сучасна зарубіжна прогресивна практика запобігання злочинності поліцейськими підрозділами ґрунтується на застосуванні так званої концепції *community policing*. Вона передбачає широке залучення громадськості у всіх її виявах до справи профілактики правопорушень. Нині сувора «поліцейська» модель запобігання злочинам не працює. Її альтернативою є стратегія участі громадськості. Звідси будь-яке розширення повноважень поліції у застосуванні насильства до громадян суперечить сучасним світовим тенденціям правоохоронної діяльності;

б) в Україні поетапно впроваджуються заходи, спрямовані на проактивне запобігання злочинності, яке базується на уникненні, за можливості, силового варіанта вирішення конфліктних та інших ситуацій, що можуть призвести до жертв. Для цього кілька років тому були створені за скандинавською моделлю підрозділи поліції діалогу. Тому вказаний законопроект фактично суперечить філософії діяльності поліції діалогу;

в) деякі держави світу, в тому числі й Велика Британія, відмовляються або обмежують поліцейських у носінні під час патрулювання вулиць та застосування зброї та інших спецзасобів, зокрема електрошокери. Саме така позитивна практика у сфері запобігання злочинності має братись за взірць в Україні, а не її антиподи. Такий підхід здатний істотно підвищити довіру населення до органів правопорядку. Остання, як відомо, відповідно до чинного законодавства є основним показником ефективності діяльності Національної поліції;

г) застосування до осіб, дії яких містять ознаки правопорушення, електрошокерів підвищує ризики летальних випадків, якщо особа страждає на серцево-судинні або інші розлади.

Указаний законопроект є тривожним сигналом, який свідчить про тяжіння правозастосування в Україні у бік розширення репресивних і силових форм забезпечення правопорядку і захисту прав громадян, іноді навіть шляхом порушення прав інших членів суспільства. Цю тезу підтверджує ще один проєкт Закону № 2695, який після складної процедури обговорення як у парламенті, так й суспільстві, подання громадянами чисельних петицій на сайт Президента України був підписаний ним 16 лютого 2021 р.

Перший варіант цього законопроекту передбачав: зупинку поліцейськими транспортного засобу для проведення профілактичних заходів; заборону водіям виходити з автомобіля без дозволу співробітника поліції; розширення «поверхневої перевірки» автомобіля тощо. Указані положення було виключено із законопроекту, оскільки обмежували права громадян й штучно створювали підстави для потенційних зловживань.

Разом із тим вважаються обґрунтованими інші новели вказаного Закону, які посилюють відповідальність водіїв за: управління транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (штраф 17 тис. грн та позбавлення права керування транспортним засобом строком на 1 рік); перевищення максимально дозваної швидкості більше, ніж на 50 км/год (штраф 1 700 грн); залишення місця ДТП (штраф 3 400 грн); збільшення штрафу до 510 грн за непристібнутий пасок безпеки, розмову по телефону за кермом без гарнітури, відсутність шолома в мотоцикліста тощо. Хоча представники МВС прогнозують, що таке посилення відповідальності зменшить смертність на дорогах України до 15 %, справжню його оцінку надасть час.

Загалом простежується лобіювання МВС України впровадження в нашій державі жорсткої моделі правоохоронної діяльності. Якщо

така більш-менш успішно функціонує у США та деяких інших країнах, то нині вона є малоприсадатною з огляду на реальний захист прав громадян для запровадження в Україні. Це можна пояснити таким: низький рівень професійних знань, умінь і навичок у багатьох патрульних поліцейських; невеликий стаж роботи їх більшості частини; недоліки кадрової політики Національної поліції; високий рівень корупції в органах внутрішніх справ; недостатня правова культура і правосвідомість значної частини українців та ін.

Намагання МВС України розробити та ухвалити в парламенті подібні законопроекти можна вважати своєрідною спробою компенсувати неналежний рівень професіоналізму особового складу поліцейських підрозділів. Однак розширення повноважень поліцейських не має здійснюватись за рахунок обмеження прав і свобод громадян. Головним пріоритетом і метою будь-якого закону в Україні, в тому числі у сфері правоохоронної діяльності, повинен бути захист прав громадян, а не навпаки.

Якщо в Україні й надалі будуть ухвалювати подібні недемократичні законопроекти, то буде сформована імперативно-силова модель комунікації поліцейських із водіями. А самі громадяни в такому випадку позбавляться можливості уникати поліцейського свавілля. Подібні законодавчі новели в умовах наявного менталітету українців та у цілому невисокої професійної й морально-етичної культури поліцейських вважаються недоречними.

Є думка, що збереження наявного обсягу прав і свобод, зокрема, власників транспортних засобів з одночасним урахуванням потреб співробітників Національної поліції можна досягти лише шляхом здійснення продуманого і послідовного реформування органів внутрішніх справ. Для обмеження булінгу з боку деяких водіїв стосовно патрульних поліцейських необхідна їх підготовка (перепідготовка), підвищення кваліфікації, розширення правових знань, навчання навичкам толерантної й водночас твердої та безкомпромісної комунікації з водіями, особливо у випадку наявності ознак учиненого ними правопорушення, посилення стресостійкості поліцейських тощо.

Саме анонсований підхід має лягти в основу побудови в Україні сучасної правоохоронної моделі (стратегії). Вона передбачає, з одного боку, неухильний захист прав і свобод громадян, а, з другого, – повагу останніх і їх високу довіру до поліцейських та інших представників органів кримінальної юстиції. Іншої альтернативи не має існувати.

*Курсабаева Зарина Ибрагимовна,*  
докторант Академии правоохранительных органов при  
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

## **К ВОПРОСУ О ПРЕДУПРЕДИТЕЛЬНОЙ РОЛИ МЕР ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫХ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО**

Преступность несовершеннолетних – актуальная проблема государства, так как отражает на себе результаты всех социальных процессов и преобразований, происходящих в обществе. Это, прежде всего, социально-правовая проблема, которая в современных условиях приобрела особую актуальность и должна рассматриваться, конечно, в контексте социально-нравственного оздоровления подрастающего поколения.

Как отмечено, наиболее тяжкое для интересов общества явление – это преступность среди несовершеннолетних. Каждый подросток, преступивший закон, это минус для будущего развития [1, с. 23].

Структура преступности несовершеннолетних значительно отличается от преступности взрослых, в силу возрастных ограничений. Одновременно с этим, необходимо отметить, что несовершеннолетние все более активно осваивают такие виды преступной деятельности, которые ранее были присущи только взрослым лицам: захват заложников, разбойные нападения, вымогательство, торговлю оружием и наркотиками, содержание притонов и сутенерство, компьютерные преступления [2, с. 285].

Говоря о причинах и условиях преступности, то они по своему происхождению социальны. Преступления несовершеннолетних, в отношении которых возможно применение принудительных мер воспитательного воздействия, – это умышленное волевое действие лица, вызванное обстоятельствами в сфере его сознания.

Причины совершения преступлений несовершеннолетними, для которых возможно применение принудительных мер воспитательного воздействия, в основном скрыты в самой личности, определяются ее социально-психологическими качествами и свойствами, в т. ч. культурой, нравственностью и правосознанием.

По этому поводу, в частности, отмечается, что причиной преступности (и преступления) служит субъективный фактор – дефекты психологии индивидуумов, социальных общностей. Социальные факторы, обуславливающие формирование криминогенной психологии, выступают как условие преступности, а не как ее причина [3, с. 12].

Непосредственно на совершение несовершеннолетними преступлений косвенно влияют экономические факторы, в отношении которых возможно применение принудительных мер воспитательного воздействия. Они характеризуют их уровень жизни, отражают социальные гарантии и возможность нормального развития и жизнедеятельности.

Социальные факторы рассматриваются нами как происходящие в обществе негативные явления, порождающие совершение преступлений несовершеннолетними, для которых возможно применение принудительных мер воспитательного воздействия.

Следует отметить, что характеристика лиц, к которым применяются принудительные меры воспитательного воздействия, является одним из важнейших элементов предмета криминологии. Неслучайно с появлением книги Ч. Ломброзо «Преступный человек» в криминологии произошел определенный сдвиг центра тяжести в оценке преступления к субъекту, его совершившему.

По мнению В. Н. Кудрявцева: «личность правонарушителя с его сознанием и волей – то центральное звено, которое связывает причину и следствие. Здесь созревает решение совершить преступление, которое потом осуществляется» [4, с. 10]. В самом общем виде личность представляет собой «человека как субъекта отношений и сознательной деятельности» [5, с. 729].

Личность несовершеннолетнего правонарушителя, к которому были применены принудительные меры воспитательного воздействия, является социально-правовым понятием.

Принудительные меры воспитательного воздействия могут быть применены к лицу, имеющему признаки субъекта преступления (вменяемость и возраст уголовной ответственности), вина которого доказана в установленном законом порядке.

Криминологическая характеристика данной категории лиц рассматривается как система признаков, которые в совокупности характеризуют человека, совершившего преступление небольшой или средней тяжести, включая различные стороны его жизни, прямо или косвенно определяющие его антиобщественное поведение.

Применение принудительных мер воспитательного воздействия в качестве профилактики правонарушений предполагает перевоспитание несовершеннолетних через формирование моральных качеств и нравственных взглядов, правовое воспитание, разъяснение смысла



и цели законов, привитие уважения к закону, государству, правоохранительным органам, моральные и этические основы, развитие привычки соблюдать закон, воспитание убеждения в необходимости и целесообразности следовать верховенству закона.

В основе применения принудительных мер воспитательного воздействия лежат основные принципы, характерные для предупреждения преступности в целом.

Превентивная роль принудительных мер воспитательного воздействия усиливается, если они оказывают последовательное и постоянное профилактическое воздействие на несовершеннолетних.

Однако в законодательстве существуют определенные пробелы, касающиеся осуществления контрольных функций при назначении той или иной принудительной меры воспитательного воздействия за поведением несовершеннолетних.

Так, несмотря на работу, проводимую подразделениями органов внутренних дел по делам несовершеннолетних и комиссией по делам несовершеннолетних, связанных с организацией мер индивидуальной профилактики в отношении подростков, освобожденных судом от наказания с применением принудительных мер воспитательного воздействия, закрепленных в Законе Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» (далее – Закон), конкретная регламентация специализированного органа, наделенного обязанностью осуществлять контроль за исполнением принудительных мер воспитательного воздействия, ни в Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее – УК РК), ни в Уголовно-исполнительном кодексе Республики Казахстан (далее – УИК РК) не отражена.

Кроме того, в соответствии с п. 12 ст. 19 вышеназванного Закона, меры индивидуальной профилактики проводятся в отношении несовершеннолетних, осужденных за совершение преступления небольшой или средней тяжести и освобожденных судом от наказания с применением принудительных мер воспитательного воздействия [6].

Меры, принимаемые по приговору суда, как указано в Законе, являются мерами индивидуальной профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних.

Вместе с тем, следует отметить, что согласно ст. 84 УК РК несовершеннолетнему могут быть назначены судом следующие принудительные меры воспитательного воздействия:

– предупреждение;

- передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, либо специализированного государственного органа;
- возложение обязанности загладить причиненный вред;
- ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего;
- помещение в организацию образования с особым режимом содержания;
- возложение обязательства принести извинения потерпевшему;
- установление пробационного контроля [7].

Таким образом, судом могут применяться определенные ограничения и требования, назначаемые на несовершеннолетнего правонарушителя, содержание и сроки которых также определены в УК РК.

Одновременно с этим, в Законе регламентация вышеизложенного перечня принудительных мер воспитательного воздействия отсутствует.

Более того, необходимо также отметить, что организация, порядок и исполнение принудительных мер воспитательного воздействия ни в названном Законе, ни в УК РК, ни в УИК РК не предусмотрена, что, на наш взгляд, является существенным недостатком при применении данных мер с последующей профилактической направленностью.

На основании вышеизложенного считаем необходимым в законодательном порядке четко определить подразделения органов внутренних дел по делам несовершеннолетних и комиссию по делам несовершеннолетних как специализирующиеся государственные органы по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и непосредственно осуществляющие надзор за их поведением в рамках применения мер воспитательного воздействия, а также последовательную организацию и исполнение данных мер.

### **Список использованных источников**

1. Ли А. Н. Проблемы предупреждения преступности учащихся общеобразовательных школ Республики Казахстан. Алматы: Норма-К, 2003. 156 с.
2. Ювенология: учебник / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. О. Дулатбекова. Алматы: Жеті жарғы. 424 с.
3. Могилевский А. Л. Истоки правонарушения. Социально-психологический аспект / под ред. Б. С. Сарыева. Ашхабад: Ылым, 1987. 246 с.
4. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. О структуре индивидуального преступного поведения. Москва: Юрид. лит., 1968. 176 с.
5. Советский энциклопедический словарь / под. ред. А. М. Прохорова. 4-е изд. Москва: Сов. энциклопедия, 1988. 1600 с.

6. О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 г. № 591-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.). URL: [https://online.zakon.kz/document/?doc\\_id=1049318](https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1049318) (дата обращения: 12.03.2021).

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.). URL: [https://online.zakon.kz/document/?doc\\_id=31575252#pos=5;-106](https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-106) (дата обращения: 12.03.2021).

**Куц Віталій Миколайович,**

кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України,  
професор кафедри кримінального права та процесу  
Київського університету права

## **СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОТИДІЮ ЇЇ ВИЯВАМ**

У вітчизняній кримінології переважають визначення злочинності чисто статистичного характеру, що не розкривають сутності та змісту цього складного соціального явища й тому не здатні зумовити адекватне розуміння механізму протидії його виявам. Лише останнім часом з'являються сутнісно-змістовні визначення вказаного феномена, зокрема пропонується виходити з того, що *злочинність – це зумовлені внутрішніми й зовнішніми детермінантами людська схильність до вчинення кримінальних правопорушень та вияви цієї схильності у виді таких правопорушень, що піддаються кількісно-якісній інтерпретації*.

З такого визначення випливає, що зміст злочинності утворюють: її детермінанти (причини й умови); схильність до кримінальних правопорушень (відповідний психологічний стан людей); вчинені кримінальні правопорушення (злочини та кримінальні проступки).

Як негативне соціальне явище, злочинність є сегментом субкультури, що разом з культурною складовою суспільства характеризують його життєдіяльність. Зазначений сегмент є довічним супутником цивілізаційного поступу, тому здолати злочинність неможливо, її слід стримувати в соціально допустимих межах. Стримування деструктивного впливу злочинності на соціум досягається за рахунок розширення культурної сфери людського співіснування, зокрема й функціонування системи захисту правопорядку, що забезпечує відповідне звуження сфери субкультури разом з її злочинним сегментом. Отже, культурна сфера життєдіяльності суспільства фактично протистоїть деструктивному впливу на себе з боку злочинності за

допомогою широкого арсеналу заходів та засобів впливу на останню. Їх систему цілком допустимо називати *протидією* злочинності, оскільки зазначений термін більш адекватно відображає відповідне явище, ніж терміни «боротьба», «викорінення», «знищення», «контроль» тощо.

*Протидія злочинності – це теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільно-державних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення.*

Вказане розуміння протидії злочинності, по-перше, орієнтує на те, що її зміст утворюють три складові: *запобігання* кримінальним правопорушенням та *реагування* на їх вчинення; по-друге, *демонструє* свою зумовленість визначенням самої злочинності, адже *запобігання* кримінальним правопорушенням спрямовується на дві перші складові злочинності (причини і умови кримінальних правопорушень та схильність до їх вчинення), а *реагування* на їх вчинення – на третю її складову (вчинення таких правопорушень).

Взяті окремо *запобігання* злочинності та *реагування* на її вияви також є складними соціально-правовими явищами, що мають власні змісти, усталене уявлення щодо яких відсутнє через відсутність довершеної теорії протидії злочинності. Кожний з дослідників цієї проблеми пропонує своє бачення запобігання і навіть назву цього напрямку протидії злочинності та оперує відповідною термінологією. Схожа ситуація склалась і щодо реагування на кримінальні правопорушення. Стає зрозумілим, що узгоджене уявлення щодо сутності й змісту злочинності та протидії її виявам можливо напрацювати в рамках єдиної *теорії протидії злочинності*, якої потребує суспільство, адже традиційна кримінологія з цим завданням не справляється. Але навряд чи розробка такої теорії розпочнеться найближчим часом. Без відповідного політико-управлінського рішення та його фінансового забезпечення подібні акції в нас не розпочинаються. Індивідуальна ініціатива в цьому напрямі також маловірогідна через надзвичайну складність завдання. Але перші «паростки» майбутньої самостійної теорії протидії злочинності вже з'являються.

Щодо назви першого напрямку протидії злочинності консолідованої думки в кримінології не існує. Переважно використовуються терміни: «попередження», «профілактика», «відвернення» тощо. З ухваленням чинного Закону України «Про запобігання корупції»

дискусію на цю тему слід припинити. Вибір законодавцем терміна «запобігання» для визначення цього напрямку протидії корупції, а вона переважно носить злочинний характер, доцільно вважати офіційним результатом фахової домовленості, відображеним у назві закону, що одержав позитивну міжнародну оцінку.

*Запобігання* слід розуміти як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Досягається такий результат здійсненням *профілактики*, тобто заходів, що запобігають, відвертають їх вчинення, *попередження*, тобто застереження відповідних осіб щодо нераціональності таких правопорушень, *припинення* розпочатих правопорушень, тобто змушування перестати їх вчиняти.

Таким чином, поняттям «запобігання» охоплюється сукупність трьох названих засобів, перший з яких, *профілактика*, спрямовується на першу складову злочинності – причини й умови вчинення кримінального правопорушення; другий, *попередження*, націлений на другу складову злочинності – схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень; третій, *припинення*, блокує створення умов для вчинення правопорушення, тобто готування до його вчинення (ст. 14 КК України). Але саме запобігання, як комплекс названих вище засобів, є складовою більш широкого явища і відповідного поняття «протидія злочинності».

Другий напрям протидії злочинності, *реагування* на вчинення кримінальних правопорушень, також характеризується складністю свого змісту. На прикладі реагування у формі *кримінальної відповідальності* зміст такого реагування можливо уявити як послідовне здійснення таких заходів: *притягнення* особи до кримінальної відповідальності; *покладання* на неї кримінальної відповідальності; *реалізація* такої відповідальності. При цьому важливо підкреслити недоречність ототожнення всього механізму реагування на вчинення кримінального правопорушення з першим елементом цього механізму (*притягнення* до відповідальності), що має місце в теорії і, особливо, на практиці. Притягти до відповідальності ще не означає застосувати її. Для цього необхідно покласти відповідальність на особу обвинувальним вироком суду, а потім реалізувати її переважно зусиллями системи виконання покарань, основу якої становить пенітенціарна служба. Тільки після цього можна стверджувати, що кримінальну відповідальність застосовано.

Протидія виявам злочинності (запобігання та реагування) відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства. За таким критерієм поділу, як *інституціонально-функціональний статус суб'єкта протидії злочинності*, можливо виокремити: загальносоціальний; спеціально-кримінологічний та кримінально-юстиційний рівні, а, відповідно, й види протидії злочинності.

*Загальносоціальна протидія злочинності* – це ефективне правомірне функціонування всіх інституцій суспільства та його членів, а також держави, що спеціально не спрямовується на протидію злочинності, але опосередковано впливає на фактори її існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень. У протидії злочинності на зазначеному рівні як суб'єкт бере участь не все суспільство, а лише його легальні інституції та соціономні особистості (законослухняні громадяни). Соціальні інституції, що функціонують протиправно, та соціопатичні особистості, хоча і є складовою суспільства, знаходяться «по інший бік барикади».

*Спеціально-кримінологічна протидія злочинності* – це система кримінологічних та організаційно-правових заходів, *безпосередньо* спрямованих на протидію злочинності, що переважно здійснюються спеціально уповноваженими органами. Прикладом є широко розгорнута в країні антикорупційна активність на основі рамкового Закону України «Про запобігання корупції».

Сутність *кримінально-юстиційної* протидії злочинності полягає в протидії кримінальним правопорушенням зусиллями винятково органів кримінальної юстиції в межах процесуальної форми. При цьому такі органи можуть застосовувати запобіжні засоби проти потенційних злочинних виявів і до вчинення кримінального правопорушення, наприклад, здійснюючи правову пропаганду, проводячи профілактичні бесіди з особами, схильними до правопорушень, тощо. Але така діяльність належить до спеціально-кримінологічної, а не до кримінально-юстиційної.

Для названих вище перших двох рівнів протидії злочинності її головним напрямом є *запобігання*, чого не скажеш про третій його рівень – *кримінально-юстиційний*, для якого пріоритетним напрямом діяльності, навпаки, виступає *реагування* на кримінальні правопорушення. Саме воно (реагування) становить зміст і є метою діяльності органів кримінальної юстиції.

Таким чином, сутність злочинності полягає в психологічно й соціально зумовленій схильності людей до вчинення кримінальних право-

порушень та їх фактичному вчиненні, що зумовлює необхідність протидії виявам злочинності у виді трьохрівневого (загальносоціальне; спеціально-кримінологічне; кримінально-юстиційне) запобігання кримінальним правопорушенням та реагування на їх вчинення.

*Ланкін Андрій Васильович,*

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

### **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРАВ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Одним із завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. До числа учасників кримінального провадження п. 25 ст. 3 КПК України віднесено свідків. Таким чином, прокурор, як центральний суб'єкт кримінального провадження, який спрямовує його хід і розвиток, несе відповідальність за забезпечення прав і законних інтересів свідків. Водночас ці питання досі не отримали належного висвітлення у науковій юридичній літературі, що визначає актуальність обраної теми.

Варто звернути увагу, що міжнародні стандарти регламентують захист прав свідків у кримінальному провадженні в одному контексті із забезпеченням прав потерпілого. Це зумовлено як тим, що в деяких державах потерпілі не мають самостійного процесуального статусу й беруть участь у кримінальному провадженні як свідки, так і важливістю захисту прав останніх з боку прокурора. Зокрема, згідно із п. 32 Рекомендації R (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи про роль публічного обвинувачення в системі кримінального правосуддя від 06.10.2000, публічні обвинувачі повинні враховувати інтереси свідків, особливо вживати заходів до охорони їх життя, безпеки та особистої недоторканності, або забезпечувати прийняття таких заходів [1]. Відповідно до Висновку Консультативної ради європейських прокурорів № 12 (2017) «Про роль прокурорів щодо прав потерпілих та свідків в кримінальному процесі», прокурори повинні ставитися до свідків шанобливо, неупереджено і без будь-якої дискримінації, з належним урахуванням особистих обставин цих осіб, належним чином враховувати законні інтереси свідків, забезпечувати їх процесуальні права, в т. ч. право на інформацію і, в разі необхідності, право на отримання пра-

вої допомоги та компенсації (п. п. 22-25). Окрема увага приділяється забезпеченню прокурорами захисту свідків, зокрема наданню їм особливих засобів захисту до, під час і після дачі ними показань, щоб реагувати на можливі занепокоєння, які вони можуть мати щодо свого життя, здоров'я і майна або життя, здоров'я і майна членів їх сімей; для цього прокурори повинні мати можливість застосовувати спеціальні захисні заходи залежно від обставин кримінальної справи і ступеня, в якій на карту поставлені життя, здоров'я і майно потерпілих / свідків або членів їх сімей (п. п. 30-31) [2]. Таким чином, діяльність прокурора щодо захисту прав та інтересів свідків має деякі спільні риси із забезпеченням прав потерпілих, проблематика якого розглядалася у попередніх наших публікаціях [3].

Свідком, відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Отже, процесуальне значення свідка пов'язується законодавцем із використанням його показань як джерела інформації, яка має доказове значення у кримінальному процесі. Зважаючи на це, в науковій юридичній літературі переважає погляд на свідка як на особу, яка не має особистого інтересу під час кримінального провадження, а також зацікавленості в результатах вирішення справи, і яка лише повинна давати правдиві показання [4, с. 62]. На практиці це зумовлює зневажливе поводження зі свідками, ігнорування їхніх потреб та інтересів, використання винятково як джерел доказової інформації, тобто ставлення до них як до об'єктів, а не суб'єктів, кримінальних процесуальних правовідносин.

Разом з тим участь у кримінальному провадженні як свідка передбачає для особи низку незручностей та небезпек, починаючи від обов'язку з'являтися за викликом та закінчуючи загрозою бути притягнутим до кримінальної відповідальності, а також помсти з боку винного. Внаслідок цього особи, яким відома інформація, що стосується кримінального правопорушення, намагаються приховати її від органів правопорядку, щоб уникнути залучення як свідків. Також є поширеною практика, коли свідок змінює показання, розголошує дані досудового розслідування, дає завідомо неправдиві показання та ін.

У цих умовах в інтересах ефективності кримінального провадження прокурор має вживати належних заходів до захисту прав і законних інтересів свідків у кримінальному провадженні. У діяльності прокурора щодо забезпечення прав і законних інтересів свідків можна



виокремити декілька складових. Передусім, це встановлення законності й обґрунтованості залучення особи до кримінального провадження як свідка. Законність такого залучення полягає у відсутності передбачених частинами 2 та 4 ст. 65 КПК України обмежень щодо допиту особи як свідка, а обґрунтованість – у встановленні того факту, що відповідній особі відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

Іншим аспектом відповідної діяльності прокурора є захист прав свідків. Права свідка передбачені у ч. 1 ст. 66 КПК України, а саме: 1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується; 2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката; 3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які не підлягають розголошенню; 4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; 5) користуватися нотатками і документами під час давання показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті; 6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань; 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 9) заявляти відвід перекладачу. Відповідні права мають бути роз'яснені свідку, а також забезпечені під час всієї його участі у кримінальному провадженні.

Поряд із реалізацією прав свідка, передбачених у ч. 1 ст. 66 КПК України, прокурор має забезпечити урахування його потреб та інтересів. Так, на думку О. П. Кучинської, процесуальні інтереси свідка можуть виражатися у прагненні якомога суворішого дотримання порядку проведення допиту чи іншої процесуальної дії за участю свідка, застосування передбачених законом заходів безпеки за наявності відповідних підстав [5, с. 299]. Поряд з цим прокурор має забезпечити ввічливе ставлення до свідка, мінімізувати його часові та інші витрати на участь у кримінальному провадженні, не допускати психологічного чи іншого тиску чи насильства щодо свідка тощо.

Поряд із забезпеченням прав та законних інтересів свідка прокурор має забезпечити реалізацію його процесуальних обов'язків, які передбачені ч. 2 ст. 66 КПК України, а саме: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду; 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків. Прокурор має подбати про створення передумов для належного виконання свідком цих обов'язків, якими, з одного боку, є неухильне дотримання прав свідка, а з іншого – вжиття відповідних організаційних та процесуальних заходів до сприяння реалізації цих обов'язків, зокрема завчасний виклик свідка, узгодження з ним зручного для нього часу і місця проведення допиту, забезпечення його безпеки, попередження впливу на нього з боку підозрюваного, обвинуваченого чи інших осіб тощо.

За невиконання цих обов'язків свідок підлягає відповідальності. Відповідно до ст. 67 КПК України, за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань свідок несе кримінальну відповідальність. Також він несе відповідальність за злісне ухилення від явки до цих осіб. Ініціювання притягнення свідка до юридичної відповідальності за вказані порушення також є прерогативою прокурора. Разом з тим застосування юридичної відповідальності є крайнім заходом впливу на свідка, який прокурор має використовувати лише у виняткових випадках та за наявності встановлених законом підстав для цього.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що забезпечення прав і законних інтересів свідка становить важливий напрям у взаємодії прокурора з іншими учасниками кримінального провадження. У взаєминах зі свідком прокурор має посідати конструктивну позицію, розглядаючи його як партнера в отриманні відомостей для з'ясування обставин кримінального провадження, ставитися до свідка з повагою і розумінням та вживати всіх залежних від нього заходів до захисту прав свідка та полегшення його участі у кримінальному процесі.

### **Список використаних джерел**

1. The role of public prosecution in the criminal justice system: Recommendation Rec (2000) 19, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000. URL: <https://rm.coe.int/16804be55a> (дата звернення: 21.02.2021).

2. Про роль прокурорів щодо прав потерпілих та свідків в кримінальному процесі: Висновок Консультативної ради Європейських прокурорів № 12 (2017)

від 30.11.2017. URL: <http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2018/08/Visnovok----12-shhodo-zabezpechennya-prav-poterpilih-i-svidkiv.pdf> (дата звернення: 21.02.2021).

3. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України: монографія. Харків: Право, 2012. 264 с.

4. Григорчук Є. В. Поняття процесуального інтересу та правової позиції свідка у кримінальному судочинстві України. *Наука і правоохорона*. 2013. № 4. С. 59–64.

5. Кучинська О. П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 295–300.

**Макаренко Олександр Валерійович,**  
слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;  
**Чалаван Віктор Арисович,**  
кандидат історичних наук, професор кафедри тактико-спеціальної  
підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;  
**Гуртовий Андрій Петрович,**  
завідувач відділу криміналістичних видів досліджень  
Чернігівського НДЕКЦ МВС

## **ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

Кримінологічні риси особи злочинця, який учинив злочин через втечу з місць позбавлення волі, формується в досить негативному середовищі засуджених, більшість з яких належить до категорії злісних порушників; осіб, які позбавлені чинним законодавством пільг (умовно-дострокове звільнення тощо); раніше судимих, хронічних алкоголіків та наркоманів та ін.

Омолодження якісного складу засуджених призводить до зміцнення живильного фундаменту злочинності в установах виконання покарань через відсутність у засуджених життєвого досвіду, практичних навичок прийняття правильних рішень в екстремальних ситуаціях, високий рівень конфліктності, несформованість характеру. Вчинення злочинів здебільшого особами, засудженими за тяжкі злочини, та рецидивістами свідчить про глибоку соціально-правову занедбаність особи злочинця.

Позбавлення законодавцем пільг для певної категорії засуджених призводить до негативного (неочікуваного) наслідку: розкриваються так звані відомі в науці «перспективні лінії» останніх з рідними, близькими, укріплюється почуття депресії й апатії до соціальних цінностей та правових норм, що в кінцевому результаті

призводить до вчинення цими особами нових злочинів. Перебування серед осіб, які відбувають покарання й щодо яких була застосована екстрадиція, призводить до штучних конфліктів у середовищі засуджених через невідповідність умов їх утримання з міжнародними стандартами, переліміт місць, погіршення житлової та інших норм забезпечення для засуджених [1, с. 233].

Вивчення статистичних даних та аналіз практики роботи оперативних підрозділів у місцях позбавлення волі засвідчує, що перебування поза належною науковою увагою цієї проблематики є безпідставним. У теорії оперативно-розшукової діяльності нині сформульовано концепції протидії окремим формам злочинності, тим часом системна та узгоджена концепція оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі відсутня [2, с. 325].

Також проблемним є питання правового та організаційного характеру щодо впровадження проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії (далі – НСРД), як «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» під час досудового розслідування кримінальних проваджень по злочинах, передбачених ст. 393 Кримінального кодексу України «Втеча з місця позбавлення волі або з під варти» [3].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [4] дає визначення негласних слідчих (розшукових) дій як різновиду слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом. Такі дії передбачено застосовувати у разі неможливості отримання інших даних про місце перебування підозрюваного в особливо тяжких злочинах, до яких у тому числі відноситься і втеча з місць відбування покарання чи попереднього ув'язнення.

Законодавцем передбачено негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину, а саме: – зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України [4]), полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, в тому числі із застосуванням технічного обладнання; – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, в тому числі мобільного

терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [4].

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем), у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України, дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді [5, с. 300].

На підставі КПК України проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні регламентовано Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51, в якій детально зазначено підстави та порядок отримання дозволу на проведення НСРД, організацію проведення НСРД, фіксацію результатів НСРД і дослідження інформації та інші правові аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій [5, с. 300].

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, в тому числі мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

На жаль, чинним законодавством передбачено проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250 КПК України) у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 12 ч. ч. 4, 5: тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років, а особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі) [5, с. 300].

Тому часто під час розслідування втеч з-під варти чи установ покарання без наявності інших обставин, які є обтяжуючими, слідчий суддя рідко надає дозвіл на здійснення негласних слідчих розшукових дій, вважаючи, що пошук підозрюваного може бути виконано силами оперативних підрозділів і без виконання таких дій.

Гуманізація кримінально-виконавчого законодавства та ускладнення соціально-економічної ситуації в державі актуалізують й інші форми співпраці між оперативними підрозділами вказаних відомств, які ще не знайшли достатнього наукового обґрунтування, зокрема:

- під час реалізації засудженими такого нового інституту як тюремні відпустки, оскільки фактично відповідальність за їхню поведінку і недопущення вчинення злочинів поза виправною колонією несуть відповідні територіальні оперативні підрозділи;

- передачі наявної оперативної інформації оперативним підрозділам кримінально-виконавчої установи після прибуття засудженого до відбування покарання;

- передачі оперативної інформації територіальним оперативним підрозділам після звільнення засудженого, особливо якщо останній не став на шлях виправлення і планує продовжувати злочинну діяльність після звільнення;

- планування спільних дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій у населених пунктах чи на територіях розташування виправних установ тощо [2, с. 330].

Таким чином, на жаль, дійсно на сьогодні існує низка проблемних моментів у розслідуванні втеч з установ виконання покарань, а також наявна потреба у профілактиці таких втеч чи мінімізації їх наслідків шляхом проведення оперативної роботи в установах виконання покарань щодо виявлення планування втеч.

### **Список використаних джерел**

1. Єсипенко О. Г., Синявський С. М. Характеристика криміногенної ситуації в місцях позбавлення волі та кримінологічна характеристика злочинів, що там вчиняються. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2018. № 1. С. 230–238.

2. Цехан Д. М. Складові організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі (постановка проблеми). *Науковий вісник ЛДУВС.* 2016. № 4. С. 325–332.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.02.2021).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.02.2021).

5. Віговський В. Л., Єсипенко О. Г., Синявський С. М. Проблемні питання застосування норм кримінального процесуального законодавства під час розслідування злочинів, передбачених ст. 393 КК України (втеча з місця позбавлення волі або з-під варти). *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 299–301.

*Олійник Євгеній Юрійович,*

студент 463-ї навчальної групи Академії Державної пенітенціарної служби

## **ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ**

Розділ II Кримінального кодексу України (надалі КК України) присвячений кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи. У цьому розділі особливе місце посідають кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками під час виконання професійних обов'язків, юридичні склади яких передбачені статтями 131, 132, 134, 139–145 КК України [1].

Юридичний склад кримінального правопорушення – це єдина юридична конструкція в кримінальному праві. За допомогою юридичних конструкцій у Загальній частині КК України фіксуються (моделюються), наприклад, обставини, що виключають протиправність діяння, окремі види звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Зрозуміло, що кожна юридична конструкція має свої характерні особливості. Щодо юридичного складу кримінального правопорушення – його особливості зумовлені, з одного боку, тими функціями, які він виконує в механізмі кримінально-правового регулювання, а з іншого – специфікою юридичної конструкції як окремого, порівняно самостійного засобу вираження волі законодавця в кримінальному праві. В загальному вигляді ці особливості зводяться до такого:

1. Юридичний склад кримінального правопорушення – різновид юридичної конструкції в кримінальному праві, за допомогою якого законодавець фіксує (моделює) певний тип суспільно небезпечної поведінки як кримінальне правопорушення певного виду [3, с. 11].

Тобто шляхом створення юридичного складу кримінального правопорушення законодавець оголошує певну поведінку особи протиправною, «перетворює» певний тип суспільно небезпечної поведінки на кримінальне правопорушення певного виду.

2. Юридичний склад кримінального правопорушення не зводиться до опису в кримінальному законі характерних ознак лише поведінки особи; ця конструкція відтворює (моделює) в кримінальному праві поєднання певної поведінки з іншими обставинами (юридичними фактами), і тільки таке поєднання надає цій поведінці характеру кримінального правопорушення певного виду. Ось чому треба бачити неточність або принаймні умовність тих визначень юридичного складу кримінального правопорушення, які розкривають його як «сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують суспільне небезпечне діяння як конкретне кримінальне правопорушення».

Визначившись з поняттям «юридичного складу кримінального правопорушення», можна перейти до розкриття питання складу кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками, які передбачені статтями 131, 132, 134, 139–145 Особливої частини КК України. Так об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері професійної діяльності, зокрема, характеризується такими ознаками:

- суспільно небезпечне діяння, яке виражається в дії або бездіяльності; – суспільно небезпечні наслідки;
- причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю) й суспільно небезпечними наслідками;
- об'єктивні обставини, з якими пов'язане діяння (місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення) [3, с. 95].

Ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення залежно від диспозицій статей Особливої частини КК України можна поділити на обов'язкові та факультативні [2, с. 286]. Залежно від того, обов'язковими чи факультативними (необов'язковими) ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки (залежать від конструкції складу кримінального правопорушення), кримінальні правопорушення поділяються на правопорушення з формальним складом і з матеріальним складом. Під поняттям «кримінальні правопорушення з матеріальним складом» необхідно розуміти такі кримінальні правопорушення, для об'єктивної сторони яких диспозиція статті КК України вимагає встановлення не тільки діяння (дії або без-



діяльності), але й обов'язкового настання суспільно небезпечних наслідків [2, с. 287]. Серед досліджуваних діянь до кримінальних правопорушень із матеріальним складом можна віднести кримінальні правопорушення, передбачені ст. 131, ч. 2 ст. 134, ч. 2 ст. 139, ст. 140, ст. 141, ст. 142, ст. 145 КК, а до кримінальних правопорушень із формальним складом – передбачені ст. 132, ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 139, ст. 143, ст. 144 КК України.

Кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками під час виконання професійних обов'язків, можуть: посягати на права особи у сфері медичної діяльності винятково дією (статті 131, 134, 142, ч. ч. 2–4 ст. 143 КК України), й такі, що можуть бути вчинені альтернативно дією чи бездіяльністю (статті 132, 145, 139, 140, ч. 1 ст. 143 КК України) [2, с. 287].

Варто звернути увагу на те, що об'єктивна сторона складу кримінальних правопорушень має велике значення для правильної кваліфікації конкретного кримінального правопорушення; відмежування одного кримінального правопорушення від іншого, а також від інших правопорушень, насамперед адміністративних; правильного визначення з урахуванням пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, які виявляються під час дослідження саме цієї сторони, ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, зрештою, постановлення справедливого вироку суду.

Аналіз складу будь-якого кримінального правопорушення неможливий без з'ясування змісту ознак суб'єктивної сторони. Їх встановлення має надзвичайно важливе значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, призначення покарання, недопущення об'єктивного інкримінування, розмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень та відмежування від інших правопорушень тощо.

На відміну від об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення його суб'єктивні ознаки в диспозиціях багатьох «медичних» кримінальних правопорушень не відображені. Однак, на думку А. Н. Трайніна, замовчування в законі про форму вини не знімає питання про винуватця, а лише вимагає ретельного з'ясування думки законодавця щодо встановлення форми вини, необхідної для конкретного складу кримінального правопорушення [4, с. 111].

У теорії кримінального права виділяються ті випадки, коли у диспозиції статті не вказується на умисний характер дій винного, однак інші ознаки складу кримінального правопорушення або характер дій винного наочно демонструє, що відповідне кримінальне правопорушення може бути вчинене з прямим умислом:

– якщо відповідний склад кримінального правопорушення є формальним. Інтелектуальна ознака умислу в цих правопорушеннях містить лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується конкретно дією чи бездіяльністю. Склади кримінальних правопорушень, передбачені у ч. 4 ст. 130, ч. 1 ст. 134, ч. 1–5 ст. 143, ч. 1–3 ст. 144, ч. 1 ст. 151, ч. 1 ст. 319 КК України, сформульовані як формальні, а тому можуть бути вчинені лише з прямим умислом [2, с. 289];

– якщо у диспозиції статті міститься вказівка на мету вчинення кримінального правопорушення. У диспозиціях ч. 2 ст. 143 КК України (мета трансплантації), ч. 1 ст. 144 КК України (мета використання її (людини) як донора) ця ознака складу кримінального правопорушення передбачена. Тому відповідні кримінальні правопорушення можуть бути вчинені з прямим умислом [2, с. 289];

– якщо ознаки складу кримінального правопорушення описані за допомогою терміна «завідомо». Зазначимо, що він не є власне українським словом, а тому в понятійному апараті КК України доцільно використовувати український аналог слова «завідомо» – «зазнаки». У тлумачному словнику української мови слово «зазнаки» означає «свідомо, явно» [1, с. 289]. Про те, що завідомість свідчить про наявність прямого умислу, зазначає більшість науковців, однак окремі з них це заперечують.

У контексті аналізу суб'єктивної сторони професійних медичних правопорушень варто звернути увагу на проблему відповідальності за медичну помилку, яка привертала і привертає увагу як науковців, так і громадськості, викликає постійний резонанс серед населення. У медичній та юридичній літературі використовується два термінологічних звороти – лікарська помилка та медична помилка.

Важливою частиною складів кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками, є «кваліфікуючі ознаки», так у теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють передбачені законом притаманні частині злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного.

Так, кожна стаття, якою передбачене кримінальне правопорушення, вчинене медичним працівником під час виконання професійних обов'язків, має свої кваліфікуючі ознаки, серед яких: ст. 131 КК

України зараження двох або більше осіб, ст.134 КК України: незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи, примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи, якщо це причинило смерть, чи інші тяжкі наслідки, ст. 139 КК України спричинення смерті або інших тяжких наслідків, ст.140 КК України спричинення тяжких наслідків неповнолітньому, ст. 142 КК України вчинення кримінального правопорушення щодо двох або більше осіб, неповнолітнього, шляхом примушування або обману, спричинення тривалого розладу здоров'я потерпілого, ст. 143 КК України вилучення у людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин є вчинення його щодо особи, яка перебувала: в безпорадному стані, матеріальній чи іншій залежності від винного, ст. 144 КК України щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу [1].

Отже, кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності. Щоб притягнути винних осіб до цього виду відповідальності, потрібна наявність складу кримінального правопорушення: об'єктивних та суб'єктивних ознак. Основною ознакою кримінального правопорушення є негативний вплив на здоров'я чи життя людини, що спричинив: довготривале та болісне лікування, розвиток важко виліковних (невиліковних) хвороб, значне зниження працездатності чи розвиток стійкої інвалідності, смерть пацієнта.

### **Список використаних джерел**

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.01.2021).
2. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1064 с.
3. Марітчак Т. М. Помилки у кваліфікації злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 219 с.
4. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1957. 364 с.

*Останчук Людмила Григорівна,*  
кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри  
кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології  
Академії Державної пенітенціарної служби;

*Поплавська Аліна Миколаївна,*  
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

## **ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ЯК ДІЄВИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

В умовах сучасності ми можемо спостерігати стрімкий розвиток науки і техніки, зокрема широке розповсюдження засобів мобільного зв'язку, що дає більше можливостей для спілкування та передачі інформації. Зокрема, мобільні телефони, SIM-карти операторів мобільного зв'язку використовуються і у кримінальному середовищі під час вчинення кримінальних правопорушень, що тягне за собою необхідність удосконалення кримінально-процесуального законодавства для того, щоб органи досудового розслідування мали законні підстави отримувати, досліджувати та використовувати як докази відомості, які передаються за допомогою мобільного зв'язку.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) у главі 21 зазначено вичерпний перелік негласних (слідчих) розшукових дій, серед яких у ст. 263 передбачено зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж [1]. Цей вид НСРД дає змогу органам досудового розслідування якісно та ґрунтовно документувати вчинення тяжких й особливо тяжких суспільно небезпечних діянь. Зняття інформації з телекомунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку [1].

Проблематику проведення НСРД – зняття інформації з телекомунікаційних мереж досліджувала значна кількість науковців, серед яких М. А. Самбор, В. Г. Уваров, В. М. Плахотіна, В. С. Бабкова.

Аналізуючи власну практичну діяльність у слідчих підрозділах органів Національної поліції України, наявні достатні підстави стверджувати, що НСРД за ст. 263 КПК України є досить ефективним інструментарієм під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проти власності, особливо якщо винні

особи не встановлені одразу або їх місцезнаходження не відоме і розкриття таких суспільно небезпечних діянь потребує тривалого часу. Також не менш доцільним є зняття інформації з телекомунікаційних мереж під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, зокрема незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, особливо якщо це стосується передачі чи збуту також предметів.

Широко використовується вказаний вид НСРД і під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я населення, здебільшого це стосується суспільно небезпечних діянь, передбачених у ст. 307 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2].

Інформація, отримана в результаті проведення НСРД за ст. 263 КПК України, дає можливість слідчому отримати відомості про вчинення суспільно небезпечних діянь, інформацію про осіб, які можуть бути причетними до вчинення злочину, зв'язки таких осіб у кримінальному середовищі. В разі, якщо НСРД проведені із дотриманням всіх вимог чинного законодавства, отримані докази можуть мати суттєве, а в багатьох випадках ключове значення під час вирішення судом питання про визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки не рідко під час судового розгляду обвинувачені не визнають своєї вини. Проте існує низка питань, які потребують ґрунтовного вивчення та внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема ідентифікація особи та телекомунікаційного обладнання, SIM-картки оператора мобільного зв'язку.

Досліджуючи наукові праці стосовно НСРД, варто звернути увагу на думку науковця М. А. Самбор, який вважає, що кримінальне процесуальне законодавство надає право слідчому, прокурору чи за їх дорученням оперативним підрозділам проводити НСРД за ст. 263 КПК України, але не визначено порядок співвідношення кінцевого обладнання з абонентом, оскільки користуватись мобільним терміналом або SIM-карткою може не лише фігурант, а будь-яка інша особа. Виходячи з цього можна стверджувати, що проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії співвідноситься не стільки з конкретною особою, стосовно якої проводяться НСРД, скільки з кінцевим обладнанням. Також М. А. Самбор зазначає, що на сьогодні у слідчого, прокурора відсутні можливості надати слідчому судді під

час звернення з клопотанням про проведення НСРД унікальних відомостей про ідентифікацію абонента та телекомунікаційного обладнання [3, с. 76–77].

Відомий науковець В. Г. Уваров висловлює та обґрунтовує думку про те, що дійсно на цей час неможливо повністю ідентифікувати особу та мобільний термінал. Способом усунення цієї проблематики дослідник вбачає у необхідності проведення експертизи матеріалів і засобів звукозапису. Але на сьогодні немає необхідних технічних умов для того, щоб експерти могли відповісти на запитання, які б могли дати підстави вважати, що дійсно конкретна особа користувалась мобільним терміналом. Оскільки будь-які сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого, то проведення таких експертиз на сьогодні лише нівелювало б значення доказів, отриманих у результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії за ст. 264 КПК України, такі докази втрачали б належність та допустимість [4, с. 123–124].

Також пропонуємо розглянути позицію дослідниці В. М. Плахотіної, яка також вважає, що для ідентифікації особи, стосовно якої проводиться НСРД та кінцевого обладнання, необхідно проводити фоноскопичну експертизу для ідентифікації людини за голосом, ото-тожнення звукових апаратів і перевірки дійсності фонограми [5, с. 260–266].

Бабкова В.С. також у своїй науковій роботі досліджувала актуальні проблеми проведення НСРД за ст. 263 КПК України. Розглянувши її публікацію, ми бачимо, що В. С. Бабкова так само розглядала необхідність проведення фоноскопичних та інших необхідних експертиз з метою ідентифікації особи та мобільного терміналу, встановлення ознак, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження. При цьому вона під час зняття інформації з телекомунікаційних мереж проводить ідентифікацію засобів зв'язку, а не самого абонента. Виходячи з цього отримані докази можуть бути визнані недопустимими. Тому для ідентифікації особи за параметрами голосу існує необхідність проведення фоноскопичної експертизи [6, с. 68–75].

Як висновок, можемо зазначити, що незважаючи на наявні недоліки у чинному законодавстві, негласна слідча (розшукова) дія, передбачена ст. 263 КПК України, є досить ефективним способом для збирання доказів у різних категоріях кримінальних правопорушень. Проте на законодавчому рівні необхідно врахувати численні дослідження науковців щодо проблеми ідентифікації особи, стосовно якої

провидиться НСРД та засобу зв'язку для того, щоб отримані докази беззаперечно відповідали вимогам належності та допустимості.

### **Список використаних джерел**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. Дата оновлення: 14.01.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.03.2021).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення: 30.12.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.03.2021).

3. Самбор М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та встановленням місцезнаходження радіоелектронного засобу: підстави для проведення та умови гарантування прав і свобод людини та громадянина як споживача послуг рухомого (мобільного) зв'язку. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. Дніпропетровськ, 2013. № 1 (4). С. 74–81.

4. Уваров В. Г. Зняття інформації з телекомунікаційних мереж. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпропетровськ, 2017. № 2. Т. 1. С. 121–124.

5. Плахотіна В. М. Призначення й провадження деяких видів експертиз на початковому етапі розслідування хабарництва, вчиненого співробітниками правоохоронних органів. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2011. № 60, С. 260–266.

6. Бабкова В. С. Проблеми визнання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж належними та допустимими доказами. *Юрист України*. Харків, 2018. № 2. С. 68–75.

***Пасічник Олена Миколаївна,***

старший викладач кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін  
Академії Державної пенітенціарної служби;

***Єрмак Олексій Вікторович,***

головний науковий співробітник відділу  
наукової діяльності та міжнародного співробітництва  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

На сьогодні в багатьох пенітенціарних установах в рамках пілотного проекту активно впроваджується інструмент оцінки ризиків вчинення повторного злочину. Запровадження методики оцінки ризиків та потреб і ведення випадку було передбачено ще у Паспорті реформи Пенітенціарної системи та пробації 2018–2021 рр., затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р.

Метою статті є дослідження оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення в аспекті кримінальної юстиції.

Методика оцінки ризиків давно та ефективно застосовується в більшості країн світу, оскільки вона, по суті, передбачає майбутню поведінку засудженого і результат оцінки ризиків має серйозні наслідки як для самого засудженого, так і для суспільства: для засудженого оцінка вирішуватиме питання його свободи; для суспільства вона може визначати, чи потенційно небезпечній особі дозволять повернутися назад у громаду.

Оцінка ризиків це процес та результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого, її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації. Кримінальну поведінку особи можна передбачити. Сутність цієї методики і полягає в можливості «передбачити» кримінальну поведінку особи. На розвиток кримінальної поведінки впливають криміногенні фактори, які підсилюють один одного та збільшують вірогідність вияву кримінальної поведінки.

Відповідно до розроблених Міністерством юстиції України Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі на теперішній час в установах виконання покарань оцінка ризиків проводиться з метою надання практичної допомоги персоналу соціально-психологічної служби установ виконання покарань під час проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими. Організація ефективної соціально-виховної роботи із засудженими неможлива без належного попереднього вивчення їх особистості, індивідуальних особливостей, проблем і потреб, зокрема врахування окремих соціально-кримінологічних, біологічних, психологічних і морально світоглядних характеристик. Серед цих особливостей правопорушника є фактори, які визначають його девіантну поведінку, а саме встановлюють рівень ризику вчинення повторного злочину (рецидиву). Методика оцінки ризиків визначає ймовірність вчинення повторного кримінального правопорушення під впливом факторів ризику. Факторами ризику є науково визначені та прийняті у світовій практиці характеристики засудженої особи та її життєдіяльності, які найбільше впливають на ймовірність виникнення протиправної поведінки. Фактори ризику поділяються на статичні фактори ризику, пов'язані з історією кримінальних правопорушень засудженої особи, які неможливо змінити, та динамічні фактори ризику, пов'язані



із соціальними та психологічними характеристиками особистості цієї особи, які можливо змінити певними заходами впливу.

Завданнями оцінки ризиків є: виявлення факторів, що спричинили протиправну поведінку засудженої особи; виявлення потреб, задоволення яких сприятиме позитивним змінам; визначення цілей і заходів соціально-виховної роботи із засудженою особою з урахуванням індивідуальних потреб, а також проведення моніторингу змін щодо виправлення поведінки цієї особи та визначення питань, які потребуватимуть вирішення в ході подальшої роботи із засудженою особою після звільнення або переведення до іншої установи виконання покарань.

Оцінка ризиків проводиться шляхом заповнення відповідної форми стандартизованого інструменту, що застосовується для збору й аналізу повної інформації про особу засудженого з метою виявлення криміногенних факторів ризику, які обумовлюють протиправну поведінку. Форма оцінки ризиків складається з чотирьох розділів: I розділ «Статичні фактори. Історія правопорушень», II розділ «Динамічні фактори», який складається з підрозділів: житло; освіта; робота; матеріальне становище; мислення, емоції та поведінка; вживання алкоголю; вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; стосунки у суспільстві; стосунки з рідними та близькими (родиною); ставлення до правопорушення; характеристика під час оцінювального періоду відбування покарання; готовність до змін, III розділ «Підсумки», IV розділ «Ризик шкоди життю та здоров'ю». Кожен фактор ризику має декілька індикаторів, що дозволяють охарактеризувати фактор ризику (статичні фактори) або визначити криміногенну потребу (динамічні фактори), а кожен індикатор має кількісну оцінку, виражену у балах. На підставі підрахованих балів за двома розділами (оцінка статичних факторів ризику та оцінка динамічних факторів ризику) визначається ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та рівень втручання, який відповідно може бути: 0–104 балів: низький рівень ризику/ мінімальний рівень втручання; 105–292 балів: середній рівень ризику/ середній рівень втручання; 293–419 балів: високий рівень ризику/ максимальний рівень втручання [3].

Заповнення форми проводять співробітники відділу соціально-виховної та психологічної роботи із спецконтингентом на підставі інформації, отриманої: в результаті бесіди із засудженим, його родичами; в результаті анкетування (розроблена спеціальна анкета для заповнення оцінки ризиків) тестування; шляхом вивчення особової

справи засудженого, а також інформації, отриманої від інших співробітників установи.

Перша оцінка ризиків має бути проведена в термін не пізніше 30 днів з дати прибуття засудженого до установи, далі вона повинна проводитись кожні 6 місяців і результати оцінки заносяться до Карті періодичного проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Аналізуючи зазначену Карту пізніше, можемо спостерігати рівень зміни ризиків, що свідчить про ступінь виправлення та позитивних змін, які відбуваються із засудженим у процесі відбування покарання. Також оцінка ризиків має проводитись не пізніше ніж за 15 днів до розгляду засудженого на засіданні відповідної комісії установи виконання покарань питання по застосуванню ст. 101 КВК України; ст. 82, ст. 81–107 КК України.

У зв'язку із введенням методики оцінки ризиків відповідно внесені зміни до щоденника індивідуально-виховної роботи із засудженим. Відтепер в індивідуальній програмі соціально-виховної роботи із засудженим необхідно прописувати цілі та заходи, спрямовані на їх досягнення відповідно до методики SMART.

Оцінка ризиків як елемент, який є корисним не лише з метою ефективно організації соціально-виховної роботи, а і спроможний допомогти у встановленні безпеки в пенітенціарних установах, могла б проводитись у декількох аспектах та визначати: наскільки ув'язнений є небезпечним та наскільки обтяжливі заходи мають до нього застосовуватись під час утримання в СІЗО; чи є засуджений небезпечний з позиції режиму утримання (схильний до втечі, схильний до нападу на адміністрацію та інших засуджених; наскільки засуджений є небезпечним під час розподілу засуджених по установам виконання покарань або в межах конкретної установи. Аналізуючи зарубіжний досвід, можемо спостерігати застосування оцінки ризиків також під час призначення покарання (враховуючи висновки оцінки ризиків воно може бути пов'язане з позбавленням волі чи альтернативне, також оцінка ризиків впливає на термін покарання). Активно використовується оцінка ризиків домашнього насильства, за її результатами кривдника можуть навіть виселити із житла. Однак для різних випадків проведення оцінки ризиків необхідно використовувати відповідні методики, обґрунтовані на різних факторах ризику.

### **Список використаних джерел**

1. Автухов К. А., Човган В. О., Яковець І. С. Оцінка ризиків і сучасна кримінальна юстиція: підручник. Київ, 2019. 180 с.

2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2021).

3. Про затвердження методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі: наказ М-ва юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/6576/> (дата звернення: 25.03.2021).

4. Яковець І. С., Карелін В. В. Щодо оцінки ризиків вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 116–122.

*Петрик Дмитро Петрович,*

старший викладач кафедри фізичної підготовки  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СПІВРОБІТНИКАМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Співробітники установ виконання покарань ДКВС України у процесі професійної діяльності можуть не здогадуватись, де і за яких обставин їм знадобиться застосовувати прийоми рукопашного бою для відбиття нападу з боку ув'язнених чи засуджених або випадків, передбачених законодавством. У разі протиправних дій з боку засуджених персонал установи буде застосовувати заходи фізичного впливу та спеціальні засоби в обмеженому просторі (камера, спальне приміщення, службові кабінети, коридор та інші приміщення), що в свою чергу вимагає більшої концентрації, злагодженість рухів та дій [1, с.10].

У разі виникнення конфліктної ситуації із засудженим співробітник служби має бути підготовленим. Молоді фахівці, які недавно приступили до виконання своїх посадових обов'язків, більшою мірою перебувають у збудженому психологічному стані, що у свою чергу на додачу викликано екстремальними умовами, одночасно може відчувати тривогу, переляк або страх. Наслідки цього впливають на його ефективність дій, а саме: невпевненість, розгубленість у виборі дій або запізненість прийняття правильного рішення, що тягне за собою застосування неправильних методів вирішення конфліктної ситуації, наприклад, застосування спеціальних засобів чи фізичної сили, хоча ситуація цього ще не вимагала або зближення засудже-

ного зі співробітником та нанесення останньому тілесних ушкоджень. Практичний досвід фахівця саме в установах виконання покарань понад п'ять років дає змогу по іншому вирішувати ситуації, що трапляються у професійній діяльності. Цей співробітник для початку буде використовувати інші тактичні моменти, а саме «словесні», за допомогою діалогу та хитрощів виведе «агресора» в інше приміщення, кабінет або чергову частину для розмови з метою врегулювання конфліктної ситуації.

Найрозповсюдженішими причинами виникнення конфлікту можуть бути:

- вилучення забороненого предмета, зберігання якого заборонено чинним законодавством;
- невиконання законних вимог представників адміністрації кримінально-виконавчої установи;
- порушення режиму відбування покарання [2, с. 190].

Психологічний стан, в якому перебуває засуджений, може бути: емоційно збуджений, виявляти агресію або взагалі поводитися неадекватно.

Перед застосуванням заходів фізичного впливу (приймів рукопашного бою) в першу чергу необхідно враховувати декілька факторів, які обов'язково впливають на успішне виконання прийому, а саме: пора року (весна, літо, осінь, зима), це свідчить про те, в який формений одяг буде одягнутий співробітник та безпосередньо правопорушник. Влітку обидва будуть з коротким рукавом, на вулиці висока температура, руки та передпліччя вологі та спітнілі, тому міцний захват для проведення того чи іншого прийому зробити складно. Взимку обидва в теплих куртках, відповідно до керівних документів співробітник на вулиці має бути і в рукавицях [3], що в свою чергу ще більше ускладнює проведення захвату та виконання прийому. Не слід забувати про слизьку поверхню, яка не дозволить зробити швидке та непомітне наближення до противника. Весною та восени, коли обидва одягнені в одяг з довгим рукавом, для супротивника з'являється додаткова можливість здійснити захват, вхопити за рукав чи іншу частину одягу з метою провокації або нанесення удару по обличчю. В свою чергу для співробітника це також вносить деякі корективи в техніку виконання прийомів. Вищезазначене в науковій літературі до цього часу описано не було. Всі науковці, які досліджували методику навчання прийомів рукопашного бою в силових структурах, вказували лише на практичне відпрацювання у форменому одязі без жодної конкретики.

Для застосування заходів фізичного впливу відповідно до чинного законодавства співробітник ДКВС України повинен знати та враховувати особистість правопорушника:

- по-перше, з особової справи – кількість судимостей, за якими статтями Кримінального кодексу України притягувався, місце роботи, обіймана посада, наявність спеціальної підготовки, стягнень та перебування на профілактичних обліках; у ході бесід або агентурної інформації – наявність спортивного розряду з виду спорту; за допомогою власного спостереження чи психолога установи – поведінку з оточенням, риси характеру, психологічний портрет;

- по-друге, кількість правопорушників, їх та ваші антропометричні дані: зріст, вага, розмах рук, мускулатура, наявність речей та предметів для атаки чи спеціальних засобів для захисту;

- по-третє, місце, де ви перебуваєте в момент конфліктної ситуації. Після виконання технічних дій співробітником правопорушник опинився на підлозі. Постає необхідність застосувати спеціальний засіб – кайданки. Співробітник повинен чітко і голосно, зрозумілою мовою подавати команди, наприклад «на живіт», «руку назад» і тому подібне, у разі необхідності повторити декілька разів, а не причиняючи страждань правопорушнику, одягати кайданки.

Отже, застосування заходів фізичного впливу, виду спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру правопорушення та особи правопорушника.

### Список використаних джерел

1. Петрик Д. П. Шляхи навчання самозахисту майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Наукові дискусії кафедри педагогіки, психології і методики фізичного виховання*. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2016. С. 8–10.

2. Петрик Д., Пліско В. Умови використання заходів фізичного впливу в різних нештатних ситуаціях співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби України. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України*. Сер. Педагогічні науки. 2020. Т. 21. № 2. С. 184–198.

3. Правила носіння форми одягу і знаків розрізнення особами рядового і начальницького складу та курсантами закладів освіти Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказ М-ва Юстиції України від 19.12.2019 р. № 4079/5. Дата оновлення: 26.05.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1272-19#n12> (дата звернення: 01.03.2021).

**Полуніна Лілія Валентинівна**,  
старший викладач кафедри фінансових розслідувань факультету  
підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації  
працівників податкової міліції  
Університету державної фіскальної служби України;  
**Паламарчук Олег Ігорович**,  
курсант 2-го курсу факультету підготовки, перепідготовки  
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції  
Університету державної фіскальної служби України

## **СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДЛІТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Різноманітні негативні процеси та тенденції в суспільному житті викликали значне загострення криміногенної ситуації в Україні. У зв'язку з цим відбуваються зміни не лише у злочинності дорослих, але й у підлітковій злочинності. Так, наприклад, з'являється умисний характер злочинності останніх, що здебільшого не характерне для повнолітніх, а також той момент, що більшість рецидивістів та учасників злочинних груп розпочинають свою «кар'єру» з ранньої юності. Ви можливо думаєте, що це загрожує лише самим злочинцям? На жаль, це не так, адже злочинність у підлітковому віці впливає на суспільні відносини та розвиток нації загалом. Тому сьогодні, ми як майбутні фахівці в галузі юриспруденції, маємо зрозуміти те, що потрібно шукати нові методи та засоби для її запобігання, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних виявів у середовищі неповнолітніх.

Значним внеском у дослідженні та вивченні злочинності серед неповнолітніх та заходів протидії цьому явищу стали праці таких учених, як: О. Г. Колб, О. Є. Михайлова, В. Ф. Мороз, Н. М. Пісоцької, Н. В. Шость, Н. В. Яницької та деяких інших.

Для того, щоб більш детально зрозуміти проблему злочинності в середовищі неповнолітніх, необхідно проаналізувати офіційну статистику. Так, 30–36 % неповнолітніх скоюють злочини разом із дорослими, 60–75 % – у складі групи недалеко від місця проживання чи навчання, 10–15 % – вчиняють суспільно небезпечні дії у стані алкогольного сп'яніння. За 2005 р. вчинено 26 470 злочинів, 2006 р. – 19 888, 2007 р. – 18 963, 2008 р. – 15 846, 2009 р. – 15 445, 2010 р. – 17 342, 2011 р. – 17 847, 2012 р. – 13 383, 2013 р. – 8 781, 2014 р. – 7 467, 2015 р. – 7 171, 2016 – 3 876 [1].

Дослідивши ці дані, можливо сказати, що кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, зменшується. Але ні, це далеко не так, оскільки період 2005–2016 років рівень життя громадян значно погіршився, кількість населення зменшилась, тим самим впливає, що криміналізація неповнолітнього середовища не спадає, а зазнає особливих змін. Крім того, слід враховувати, що однією із особливостей злочинності серед неповнолітніх є її висока латентність. Оскільки досить часто злочини неповнолітніх сприймають як «дитячі пустощі» і потерпілі особи часто не звертаються до правоохоронних органів.

За оцінками експертів, рівень злочинності неповнолітніх у 3–4 рази перевищує офіційно зареєстрований [2, с. 275]. На латентність злочинності неповнолітніх вказує беззаперечно й те, що серед злочинів, вчинених неповнолітніми, майже 51–69 % щорічно являють собою тяжкі й особливо тяжкі злочини [3, с. 203].

Щоб вирішити цю проблему, Україна використовує світовий досвід у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх. Відповідно до пункту Плану 4.8 Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»» як мету визнано – профілактику вчинення правопорушень дітьми, значне зменшення кількості злочинів, учинених останніми, приведення умов їх утримання у спеціальних установах відповідно до міжнародних стандартів [4].

Також неабияку роль у вирішенні проблеми профілактики вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми відіграють правоохоронні органи.

Логічно, що підлітків щось повинно спонукати до вчинення кримінальних правопорушень, тому нами виділені основні фактори впливу на дітей:

- часто неповнолітні виступають потерпілими від насильства в сім'ї, знущань з боку однолітків, учителів у школах. Порушення їх прав породжує прагнення дитини до встановлення «справедливості» та здійснення самозахисту;

- криза родинних стосунків, як важливого соціального інституту у вихованні та нормальному психічному розвитку дитини, сприяє руйнівному впливу на соціалізацію особистості;

- негативний вплив засобів масової інформації на формування психіки неповнолітнього полягає у вузькому кругозорі та обмеженості розумового розвитку підлітка [5].

Неповнолітній вік є найскладнішим у житті людини, адже в цей час ми характеризуємося нерозривністю фізіологічних та психологічних процесів, наявністю суперечок із зовнішнім світом, недостатністю соціального спілкування тощо. Саме через такий стан «тінейджери» можуть перебувати у конфлікті з суспільством та вчиняти злочини для самоствердження, також у цей період останні починають «захоплюватися» алкоголем, тютюновими виробами та різного роду наркотичними речовинами. Часто детермінантом вчинення злочинів дітьми є все вище перераховане, оскільки саме під впливом психотропних речовин або алкоголю неповнолітній стає більш агресивним, з'являється надмірна сміливість, знижується контрольованість дій, особа втрачає бачення відмінностей між заборонаю та дозволом. Так, О. Г. Кальман дослідив, що неповнолітні вчиняють злочини у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння до 90 % насильницьких і до 70 % корисливих злочинів [6, с. 35].

Вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми тісно пов'язане із певним місцем, тому багато дослідників неповнолітньої злочинності присвятили свої роботи саме цьому питанню. Майже всі дійшли висновку, що східна частина України характеризується більшою криміналізацією, ніж інші. Це й не є дивним, адже ці регіони характеризуються значною перевагою за кількістю населення, вищим рівнем урбанізації та значною щільністю населення. Також науковці довгий час стверджували, що неповнолітні вчиняють кримінальні правопорушення поблизу місця свого проживання, навчання тощо, але у сьогоdnішньому інформаційному суспільстві все змінилося і протиправна діяльність дітей також. Так почастишали випадки вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми в місцях проведення дозвілля (розважальні заклади), які розташовані далеко від місця проживання (кожний третій – четвертий злочин) [7, с. 229].

З огляду на викладене, ми вважаємо, що важливе превентивне значення на сьогодні матиме: 1) забезпечення викладання навчальної дисципліни «Основи правознавства» у всіх середніх навчальних закладах, що забезпечить розвиток правової культури дітей; 2) посилення нагляду за неблагополучними сім'ями або неповними сім'ями; 3) проведення різноманітних круглих столів, конференцій, зборів тощо серед молоді з висвітленням вказаної проблеми; 4) збільшення зайнятості підлітків у корисних заходах для суспільства; 5) залучення для профілактики не лише правоохоронних органів, але й різноманітних громадських організацій та громадян тощо.



Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що на сьогодні рівень кримінальних правопорушень у підлітковому віці є ще доволі високим і сталим. Щоб подолати цю проблему, ми маємо використовувати різноманітні заходи та методи, які вже випробувані у зарубіжних країнах.

### **Список використаних джерел**

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт. Генеральна прокуратура України. URL: [https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=113653&libid=100820#](https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820#) (дата звернення: 18.02.2021).
2. Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Криминология: учебник. Москва: Юристъ, 1995. 512 с.
3. Криминологія. Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. С. В. Якимова, Н. Є. Маковецької, О. М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницьк. ун-т упр. та права, 2014. 442 с.
4. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України: Програма від 05.03.2009 р. № 1065-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text> (дата звернення: 20.02.2021).
5. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.
6. Кальман О. Г. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.
7. Криминологія: курс лекцій / за заг. ред. Ю. В. Александрова, А. П. Геля, Г. С. Семакова. Київ: Міжнар. акад. упр. персоналом, 2002. 325 с.

*Пузиревський Максим Вячеславович,*

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології Академії Державної пенітенціарної служби

### **ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО (ГЕНЕТИЧНОГО) МЕТОДУ ПІЗНАННЯ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ УКРАЇНИ**

Необхідно зазначити, що зі здобуттям незалежності України використання історичного (генетичного) методу наукового пізнання набрало швидких обертів, отримало нове життя. Проте, зважаючи на практичну неможливість у межах цієї публікації здійснити повний огляд усього великого пласту літератури з проблематики наступності в науці кримінального права, на нашу думку, необхідно більш детально зупинитися на роботах П. С. Берзіна, М. І. Колоса та О. В. Харитонові.

Так, у 2004 р. О. В. Нагорнюк (Харитоновою) була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з теми «Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського» [1]. Це дослідження стало першим в Україні, в якому на комплексному рівні були детально розглянуті питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського. Авторкою на сторінках роботи було акцентовано увагу на значущості внеску вченого для формування соціологічних засад у вітчизняній науці кримінального права.

У 2010 р. побачила світ одноосібна фахова монографія О. В. Харитонової «Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень» [2]. Ця праця присвячена дослідженню наукової спадщини видатного українського вченого-криміналіста XIX ст. О. Ф. Кістяківського – корифея в галузі кримінального права. Авторка, на підставі ґрунтовного аналізу кримінально-правових поглядів ученого, стверджує, що серйозний вплив здійснено О. Ф. Кістяківським на формування методологічного інструментарію кримінально-правової науки. Харитонова О. В. доводить, що в дослідженні основних інститутів вчення про кримінальне правопорушення та покарання О. Ф. Кістяківський стояв на рівні передової науки свого часу, а висловлені ним пропозиції сприяли майбутньому збагаченню теорії науки кримінального права та вдосконаленню вітчизняного законодавства.

У 2008 та 2013 рр. П. С. Берзіним було підготовлено перше та друге видання фахової монографії «Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження» [3; 4]. У книзі було вперше запропоновано авторське бачення проблеми формування та становлення Київської школи кримінального права періоду 1834–1960 рр., яке, разом із наведеними біографічними даними представників цієї школи, дозволяє визначити значення їх наукових доробків. Автором надано можливість на сторінках роботи ознайомитись з маловідомими й невідомими епізодами життя та наукової діяльності вчених-криміналістів – представників Київської школи кримінального права, акцентував увагу на окремих проблемах кримінального права у працях представників названої наукової школи, зокрема оцінку еволюційного процесу цих поглядів.

Як слушно зазначає вчений, у процесі розкриття взаємозалежності історичних чинників та кримінального законодавства певної епохи, не можна ігнорувати те, що саме історичні події безпосередньо зумовлювали те, які саме проблеми намагались вирішувати вітчизняні вчені [4, с. 39].

Для забезпечення достовірності положень, викладених у книзі «Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження», П. С. Берзіним були використані архівні матеріали, особисті приватні документи та опубліковані в різний час спогади вчених. Складаючи воєдино образ кожної персоналії, автор провів копітку роботу, намагаючись не пропустити навіть дрібниці, виходячи з того, що саме з дрібниць складається у читача цілісне уявлення про особистість. Сам учений зауважує, що за формальними ознаками його книга могла бути названа і хрестоматією [4, с. 15].

При цьому П. С. Берзін свідомо уникає надмірного аналізу відповідних першоджерел, цілком справедливо наголошуючи на тому, що оцінка кримінально-правового доробку кожного з науковців, згаданих у книзі, може стати об'єктом самостійного наукового дослідження [4, с. 22].

У 2018 р. вийшла друком монографія П. С. Берзіна «Харківська школа кримінального права (1804–1919 рр.)» [5]. У книзі вперше було надано авторське бачення проблеми формування та становлення Харківської школи кримінального права періоду (1804–1919 рр.). Разом з визначенням напрямків у кримінально-правовій науці, що утворюють істинний зміст зазначеної наукової школи, автор відтворив детальні біографічні та бібліографічні відомості про її корифеїв. Берзін П. С. надав читачам можливість ознайомитися з маловідомими і невідомими епізодами життя та наукової діяльності представників Харківської школи кримінального права. Вченим були використані архівні матеріали, особисті приватні документи та опубліковані в різний час спогади вчених-криміналістів.

Необхідно наголосити, що в 2019 р. побачила світ фахова вітчизняна хрестоматія «Кримінальне право в Університеті Святого Володимира» [6], одним із упорядників якої був П. С. Берзін. У книзі представлено найцінніші праці вчених у галузі кримінального права, в яких висвітлено становлення і розвиток кримінального права як юридичної науки та навчальної дисципліни. До цього видання було включено праці та фрагменти праць вітчизняних криміналістів – І. Н. Даніловича [6, с. 47–66], О. Ф. Кістяківського [6, с. 67–264], Л. С. Білогриць-Котляревського [6, с. 265–602] та К. В. Шаврова [6, с. 603–620], що були опубліковані в період з 1834-го до середини 1880-х років включно.

На нашу думку, саме завдяки використанню історичного (генетичного) методу пізнання П.С. Берзін надзвичайно вдало у своїх роботах здійснив огляд процесу наступності та розвитку кримінально-правової

науки на теренах України, розкрив особливості генези вітчизняного кримінального законодавства та формування провідних наукових шкіл кримінального права в нашій державі (київської та харківської), дослідив генезу ідей і поглядів їхніх відомих представників.

Слід акцентувати увагу на тому, що в 2019 р. побачила світ монографія М. І. Колоса «Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність» [7], яка згодом лягла в основу дисертаційного дослідження вченого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук [8].

У монографії автор поставив перед собою складне завдання – подолання «недосканалості знань суспільства про походження і розвиток українського кримінального права, про його генетичні зв'язки з аналогічними галузями права і законодавства інших держав та базовими філософськими, теологічними, політичними доктринами» [7, с. 14].

Колосом М. І. напрочуд вдало здійснено комплексне дослідження основних кримінально-правових актів держав Стародавнього Сходу, Стародавнього Риму, Східної Римської імперії (Візантії), доктринальних положень Біблії, вчень греко-римських філософів, правил святих апостолів і святих отців церкви, аналогічні акти Руської держави, Великого князівства Литовського, Гетьманщини, Української народної республіки, Радянської України, сучасної незалежної України та інших джерел, що мали у своєму змісті кримінально-правові положення.

З вищевикладеного можна дійти цілком логічного висновку, що вітчизняній науці кримінального права бажано ніколи не обмежуватися одним чинним правом, залишаючи осторонь вивчення історії. Використання історичного (генетичного) методу наукового пізнання тягне за собою не регрес національного кримінального законодавства та науки кримінального права, не повернення до застарілих форм, а навпаки, воно є тією необхідною умовою для рушійного та міцного прогресу.

### **Список використаних джерел**

1. Нагорнюк О. В. Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 220 с.
2. Харитонова О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень: монографія / наук. ред. Ю.В. Баулін. Харків: Право, 2010. 252 с.
3. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження: монографія. Київ: КНТ, 2008. 436 с.
4. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Дакор, 2013. 1144 с.

5. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование: в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы): монография. Киев: Дакор, 2018. 684 с.

6. Кримінальне право в Університеті Святого Володимира: хрестоматія / упоряд.: Берзін П. С., Гриценко І. С., Куцевич М. П. Київ: Дакор, 2019. 620 с.

7. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: монографія. Київ: Освіта України, 2019. 836 с.

8. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук. Острог, 2019. 471 с.

***Рудий Владислав Сергійович,***

курсант 3 курсу Дніпропетровського державного  
університету внутрішніх справ;

***Павлова Наталя Валеріївна,***

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики  
та домедичної підготовки Дніпропетровського  
державного університету внутрішніх справ

## **АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ В УКРАЇНІ**

Сучасні реалії та тенденції свідчать про те, що наркотрафік є загрозою не лише для національної безпеки кожної окремо взятої держави, а й для всього світового порядку, адже на цьому етапі міжнародне співробітництво з питань наркообігу є недостатньо ефективним та дієвим порівняно зі сферою роботи цього незаконного бізнесу як на локальному, так і глобальному рівнях. Якщо брати до прикладу Євросоюз, то там взаємодія органів поліції та судових відомств об'єднує сумісні зусилля правоохоронних органів в Європейських країнах. З цього можна визначити, що на перший план у протидії наркотрафіку повинна виходити співпраця між органами державної влади щодо обміну інформаційними та розвідувальними даними у цій сфері.

І саме тому в умовах, коли на світ з'являється безліч нових видів синтетичних наркотиків, методики виявлення яких ще повністю не розроблено, важливими умовами підвищення рівня ефективності протидії незаконному обігу наркотичних речовин є такі:

– взаємодія між Міністерством охорони здоров'я, Національною поліцією України та Службою безпеки України щодо зміни підходу

до переліку, тобто, від індивідуального переліку наркотичних засобів перейти до загальної системи;

– співпраця поліцейських і судових відомств щодо процесу отримання й обміну інформаційними та розвідувальними даними про наркообіг;

– створення цілісної системи щодо координації дій та обміну інформації з європейською базою даних щодо нових наркотичних засобів [1, с. 140–142].

Одним із найважливіших галузей щодо боротьби з наркотрафіком є узагальнення експертної практики, ефективність якої залежить від удосконалення методико-матеріальної бази судово-експертних лабораторій та надання загальних даних про найбільш поширені наркотичні засоби в Україні. Ефективність протидії наркотичній загрозі залежить від інтеграції зусиль партнерів, від ступеня взаємодії в межах спеціальних програм і стратегій.

Надзвичайно важливим етапом у протидії наркотрафіку та вдосконаленню сфери судової експертизи в напрямку наркообігу було затвердження Україною плану заходів на 2019–2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 № 56-р). Цим планом визначено основні шляхи й заходи вирішення питань щодо активізації діяльності суб'єктів політики щодо наркотиків у частині протидії злочинності та ухвалення нормативно-правових актів щодо вдосконалення системи контролю за обігом наркотичних засобів та подальше вдосконалення й переоснащення судово-експертних лабораторій [2].

Ефективність протидії правоохоронними органами незаконному наркотрафіку в нашій державі напряму залежить від матеріального оснащення науково-дослідницьких судово-експертних установ Міністерства юстиції України. На цьому етапі держава сприяє оновленню наявних та розробці нових методик з використанням сучасних засобів дослідження наркотичних засобів, серед яких варто виділити: тонкошарову хроматографію, оптичну мікроскопію, газорідинну та рідинну хроматографію, ІЧ-спектроскопію, УФ-та видиму спектроскопію, рентген-фазову та рентген-флуоресцентний методи.

На сьогодні існує необхідність у створенні чутливих і малозатратних методів дослідження психоактивних речовин для зменшення строків і швидкого реагування під час проведення хімічних і токсикологічних досліджень. При цьому треба зазначити, що використання

якісних реакцій не є остаточним результатом, і для подальшого глибокого експертного дослідження необхідне використання інструментальних методів аналізу. Одним з таких методів є порівняно недорогий метод дослідження – тонкошарова хроматографія. Крім тонкошарової хроматографії, серед інструментальних методів доцільним є використання методу молекулярного спектрального аналізу в ІЧ-ділянках спектра. На відміну від інших інструментальних методів, ІЧ-спектри досліджуваних речовин можуть не давати правильних результатів щодо вмісту активних компонентів. Це пов'язано з тим, що для дослідження зазначеним методом необхідна екстракція (виділення) наркотичних речовин. На основі отриманих експериментальних даних підбирають найбільш селективні хімічні реакції, визначають хроматографічні характеристики та параметри ІЧ-спектроскопії найбільш поширених наркотичних речовин [3, с.136–149].

Отже, у висновку можна сказати те, що протидія наркотрафіку в Україні була, є і буде пріоритетним завданням. Для повної оптимізації цього напрямку, необхідно оновити підхід до взаємодії між органами державної влади щодо забезпечення повного обміну інформацією між всіма відомствами, які мають стосунок до протидії наркотрафіку. Також варто приєднатися до європейських ініціатив щодо своєчасного виявлення та знищення нових видів наркотичних засобів. І чи не найважливішим є вдосконалення та модернізація устаткування та обладнання науково-дослідницьких судово-експертних установ Міністерства юстиції, адже своєчасна та правильна експертиза наркотичних засобів є запорукою швидкого подолання появи нових видів наркотичних засобів на території нашої держави.

### **Список використаних джерел**

1. Горпинюк О. П. Сучасний стан наркозлочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 140–143.
2. Про затвердження плану заходів на 2019–2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 56-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.02.2021).
3. Політова Г. С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 136–145.

*Самофалов Олександр Леонідович,*  
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,  
цивільного та господарського права і процесу  
Академії Державної пенітенціарної служби;

*Самофалов Леонід Прохорович,*  
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії  
та історії держави і права, конституційного права  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ**

Важливим фактором реформування і розвитку кримінально-виконавчого законодавства є інтеграція України у світове співтовариство.

Застосування спеціальних засобів до засуджених є крайнім заходом примусу, що регулюється різними нормативно-правовими актами у цій сфері. Обов'язковою умовою застосування сили повинна бути реальна загроза життю та здоров'ю як співробітникам, так і засудженим.

Розглянемо зміст основних міжнародних стандартів поведіння з засудженими в місцях позбавлення волі в аспекті можливості застосування до них спеціальних засобів.

Загальна декларація прав людини, ухвалена і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, є основою міжнародно-правових документів з прав людини. У ній визначаються основні принципи невід'ємного права кожної людини незалежно від її громадянства, расової, національної належності і статевих відмінностей. Правове становище засуджених, підозрюваних і обвинувачених регламентується на загальних підставах прав людини кількома статтями Загальної декларації. Так, згідно з Декларацією, ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поведіння і покарання [1].

Крім того, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, що був ратифікований 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, в статті 6 зазначається, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може свавільно бути позбавлений життя. В статті 7 також зазначається, що нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведінню чи покаранню.

Особливе місце серед універсальних стандартів поведіння із засудженими посідають міжнародні акти, що безпосередньо заборо-



няють катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведження і покарання: «Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання» (Резолюція 3452 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1975 р.) та ухвалена ООН у 1984 році «Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання» [2] (ратифіковано Указом Президії ВР 26.01.87), де під «катуванням» розуміють будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди (ст.1 Конвенції).

Основні положення і принципи загальносвітових універсальних стандартів лежать в основі регіональних міжнародно-правових документів, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (підписана 4.11.1950, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97) та Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню (ухвалена 26 листопада 1987 року, ратифікована Законом України № 33/97-ВР від 24.01.97).

Особливе місце в системі міжнародних стандартів поведження із засудженими посідають документи ООН, які стосуються певних професійних груп. Так, Токійська декларація Всесвітньої медичної асоціації (1975) закріплює принципи захисту в'язнів і затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, в тому числі і у сфері застосування заходів безпеки.

У міжнародних нормах і стандартах, пов'язаних із застосуванням спеціальних засобів, які викладені у ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ухваленого ООН 17 грудня 1979 року [3], підкреслено, що: посадові особи з підтримання правопорядку можуть застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності і в тій мірі, в якій це потрібно для виконання ними своїх обов'язків. У цьому положенні підкреслюється, що застосування

сили посадовими особами має носити винятковий характер, з метою запобігання злочину або у разі проведення правомірного затримання правопорушників чи підозрюваних правопорушників, або під час надання допомоги при такому затриманні, та не може застосовуватися сила, що перевищує межі, необхідні для досягнення цих цілей.

Стандарти спеціалізованого характеру поведження із засудженими, спираючись на основні положення і принципи загальних стандартів, детально регламентують відносини щодо виконання покарань, у тому числі і у сфері застосування сили.

Одним з основних міжнародно-правових актів, що визначає принципи поведження з особами, позбавленими волі, є Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поведження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі) [4]. Так, згідно з цими Правилами застосування засобів угамування допускається тільки в дуже обмеженій кількості випадків, що описані в Правилі 47: «В місцях позбавлення волі має бути заборонено використання кайданів, ланцюгів або інших засобів угамування, які за своєю природою є такими, що принижують гідність або спричиняють сильний біль». Інші засоби слід використовувати, якщо це дозволено законом лише за таких обставин:

1) для запобігання втечі під час перевезення за умови, що ув'язнені будуть звільнені від засобів стримування, як тільки вони постануть перед судовим або адміністративним органом;

2) за наказом директора тюремної установи, якщо інші заходи контролю виявляються недієвими, коли ув'язненим необхідно завдати завдання собі чи іншим особам шкоди або ж завдати матеріальної шкоди.

Наведений у Правилах перелік спеціальних засобів угамування носить лише ілюстративний, а не вичерпний характер. Правила не мають на меті визначити повний перелік заборонених спеціальних засобів, оскільки в різних країнах використовуються різні засоби, а також, з огляду на швидкий розвиток нових технологій, такий список швидко застарів би.

Спеціальні засоби повинні застосовуватися таким чином, який за можливості зводив би до мінімуму біль, викликаний їх застосуванням. Їх ніколи не можна застосовувати тривалий час або робити їх застосування тривалим з метою покарання.

Після того, як до ув'язненого було застосовано спеціальні засоби, до нього не повинні застосовуватися жодні інші силові засоби, за винятком випадків, коли він продовжує створювати безпосередню загрозу, яку неможливо усунути за допомогою інших заходів.

Спеціальні засоби ніколи не повинні застосовуватися до жінок під час пологових потуг, під час пологів та відразу після пологів.

Спеціальні засоби повинні застосовуватися тільки як крайній захід, коли інші методи виявилися неможливими. Вони повинні застосовуватися тільки відповідно до принципів законності, необхідності і пропорційності. Коли це можливо, персоналу пенітенціарного закладу слід замість цих засобів використовувати методи деескалації та посередництва, або ж альтернативні механізми врегулювання суперечок.

Динамічні підходи до забезпечення безпеки допомагають запобігти виникненню ситуацій, в яких співробітникам тюрмної установи буде необхідно застосовувати спеціальні засоби, силу або зброю. У пенітенціарній установі, управління якою добре налагоджено, співробітники в змозі виявити багато ризиків (такі як ризик втечі або самогубства, або схильність до насильства) на ранніх стадіях і вжити своєчасних заходів.

Особлива увага в Правилах Мандели приділяється вимогам до персоналу пенітенціарних установ, який згідно з Правилем 82 може вдаватися до сили тільки в разі самозахисту або при спробі втечі, а також у випадку активної або пасивної протидії наказам, заснованим на законодавстві та нормативно-правових актах. Якщо все ж таки персоналу УВП довелося застосовувати спеціальні засоби, то про це необхідно негайно повідомити директорів тюрмної установи. Крім того, працівники повинні мати відповідну фізичну підготовку для приборкування агресивних намірів в'язнів, застосовувати спеціальні засоби можуть тільки ті, хто пройшли відповідну підготовку.

Також особливу увагу питанням застосування сили у виправних закладах приділено у Європейських пенітенціарних правилах[5], які передбачають відповідні процедури застосування сили.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що практика застосування до засуджених, позбавлених волі, спеціальних засобів в Україні є недосконалою та такою, що потребує змін з урахуванням міжнародного досвіду з означених питань.

### **Список використаних джерел**

1. Загальна декларація прав людини: прийн. і проголош. резолюцією 217 (A) III Ген. Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення: 12.03.2021).
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: від 10.12.1984 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085) (дата звернення: 12.03.2021).
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: від 17.12.1979 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text) (дата звернення: 12.03.2021).

4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключёнными (Правила Манделы) / состав. Мукшименко А. П. Киев: Паливода А. В., 2015. 80 с.

5. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи від 11.01.2006 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_032](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032). (дата звернення: 12.03.2021).

*Свириденко Наталія Миколаївна,*  
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

## **СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Одним із етапів побудови правової держави є забезпечення ефективного функціонування системи виконання покарань, яка, як можемо констатувати, на сьогодні перебуває у стані стагнації. Важливим аспектом втілення у життя такого завдання постає сфера правового і соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України.

У цілому під правовим та соціальним захистом персоналу ДКВС України варто розуміти організовану владну діяльність компетентних органів і посадових осіб щодо забезпечення реалізації співробітниками ДКВС України своїх прав і свобод на основі загального і спеціального правового статусу як державних службовців з використанням комплексу заходів правового, соціального, організаційного, економічного характеру.

Основу правового і соціального захисту персоналу ДКВС України утворюють норми-гарантії – це правила поведінки, встановлені та санкціоновані державою, виконання яких забезпечується силою державного примусу та які виступають статичними структурними елементами досліджуваного механізму. Але за реальних умов їх недостатньо, оскільки зовнішні фактори можуть перешкоджати їх реалізації. Тому необхідним є існування допоміжного динамічного елемента. Мельник К. Ю. зазначає, що правовий та соціальний захист, крім норм-гарантій, включає також і організаційні гарантії, які надають першим реально функціонуючий характер [1, с. 10]. Організаційні гарантії передбачають виокремлення форм правового та соціального захисту – встановленого порядку захисту прав та законних інтересів персоналу ДКВС України. Залежно від юрисдикційного органу, який здійснює такий захист, виділяють судову (покладається на суди загальної юрисдикції та

Конституційний Суд України) та несудову (передбачає адміністративний, громадський захист та самозахист) його форми. Цілком законно-мірно судова форма вважається більш ефективною та результативною, що пов'язано з особливим статусом суб'єктів її реалізації: суди є самостійними та незалежними органами, виключно їм надано право на здійснення правосуддя, а вирішальним фактором є встановлена законом обов'язковість судових рішень. Адміністративний захист полягає у зверненні до державних органів з питань забезпечення реалізації своїх прав, поданні скарг на неправомірні дії посадових осіб тощо. Він вважається менш результативним, ніж судовий. Поряд із тим, як вважає О. М. Джу́жа, поширення набувають порівняно нові способи несудової форми захисту, такі як примирення із застосування механізму медіації та звернення до третейських судів з метою вирішення спорів [2, с. 278]. Що стосується громадського захисту, то він передбачає, що працівники ДКВС України можуть формувати професійні об'єднання та профспілки.

Також у юридичній літературі міститься поділ форм правового та соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України на судову, адміністративну та альтернативну, близький за своїм змістом до вищезапропонованого, оскільки адміністративна та альтернативна форми – це, за змістом ті ж несудові форми захисту. Бараш Є. Ю. виділяє, крім згаданих правового і соціального захисту персоналу ДКВС України, такий вид захисту цих суб'єктів як фізичний. Фізичний захист – це забезпечення особистої безпеки працівників ДКВС України. Його зміст, з погляду автора, полягає в наданні гарантій щодо обмеженого доступу до інформації про місце проживання та проходження служби персоналом [3, с. 308]. На нашу думку, такий підхід не є вдалим, через те, що фізичний захист виступає складовою частиною правового захисту.

Круппо С. М. вважає можливим виділити низку ознак правового і соціального захисту персоналу ДКВС України: 1) захист складається із сукупності конкретних заходів: правових, економічних, соціальних, організаційних та інших; 2) заходи захисту призначаються органами державної влади та здійснюються відповідно до визначених процедур; 3) мета встановлюваних заходів – забезпечення морального, фізичного та матеріального благополуччя співробітників ДКВС України, а також створення належних умов для ефективного виконання ними покладених обов'язків і реалізації прав; 4) дія певних заходів захисту, які встановлюються і застосовуються державою, поширюється не тільки на персонал ДКВС, а й на членів їх сімей; 5) повністю реалізовані правовий і

соціальний захист сприяють досягненню співробітниками ДКВС України стану правової та соціальної «захищеності» [4, с. 31].

Актуальною є класифікація гарантій правового та соціального захисту персоналу ДКВС України (як окремо, так і в їх сукупності), яка може здійснюватися за різними підставами. Зокрема, О. О. Григорьєва пропонує поділяти соціальні гарантії на основі видів соціальних послуг на [5, с. 109]: 1) соціально-побутові – забезпечують та підтримують звичне соціальне середовище персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) соціально-медичні – підтримують і покращують стан здоров'я співробітників ДКВС України; 3) соціально-психологічні – сприяють поліпшенню психічного стану персоналу ДКВС України і відновленню здатності до їх адаптації в соціальному середовищі; 4) соціально-економічні – підтримують і покращують рівень життя співробітників ДКВС України, гарантують майнові права зазначеної категорії громадян; 5) соціально-педагогічні – вдосконалюють професійну підготовленість персоналу ДКВС України з метою успішного виконання ними службових завдань, організують їх дозвілля.

Також виділяють класифікацію за підставою мети соціальних гарантій та поділяють їх на: 1) стимулюючі – сприяють ефективному та добросовісному виконанню покладених на співробітників ДКВС України службових обов'язків; 2) компенсаційні – компенсують витрати персоналу ДКВС України, зумовлені несприятливим впливом професії на них та членів їх сімей; 3) стимулюючо-компенсаційні – поєднують вищевказані функції та набувають такого характеру у зв'язку із добровільно-примусовими умовами їх надання: співробітників ДКВС України не можна позбавити таких виплат, на відміну від стимулюючих.

Мякішев Г. М. пропонує класифікацію гарантій правового захисту стосовно персоналу ДКВС України на основі їх змісту за такими групами: 1) надання співробітникам певних прав для ефективного виконання своїх службових обов'язків; 2) обмеження втручання у службову діяльність співробітників; 3) встановлення відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної) за дії, що перешкоджають виконанню покладених на персонал обов'язків, та діяння, які порушують їх права і свободи [6, с. 17].

За періодичністю надання правових і соціальних гарантій вважаємо доцільним поділяти на: 1) одноразові – надаються лише один раз, за підстави настання кваліфікуючих обставин; 2) щомісячні – надаються періодично щомісяця; 3) щорічні – надаються періодично щороку.

Таким чином, становлення системи правового та соціального захисту персоналу ДКВС України є неможливим без визначення та

класифікації їх гарантій правового та соціального захисту персоналу ДКВС України. Соціальні гарантії поділяють на види за підставами соціальних послуг та їх мети, а правові – за їх змістом. Загалом гарантії правового та соціального захисту класифікують за суб'єктами та періодичністю їх надання.

### **Список використаних джерел**

1. Мельник К. Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 20 с.
2. Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г., Василевич В. В. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. С. 277–278.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ: ФОП Кандиба Т. П. 2018. 364 с.
4. Крупно С. М. Правовая и социальная защита сотрудников органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 172 с.
5. Григорьева О. О. Организационно-правовые основы стимулирования служебной деятельности сотрудников уголовно-исполнительной системы (на примере предоставления социальных гарантий): дис. ... канд. юрид. наук / ФГНИУ Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2017. 268 с.
6. Мякишев Г. М. Правовая и социальная защита сотрудников органов внутренних дел. *Организация работы с кадрами в органах внутренних дел*. Москва: 1997. С. 156–173.

***Скаков Айдаркан Байдекович,***

доктор юридических наук, профессор, почетный работник образования Казахстана, профессор кафедры уголовного права, уголовно-процессуального права и криминалистики КазНУ им. аль-Фараби

### **О ЗНАЧЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ И АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Деятельность территориальных подразделений правоохранительных органов Республики Казахстан наводят на мысль о необходимости дальнейшего закрепления достигнутых положительных результатов, а также принятия законодательными и исполнительными органами государства новых стратегических решений концептуального, законодательного и организационно-управленческого характера с целью предупреждения преступности, в том числе экономической, для обеспечения экономической, общественной и иной безопасности страны.

Необходимо отметить, что при принятии указанных решений должны, на наш взгляд, учитываться и сопоставляться следующие обстоятельства:

– во-первых, уголовно-правовые, уголовно-исполнительные, криминологические и иные параметры преступности в целом и её определенных видов (например, преступности в социально-бюджетной сфере). Анализ комплекса данных параметров показывает реальную картину состояния преступности и сигнализирует при существенном её ухудшении. Это позволит органам правоохранительной системы в рамках своих компетенций выявить «узкие места» – условия, детерминирующие преступность, и разработать и реализовать оперативно-розыскные и агентурно-оперативные мероприятия по их нейтрализации и устранению;

– во-вторых, состояние социальной среды функционирования (например, способность населения поддерживать правоприменительную деятельность правоохранительных органов); состояние и уровень правосознания сотрудников органов правоохранительной системы, реализующих уголовную политику государства;

– в-третьих, государственно-политические задачи и требования, выдвигаемые Президентом Казахстана и другими институтами высших органов власти государства в сфере обеспечения экономической, общественной и иной безопасности в различных сферах жизнедеятельности государства; нормативные правовые акты, закрепляющие указанные требования как обязательные и приоритетные для подразделений Министерства внутренних дел (МВД), Комитета национальной безопасности (КНБ) и других правоохранительных органов, реализующих уголовную политику.

Перечисленные обстоятельства, учитываемые при принятии стратегических решений, дают возможность утверждать нам о необходимости оценки сложившейся уголовно-правовой ситуации. При этом данная оценка должна производиться на основе комплексного анализа правовых, информационных и ресурсных составляющих (сведений), а также данных о кадровом обеспечении деятельности правоохранительных органов и спецслужб в противостоянии различным видам преступности, в том числе в экономической сфере. Иными словами, полнота, эффективность и своевременность адекватного воздействия на экономическую преступность непосредственно зависит от правильно организованного мониторинга динамических изменений в правоприменительной практике подразделений МВД, КНБ и других правоохранительных органов в рамках их компетенций [1].



При организации мониторинга производится постоянное отслеживание и оценка криминогенных процессов, а также эффективности противодействия различным видам преступности, в том числе экономической. Основным свойством оценки является уголовно-правовое прогнозирование. Именно прогнозирование дает возможность правильно ставить цели, задачи, а также способствует выработке оптимальных решений, т. е. повышает эффективность профилактических мер, реализуемых подразделениями МВД, КНБ и других в рамках своих компетенций.

Из изложенного следует:

1. МВД, КНБ и другими органами правоохранительной системы страны необходимо постоянно проводить оценку соответствия нормативно определенных в уголовном законодательстве видов преступного поведения и тех деяний, которые также являются потенциально общественно опасными, однако в силу ряда причин ещё не нашли отражение в указанном законодательстве. В теории права данные случаи называются пробелами (коллизиями) права и представляют собой неурегулированные законом (и тем самым не защищены государством) общественные отношения. С другой стороны, иногда складываются такие обстоятельства, при которых наличие уголовно-правовой нормы (в основном запретительного характера) тормозит дальнейшее развитие общественных отношений, что также не допустимо для поступательного развития государства. Здесь уместно отметить, что в законодательство Республики Казахстан внесено ряд значимых в правовом смысле изменений. Так, в Уголовный кодекс включена ст. 35 «Осуществление оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий», которая значительно повысила эффективность оперативно-розыскных мероприятий, проводимых субъектами оперативно-розыскной деятельности. Это, на наш взгляд, объясняется тем, что данная норма обеспечивает защиту сотрудников и конфиденентов правоохранительных органов и спецслужб от уголовного преследования при совершении ими уголовных правонарушений, «...если это деяние совершено с целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой, предупреждения, вскрытия и пресечения разведывательных и (или) подрывных акций, также если причиненный вред правоохраняемым интересам менее значителен, чем вред, причиняемый указанными уголовными правонарушениями». Более того, совершение сотрудником и конфидентом правоохранительных органов и спецслужб указанного деяния законодатель не признает «уголовным правонарушением, причинившим вред охраняемым настоящим Кодексом интересам». Выдвигается только одно условие – данное деяние совершенно

«при выполнении в соответствии с законом Республики Казахстан оперативно-розыскных, контрразведывательных мероприятий или негласных следственных действий сотрудником уполномоченного государственного органа либо по поручению такого органа иным лицом, сотрудничающим с этим органом, если это деяние совершено с целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой, предупреждения, вскрытия и пресечения разведывательных и (или) подрывных акций» [2].

Вместе с тем, законодатель предусматривает обстоятельства, при которых вышеуказанные положения не действуют. Так, в ч. 2 анализируемой статьи говорится о том, что освобождение от уголовной ответственности «не распространяются на лиц, совершивших деяния, сопряженные с угрозой жизни или здоровью человека, экологической катастрофы, общественного бедствия или иных тяжких последствий». Думается, это вполне справедливо. Данное положение оградит репутивных сотрудников и конфиденентов правоохранительных органов и спецслужб от чрезмерных поступков и необдуманных решений.

2. В целях дальнейшего совершенствования профилактической деятельности правоохранительных органов и спецслужб настоятельно требуется продолжить реформирование агентурного аппарата при увеличении его численного состава с привлечением высококвалифицированных специалистов в различных сферах жизнедеятельности государства, например, области хозяйствования объекта, представляющего оперативный интерес. При этом для успешной реализации данными конфидентами и лицами, оказывающими содействие субъектам оперативно-розыскной деятельности, поставленных задач по получению сведений целесообразно создать структуры прикрытия и использовать существующие объекты хозяйствования и производства. Получаемая от указанных лиц информация должна быть подвергнута тщательному анализу (в том числе научному) с целью выработки предложений и рекомендаций по устранению причин и условий, способствующих совершению преступлений, в том числе экономических.

3. Необходимо проведение дальнейшей модернизации ресурсного обеспечения профилактической деятельности правоохранительных органов и спецслужб в рамках их компетенции путем внедрения современной техники и технологии, компьютерного моделирования и проектирования и т. д. с целью применения адекватных современным угрозам предупредительных мер. Ресурсное обеспечение деятельности органов МВД, КНБ и других составляющих правоохранительной системы страны требует значительных материальных затрат. Однако

эффективное её применение, на наш взгляд, обеспечит, например, экономическую безопасность Республики Казахстан, обладающей значительными природными богатствами, являющимися объектами посягательства со стороны национальной и транснациональной организованной преступности. Кроме того, широкое применение современной техники, технологии и т. д. в борьбе с преступностью обеспечит выявление и устранение причин и условий, детерминирующую её, что предупредит возможный социальный взрыв в обществе.

4. Для реализации профилактической деятельности правоохранительных органов и спецслужб Республики Казахстан требуются новые высококвалифицированные кадры, обладающие современными знаниями и навыками в различных отраслях науки и техники. В целях привлечения данной категории лиц в правоохранительные органы предлагается изучить вопрос по активизации кадровой работы по подбору кандидатов из числа, например, студентов гражданских вузов. Вновь принятые сотрудники в этом случае должны пройти 6-ти и 12-ти месячные курсы переподготовки по профилю предстоящей деятельности.

Необходимо расширение агентурного аппарата с увеличением численного состава конфиденентов и лиц, оказывающих содействие субъектам оперативно-розыскной деятельности. С другой стороны, для реализации агентурно-оперативных мероприятий должны привлекаться не только высококвалифицированные специалисты, но и представители криминальных структур.

Таким образом, резюмируя вышесказанное, хотелось бы сформулировать некоторые предложения и рекомендации по повышению эффективности борьбы с преступностью, в том числе экономической:

1) реализация профилактических мер по выявлению и устранению причин и условий, детерминирующих экономическую преступность, должна осуществляться на основе анализа результатов мониторинга динамических изменений в правоприменительной практике подразделений финансовой полиции, в количественных и качественных характеристиках данных преступлений, оперативных сведений, полученных в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, и иной информации, в том числе открытой (в СМИ, в Интернете и т. д.);

2) совершенствование работы агентурного аппарата должно осуществляться путем привлечения в качестве конфиденентов высококвалифицированных специалистов, представителей криминальной «элиты» и других, увеличение его численного состава, а также активного использования существующих структур прикрытия и создания новых;

3) подчинити Агентство по фінансовому моніторингу неопосередковано Президенту країни, делегувавши йому функції розвідки та контррозвідки.

#### **Список використаних джерел**

1. Демидов Ю. Н. Проблеми боротьби з преступністю в соціально-бюджетній сфері: монографія. Москва: Щит-М, 2004. 438 с.

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.). URL: [https://online.zakon.kz/document/?doc\\_id=31575252#pos=5;-106](https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-106) (дата обращения: 10.03.2021).

*Снітко Микола Євгенійович,*

ад'юнк Академії Державної пенітенціарної служби;

*Боднар Ігор Володимирович,*

кандидат юридичних наук, начальник кафедри

тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

### **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ**

У ст. 7 КВК України зазначено, що держава поважає та захищає права, свободи та законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення та ресоціалізації, соціально-правового захисту та їх особистої безпеки. Стаття 3 Конституції України передбачає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Це положення знайшло широке відображення у ст. 10 КВК України, в якому закріплено право засудженого на особисту безпеку, яке деякі науковці (А. Г. Степанюк, І. Й. Яковець) справедливо відносять до основних прав осіб, які відбувають кримінальне покарання [2, с. 47]. У свою чергу, стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, встановлених законом та встановлених вироком суду. Тобто на засуджених поширюється більшість прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, які передбачені розділом II Конституції України. З цієї конституційної норми випливає, що права засуджених можуть бути обмежені лише законами, а не іншими, в тому числі відомчими, нормативно-правовими актами.

Загалом безпека – це стан, коли нікому чи чомусь ніщо не загрожує, а з юридичного погляду безпека – це стан захисту життєво важливих інтересів людини. Безпека – це запорука, необхідна умова життя людини, яка дозволяє їй зберігати і примножувати духовні та матеріальні цінності; це відсутність небезпек та загроз. Сутність безпеки полягає в постійному існуванні загрози та необхідності управління нею.

Богатирьов І. Г. за правом засуджених за особисту безпеку розглядає: діяльність органів та установ виконання покарань щодо здійснення організаційно-адміністративних, матеріально-технічних, примусових та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я та майна засуджених від незаконних посягань, регламентованих чинним законодавством України належні умови для відбування покарання та досягнення своєї мети [3, с. 3].

Дослідження практики виконання та відбування покарань в Україні показує, що здебільшого небезпека для засуджених прихована і перетворюється на реальну небезпеку за наявності таких умов: а) небезпека насправді існує; б) засуджений знаходиться в небезпечній зоні; в) засуджений не має ефективних засобів захисту, не застосовує їх, ці засоби неефективні [4, с. 3–6].

Крім того, О. Яворська зазначає, що практика показує, що найбільш вразливими об'єктами пенітенціарних установ є неповнолітні або колишні неповнолітні, які відбували покарання у виправних установах (стаття 19) або стосовно яких суд постановив замінити покарання умовно (стаття 75 Кримінального кодексу), за фактичне ув'язнення та направлення їх до виправних колоній відповідно до ст. 147 КВК України «Переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії». На законодавчому рівні закріплено відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми (глава 21); особливості відбування покарання у колоніях різного типу. З огляду на це необхідно доповнити ст. 10 КВК України або ввести статтю 10–1, зміст якої відображав би наступне: «з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та інших індивідуальних особливостей засуджених, установи виконання покарань повинні створювати належні умови для відбування покарання вироки, які повинні забезпечувати особисту безпеку» [5].

Таким чином, узагальнюючи сформульовані в науці поняття «безпеки» та «особиста безпека засуджених», можна стверджувати, що особиста безпека засуджених повинна розумітися як визначена та гарантована на регуляторному рівні, а також передбачена працівниками правоохоронних органів пенітенціарні установи та інші особи захищають їх права та законні інтереси від різних загроз їхньому життю, здоров'ю, честі та гідності, недоторканності та іншим законним інтересам.

В останнє десятиліття кримінально-виконавча система переживає глибоку кризу, застій, крах ще існуючої радянської моделі виконання покарань. Сьогодні, враховуючи зростання злочинності, небезпека терористичних, екстремістських, сепаратистських та інших загроз, збройних зіткнень державою не робиться адекватних заходів по боротьбі з цими виявами.

Забезпечення безпеки в установах виконання покарань покладається на персонал установи. Належною мірою забезпечення безпеки співробітників, громадян та засуджених не проводиться. Недоторканність цих категорій громадян від злочинних посягань забезпечується тільки законом.

Виходячи з вищесказаного хотілося б додати, що в нинішніх умовах, а саме в умовах реалізації положень Концепції розвитку ДКВС України в умовах скорочення штатної чисельності підрозділів установ виконання покарань, не надають значення тому, що забезпечення безпеки повинно забезпечуватися не тільки законодавчою базою, а цілком реальною правовою та силовою базою.

А в реальності ми маємо велику кількість підрозділів забезпечення, а так само маємо величезну кількість атестованих співробітників допоміжних підрозділів. У прогресивних країнах заходу, куди спрямовані погляди виконавчої влади нашої держави, атестований персонал є в невеликій кількості і задіяний у безпосередньому контролі за засудженими, допоміжні функції покладені на цивільний персонал.

Скорочуючи кількість співробітників, держава повинна розширити їх права і створити умови, щоб співробітник у цьому випадку відділу безпеки, відділу режиму та охорони був унікальною одиницею, здатною самостійно вирішувати поставлені перед ним завдання, ґрунтуючись на наявних у нього ресурсах, крім цього, держава повинна забезпечити співробітникові належний соціальний та правовий захист. Співробітник повинен мати під собою вагомі аргументи своєї належності до влади як представник силової структури. Вчиняти корупційні правопорушення йому повинно бути економічно не вигідно.

У зв'язку із зазначеним слід зробити висновок, що адекватними заходами для забезпечення безпеки будуть: збільшення чисельності персоналу відділу нагляду та безпеки й режиму та охорони в установах виконання покарань; будівництво установ виконання покарань за сучасною системою безпеки і роздільне проживання засуджених по камерах (у цьому випадку краще спиратися на досвід США та розвинутих країн Європи); модернізація та оптимізація системи охорони установ виконання покарань, зміцнення матеріальної бази; здійснення роздільного тримання засуджених з урахуванням тяжкості вчиненого злочину та кримінологічної характеристики засудженого, виду злочинної діяльності; перегляд озброєння співробітників відділів безпеки; більш якісна підготовка персоналу відділу нагляду та безпеки і

режиму та охорони, зокрема поліпшення відбору кандидатів на службу, бажано, щоб вони пройшли службу в Збройних силах України (приклад Норвегія), що мають відповідний стан здоров'я, та психологічну підготовку; вирішити питання боротьби з корупцією з погляду економічної складової; зміна ідеології застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених в установах виконання покарань з посиленням психолого-педагогічної роботи з особистістю і підготовки її до життя в суспільстві, відновлення соціальних зв'язків засуджених; розробка форм проведення виховної роботи, організації освітнього процесу та трудової зайнятості засуджених у нових умовах відбування покарання з урахуванням вимог динамічної безпеки.

### Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. Коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. Харків: Одиссей, 2008. 560 с.
3. Автухов К. А. Право засуджених до арешту на особисту безпеку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 1. С. 3–5.
4. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році: інформаційний бюлетень. Київ: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2008. Кн. 2. 53 с.
5. Яворська О. Щодо визначення поняття особистої безпеки засуджених у виховних колоніях України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 107–109.

**Триньова Яна Олегівна,**

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОДЕРЖАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Одним з аспектів вітчизняної пенітенціарної реформи є запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов у слідчих ізоляторах України [1]. Зазначені поліпшені умови передбачають збільшення площі камери для утримання ув'язнених, наявність у ній холодильника, телевізора, мікрохвильової печі, кондиціонера, душу та туалетної кімнати, можливість одномісного розміщення тощо. Також у камері з поліпшеними побутовими умовами має бути проведено косметичний ремонт. Загалом такі камери відповідають рівню двох-трьох зіркового європейського

готелю. Вартість доби перебування в них становить від 346 до 780 грн залежно від регіону знаходження слідчого ізолятора [2].

З огляду на те, що поліпшені умови утримання в слідчих ізоляторах може дозволити собі лише незначна кількість ув'язнених, а переважна їх більшість через неспроможність оплатити таку послугу та жалюгідний стан вітчизняних слідчих ізоляторів приречена на животіння в переповнених камерах за відсутності належних санітарно-гігієнічних та побутових умов, постає запитання, чи не є створення камер з поліпшеними побутовими умовами порушенням прав більшості ув'язнених, яким такі камери недоступні.

Відомо, що згідно з Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, ув'язнені та засуджені, яких тримають у таких ізоляторах, користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законодавством України. Такі обмеження мають бути мінімально необхідними для досягнення визначених законом цілей ув'язнення [3]. На практиці вказаний нормативний припис не дотримується. Права ув'язнених переважно залишаються в площині декларації, а не реальної їх реалізації. Яскравим прикладом останнього є те, що місця неволі перетворились у дуже небезпечні осередки інфекційних захворювань, можливість заразитися в яких на порядок вища, ніж на волі. «Пересічні» засуджені не мають можливості отримати кваліфіковану медичну допомогу, що призводить до зростання рівня захворюваності та смертності серед них [4]. За деякими даними, смертність у слідчих ізоляторах за період з 2014 року по 2017 рік зросла в порівнянні з попередніми роками у три рази [5, с. 67].

За таких обставин ускладнюється можливість усунення причин, що стають підставами для звернень громадян України до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо неналежних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх медичного, матеріально-технічного забезпечення, що, насамперед, тягне за собою додаткові витрати держави на виплату компенсацій та стає причиною формування негативного іміджу України у світовому співтоваристві.

Кількість осіб, які ЄСПЛ визнав жертвами порушень Україною статті 3 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (ЄКПЛ) в аспекті неадекватної медичної допомоги особам, які утримуються в пенітенціарних установах, за 7 місяців 2019 року була більшою, ніж за п'ять попередніх років разом взятих.



Неналежні умови тримання засуджених та ув'язнених, що полягають у відсутності достатніх санітарно-гігієнічних умов, належного харчування, забезпечення одягом та гігієнічними засобами, відсутність особистого простору в ув'язнених тощо ЄСПЛ визнає поведженням, що принижує гідність особи (справа «І проти Болгарії»: скарга № 44082/98 від 9 червня 2005 р.).

Подібні умови тримання засуджених та ув'язнених є порушенням не лише ст. 3 ЄКПЛ, але й ст. 28 Конституції України, що декларує заборону жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження. Отже, твердження про забезпечення фундаментальних прав ув'язнених в Україні є передчасним.

З метою створення умов для забезпечення дотримання прав та законних інтересів ув'язнених, приведення умов їх тримання у відповідність з вимогами законодавства та європейських стандартів урядом України було ухвалено рішення створити ефективну систему протидії жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, а також умов для запобігання випадкам неналежного поведження (р. 4 Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України) [4]. Вказана мета кореспондує з цілями державної політики та основними завданнями Міністерства юстиції України на 2021–2023 роки, зокрема, такою з них, як «створення гуманістичної системи виконання покарань, що полягає у створенні належних умов тримання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» (п. 3.2.) [6].

Міжнародне так зване *soft law* також містить свої рекомендації щодо обсягу дотримання прав людини серед ув'язнених осіб. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 Європейських пенітенціарних правил при поведженні з особами, позбавленими свободи, необхідно дотримуватись прав людини. При цьому тримання ув'язнених в умовах, що порушують права людини, не може бути виправдане нестачею ресурсів (п. 4 ч. 1) [4]. ЄСПЛ констатує, що неналежні умови тримання ув'язнених, особливо на тривалий період часу, протягом якого ці особи змушені жити в таких умовах, тягнуть згубні наслідки для їх здоров'я і благополуччя, зокрема здатні викликати в них значні психічні страждання, тим самим принижуючи їх людську гідність і породжуючи в них почуття приниженості, що є прямим порушенням ст. 3 ЄКПЛ.

Враховуючи той факт, що більшість ув'язнених в Україні не здатна скористатись послугами камер з поліпшеним комфортом через свою фінансову неспроможність, зумовлену критично низьким рівнем

життя населення (на межі чи за межею бідності), надання таких послуг лише незначній частині заможних ув'язнених можливо розцінювати як дискримінацію всіх інших ув'язнених. Такого висновку доходимо шляхом тлумачення наведених вище нормативних актів.

Україна має дотримуватись взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення належних умов тримання ув'язнених. Для цього замість сумнівних експериментів з поліпшення умов тримання в місцях неволі лише заможних ув'язнених, спочатку необхідно забезпечити реалізацію фундаментальних прав людини для всіх ув'язнених та дотримуватись мінімально гарантованого їх рівня. Лише за таких умов створення камер з підвищеним рівнем комфорту не виглядатиме як дискримінація більшості ув'язнених у контексті ст. 14 ЄКПЛ. Саме такої позиції щодо тлумачення вказаної статті ЄКПЛ дотримується ЄСПЛ у справі «Олександр Олександров проти Росії» [8, 9].

Враховуючи, що оскарження прав людини за ЄКПЛ завжди має супроводжуватись посиленням на порушення конкретного права, таким порушенням правом у можливих справах ЄСПЛ про неспроможність користування камерою з підвищеним рівнем побутових умов буде заборона на дискримінацію, нелюдяне або таке, що принижує гідність поводження.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що експеримент зі створення камер з підвищеним рівнем побутових умов, за всієї його зовнішньої привабливості, насправді є порушенням статей 3 та 14 ЄКПЛ стосовно засуджених, які не спроможні скористатись такими камерами. Відсутність у них такої спроможності є свідченням неможливості реалізації їх гарантованого державою фундаментального права на недопустимість жорстокого поводження, що може бути підставою їх звернень до ЄСПЛ. Задоволення судом таких заяв, що не викликає сумніву, ляже значним тягарем на плечі громадян України у виді податків та інших платежів, з яких відбуватимуться відрахування на грошові компенсації заявникам від імені України.

### **Список використаних джерел**

1. Державна кримінально-виконавча служба. URL: <https://kvs.gov.ua/about-service/reform/> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Камера-люкс у СІЗО. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53181571> (дата звернення: 12.03.2021).
3. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

4. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

5. Сьома періодична доповідь України про виконання положень конвенції ООН проти катувань та нелюдного або такого що принижує гідність поводження чи покарання. URL: <http://khpg.org/files/doc/1578647698.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

6. Міністерство юстиції України URL: [https://minjust.gov.ua/objectives\\_of\\_public\\_policy](https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy) (дата звернення: 12.03.2021).

7. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): *прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи від 11.01.2006 р.* URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_032#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text) (дата звернення: 12.03.2021).

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Олександров проти Росії» від 10.09.2018 № 1443/06. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-181875> (дата звернення: 12.03.2021).

9. Дроздов О., Дроздова О. Відмова у призначенні покарання не пов'язаного з позбавленням волі внаслідок відсутності місця проживання заявника визнано Європейським судом з прав людини таким що призвело до порушення ст. 14 (Заборона дискримінації) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ щодо заборони дискримінації). URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/05/discrimination.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

***Тюфтій Сергій Миколайович,***

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

## **МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

У ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком нашої держави. Статтею 42 Основного Закону проголошується, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу. При цьому також визначено обов'язок держави створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, забезпечувати санітарно-епідемічне благополуччя [1]. Виходячи з положень ч. 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими

Конституцією України, за винятком обмежень, визначених зазначеним Кодексом, законами України і встановлених вироком суду [2].

Реформування пенітенціарної системи України висуває вимоги подальшої гуманізації системи виконання покарань, тому, виходячи з вищенаведених положень, постає нагальна потреба в удосконаленні порядку надання медичної допомоги засудженим, забезпечення належного, відповідно до загальноприйнятих міжнародно-правових актів, санітарного та протиепідемічного забезпечення.

Актуальність цих проблем підтверджується і увагою міжнародних моніторингових та наглядових інституцій до висвітлених питань та нормативно-правовому регулюванню. У Європейських пенітенціарних правилах розділ III присвячений регламентації питань охорони здоров'я [3]. Міжнародні інституції за результатами неодноразових моніторингових візитів виявляли низку недоліків медичної системи в пенітенціарній сфері та надавали рекомендації щодо шляхів їх усунення.

Так, починаючи з 1998 р., Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню звертав увагу на загальноєвропейську тенденцію щодо збільшення ролі міністерств охорони здоров'я в «тюремній» медицині. При цьому наголошувалося на необхідності інтенсивнішого залучення Міністерства охорони здоров'я до медицини пенітенціарних установ, що забезпечить оптимальне медичне забезпечення засуджених, а також принцип відповідності тюремної медицини загальнодержавній. Ураховуючи неодноразові рекомендації міжнародних організацій, Генеральної прокуратури України Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, реалізація якої була розрахована на період до 2021 р., передбачено створення окремої незалежної вертикалі мережі закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України [4].

На виконання відповідних концептуальних положень 01.11.2017 р. у структурі Міністерства юстиції створено Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» [5]. Проте процес планової передачі функцій надання медичної допомоги засудженим та ув'язненим від Міністерства юстиції України до Міністерства охорони здоров'я України на сьогодні фактично не завершено. Водночас створення автономної структури управління медициною установ виконання покарань призвело до низки проблем. Медичне забезпечення виявилось дезорганізованим з

огляду на проблеми адміністративного характеру. Йдеться і про масовий некомплект, а подекуди відсутність медичних співробітників, і про незабезпечення медичними препаратами та обладнанням. Питання взаємодії між медичними частинами та адміністрацією установ виконання покарань досі залишається невизначеним і призводить до різноманітних, іноді викривлених практик співпраці й координації.

Наявна проблематика потребує свого розроблення на науковому рівні та вироблення рекомендацій для вдосконалення вертикалі системоутворюючих суб'єктів санітарно-медичного забезпечення засуджених та порядку їх взаємодії.

Також проведений аналіз показників діяльності медичних закладів установ виконання покарань та багатопрофільних лікарень за останні 10 років засвідчує, що нині існує реальна потреба в удосконаленні системи медико-санітарного забезпечення засуджених, яка б формувалась на принципах наукового дослідження та обґрунтування і практичної доцільності.

Отже, в наявності комплексна науково-прикладна проблема осучаснення кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні, що зумовлює необхідність проведення комплексного наукового пошуку і визначає вектор наших подальших досліджень.

### Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994\\_032](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032) (дата звернення: 17.03.2021).
4. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 17.03.2021).
5. Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-р> (дата звернення: 17.03.2021).

**Шамрук Наталія Борисівна,**  
кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри  
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВІКТИМОЛОГІЯ» У СУЧАСНІЙ НАУЦІ**

Віктимологія як наука розглядається у широкому та вузькому розумінні. У першому випадку вона охоплює не тільки право та кримінологію (яка вивчає загальне вчення про жертву злочину), але і низку інших наук, у тому числі психологію та психіатрію.

У широкому сенсі віктимологія – це соціально-психологічна галузь знання, що вивчає різні категорії людей – жертв несприятливих умов соціалізації. Предметом соціально-психологічної віктимології є вивчення дітей та дорослих, які опинилися у складних життєвих ситуаціях та потребують спеціальної соціальної та психологічної допомоги. Таким чином, віктимологія – це комплексне вчення, що постійно розвивається, про осіб, які перебувають у кризовому стані (жертви злочинів, стихійних лих, катастроф, різних форм насильства, адиктивної поведінки тощо), та заходи допомоги таким жертвам.

У вузькому сенсі віктимологія є частиною кримінології. До базових понять віктимології (і загальної, і кримінальної) відносяться поняття «віктимність» і «віктимізація». Віктимні, або віктимогенні ознаки – це придбані людиною фізичні, психічні та соціальні риси та ознаки, які можуть зробити її схильною до перетворення в жертву (злочину, нещасного випадку, деструктивного культу тощо). Віктимізація, у свою чергу, є процесом надбання віктимності [1, с. 49].

Сучасна віктимологія як спеціальна соціологічна теорія здійснює комплексний аналіз феномена жертви, виходячи з теоретичних уявлень та моделей, спочатку розроблених у сфері дослідження інших соціальних дисциплін (кримінології, політології, теорії державного управління, психології, соціальної роботи, конфліктології, соціології девіантної поведінки тощо). Таким чином, за судженням Д. В. Рівмана, віктимологія є однією з наук про людину, яка вивчає поведінку, що відхиляється від норми безпеки [2, с. 17].

Сучасна віктимологія реалізується в декількох напрямках.

Загальна теорія віктимології описує феномен жертви соціально небезпечного вияву, його залежності від соціуму та взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами і процесами. Основна ідея загаль-

ної теорії віктимології складається в побудові системної моделі взаємодії «соціальне явище – жертва», яка описує і вивчає шляхи нормалізації негативних соціальних, психологічних та моральних впливів на людину з боку природного середовища, штучно створеного житлового та робочого середовища, соціального середовища, а також кризового внутрішнього середовища самої людини з метою їх корекції та нейтралізації, підвищення адаптивних здібностей людини. Розвиток загальної теорії віктимології ведеться за двома напрямками: перший досліджує історію віктимності і віктимізації, аналізує закономірності їх походження і розвитку після зміни основних соціальних перемінних, враховуючи відносну самостійність феномена віктимності як форми реалізації девіантної активності; другий вивчає стан віктимності, по-перше, як соціального процесу (взаємодії віктимності та суспільства), по-друге, як індивідуального вияву відхилень у поведінці за допомогою загальнотеоретичного узагальнення даних, отриманих теоріями середнього рівня.

Теорія прикладної віктимології вивчає віктимологічні техніки, зокрема: аналіз, розробку та впровадження спеціальних технік превентивної роботи із жертвами; технології соціальної підтримки; механізми реституції і компенсації, страхові технології тощо.

Питання віктимології стали об'єктом кримінологічних досліджень лише після Другої світової війни. У 1945 р. Військово-повітряними силами США за прямою вказівкою військово-політичного керівництва країни на Японію були скинуті дві атомні бомби. Наслідком цих вибухів виявилась жахлива одночасна загибель тисяч мирних мешканців міст Хіросіма та Нагасакі. Трагедія вийшла за рамки індивідуальної, перетворившись на національне лихо, що підштовхнуло японських учених до розгляду питань про її причини. Це призвело до появи публікацій з нового наукового напрямку, який отримав назву «віктимології». Практично одночасно дослідження в галузі віктимології почали проводитися у США та деяких європейських країн [3, с. 122].

Створення науки «віктимології» пов'язане із прізвищами Ганса фон Гентіга та Бенджаміна Мендельсона, коли у 1947–1948 рр. були опубліковані розроблені ними її основні положення. У 1948 р. Г. Гентіг опублікував монографію «Злочинець і його жертва. Дослідження із соціобіології злочинності», в якій він сформулював та розвинув принципи для віктимології положення. Гентіг Г. виділив три категорії понять, що склали, на його думку, предмет віктимології: а) нападник-жертва, б) латентна жертва, в) взаємини між нападником

(заподіювачем шкоди) та жертвою. Злочинця та потерпілого він розглядав як суб'єктів взаємодоповнюючого партнерства. У низці випадків, за його переконанням, жертва формує, виховує злочинця та завершує його становлення; вона мовчазно погоджується стати жертвою; кооперується із злочинцем та провокує його. Гентіг Г. також розглядає різні типові ситуації та взаємини, пов'язані із особистістю і поведінкою жертви, різні типи жертв (володіють особливою привабливістю для злочинців, мають специфічні можливості до опору, або є «суспільним непотребом»: люди похилого віку, жінки, емігранти («іновірці»), представники національних меншин, алкоголіки, безробітні, представники інших маргінальних груп, діти та ін. До окремих груп жертв Г. Гентігом виділяються «обеззброєні» (особи з нечистою совістю; особи, які вчинили злочин і тому не мають можливості чинити опір вимаганню, шантажу тощо) і, навпаки, «захищені», тобто багаті, здатні забезпечити власну безпеку. Він також виділяє «уявні» жертви, жертви з обтяженою спадковістю, жертви, схильні стати злочинцями тощо [4, с. 350].

Поряд з Г. Гентігом першовідкривачем проблеми жертви на принципово новому рівні, творцем віктимології та автором її назви став Б. Мендельсон. На відміну від Г. Гентіга, який ніколи не використовував цей термін і не виводив віктимологію за межі кримінології, Б. Мендельсон розглядав її як самостійну наукову дисципліну [5, с. 25].

У зв'язку із розвитком науки віктимологією зацікавилися спочатку судові, а потім і загальні медичні психіатри, які почали виділяти «несвідомі» стани, здатні порушувати можливість потерпілого чинити опір порушнику. До них відносили широкий спектр патологічних станів, що характеризувались повною втратою свідомості та різними клінічними формами її затьмарення. Наявність «душевної» хвороби стала вважатись передумовою для висновку про «беззахисність» жертви. З психоаналітичних позицій схильність особи стати жертвою пояснювалась неусвідомленим почуттям провини або сорому та бажанням бути покараним.

Дослідженнями психіатрів було доведено, що особи з психічними розладами нерідко виявляються підвищено віктимними, причому у формуванні їх віктимності у цілому і віктимної поведінки зокрема велике значення надається факторам, обумовленим психічною патологією. Наприклад, Кокіті Хігуті у 1968 р. оприлюднив віктимологічні дослідження у сфері делінквентності неповнолітніх. Розглянувши міжособистісні взаємини заподіювача шкоди і жертви, з одного боку, та фактори, що викликають шкоду, – з іншого, він класифікував характеристики потерпілих залежно від факторів злочинності. Хігуті К.



з'ясував, що існують специфічні групи потерпілих, які розподіляються за такими важливими критеріями: вік, стать і психічні властивості; причому в кожній групі є тільки їй притаманні особливості віктимності [6, с. 59].

Включення до предмета вивчення віктимології всіх категорій постраждалих осіб (не тільки фізичних), які стали жертвами будь-яких обставин, робить віктимологію комплексною соціолого-психологічною наукою, які не обмежується кримінальною сферою заподіяння шкоди. Але жертви злочинів і, наприклад, стихійних лих зовсім різні, а віктимонебезпечні ситуації не мають нічого спільного.

Отже, визначаючи віктимологію як науку про вивчення будь-яких жертв, треба прогнозувати її становлення та розвиток у цій якості, не забуваючи про внутрішню суперечливість її предмета. Сьогодні у вітчизняній науці всеосяжної за предметом віктимології ще немає, але є перспектива її розвитку у самостійну науку, що синтезує знання про жертви будь-якого походження.

### Список використаних джерел

1. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юридична література, 2000. 336 с.
2. Ривман Д. В. О некоторых понятиях криминальной виктимологии. *Виктимологические проблемы борьбы с преступностью*. Иркутск: Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 1982. С. 15–24.
3. Христенко В.Е. Психология поведения жертвы. Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. 416 с.
4. Шнайдер Г. Й. Криминология: пер. с нем. / под общ. ред. и с предисл. И. И. Иванова Москва: Прогресс, 1994. 504 с.
5. Ривман Д. В. О содержании понятия «виктимность». *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1974. С. 25–27.
6. Криминологічна віктимологія: навч. посібник / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. професора О. М. Джу́жі. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.

**Яценко Микола Вікторович,**

студент магістратури Академії Державної пенітенціарної служби

## ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Аналізуючи законодавство зарубіжних країн, можна зробити висновки, що основним нормативно-правовим актом, що встановлює гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяль-

ності (правоохоронної діяльності), є Конституція, яка в майбутньому є базовою підставою для ухвалення подальших нормативних актів [1, с. 177]. Враховуючи рівень розвитку зарубіжних країн, на нашу суб'єктивну думку, необхідно більш детально зупинитися на дослідженні правового поля у Сполучених Штатах Америки (далі – США), як однієї з найбільш розвинених.

Так, у США в Поправках (IV, V, XIV) до «Біллю про права» визначається:

– порядок проведення обшуку, вилучення осіб та майна (право людей на захист людей, житла, паперів та майна від невинуватих обшуків або арештів не повинно бути порушено, і ордери на обшук або арешт не будуть видані без достатніх підстав, підтверджується присягою або урочистою обіцянкою. Такі замовлення повинні містити детальний опис місця обшуку, а також підлягають арешту осіб або майна);

– положення, що стосуються притягнення до відповідальності, судового розгляду і покарання. Приватна власність не підлягає конфіскації для громадського користування без компенсації (ніхто не повинен притягатися до відповідальності за тяжкий або інший злочин інакше, як за постановою або звинуваченням, винесеного присяжними, за винятком випадків порушення справ, що стосуються складу сухопутних або морських сил або народної поліції, в період, коли остання у зв'язку з війною або загрозливою суспільству небезпекою знаходиться на дійсній службі; ніхто не повинен двічі відповідати життям чи тілесною недоторканністю за один і той же злочин; ніхто не повинен зазнавати примусу свідчити проти самого себе в кримінальній справі; ніхто не повинен позбавлятися життя, свободи або майна без законного судового розгляду; ніяка приватна власність не повинна відбиратися для громадського користування без справедливої винагороди);

– неможливість обмеження прав людини інакше, аніж за рішенням суду (всі особи, що народилися або натуралізовані у США і підлеглі їх юрисдикції, є громадянами США і штату, в якому вони проживають. Жоден штат не може ухвалювати або приводити у виконання закони, що обмежують привілеї та вольності громадян США; жоден штат не повинен позбавляти когось-небудь життя, свободи або власності без законного судового розгляду і не може відмовити особі, яка перебуває в його юрисдикції, в рівній для всіх захисту закону).

З вищесказаного можна зробити висновок, що Конституція США містить лише деякі основні права людини, а все інше регулюється законодавством, відомчим та міжвідомчим рівнів.

Так, враховуючи велику кількість правоохоронних органів в Америці, зазначені нормативні акти забезпечують законність під час здійснення оперативно-розшукових заходів конкретними суб'єктами. Наприклад, основні повноваження ФБР закріплено в Листі-інструкції Генерального прокурора до директора ФБР від 15 грудня 1976 року. «Використання інформаторів у розслідуванні у справах внутрішньої безпеки, організованої злочинності та в інших кримінальних справах»; Інструкції Генерального прокурора про порядок проведення секретних операцій ФБР (січень 1981 р.); Виконавчому наказі Президента США № 12333 від 4 грудня 1981 р. «Розвідувальна діяльність США»; Інструкції Генерального прокурора від 7 березня 1983 р. «Про порядок розслідування у справах про загальнокримінальні злочини, діяльність підприємств, організовану злочинність, внутрішню безпеку і тероризм». Крім того, розділ XVIII Кодексу закону США включає спеціальні положення, що визначають ці дії розвідки та кримінальної поліції щодо доступу до ліній зв'язку (телеграф, телефон, радіо, комп'ютерний зв'язок) з метою отримання даних контррозвідки; перехоплення радіо- та телекомунікаційних ліній; реалізація технічних засобів перехоплення, їх розподіл та володіння; отримання дозволу на використання оперативно-технічних засобів у США, а також їх використання проти американських громадян; процедури використання методів перехоплення; захист від незаконного вилучення інформації, доступ державних службовців до банку даних та записів про використання електронних засобів комунікації; розкриття поштових відправлень тощо [2, с. 99].

Законодавство США передбачає використання конфіденційності на законодавчому рівні співпраці громадян. Працівник кримінальної поліції оцінюється, перш за все, за якістю роботи його інформаторів. Кожного поліцейського вчать, що якщо він здатний творити і продовжує працювати на своєму «секретному апараті», він найкращий серед колег, зразок для наслідування. Вся робота з інформаторами розміщена в суворій законодавчій базі.

Як приклад, під час роботи з інформатором співробітник ФБР зобов'язаний своєю посадовою інструкцією враховувати: наскільки діяльність інформатора може суперечити конституційним гарантіям прав громадян і, таким чином, не порушує її (з позиції законності) розслідування або подальше кримінальне переслідування в суді; наскільки надійний інформатор з погляду його інформації; чи здатне ФБР безпосередньо контролювати і спрямовувати діяльність цього

інформатора, а також цінність отриманої інформації за допомогою інформатора обґрунтовує витрати ФБР на очікувану винагороду інформатора за співпрацю [3].

У низці американських штатів визнаний так званий «привілей інформатора», згідно з яким таємний інформатор звільняється від обов'язку з'являтися в суд для давання показань, і інформація, що надходить від нього, повідомляється в суді оперативним допитуваним як свідок, який має право не розголошувати особистість джерела. Це робить виняток із загального правила про неприпустимість використання похідних доказів [4, с. 142].

Федеральний конституційний суд США постановою від 26 травня 1981 р. підтвердив конституційність фігури «свідка зі слів». Так само вчинили і в Федеральній республіці Німеччині. Тобто мається на увазі, що від осіб, які контактують з агентами можливо отримати «свідчення зі слів або слуху», «показання з чужих слів». Відповідно до наявної в США практики судом у певних випадках можуть прийматися як докази відеозаписи показань свідків замість особистої явки цих людей до суду, що, як вважають американські юристи, створює додаткові гарантії їх безпеки. Гарантії конфіденційності надаються органами поліції під час розслідування тяжких, особливо небезпечних злочинів, організованої злочинності і т. ін. Питання про надання гарантій секретності під час розслідування злочинів середньої тяжкості розглядається для кожного конкретного випадку. Під час розслідування дрібних злочинів гарантій не передбачено [5, с. 14].

### Список використаних джерел

1. Уваров В. Г. Зняття інформації з технічних каналів зв'язку. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 177–181.
2. Смирнов М. П. Оперативно-розыскная деятельность полиции зарубежных стран. Москва: Щит, 2001. 240 с.
3. FBI Requirements. URL: <https://www.fbiagentedu.org/fbi-requirements>. (дата звернення: 20.03.2021).
4. Смирнов М. П. Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран: учеб. пособие по специальности «Юриспруденция». Москва: Экзамен, 2002. 543 с.
5. Использование информаторов, агентов и секретных оперативных сотрудников при проведении полицией предварительного расследования. *Проблемы преступности в капиталистических странах (по материалам зарубежной печати)*. 1987. № 7. С. 13–16.

## СЕКЦІЯ 5

# СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

*Борець Юлія Василівна,*  
кандидат психологічних наук, доцент кафедри  
психології Академії Державної пенітенціарної служби;  
*Щербата Вікторія Григорівна,*  
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри  
психології Академії Державної пенітенціарної служби

### ТИПИ МАНІПУЛЮВАННЯ В СИСТЕМАХ «КЕРІВНИК – ПІДЛЕГЛИЙ» ТА «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ»

У сучасному суспільстві, проблема маніпуляції свідомістю людини активно обговорюється представниками широкої громадськості та стає предметом бурхливих дискусій. З недавнього часу питання маніпуляції стала присвячуватися велика кількість робіт вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, також вона знаходить своє відображення у творах художньої творчості, що зайвий раз підтверджує її актуальність, вихід на новий рівень соціальної чутливості, а також прагнення людини підкорювати інших для власних цілей. Дослідження проблеми маніпуляції свідомістю і розгляд її з наукового погляду налічує всього кілька десятків років.

Маніпуляція – це окремий випадок прихованого управління, що відрізняється тим, що воно відбувається завідомо проти волі адресата впливу і завдає йому шкоди (матеріальної, моральної чи психологічної) [1, с. 76–83].

Керівник-маніпулятор має право за посадою розпоряджатись підлеглими, привласнює собі право розпоряджатися людиною. Це ставлення до підлеглого може виявлятися в різних формах: у придушенні чи прямому домінуванні, у маніпулюванні, приниженні – явному і грубому або витонченому і завуальованому [3, с. 34–90]. До певної міри, м'який примус краще, ніж грубе нехтування гідності людей. Але основна проблема – посягання на особистість – при цьому не вирішується, а лише заганається в глиб свідомості. Захиститися від примусу і приниження важко, але все ж легше, ніж від маніпуляції, оскільки протистояння в основному буває завуальованим. Маніпуляція постійно використовується в управлінській практиці на рівні міжособистісних колективів.

Маніпуляція – досить поширене явище в спілкуванні викладачів і студентів, при цьому вона є важливою причиною виникнення різних складнощів і небажаних ексцесів у цьому спілкуванні.

Маніпуляції деяких викладачів слугують багатьом студентам сприятливою передумовою для власного маніпулювання. Татенко В. О. встановив закономірність, що на три маніпуляції викладачів студенти відповідають двадцятьма п'ятьма маніпуляціями [4, с. 3–18].

У результаті проведених досліджень В. О. Татенком було виявлено, що у студентів присутні довгострокові та короткострокові маніпулятивні цілі [5, с. 97–103]. *Довгострокові* маніпулятивні цілі у студентів, за їх власним визначенням, є бажання отримати позитивну екзаменаційну оцінку, або залік, маючи при цьому мінімум знань, «не напружуючись». *Короткостроковими* проміжними цілями можуть стати такі: вдало пройти поточний етап навчання (отримати оцінку на занятті, здати контрольну чи курсову роботу), не обтяжуючи себе при цьому належною підготовкою, пропустити заняття та прикрити пропуски без поважної причини, отримати завдання меншого обсягу тощо.

Маніпуляція студентів також може носити характер розваги, розрядки, самоствердження. Ці висновки підтверджують думку В. В. Москаленко [2, с. 132–138] про існування двох видів маніпуляцій: гедоністичної та прагматичної. *Прагматична* маніпуляція спрямована на досягнення певної мети, щоб добитися виграшу (змусити адресата щось прийняти та від чогось відмовитися і т. ін.). *Гедоністична* маніпуляція відбувається заради тієї емоційної реакції, яку маніпулятору вдається викликати в адресата. В деяких випадках маніпуляція виступає як відповідь на неадекватну, з погляду студентів, дію викладача.

Виділяють двадцять п'ять найбільш поширених студентських маніпуляцій, які класифікуються за їх мішенями впливу, та об'єднуються в шість умовних груп:

I. Перший тип: як мішені впливу використовуються особистісні властивості та якості викладачів, які самими носіями розглядаються як позитивні: довірливість, доброта, чуйність тощо.

– «Надавити на жалість» – викликати у викладача почуття співчуття, жалю, розповідаючи про проблеми особистого, сімейного, професійного характеру, проблеми здоров'я: «довести, що ти знаходишся в безвихідному становищі», «розповісти про своє важке життя і нелегку долю», «розповісти про свої труднощі» тощо.

«Легенда» – відпроситися із занять у деканаті, або частіше у викладача з вигаданою причиною: «мені потрібно в лікарню», «приїхали батьки», «потрібно забрати передачу» та інше.

– «Липа» – здійснювати махінації з документацією: «підробляти заяву, або підпис», «доставити в журнал оцінки», «підкинути екзаменаційний білет, або змінити умови завдання» тощо.

– «Очікувати з моря погоди» – попросити дозволу відповісти наступного разу, пообіцяти викладачеві підтягнутися в наступному семестрі та ін.

II. Другий тип: мішені впливу на викладачів – їх потреба в самоствердженні та в позитивних емоціях.

– «Заговорити зуби» – підтримувати розмову на цікаві для викладача теми: «спробувати перевести розмову в інше русло, заплутати його», «спробувати пожартувати з ним», «намагатися відволікти».

– «Чого ви бажаєте» – сподобатись викладачеві, створити собі імідж хорошої людини: «вести себе, як він бажає», підтримувати його позицію, погоджуватися з ним та уважно слухати», «приспосуватися» та інше.

– «Пускати пил у очі» – увійти в довіру до викладача, захоплюючись ним: «втертися в довіру», «компліменти та жарти», постійно йому говорити: «як ви добре виглядаєте», «нам подобаються ваші заняття» тощо.

III. Третій тип: мішень впливу – нездатність деяких викладачів протистояти психологічному тиску.

– «Бунт на кораблі» – надавати колективний тиск на викладача: «вся група просить скасувати заняття», «починають балаган» і т. ін.

– «Осада фортеці» – умовляти викладача, настирливо повторюючи своє прохання.

– «Перевірка на надійність» – погрожувати викладачеві, шантажувати його, використовуючи: загрози поскаржитися начальству, погрози про розправу з ним, якщо не поставить іспит, або залік, тощо.

– «Снайперський вистріл» – вивести викладача зі стану емоційної рівноваги: «заважати викладачу проводити заняття», принизити викладача в очах оточення», «створити шум у групі» та інші.

IV. Четвертий тип: мішень впливу – конформізм деяких викладачів.

– «Прив'язати викладача» – вдатися до посередницької допомоги родичів, знайомих, інших викладачів: «попросити викладача, щоб той попросив іншого», «через третю особу» і т. ін.

– «Маніпуляція заліковою» – демонструвати залікову книжку з високими оцінками: «попрацював на залікову – потім вона нехай працює на мене».

– «Ви обіцяли» – нагадати викладачеві про обіцянки, які він насправді не давав, апелювати до його честі: «Ви ж обіцяли, так не чесно», тиснути на самолюбство: «Ви ж справедливий викладач і не будете...» та інші.

– «На приклад» – порівняти себе з більш слабкими студентами: «порівняти зі слабшим, який отримав залік» тощо.

V. П'ятий тип: мішень впливу – професійні установки викладачів.

– «Зарисовка під розумного» – зображувати зацікавленість предметом, створити собі імідж доброго студента: «показати видимість, що я дуже серйозно ставлюся до предмета», «ставлю запитання, вступаю в дискусії», «приносити на заняття книги», «дивитися з розумінням на викладача під час лекції», «зробити розумний вираз обличчя», «сідати на першу парту» та інші.

– «Сам запитуєш – сам відповідаєш» – змусити викладача самого виконати завдання, або відповісти на питання: «скажу слово, перепитаю, чи так це – викладач сам того не помічаючи відповідає на запитання», «просимо викладача пояснити вирішальне завдання стільки раз, доки він сам його не вирішить» та інші.

– «Пресинг інтелектом» – продемонструвати викладачеві глибокі знання по досліджуваному предмету, виявити прогалини в знаннях самого викладача. Таким чином, змушують поважати себе, а потім цим користуватися.

VI. Шостий тип: мішень впливу – корисні прагнення самих викладачів.

– «Серпом і молотом» – надати або запропонувати свою фізичну допомогу в якій-небудь справі: «працювати для кабінету», «малювати плакат» і т. ін.

– «Презент» – піднести викладачеві невеликий подарунок: «квіти», «цукерки», «джентльменський набір» та ін.

Отже, маніпулювання – це вид психологічного впливу, майстерна реалізація якого веде до прихованого пробудження в іншій людині намірів, які не збігаються з її реальними бажаннями. Викладачі можуть навіть не здогадуватися про те, що студенти ними маніпулюють, як часто це відбувається. Вони слабо захищені від студентів – маніпуляторів. З нашого погляду, цей факт може впливати на вияви викладачами маніпулятивних дій як зворотної реакції.

### **Список використаних джерел**

1. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.



2. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 448 с.
3. Гуменюк О. Концепції психологічного впливу в сучасній психології. *Психологія і суспільство*. 2003. Вип. № 1 (11). С. 34–90.
4. Татенко В. О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: збірник. 2000. Вип. 3 (6). С. 3–18.
5. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: монографія. Київ: Міленіум, 2008. 216 с.

**Бугера Сергій Іванович,**

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,  
начальник відділу з дослідження проблем протидії корупції та загрозам  
економічній безпеці Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем  
боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

## **ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ПРОТИПРАВНУ ПОВЕДІНКУ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Питання запобігання злочинності завжди залишаються у пріоритеті держави. Зокрема, важливим є здійснення запобіжних заходів на загальносоціальному рівні з урахуванням різних вікових груп населення. При цьому надзвичайно актуальною є проблема формування правової культури неповнолітніх, створення умов для запобігання їх протиправній поведінці.

Оскільки особи, які вчиняють протиправні дії у ранньому віці, пізніше важче піддаються виправленню і в результаті складають основний резерв для рецидивної злочинності. І, навпаки, якнайраніше вжиття профілактичних заходів до підлітків, які вчиняють дрібні правопорушення, значною мірою дозволяє не допустити формування в них кримінальної спрямованості. При цьому істотним у визначенні детермінантів правопорушень вважають динамічний зв'язок і взаємозалежність умов життєдіяльності і соціальної ситуації розвитку підлітка, що впливають на його пристосування до умов середовища. У цьому разі йдеться про соціальну дезадаптацію підлітків, тобто таку їхню соціалізацію, за якою вони набувають негативного досвіду, що спричиняє їхні подальші протиправні вчинки [1, с. 267–268, 270].

Кримінальна субкультура є виявом деструкції і дегенерації щодо культури взагалі та культуротворчих субкультур зокрема. Сутність же загальної кримінальної субкультури полягає у суспільній небезпеці, асоціальності, криміногенності, протиправності. Ця тенденція врешті-решт зводиться до конкретного носія кримінальної субкультури – правопорушника. Дослідження кримінальної субкультури як

суспільного явища розгортає та збільшує можливості для належної протидії злочинності і до зниження її впливу, є підґрунтям вдосконалення запобіжної роботи, спрямованої на зменшення суспільно небезпечного і протиправного впливу субкультури на конкретну особу, окрему їх групу, на державу та суспільство загалом [2, с. 141].

Кримінальна субкультура багато в чому відтворює ознаки так званої досоціальної культури, оскільки передбачає відверте ігнорування всіх соціальних норм, за винятком «корпоративного» вжитку. Кримінальна субкультура може бути умовно поділена на субкультуру злочинного світу і субкультуру закладів виконання покарань, особливого місця позбавлення волі, де люди використовують цю субкультуру як засіб інтеграції та подолання тягарів, пов'язаних із відбуванням покарання [3, с. 91–92].

При цьому рецепція норм кримінальної субкультури в Україні неповнолітніми відбувається повсякчас і різними способами, найнебезпечніший з яких – масове криміногенне зараження за допомогою засобів масової інформації. При цьому метою залучення неповнолітніх до активної участі в злочинному способі життя є: вирішення «кадрового питання» злочинних угруповань і нестабільних груп, тобто вербування нових членів угруповань; загальне криміногенне зараження молоді в країні для полегшення подальшого залучення підлітків у злочинну та іншу протиправну діяльність; для створення в підлітків образу «благородного злочинця», що в загальному викличе більш толерантне ставлення до професійних злочинців і вчинених ними злочинів у неповнолітніх, які не схильні до виявів девіації і не стануть у майбутньому правопорушниками (з цією метою використовується, найчастіше, так звана «злочинна романтика») [4, с. 353].

Особливої небезпеки набуває поширення кримінальної субкультури в мережі «Інтернет», що може реалізовуватись у вигляді створення спеціалізованих сайтів, активного інформаційного «просування» кримінальної субкультури та ідеології у соціальних мережах та ін.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що з метою запобігання протиправній поведінці неповнолітніх доцільним є внесення доповнень до ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» щодо визначення поняття кримінальної субкультури – як псевдокультурного середовища, що існує в суспільстві та засноване на протиставленні загально-визнаним цінностям, нормам суспільства і виражається в системі злочинних принципів, форм організації життя, нетерпимості до зако-

нослухняної поведінки й пропаганді кримінальних традицій та кримінальної ідеології як системи поглядів і уявлень групової свідомості осіб, заснованої на оцінці соціальної дійсності з позиції кримінальної субкультури, а також щодо заборони у ст. 2 виробництва та розповсюдження продукції, яка пропагує кримінальну субкультуру та ідеологію, в тому числі в мережі «Інтернет».

### Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Шкуратенко О. В. Сучасні інтерпретації поняття кримінальної субкультури. *Юридичний вісник*. 2012. 4 (25). С. 138–142. URL: [http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij\\_jurnal/2012/statji\\_n4\\_25\\_2012/Shkuratchenko\\_138.pdf](http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2012/statji_n4_25_2012/Shkuratchenko_138.pdf) (дата звернення: 12.03.2021).
3. Крикушенко О. Г. Поняття субкультури та її сучасний зміст. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 3 (45). С. 89–92. URL: [http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3\\_2014/20.pdf](http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2014/20.pdf) (дата звернення: 12.03.2021).
4. Виговський Д. Л. Кримінологічна характеристика впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх в Україні. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 346–354. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/1461.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

**Волеваха Ірина Борисівна,**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології  
Академії Державної пенітенціарної служби

## ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ПСИХОЛОГА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ

Важливе місце у структурі діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів посідає робота щодо профілактики можливої деструктивної поведінки з боку засуджених та інших негативних явищ у їх середовищі, в поєднанні із заходами щодо формування мотивації до їх виправлення та особистісного розвитку. Все це в комплексі створює передумови для ресоціалізації, успішної і безболісної інтеграції засуджених у суспільство після їх звільнення.

Профілактика розуміється як сукупність заходів, спрямованих на виявлення причин і умов, що сприяють виникненню та поширенню негативних явищ, а також розробка заходів щодо їх запобігання. Профілактична функція психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора, згідно з Типовими посадовими обов'язками, є виконання діяльності, спрямованої на виявлення, усунення та

попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають внаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства, надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, а також, у разі необхідності, безпосередньо персоналу установи [3].

Залежно від ступеня розвитку негативних явищ серед контингенту засуджених та ув'язнених у профілактичній роботі використовують заходи щодо їх попередження, запобігання або припинення. Попередження досягається сукупністю заходів, спрямованих на виявлення причин і умов, які можуть викликати небажану поведінку, і її усунення. У разі, коли заздалегідь виявити і усунути причини й умови, що сприяють такій поведінці, не вдалося, але відомо про підготовку протиправного діяння, вживають заходів щодо запобігання. Нарешті, якщо про його скоєння стало відомо співробітникам місць соціальної ізоляції, то вживаються заходи щодо його припинення.

За способом організації роботи із засудженими можна виділити такі форми психопрофілактики, як загальна та індивідуальна. Основним змістом загальної профілактики є виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню антисуспільної поведінки, цілеспрямована реалізація заходів загальнопрофілактичного впливу, а також здійснення пропаганди серед населення. Індивідуальна профілактика – це організований цілеспрямований вплив на свідомість, почуття, волю профілакованих осіб з метою усунення, нейтралізації, блокування наявних у них негативних якостей (перекручених потреб, протиправних цілей, антигромадських поглядів, мотивів, звичок) і формування позитивних властивостей, стереотипів та навичок законослухняної поведінки [4, с. 295–299].

Усі заходи індивідуальної профілактики можна умовно розділити на: 1) інформаційні заходи (накопичення й аналіз інформації у ході пізнавальної діяльності); 2) заходи впливу (здійснення психологічного впливу в рамках реалізації профілактичних заходів щодо осіб або груп осіб, які ведуть асоціальний спосіб життя); 3) заходи контролю.

Інформаційні заходи спрямовані на створення інформаційного банку даних про осіб, які потребують профілактичного впливу. До них відносяться: виявлення і постановка на облік, регулярне заповнення карток обліку. При накопиченні інформації про індивідуальні особливості не може бути дрібниць: цілком ймовірно значущість може мати тип темпераменту і мотиви особи, індивідуальний рівень

тривожності й особистісна система цінностей, характерологічні особливості і форми проведення дозвілля, самооцінка особистості і рівень її інтелекту та інше.

Заходи впливу, спрямовані власне на профілактику злочинів, можна розділити на три групи: а) заходи переконання; б) заходи примусу; в) заходи допомоги.

До заходів переконання відносяться: проведення профілактичних бесід; закріплення наставника та ін. Примусові заходи застосовуються під час здійснення протиправних дій або для припинення їх підготовки: ізоляція з метою розірвання злочинних зв'язків, вилучення заборонених предметів, речовин тощо. Заходи допомоги орієнтовані на полегшення соціальної адаптації і на формування соціальної стійкості (толерантності) профілактованого. До їх числа відносяться: забезпечення покращення умов праці і побуту, заходи, спрямовані на нормалізацію стосунків з іншими засудженими, адміністрацією та близькими, сприяння особистісному зростанню, професійному вдосконалюванню.

Основне призначення заходів контролю полягає в оцінці ефективності проведених заходів і корекції тактики профілактичної діяльності. Для цього здійснюються різного роду моніторинги, перевірки, отримання зворотного зв'язку від засуджених та їх оточення [4, с. 301].

Для профілактичної роботи в установах виконання покарань досить ефективною є стратегія «рівний – рівному», тобто підготовка інструкторів з середовища засуджених. Робота за програмою «рівний – рівному» дозволяє вирішити проблеми конфіденційності, довіри, відвертості у висвітленні питань, пов'язаних з ризикованими формами поведінки. Засудженим – майбутнім інструкторам – необхідно надати можливість брати участь у регулярних групових заняттях, на яких вони зможуть отримати підтримку і необхідну інформацію, яку вони потім будуть передавати іншим засудженим [1].

Перевагою групової та масової роботи є отримання максимального ефекту при мінімумі витрат. Під час вибору її форм необхідно брати до уваги характер проблеми, особливості закладу та учасників, доцільним є застосування комбінацій усіх можливих форм.

Одним з найбільш поширених напрямків психопрофілактичної роботи є інформування. Воно зазвичай проводиться у формі лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури або відео- і телефільмів. Сутність підходу полягає у спробі впливу на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструку-

тивних рішень. Для цього зазвичай широко використовується інформація, підтверджена статистичними даними, наприклад про згубний вплив наркотиків на здоров'я і особистість. Інформаційні групові заняття під керівництвом психолога чи профільного фахівця дають можливість донести певну інформацію з профілактичною метою до цільової групи засуджених та ув'язнених.

Для профілактики поведінки, що відхиляється, можуть бути рекомендовані також тренінгова робота за такими напрямками:

1. Тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу. У ході тренінгу змінюються установки на поведінку, формуються навички розпізнавання маніпуляцій, розвивається здатність говорити «ні» в разі тиску, дається інформація про можливий деструктивний вплив з боку окремих груп оточення тощо.

2. Тренінг асертивності або афективно-ціннісного навчання. Заснований на уявленні, що девіантна поведінка безпосередньо пов'язана з емоційними порушеннями. Для попередження цієї проблеми учасників навчають розпізнавати емоції, висловлювати їх прийнятним чином і продуктивно справлятися зі стресом. У ході групової психологічної роботи також формуються навички прийняття рішення, підвищується самооцінка, стимулюються процеси самовизначення і розвитку позитивних цінностей.

3. Тренінг формування життєвих навичок. Під життєвими навичками розуміють найбільш важливі соціальні навички особистості. Перш за все, це вміння спілкуватися, підтримувати дружні зв'язки і конструктивно вирішувати конфлікти в міжособистісних стосунках. Також це здатність брати на себе відповідальність, ставити цілі, відстоювати свою позицію та інтереси. Нарешті, життєво важливими є навички самоконтролю, впевненої поведінки, зміни себе і навколишньої ситуації [2].

Основними напрямками профілактичної роботи психолога установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, на нашу думку, мають бути:

- психологічна профілактика масових ексцесів та втеч з місць позбавлення волі;
- соціально-психологічна профілактика конфліктів у середовищі засуджених;
- психологічна профілактика суїцидальної поведінки серед засуджених;
- профілактика розповсюдження ВІЛ-інфекції серед засуджених;

– психологічна профілактика адиктивної поведінки.

Таким чином, профілактична робота психолога в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів має на меті виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають внаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства: масових ексцесів, конфліктів, адитивної, суїцидальної поведінки та ін. Для цього має застосовуватись широкий спектр форм, методів та технологій психологічної роботи.

### Список використаних джерел

1. Герман А. Шаг за шагом. Профилактическая работа общественных организаций в учреждениях исполнения наказаний Украины. Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине. URL: <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/stepbystep.pdf> (дата звернення: 22.02.2021).

2. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. Москва: Академия, 2004. 288 с.

3. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора: затв. наказом М-ва юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 89. Ст. 352.

4. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.

*Данильченко Тетяна Вікторівна,*

доктор психологічних наук, доцент, професор  
кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби

## **ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

Благополуччя особистості віднедавна стало не лише повсякденною, але й науковою проблемою. Цьому сприяло декілька причин. По-перше, зміна акцентів гуманітарної політики. Суспільство останнім часом прийняло важливість позитивного самопочуття окремої людини. Селігман М. вважає, що політика держави має бути спрямована на примноження загального благополуччя, і саме благополуччям можна виміряти її успіх чи провал [13, с. 122]. Щороку складаються різноманітні рейтинги країн, де живуть найбільш щасливі люди (Індекс людського розвитку, Всесвітній індекс щастя, Індекс кращого життя, Індекс якості життя тощо [15]). Однак зазвичай Україна посідає в них невисокі позиції. Зокрема, в 2020 р. Україна посіла 123-тє місце із 149 країн [18]. По-друге, негативна соціалізація (акцентування негативних санкцій), перевага негативних стимулів та емоцій впливають на психологічне здоров'я і скорочують життя

людини. По-третє, ключовим інститутом негативної соціалізації є навчальні заклади, які базуються на соціальному порівнянні і постійному оцінюванні, однак не навчають особистість «бути щасливою». Відомо, що соціальне порівняння та оцінювання знижує благополуччя [3]. Особливо це стосується навчального процесу, коли оцінки викладача можуть стати підставою для зниження самооцінки учня [12]. В новітній школі, особливо початковій, намагаються змінити ситуацію, однак виші, незважаючи на реформування за європейськими стандартами, на нашу думку, надто мало приділяють цьому уваги. В багатьох країнах навчальні курси, присвячені збереженню позитивного самопочуття, вже інтегровані в систему вищої освіти. Так, М. Селігман започаткував програму розвитку життєстійкості студентів [13], Т. Бен-Шахар викладав позитивну психологію в Гарвардському університеті [2], в ММГУ О. Огневим запроваджена програма «Життєва навігація» [9].

В Україні проблема благополуччя (психологічного та суб'єктивного) в основному вивчається науковцями гуманітарного напрямку. Ведуться методологічні дискусії стосовно операціоналізації та специфіки вимірювання феноменів щастя, благополуччя, самопочуття [1; 6; 14; 17].

В Академії Державної пенітенціарної служби приділяється багато уваги самопочуттю як викладачів, так і курсантів. Крім забезпечення діяльності психологічної служби, в Академії ДПтС у начальний процес введено курс «Психологія суб'єктивного благополуччя». Однак можливості підвищення особистісного благополуччя суб'єктів навчального процесу, на наш погляд, використані неповністю. Нижче наведені апробовані та рекомендовані засоби підтримки позитивного самопочуття в рамках навчальної діяльності.

Один з найпростіших засобів підвищення особистісного благополуччя – бібліотерапія як творче прочитання літературних творів. У рамках популяризації результатів наукових досліджень науковці представляють їх у формі, яка доступна для читача без психологічної освіти. В таких публікаціях результати наукових досліджень представлені у вигляді науково-популярного тексту, який містить опитувальники (М. Селігман), рекомендації і вправи (С. Любомирські), що дає можливість читачеві здійснювати самодіагностику, а саме читання «перетворюється в дистантне психологічне консультування» [5, с. 89]. Зрозуміло, що літератури, яка популяризує ідеї досягнення щастя, дуже багато. Однак у нашій країні спостерігається дві крайнощі: або автори викладають свій особистий досвід, часто



не звертаючись до відповідних наукових досліджень, або пропонуються наукові публікації із специфічною термінологією, яка часто не зрозуміла пересічному читачеві. Із нашого досвіду, на особливу увагу, як продукт вдалого поєднання науковості і доступності викладу, заслуговують три книги: «Психологія щастя» С. Любомирські (2014), «Ключі до благополуччя» І. Бонівел (2009) та «Шлях до процвітання» М. Селігмана (2013). Ці праці заплановано вивчати під час опанування курсу «Психологія суб'єктивного благополуччя». На жаль, немає можливості запропонувати курсантам звертатися до відповідної літератури під час вивчення інших навчальних дисциплін. Можливості міжпредметних зв'язків у такому випадку досить обмежені, однак виходом, на нашу думку, можуть стати посилання на статті відповідної тематики в соціальних мережах. По-перше, вони зазвичай не мають великого обсягу, по-друге, використовують популярний формат і не вимагають від читачів психологічної освіти. Однак відповідальність викладача, в цьому випадку, полягає в наданні посилань на дійсно якісні матеріали, оскільки якість інформації в мережі «Інтернет» може дуже сильно варіюватися.

Також можуть залучатися наукові матеріали відповідного спрямування під час викладання інших психологічних дисциплін. Так, під час вивчення психокорекції доцільно згадати позитивну психотерапію Н. Пезешкіана [10], психодіагностики – методику вивчення психологічного благополуччя К. Ріфф, сучасних теорій особистості – теорію самодетермінації Е. Десі, Р. Райяна [11]. У курсі загальної психології важливо розглянути феномен позитивного мислення й оптимізму [7].

Цілісні тривалі тренінги, спрямовані на підвищення самопочуття (зокрема програми Т. Ексакусто [16], Т. Данильченко [4]), в межах навчального процесу навряд чи можливі. Однак їх елементи доступні для використання не тільки в рамках психологічної освіти, але й будь-якої іншої, оскільки стратегії, спрямовані на підвищення оптимізму, побудови позитивних стосунків, цілепокладання, стануть у пригоді кожній людині без врахування того, в якій сфері вона стане професіоналом.

Найбільш дієвий спосіб популяризації здобутків позитивної психології, на нашу думку, – це пропозиція курсантам у рамках вивчення різних курсів окремих практик досягнення щастя (їх 12 виділила С. Любомирські [8]). Так, під час вивчення соціальної психології в рамках висвітлення міжособистісних стосунків варто приділити увагу стратегії розвитку і підтримки соціальних зв'язків, а також стратегії

добрих справ. У рамках вивчення курсу з психологічного консультування доцільним, на наш погляд, буде акцентування стратегії вдячності та прощення (як для самих потенційних консультантів, так і як стратегія вирішення психологічних проблем клієнтів).

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в підготовці цілісної програми забезпечення особистісного благополуччя (на зразок, курсу життєвої навігації А. Огнева) із врахуванням специфічних умов навчання курсантів.

### Список використаних джерел

1. Аршава І. Ф., Носенко Д. В. Суб'єктивне благополуччя і його індивідуально-психологічні та особистісні кореляти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, вип. 18. С. 3–9.
2. Бен-Шахар Т. Научиться быть счастливым: основы самого популярного учебного курса Гарвардского университета. Минск: Попурри, 2009. 240 с.
3. Бонивелл И. Ключи к благополучию: Что может позитивная психология. Москва: Время, 2009. 192 с.
4. Данильченко Т. В. Повышение субъективного социального благополучия при помощи социально-психологического тренинга. *GESJ: Education Sciences and Psychology*. 2016. № 3. С. 158–170. URL: <http://gesj.internet-academy.org/ge/download.php?id=2787.pdf> (дата звернення: 20.03.2021).
5. Елизаров А. Н., Болдинова М. Н. Новая позитивная психология объективной успешности: технология самодиагностики. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета имени М. А. Шолохова. Педагогика и психология*. 2014. № 3. С. 89–100.
6. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 48–55.
7. Клифтон Д., Рат Т. Сила оптимизма: Почему позитивные люди живут дольше. Москва: Альпина Паблшер, 2014. 108 с.
8. Любомирски С. Психология счастья. Новый подход. Санкт-Петербург: Питер, 2014. 352 с.
9. Огнев А. С. Жизненная навигация. Москва: Изд-во МГГУ им. М. А. Шолохова, 2009. 165 с.
10. Пезешкиан Н. П. Психосоматика и позитивная психотерапия. Москва: Медицина, 1996. 464 с.
11. Райан Р., Деси Э. Теория самодетерминации и поддержка внутренней мотивации, социальное развитие и благополучие. *Вестник БГПУ: Психолого-педагогические науки*. 2003. Вып. 3. С. 97–111.
12. Самойленко Е. С. Эмоциональное отношение к социальному сравнению. *Экспериментальная психология*. 2010. № 4. С. 87–103.
13. Селигман М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 440 с.
14. Четверик-Бурчак А. Г. Опис та адаптація опитувальника «шкала соціального благополуччя» К. Кіза. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2014. №1099. Вип. 54. С. 28–33.

15. Шматова Ю. Е., Морев М. В. Измерение уровня счастья: литературный обзор российских и зарубежных исследований. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2015. № 3 (39). С.141–162.
16. Эксакусто Т. В. Тренинг позитивного мышления. Коррекция счастья и благополучия. Ростов-на-Дону: Феникс, 2012. 427 с.
17. Яворовська Л. М., Філоненко Г. С. Фактори становлення психологічного благополуччя. *Наука і освіта*. 2014. № 12. С. 216–220.
18. Helliwell J., Huang H., Wang S., Norton M. World Happiness Report 2021. Ch. 2. World Happiness, Trust and Deaths under COVID-19. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2021/happiness-trust-and-deaths-under-covid-19/> (last accessed: 20.03.2021).

*Дем'яненко Юлія Олександрівна,*  
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри  
психології Академії Державної пенітенціарної служби;

*Єльцова Яна Євгенівна,*  
курсантка 3 курсу Академії Державної пенітенціарної служби

## **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА СЕЛФІ**

На сьогодні ми не можемо уявити існування сучасної людини без смартфона. Різноманітні гаджети є символом ХХІ століття. Ще трохи менше 200 років тому люди не могли навіть і подумати, що фотографії будуть доступні кожній людині, більше того, кожен зможе фотографувати сам себе, за лічені секунди виставляючи знімки на загальний огляд.

Завдяки поширенню мобільних пристроїв із вбудованою фотокамерою серед людей поширилась звичка більше фотографувати навколишнє середовище, в тому числі себе в цьому світі, крім того, розповсюдженню фотографування «самого себе» сприяла і поява мобільного додатку Instagram.

Таким чином, селфі є невід'ємною частиною життя сучасної людини, селфі-фото вже давно стало своєрідною субкультурою, новою формою самовираження і в деяких випадках новим видом залежності.

Селфі – міжкультурний феномен, який виник в еру інтернету, і заслуговує на увагу наукової спільноти сам по собі, незалежно від культурних меж.

Вітчизняні вчені-психологи зацікавились феноменом «селфі» та намагаються дослідити його з різних сторін. Так К. Гринькова, звертається до проблем самопрезентації людини і вивчає явище селфі як культурний феномен. Лабунська В. досліджує «видиму людину» як соціально-психологічний феномен, зовнішній вигляд і фотовізуалізацію зовнішніх подій, які відбуваються в житті людини. Праці

Д. Погонцевої присвячені проблемам самопрезентації людини в інтернет-просторі та аналізу селфі як соціально-психологічного феномена. Соколов Б. розглядає таке філософське поняття новоєвропейської культури як «суб'єкт», відзначаючи його центральним топосом поняття «селфі».

Існує постійний інтерес до цієї проблематики в західній науці. Карр Н. розглядає селфі як функціональний нарцисизм, який необхідний середньостатистичному користувачеві, щоб про нього почули і дізналися. Кілнер Дж. вважає селфі потребою у прагненні до самопізнання і самовдосконалення, інструментом внутрішнього дослідження власного «Я»; з погляду концепції Дж. Оуллета, селфі можна розглядати як рекламу, за допомогою якої особистість прагне «продати» себе соціуму. Худ Б. пояснює селфі як процес нової суб'єктивності, який є неминучим у зв'язку із розквітом технологій. Рутледж А. П. розглядає феномен селфі не як ідентифікацію, а як комунікацію, де селфі є повідомленням, запрошенням до діалогу, прагненням до схвалення чи обговорення дій. На думку К. Томсона, селфі слід розглядати з погляду еволюції нарцисизму особистості, тобто самомилування, самолюбощі, які реалізуються за допомогою селфі в силу розвитку цифрових каналів поширення інформації.

Оксфордський тлумачний словник дає визначення поняттю «селфі» як фотографії самого себе, зроблену, як правило, за допомогою смартфона чи вебкамери і розповсюджену за допомогою соціальних медіа. Ключовим для нас у цьому визначенні є остання фраза – «... розповсюджені за допомогою соціальних медіа», адже це те, що відрізняє селфі від звичайної автофотографії. Отже, можемо вважати, що селфі – це частина самопрезентації особи.

Гонсалес Ф., засновник Instagram, звертає увагу на ігровий аспект селфі. Він описує селфі як розвагу, щоб подивитися на себе. Сутність селфі полягає не в тому, щоб зобразити себе ідеальними, а навпаки, «погратися» із власним образом «Я». Важливо показати не себе, а місце, в якому перебуваєш, і емоції, що переживаєш. Отже, цінність селфі полягає в тому, що воно виконує роль візуального щоденника, де особи активно фіксують місця, події, емоції та презентують їх соціуму в такий спосіб [1, с. 160].

Росохін А., доктор психологічних наук, психоаналітик, вивчаючи особливу пристрасність до селфі у сучасних людей, виокремив такі основні причини цього явища:

– формування хибного «Я». Особи, що захоплюються селфі, не завжди мають потребу поділитися своїми фото. Дуже часто – це гра в самого себе. З одного боку, – це розширення меж образів власного

«Я», а з іншого – формування хибного «Я», шляхом пригнічення істинного «Я»;

– підтвердження власного існування – шляхом презентації власних фото в мережі особа заявляє про себе;

– брак реальних переживань. Через викладання фото в мережі людина компенсує брак спілкування з іншими. У людини виникають позитивні емоції після схвалення її фото, які часто допомагають подолати негативне емоційне тло реальності;

– інструмент привертання уваги. В цьому випадку фото виступає засобом створення власного образу, тобто є одним із способів самопіару [3]. Варто зазначити, що селфі допомагає виразити свою ідентичність, тобто дає змогу особі декларувати належність до певної спільноти, професії, ділитися своїми вподобаннями.

Селфі розвиває творчість особистості, оскільки пошук теми, ракурсу є творчим зусиллям особи, що фотографує, створюючи свій новий образ, індивід мимоволі творить [1, с. 160].

На протипагу згаданим дослідникам наявні думки, що в час комп'ютеризації та віртуалізації селфі можна розглядати як новий та сучасний тип і форму спілкування. Хуан Е.С. уважає, що споживачі цифрової інформації читати не люблять, а лише сприймають образи, тому не розповідають, а демонструють фото.

Певною мірою за допомогою автопортретів людина формує свою репутацію [2]. За допомогою автопортретів ми розповідаємо оточенню ще і про свої переживання. Скорчити смішну фізіономію в музеї, зобразити страждання поруч з кондитерською, зробити милий вираз обличчя поруч зі своїм бойфрендом – кращий і найкоротший спосіб покрасуватися, похвалитися або поскаржитися. Адже людині потрібна аудиторія.

Ще одна причина створення селфі – подолання тривоги. Щоб зробити фото, ми вибираємо перевірений ракурс, робимо звичний вираз обличчя. Для селфі ми лише штампуємо єдиний образ, в якому нам комфортно. Це і не дає вийти за рамки звичного. Щоб поглянути на себе з боку, треба довіритися людині з камерою – професіоналу. А це дуже тривожно. Ось ми і знаходимо спокій, стоячи з телефоном напроти дзеркала. Вибираючи звичний ракурс, ми гарантовано уникаємо іронічних коментарів, та, відповідно, відвертаємо загрозу самооцінці.

Фахівці також говорять про те, що захопленість селфі може бути ознакою того, що людина або самозакохана, або дуже не впевнена в собі. Бажання стежити за опублікованими фотографіями тих, кому

вони сподобалися, або тих, хто коментує їх, прагнення досягти найбільшої кількості «лайків» – можуть бути ознаками того, що селфі викликають проблеми психологічного характеру.

Таким чином, ми можемо сказати, що люди роблять селфі для того, щоб:

- поділитися емоціями;
- повідомити світу: «Я є!»;
- підвищити власну популярність;
- випустити пар;
- спробувати бути щирим;
- продемонструвати, що все «на вищому рівні»;
- показати іншим свій внутрішній світ, свої переживання;
- виявити підвищену заклопотаність власною зовнішністю;
- задовільнити потребу у схваленні оточення.

Усі люди трохи актори, яким необхідні сцена і глядачі. Ми отримуємо задоволення, демонструючи себе, і це природно. Якщо не дати актору отримати овації там, де це безпечно, є ймовірність, що його темперамент прорветься назовні і він влаштує спектакль. Причому зробить це в самий невідповідний момент і з чарівним трагізмом. Тому селфі – нешкідливий спосіб підтримати своє психологічне здоров'я.

### Список використаних джерел

1. «Селфі» визнали психічним розладом. URL: <https://ukr.media/medicine/365147/> (дата звернення: 20.01.2021).
2. Погонцева Д. В. Selfie – как способ самопрезентации музыкантов и не музыкантов. *Психология, социология и педагогика*. 2014. № 4. URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/04/2974>. (дата звернення: 20.01.2021).
3. Більше 6 селфі в день є ознакою психічного розладу – психологи. URL: [https://gazeta.ua/articles/life/\\_bilshe-6-selfi-v-den-ye-oznakoyu-psiichnogo-rozladu-psiologi/809929](https://gazeta.ua/articles/life/_bilshe-6-selfi-v-den-ye-oznakoyu-psiichnogo-rozladu-psiologi/809929) (дата звернення: 20.01.2021).

**Кухар Тетяна Володимирівна,**

кандидат психологічних наук, викладач кафедри психології Академії Державної пенітенціарної служби

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСТАНОВ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Важливим фактором, що визначає будь-яку діяльність та здійснює міжособистісний вплив, є соціальні настанови. Під поняттям «настанова» розуміється схильність сприймати й оцінювати об'єкт певним чином і готовність діяти стосовно нього відповідно до цієї оцінки,

що сформована на основі минулого досвіду. Відповідно й поведінку партнерів у шлюбі значною мірою визначають соціально-психологічні настанови до сімейного життя («шлюбно-сімейні настанови»), тобто позиція особистості стосовно шлюбу та сім'ї, що визначає стан готовності до шлюбу і поведінку людини в шлюбно-сімейній сфері. Основними характеристиками шлюбно-сімейних настанов є такі: певний стан нервової системи та свідомості; організовані на основі минулого досвіду; виявляють готовність до реакції; мають динамічний та направляючий вплив на поведінку у шлюбно-сімейній сфері.

У структурі шлюбно-сімейної настанови можна виділити такі компоненти: когнітивний (передбачає наявність певних знань, необхідних для шлюбно-сімейної взаємодії); емотивний (полягає у сприйнятті себе як майбутнього об'єкта шлюбно-сімейних стосунків і відображає позицію людини стосовно сімейного способу життя в цілому); поведінковий (визначає психологічну готовність до шлюбу).

Процес формування шлюбно-сімейних настанов починається з раннього дитинства. Саме в дитячі роки під впливом батьків закладається програма, що підказує потім, як жити, якого партнера обрати, як будувати з ним стосунки, скільки буде дітей тощо. На процес формування шлюбно-сімейних настанов безпосередньо впливає батьківська сім'я, яка пізніше опосередковує й впливи соціального оточення. Першочерговими факторами формування особистості в сім'ї вважаються такі: ступінь гармонійності подружнього життя батьків, загальне сприйняття дитинства (було воно щасливим чи ні), розподіл сімейних ролей, ставлення батьків до дітей, їх спосіб життя. Для повноцінного розвитку особистості чоловіка і жінки необхідний материнський і батьківський вплив з перших місяців життя дитини. Дослідження Морозової О. А. доводять, що позитивні настанови молоді щодо шлюбу і сім'ї формуються у сім'ях зі сприятливим психологічним кліматом, а неповні сім'ї сприяють формуванню негативних шлюбно-сімейних настанов внаслідок деформації рольової соціалізації, що обумовлена відсутністю об'єкта ідентифікації – одного з батьків. Дані досліджень доводять, що розлучення батьків у три рази збільшує вірогідність розлучення дітей, в той час як кількість розлучень дітей, які виховувались у повній сім'ї, значно нижче.

Крім того, формування шлюбно-сімейних настанов визначається моделлю батьківської сім'ї (Арутюнян М., Здравомислова О, 2008). Традиційна сім'я характеризується такими параметрами: традиційним розподілом чоловічої та жіночої ролі; провідною роль у

прийнятті сімейних рішень належить чоловікові, високий авторитет батька; дружина відіграє роль матері і господині. Особливостями егалітарної сім'ї є: рівноправний розподіл ролей, демократична структура лідерства, прийняття рівності чоловіка й дружини як у родині, так і за її межами.

У юнацькому віці процес формування шлюбно-сімейних настанов переходить з латентної фази до активної, коли засвоєне в сім'ї та поза нею починає активно перевірятися, уточнюватися, випробуватися й співставлятися. Період пошуків у юнацькому віці висуває перед молоддю завдання закріпитися у світі дорослих: вони приміряють різні моделі поведінки, відмовляючись від одних, приймаючи інші (Вербець В., 2009).

У юнаків та дівчат можна виділити чотири види настанов на сімейне життя (Н. В. Малярова, 2003):

1) реальна настанова: молоді люди ставляться до майбутнього сімейного життя з розумінням, вважаючи, що воно має будуватися на спільному подоланні труднощів, взаємному коханні тощо;

2) настанова обережності характерна для юнаків та дівчат, які не квапляться вступати у шлюб, оскільки ставляться до сімейного життя насторожено, їх хвилює значна кількість розлучень;

3) ідеалізована настанова: людям з цією настановою властиве уявлення, що подружнє життя не має труднощів і проблем;

4) невизначена настанова: молодь з подібною настановою не замислюється серйозно над цим питанням, не має конкретних уявлень щодо майбутнього сімейного життя.

Шлюбно-сімейні настанови містять такі провідні аспекти подружнього життя (Карташова Т., 2010):

1) загальні настанови (форма шлюбу, мотиви вступу, стиль стосунків, ставлення до розлучення тощо);

2) уявлення про інтимні стосунки (ставлення до дошлюбних інтимних стосунків, сексуальних стосунків без кохання, можливість зради тощо);

3) дитячо-батьківські настанови (кількість дітей у сім'ї, можливість виховання прийомної дитини, стиль виховання дітей тощо);

4) стосунки з батьківською сім'єю (бажання будувати родинні стосунки за прикладом батьків, бачення проблеми прийняття допомоги від батьків).

Шлюбно-сімейні настанови молоді можуть як сприяти зміцненню шлюбу (такими є настанови подружжя на вірність партнерові, спільне



хобі та проведення дозвілля тощо), так і негативно впливати на подружні стосунки (негативний вплив здійснюють такі настанови, як: постійне очікування активності від іншого, жорстка прив'язаність до ідеалу та зумовлене цим постійне бажання «вдосконалити» партнера, недовіра до нього, очікування від нього моделі поведінки, сформовані як наслідок чоловічого і жіночого стереотипів тощо).

Отже, шлюбно-сімейні настанови, формуючись з раннього дитинства у процесі соціалізації, входять у структуру соціально-психологічних настанов особистості та визначають її поведінку у цій сфері. Вони можуть бути позитивними або негативними, викривленими (настанова обережності, ідеалізована та невизначена).

*Мірошниченко Оксана Миколаївна,*  
кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри  
психології Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК БАР'ЄР НА ШЛЯХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ**

В умовах глобальних трансформацій, які відбуваються в суспільстві, сучасна особистість часто страждає від нестачі часу, перенавантаження інформаційним потоком, що породжує прагнення до відкладання різноманітних справ на потім, призводячи до стресогенних ситуацій. Людина прагне уникнути напруги, пов'язаної з виконанням діяльності, яка їй неприємна, нецікава або надмірно складна, і «тягне час».

**Прокрастинація** (від лат. *procrastinare*) – психологічний термін, що означає схильність людини відкладати неприємні завдання на потім, тяжіння до справ, що приносять більше задоволення або швидший результат. Ключове у визначенні прокрастинації слово «постійно». Небезпечна ситуація, коли схильність відкладати переростає в хронічну форму і супроводжується порушенням поведінки, за якої людина вже просто не в змозі вчасно виконувати потрібні дії.

**Прокрастинація** – психічний стан, що характеризується усвідомленим ірраціональним відкладанням виконання необхідних справ на пізніший термін та супроводжується негативними переживаннями (почуттям провини, тривогою тощо) (за К. Лей). Ключовою характеристикою прокрастинації є ірраціональність поведінки в сукупності з усвідомленістю негативних наслідків. Для визначення рівня прокрастинації використовується «Шкала загальної прокрастинації»

К. Лей (в адаптації О.С. Віндекер, М.В. Останіна) (описує прокрастинацію як диспозиційну стійку рису особистості) та тест-опитувальник «Ступінь вираження прокрастинації» («СВП») (М. Кисельова) (вимірює ступінь вираження прокрастинації стосовно досягнення значущих цілей).

**Прокрастинатори** – люди, схильні відтерміновувати виконання завдань, перекладати відповідальність на інших, працювати хаотично, без плану, або лише під натхненням чи за настання реченця. Тому вони є неефективними членами у команді.

Прокрастинатор, використовуючи різні приводи, відкладає реалізацію задуманого, доки не настає так званий «дедлайн» – термін, після якого вже пізно намагатися нагнати згаяний час. Емоційний стан такої людини стає досить напруженим: зростає рівень тривоги, виникає почуття провини, невпевненості у своїх силах та позитивному вирішенні ситуації, зменшується працездатність, погіршується самопочуття та стосунки з іншими людьми через невиконання зобов'язань. Усвідомлення часових обмежень, наполегливості та очікування оточення ще більше загострюють ситуацію та зовсім не сприяють швидкому вирішенню завдань. Страх стосовно неусвідомлюваних негативних наслідків зволікання не мобілізує, а навпаки, паралізує поведінку людини, змушуючи відкладати заплановані справи знову і знову, створюючи ефект «снігової кулі». Прокрастинатор часто приступає до виконання завдання тільки тоді, коли страх перед наслідками невиконання завдання переважить страх невдалого його виконання. Звичка відкладати все «на потім» із часом стає досить стійкою та призводить до серйозних наслідків в особистому житті, фінансовій та професійній сферах.

**Історичні згадки.** Регулярне вивчення феномена прокрастинації почалося в 1970-х рр. В історичних джерелах було виявлено згадки про «прихильників відкладати на завтра» у Стародавній Греції. Про них писав поет Гесіод у праці «Труди та дні», афінський полководець Фулідід, також на прокрастинаторів владних структурах скаржився і Марк Туллій Цицерон. Стаття про прокрастинаторів була надрукована в такому авторитетному джерелі, як Оксфордський словник 1548 року. У різні епохи люди страждали від багатьох проблем, отже підстав для прокрастинації вистачало завжди.

### **Теорії виникнення:**

*Самоцензура.* В тоталітарних суспільствах, крім державної цензури, поширеним явищем є самоцензура. Небажання людини говорити правду має чимало підстав: бажання уникнути неприємностей,

покарань чи звинувачень. Страх покарання утримує людину від активності, ініціативи та спричиняє прокрастинацію. Крім того, постає проблема здатності брати на себе відповідальність.

*Авторитарність батьків.* Про авторитарність батьків говорить професор Джозеф Феррарі з університету Чикаго. Діти з родин, де батьки мають незаперечний авторитет, невпевнені у собі, довго не можуть визначити власні наміри, постійно відкладають їхню реалізацію, не можуть долати перешкоди та не мають відчуття безпеки у житті.

*Особистий супротив.* При прихованому супротиві людина вдається до прокрастинації, бо не має бажання виконувати неприйнятні для неї ролі, накази. Вона знаходить достатньо підстав для невиконання неприємного, іде на відкритий конфлікт із керівником, колективом, родичами. Галасливі «бунтарі», що нездатні на вчинки, часто схильні до прокрастинації.

*Тривожність.* Люди відрізняються один від одного рівнем тривожності, хоча цей показник нестійкий та змінюється з віком, обставинами. Тривожні або занадто емоційні особи – прихильники прокрастинації, що посилює невпевненість особи в успіху.

#### **Види прокрастинації (Ноа Мілграм):**

1. *Щоденна, побутова:* відкладання домашніх справ, які потрібно виконувати регулярно.

2. *Прокрастинація у сфері здоров'я:* відкладання корисних для здоров'я активностей, медичних обстежень та лікування.

3. *Прокрастинація прийняття рішень* (від важливих до малозначущих).

4. *Невротична:* блокування прийняття життєво важливих рішень (вибір професії, супутника життя, партнера).

5. *Академічна:* відкладання виконання навчальних завдань, підготовки курсових, іспитів тощо.

6. *Комп'юльсивна:* поєднання відкладання будь-яких справ із відкладанням прийняття рішень.

Крім того, прокрастинацію розділяють (Дж. Феррар) на:

– *Конструктивна:* усвідомлене відтермінування виконання поставленого завдання з метою підвищення ймовірності успіху, а також як усвідомлене відкладання «на потім» з метою викликати гострі емоційні переживання.

– *Деструктивна:* саморуйнівна захисна поведінка по типу уникнення.

#### **Типи прокрастинаторів (за Є.П. Ільїним):**

1) *напружені прокрастинатори*, для яких характерні високий рівень тривожності, занепокоєння, почуття провини;

2) *розслаблені прокрастинатори*: їх характеристики відповідають повсякденному розумінню лінощів, і вони схильні зосереджуватися на виконанні тих справ, які будуть приносити задоволення тільки в цей момент.

Так люди, потрапляючи в неприємну, але небезпечну для життя ситуацію, вважають за краще терпіти постійні незначні незручності, поки не виснажують їх емоційно. Хворобливі стосунки з близькими людьми, ненависницька праця – все це пастки, в які ми заганяємо себе через небажання нічого міняти. Часто наш мозок чіпляється за старі ідеї, вже міцно зміцнюється в масах, і заперечує нові, достовірні дані. Класичний приклад: довгий час люди не змирювалися з тим, що Земля кругла (до речі, такі люди все ще існують). Інформація про те, що Земля пласка, була більш «зручною» для мозку, адже все нове, як відомо, лякає. Таку поведінку можна пояснити «синдром «жаби в окропі». Цей синдром заснований на реальному експерименті: якщо покласти жабу у воду комфортної для неї температури і включити поступове нагрівання, жаба витратить всю свою енергію на стабілізацію температури тіла і, коли вода закипить, не зможе вистрибнути і загине. Якщо покласти жабу в ємність з окропом, вона відразу вискочить.

#### **Методи позбавлення від тимчасової прокрастинації:**

1. Зниження тривожності: регулярний сон, самонавіювання, концентрація на досягнутих успіхах, чай із заспокійливих трав.

2. Планування свого робочого часу та аналіз виконаного, а особливо – невиконаного.

3. Визначення пріоритетів. Визначайте, які справи є невідкладними та потребують негайного вирішення. Складне завдання можна розкласти на низку завдань та виконувати їх послідовно.

4. Метод применшення значущості завдання. Відповідно до цього методу, причина прокрастинації – страх перед завданням. Доки ви не почали виконувати певне завдання, воно здається складним і великим. У результаті, ви постійно відтермінуєте виконання, доки завдання не перестане бути актуальним, або термін не стане критичним. Метод применшення значущості завдання – простий прийом, що полягає в розкладанні завдання на декілька невеликих та незначних, таких, що можна виконати за один раз. Наприклад, якщо необхідно написати звіт, спершу додайте до своїх завдань написання вступу до нього, далі вам буде легше.

5. Метод візуалізації. Метод візуалізації завершення всього проєкту (“себе в майбутньому”) може допомогти побороти прокрастинацію і зробити вдаль рішення проблеми чи завдання. В основі лежить гіпотеза про уяву свого віддаленого майбутнього, до якого ведуть сьогоднішні вчинки.

### **Шляхи та прийоми подолання прокрастинації:**

1. *Визначте «ціну прокрастинації»:* скласти перелік наслідків прокрастинації;

2. *Придбайте щоденник і плануйте свій день* – тайм-менеджмент (прописування на папері дає змогу усвідомлено підходити до подій життя).

3. *Складіть список справ, які ви маєте виконати:* так набагато легше їх усвідомлювати.

4. *Виділіть* у списку справи, які є важливими і потребують негайного виконання, а також викресліть зі списку справи, які є другорядними або взагалі не важливими і не потребують уваги. Розставте пріоритети в списку важливих справ. Спершу на 1 день. Потім і на завтра. Пізніше на тиждень. Глобальні цілі на місяць та на рік.

5. *Введіть жорстку тайм-калькуляцію.* Методи управління часом: система управління часом Б. Франкліна, матриця пріоритетів Д. Ейзенхауера, часовий принцип В. Парето, система АБВ-аналізу, метод «Альпи» тощо.

6. *Просто почніть виконувати завдання* (сам початок змушує провести підсвідому переоцінку, в ході якої ми найчастіше виявляємо менше перешкод, аніж припускали).

7. *Почніть з малого.* Обирайте зі списку спочатку більш легкі та швидкі для вирішення пункти. Завершуючи одне завдання за одним, навіть невелике, ви записуєте у підсвідомість досвід, що ви можете вирішувати різні завдання.

8. *Розділити та делегувати.* Інколи саме усвідомлення того, що є великий обсяг роботи, лякає. Будь-яку роботу можна розділити на етапи й вирішувати частинами. Розбиття якогось завдання на етапи також дає розуміння того, від яких етапів ти «кайфуєш», а яких уникаєш. Наприклад, комусь легко написати науковий текст, але оформлення статті за всіма правилами – вирівнювання тексту, підбір шрифтів, опис літератури – викликає справжню паніку. Тому людина постійно відкладає весь обсяг роботи. Як це вирішити? За можливості делегувати комусь «нецікавий» етап. Наприклад, ви комусь допоможете написати частину наукового тексту чи реферату, а

за це вам красиво оформлять текст. Тобто замість того, щоб концентруватися на глобальному негативі, який викликає якась частина роботи, шукайте всі можливі варіанти зменшення його впливу.

9. *Дати обіцянку авторитетній значущій людині про своєчасне доведення справи.*

10. *«Відключитися»* (усунути відволікаючі фактори: залишити телефон в іншій кімнаті чи вимкнути wifi на комп'ютері; закритися в кабінеті тощо).

11. *Хваліть себе* після кожного завершеного завдання – «лайкайте» себе щодня. Похваліть себе відпочинком, смаколиками тощо. Похвала себе – це найкраща самомотивація шляхом позитивної самооцінки.

12. *Знайти мету діяльності.* Є деякі речі, яких неможливо уникнути і делегувати – наприклад, коли вчитель заповнює шкільний журнал чи активіст пише звіт про виконану роботу для грантодавців. Цього ніхто не може зробити за них. Тоді варто наголосити самому собі: «я це роблю, тому що...».

13. *Позбавтеся від зайвого вантажу* і завершіть такі завдання хоча б на папері. Для цього випишіть усі незавершені завдання, а також згадайте навіть дуже старі і не пов'язані з роботою. Визначте, які з них усе ще актуальні, і призначте день і час, коли точно завершите це завдання. Викресліть неактуальні, і таким чином розвантажте захищений розум. Час від часу – розчищайте «завали» пам'яті.

Прокрастинація не стає перешкодою, якщо має тимчасовий характер і, навпаки, переростає в проблему, якщо стає хронічною. Хронічна прокрастинація заважає праці, успіху, планам на майбутнє. Вона може бути прихованим початком психологічного чи фізичного захворювання.

*Настояща Уляна Володимирівна,*  
старший викладач кафедри психології  
Академії Державної пенітенціарної служби;  
*Кісельова Аліна Миколаївна,*  
магістр Академії Державної пенітенціарної служби

## **ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

В Україні триває процес розвитку її як правової, соціальної та демократичної держави. Це зумовлює наявність несталої державної політики в окремих сферах. Організація та здійснення належної та ефективної політики держави у сфері виконання покарання є одним із

пріоритетів правової держави. Така політика має бути спрямована та базуватися на принципах дотримання верховенства права та законності, захисту прав і свобод людини та громадянина. Активні дискусії серед науковців зумовлюють постійне вдосконалення чинного законодавства, що регламентує окремі аспекти зазначеної сфери.

Державна політика у сфері виконання покарань багато в чому залежить від того, які ресурси для досягнення поставлених цілей перебувають у розпорядженні суб'єктів, що її реалізують. Йдеться про матеріальне, фінансове, правове, а також кадрове забезпечення сфери виконання покарань. Говорячи про кадрове забезпечення відповідної сфери, слід звернути увагу на важливість та особливості роботи психолога в установах виконання покарань (далі – УВП). Правовий статус психолога в УВП регламентується наказом «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» Міністерства юстиції України від 04.11.2013 року № 2300/5. За положеннями наказу психолог в УВП надає рекомендації персоналу щодо роботи з окремими засудженими, бере участь у складанні індивідуальних програм відбування покарання засудженими, підвищує рівень психологічних знань та умінь персоналу. Саме тому така посада є важливою для відповідних установ, адже саме психолог допомагає персоналу у виконанні власних обов'язків. Із іншого боку, однією з важливих функцій психолога є безпосередня робота із засудженими, виявлення їх негативних психічних станів та їх профілактика, надання психологічної допомоги як засудженим, так і персоналу установ. Більше того, психолог аналізує особистісні характеристики засуджених, що допомагає виявляти тих, що потребують підвищеного рівня контролю [1].

Особливістю посади психолога в установі є те, що особа має володіти певним набором професійно значущих психологічних якостей, зокрема високий рівень соціалізації, нервово-психічної стійкості, когнітивної активності, комунікативною компетентністю. З одного боку, такі вимоги обумовлені тим, що не кожен психолог має внутрішні сили та мотивацію для того, щоб вислухати та допомогти у вирішенні певних психологічних питань саме засудженому, тобто включається так звана дискримінаційна складова. З іншого боку, психолог має відповідати певним кваліфікаційним вимогам для того, щоб мати змогу компетентно вирішувати психологічні питання загалом.

Таким чином, можна виділити два критерії для оцінки відповідності та готовності особи обіймати посаду психолога в установах ви-

конання покарання. Зокрема, йдеться про суб'єктивний фактор – наявність внутрішнього бажання і мотивації, та об'єктивний фактор – наявність спеціальної освіти та кваліфікації. Характеризуючи психолога як професіонала, слід звернути увагу на те, що ця посада має певні особливості: йдеться про такі особистісні якості, як людяність, толерантність, вміння слухати, емпатія, здатність до рефлексії. Водночас, крім спеціальної освіти, особа повинна мати досвід роботи зі спецконтингентом, бо вміння аналізувати ситуацію, виявляти неупередженість, виконувати обов'язки в екстремальних умовах – це той досвід, який не отримаєш, навчаючись у цивільному закладі вищої освіти. Саме випускники Академії Державної пенітенціарної служби закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання мають усі необхідні компетенції для якісного виконання покладених на них професійних обов'язків психолога, що формуються під час навчання та стажування на посаді безпосередньо в УВП.

Окремо слід звернути увагу на неупередженість у роботі психолога. Так, психолог в УВП має бути неупередженим до будь-якої особи. Зокрема, а йдеться про те, що психолог не повинен загострювати уваги на тому кримінальному правопорушенні, за яке було засуджено особу, його ступінь тяжкості, чи є це повторне вчинення кримінального правопорушення тощо. Зазначені питання можуть бути враховані лише у разі безпосереднього зв'язку з проблемою засудженої особи. Особливість роботи психолога в установах виконання покарань полягає в тому, що така посада передбачає прагнення допомогти вирішити психологічні проблеми особи засудженого, незважаючи на її правовий статус. Більше того, саме така вимога має бути однією із визначальних для прийняття особи на роботу, бо неупереджене і недискримінаційне ставлення до засуджених – це ті якості, що мають бути у психолога УВП.

Таким чином, державна політика має бути спрямована на те, щоб врахувати особливості та складність посади психолога в установах виконання покарань, зокрема, щодо організації заходів з належного відбору компетентних кадрів на цю посаду.

### **Список використаних джерел**

1. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора: затв. наказом М-ва юстиції України про затвердження від 04.11.2013 р. № 3251/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13#Text> (дата звернення: 19.03.2021).



*Нікіфорова Тетяна Іванівна,*  
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри  
кримінального права та процесу Хмельницького університету  
управління та права імені Леоніда Юзькова

## **СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ПОВНОЛІТНИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року, соціально-виховна робота персоналом органів пробації проводиться з усіма категоріями суб'єктів пробації, крім тих, щодо яких готується досудова доповідь та засуджених до обмеження волі [1].

Нормативно-правовими актами, що регламентують здійснення соціально-виховної роботи, є Закон «Про пробацію» та Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затверджений наказом Міністерства юстиції України 29 січня 2019 року № 272/5 [1; 2].

Саме проведення соціально-виховної роботи і є основним змістом пробації. Адже мета пробації – це виправлення та ресоціалізація особи, тобто всі потуги мають бути спрямовані на те, щоб зробити із правопорушника соціалізованого, корисного члена суспільства.

Соціально-виховна робота із кожним засудженим проводиться згідно з індивідуальним планом роботи, який складається відповідним працівником органу пробації разом із засудженим та полягає у виявленні криміногенних потреб та шляхів їх вирішення. Виявлення криміногенних потреб здійснюється через оцінку динамічних факторів ризику, до яких належать житло, освіта, робота, матеріальне становище, контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, вживання алкоголю, наркотиків, стосунки у суспільстві, з рідними та близькими, ставлення до правопорушення, готовність до змін. Виявлення проблем у кожній із перерахованих сфер та їх усунення є запорукою досягнення мети пробації. Вирішальне значення має готовність суб'єкта пробації до змін. Адже без бажання засудженого змінити своє життя здійснення усіх заходів буде звичайною формальністю. Це не означає, що ефективна пробація полягає у виявленні готових до змін засуджених та проведення із ними соціально-виховної роботи. Першочерговим завданням працівників органів пробації повинно бути формування в засудженого готовності до змін. Працівник органу пробації повинен показати небайдужість до проблем засудженого особисто свою та держави в цілому, представником якої

він є, викликати довіру. Саме щире, так би мовити, задушевне спілкування з особою, застосування відповідних психологічних та педагогічних засобів, спрямоване на виявлення того, якою особою може стати, які в неї є перспективи, повинно викликати в засудженого готовність до змін. Це найважливіший і найскладніший крок. Саме від нього більшою мірою залежить успіх та ефективність усієї подальшої соціально-виховної роботи. Найбільша складність полягає у психологічній складовій цієї частини роботи. Надмірна завантаженість персоналу органів пробації, часто недостатність знань психології та педагогіки (адже працівники органів пробації не завжди мають педагогічну освіту), нестача штатних психологів стає причиною того, що з самого початку проведення соціально-виховної роботи не вдається викликати у засудженого готовності до змін. Законодавством передбачені можливі шляхи подолання цих перепон. Законом «Про пробацію» та низкою підзаконних нормативно-правових актів передбачена можливість залучення до здійснення соціально-виховної роботи органи державної влади і місцевого самоврядування, релігійні та громадські організації та волонтерів пробації [1; 2; 3]. У відповідному органі пробації створюється Банк ресурсів, який передбачає укладення договорів із підприємствами, установами, організаціями з метою надання послуг щодо здійснення соціально-виховної роботи із засудженими. Співпраця з такими інституціями спрямована на вирішення всіх виявлених криміногенних потреб, у тому числі на формування у засудженого готовності до змін. Для вирішення останнього завдання, в першу чергу, повинна здійснюватися співпраця з психологами та соціальними працівниками. Проте формування готовності до змін часто залежить і від того, наскільки працівники органу пробації, разом із відповідними органами державної влади, місцевого самоврядування, певними недержавними інституціями, намагаються вирішити соціальні проблеми засудженого, якими може бути відновлення втрачених особою документів, забезпечення житлом, роботою, а іноді й середньою чи середньо-спеціальною освітою, налагодження соціальних зв'язків із сім'єю, рідними особи, надання медичної допомоги тощо. Суттєву допомогу у формуванні в засудженого готовності до змін можуть надавати волонтери пробації. Волонтерів пробації для допомоги у здійсненні наглядової чи соціально-виховної роботи мають право залучати працівники органу пробації, шляхом укладення з ними договору уповноваженим органом з питань пробації. Підставою для укладення договору є заява особи, яка бажає стати волонтером пробації.

Як свідчить практика, у формуванні в засудженого готовності до змін, а надалі і зміни прокримінального мислення, найкращою є допомога психологів, працівників реабілітаційних центрів для осіб, звільнених після відбування покарання у виді позбавлення волі, колишніх засуджених, які справді пройшли шлях виправлення та ресоціалізації. Останні мають безцінний досвід власної зміни прокримінального мислення та викликають у суб'єктів пробації довіру, оскільки дійсно здатні розуміти та співчувати їм. Залучення волонтера пробації передбачає проведення з ним співбесіди, під час якої мають бути виявлені знання, здібності, моральні та ділові якості цієї особи, а також мотивація, необхідні для здійснення волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією. Для вивчення моральних та ділових якостей кандидата у волонтери пробації щодо нього може бути встановлений випробувальний строк до трьох місяців [3].

Отже, формування в засудженого готовності до змін є запорукою ефективності здійснення подальших соціальних та виховних заходів щодо цієї особи. Реальна, а не формальна, пробація в Україні сьогодні можлива винятково на основі тісної співпраці персоналу органу пробації з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими та релігійними організаціями, державними та недержавними підприємствами, установами, організаціями, окремими фізичними особами, шляхом створення Банку ресурсів та залучення волонтерів пробації. Нормативні передумови для цього створені. Основним завданням сьогодні є поширення в суспільстві думки про те, що все суспільство відповідальне за ресоціалізацію засуджених осіб, а не лише органи державної влади, що саме внесок кожного і здатен вплинути на рівень злочинності, на зменшення криміналізації молоді. Для вирішення цього завдання Державним органом «Центр пробації» створено відповідні інформаційні сайти, сторінку у фейсбуці, проводяться різні заходи. Проте роботу в цьому напрямку потрібно поживляти, оскільки відповідна інформація доступна лише для вже зацікавлених осіб. А має бути зроблено акцент на зацікавленні всіх членів суспільства, особливо молоді. Для цього повинні бути задіяні всі засоби масової інформації, здійснюватися відповідні заходи для студентів ВНЗ та учнів старших класів шкіл.

### **Список використаних джерел**

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160–VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. (дата звернення: 10.03.2021).

2. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: наказ М-ва юстиції України від 29.01.2019 № 272/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text>. (дата звернення: 10.03.2021).

3. Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації: наказ М-ва юстиції України від 17.01.2017 р. № 98/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/z0065-17#Text>. (дата звернення: 10.03.2021).

***Остопелець Ірина Юрївна,***

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

***Ковальов Сергій Андрійович,***

студент магістратури 2 курсу факультету фізичного виховання ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

## **ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА ПІДГОТОВКА СПОРТСМЕНІВ-ДЗЮДОЇСТІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ**

Досягнення в сучасному спорті дуже високі і продовжують безперервно зростати. На Олімпійських іграх та інших змаганнях високого класу постійно встановлюють світові рекорди і з'являються нові імена рекордсменів. Звичайним людям такі результати здаються неймовірними. Зростання спортивних результатів відбувається через низку обставин, але основним є розкриття потенційних можливостей людини. Раціональна система підготовки спортсменів і її подальший розвиток – найголовніший шлях до розкриття потенційних сил спортсмена, до формування нових можливостей людини.

Численні наукові дослідження таких відомих учених, як В. Л. Волков, С. І. Гуськов, Є. П. Ільїн, В. Н. Платонов, А. Ц. Пуні, А. В. Родіонов та ін. свідчать про те, що людина використовує 40–60 % своїх потенційних фізичних можливостей, що значною мірою залежить від психіки людини, як регулятора поведінки [1; 2; 3].

Однак проблему психологічної підготовки розкрито в більшості спортивної літератури тільки з теоретичного боку, конкретні методики психологічної підготовки розроблені в таких видах спорту, як плавання (С. М. Вайцеховський), гімнастика (А. Т. Філатов), легка атлетика (А. Т. Філатов), важка атлетика (Г. Д. Бабушкін, Ю. Ф. Назаренко), баскетбол (В. А. Романов), проте у дзюдо такі методики не розроблені.

Риси характеру спортсмена далеко не завжди задовільно передбачають успішність спортивної діяльності, а комплекс психічних

якостей тісно пов'язаний з рівнем спортивних досягнень, тому комплексна психологічна підготовка відіграє вирішальну роль для досягнення найвищих спортивних результатів.

До найважливіших психічних якостей спортсмена високого класу відносять: вольові якості, стійкість до стресових навантажень, властивості уваги, здатність управляти емоційним збудженням та ін.

Особливості змагальної і тренувальної діяльності дзюдоїстів обумовлюють формування в них системи перцептивно-інтелектуальних і емоційно-вольових якостей, які забезпечують сприйняття та аналіз ситуацій, ухвалення і реалізацію рішень в умовах, що безперервно змінюються, при активній протидії суперника.

З'ясовано, що в умовах тренувань та змагань більшість спортсменів внутрішньо занепокоєні та неврівноважені, що є індикатором високої тривожності.

Встановлено, що на початковому етапі своєї спортивної діяльності представники східних одноклассів володіють низьким рівнем сформованості ауторегуляторної системи.

У системі психологічної підготовки спортсмена слід виділяти такі напрями: формування мотивації; вольова підготовка; ідеомоторне тренування; вдосконалення спеціалізованих умінь; регулювання психічної напруженості; вдосконалення толерантності до емоційного стресу; управління стартовими станами.

Основу психологічної підготовки дзюдоїстів має становити комплексна емоційно-вольова підготовка. Заняття з психологічної підготовки повинні проводитися систематично, безперервно і мати спеціалізований характер. Тренінгова робота є ефективним засобом реалізації психологічної підготовки спортсменів-дзюдоїстів.

Експериментально доведено, що система емоційно-вольової підготовки позитивно впливає на спортивні досягнення дзюдоїстів, ефективність тренувальної діяльності, загальну атмосферу спілкування між спортсменами і тренером, дисциплінованість і мотивацію спортсменів до активної діяльності.

Аналіз результатів експерименту дає підставу вважати, що основні положення цієї роботи можуть ефективно використовуватись тренерами для оптимізації процесу спортивної підготовки дзюдоїстів. У цілому результати проведеної роботи свідчать про ефективність розробленої нами програми дослідження, що дозволило констатувати факт доцільності використання психотренінгу в навчально-тренувальному та змагальному процесах для досягнення високого рівня психологічної готовності спортсменів-дзюдоїстів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблематики. Перспективу організації подальших досліджень вбачаємо у визначенні специфічного змісту тренінгових занять, а також на розширення вибірки спортсменів.

### **Список використаних джерел**

1. Воронов И. А. Психотехника восточных единоборств. Минск: Харвест, 2005. 432 с.
2. Коробейніков Г. В., Дуднік О. К. Діагностика психоемоційних станів у спортсменів. *Спортивна медицина*. 2016. № 1 С. 33–36.
3. Терещенко В. І. Науково-методичні основи підготовки єдиноборців: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Ірпінь, 2002. 220 с.

***Пахомов Ілля Володимирович,***

старший викладач циклу психолого-педагогічних дисциплін  
Білцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України;  
***Фоцій Святослав Володимирович,***  
психолог Кременчуцької виховної колонії

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАНЦІВ КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ВИХОВНОЇ КОЛОНІЇ**

У наш час психологічна робота із засудженими України перебуває у стані реформування. Впроваджуються нові форми та методи, які добре показали себе в різних країнах світу: оцінка ризиків і потреб засуджених, корекційно-реабілітаційні програми, когнітивно-поведінкове втручання, просоціальне моделювання, мотиваційне консультування та інші. Для цього необхідно здійснювати комплексну психологічну діагностику особистості кожного засудженого.

Метою дослідження було визначення кримінально-правових та соціально-психологічних особливостей вихованців Кременчуцької виховної колонії з метою підвищення ефективності профілактичної та корекційної роботи з ними.

Соціально-психологічні особливості вихованців досліджували низка вітчизняних науковців (Н. Е. Афанасьєва, Т. І. Белавіна, С. О. Гарькавець, Н. В. Грєса, С. Ю. Замула, Г. М. Кожина, С. В. Кушнар'єв, Є. С. Макогончук, Н. В. Малиш, О. В. Мушинська, О. С. Недибалюк, О. М. Низовець, З. В. Спринська та інші). Більшість з них вивчали психічні стани та властивості неповнолітніх засуджених, насамперед: тривожність, агресивність, характер та спрямованість.

Аналіз кримінально-правової інформації щодо 40 вихованців Кременчуцької виховної колонії свідчить, що всі вони юнацького віку (16–22 роки), серед них переважають засуджені повторно

(75 %), засуджених вперше значно менше (25 %). Більшість їх засуджені за корисливі злочини (85 %), засуджених за насильницькі злочини небагато (15 %). Переважна більшість вихованців (92 %) знаходяться на основному етапі відбування покарання, лише один (3 %) – новоприбулий, два (5 %) – на етапі підготовки до звільнення.

Аналіз соціально-психологічних характеристик вихованців свідчить про те, що третина їх (30 %) мають лідерські якості і беруть активну участь у самодіяльних організаціях засуджених. Але третина їх (30 %) стоять на різних профілактичних обліках (деякі – навіть на декількох): схильні до суїциду (18 %), аутоагресії (13 %), втечі (5 %). Переважають вихованці посередньої спрямованості (73 %), вихованців позитивної спрямованості значно менше (27 %). Усі вихованці беруть участь у програмах диференційованого виховного впливу.

За даними психодіагностики темпераменту за опитувальником Г. Айзенка, значна доля вихованців (40 %) мають слабкий тип нервової системи, чверть – сильний неврівноважений (25 %), дещо менше – сильний врівноважений (22 %), доля вихованців з сильним загальмованим типом нервової системи незначна (13 %). Кореляційний аналіз показав істотний зв'язок між показниками екстраверсії та демонстративної акцентуації характеру (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,65), нейротизму – з емотивною (0,61), циклотимною (0,63) та збуджуваною (0,65) акцентуаціями характеру.

За результатами діагностики вихованців за допомогою опитувальника Г. Шмішека, всі вихованці мають по кілька виражених акцентуацій характеру. Найбільш виражені такі акцентуації: емотивна – (65 %), педантична та циклотимна (по 43 %), застрягаюча (35 %), збудлива, тривожна та екзальтована (по 30 %). Майже не виражені гірпертимна (15 %) та демонстративна (8 %) акцентуації.

Аналогічні результати були отримані Н. В. Малиш, яка у 2005 році за допомогою опитувальника Р. Кетела досліджувала характерологічні особливості вихованців Курязької виховної колонії. Отримані дані свідчать, що для вихованців характерними є такі риси, як: скептичність і байдужість стосовно інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низька нормативність поведінки, жорсткість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіперзбудженість, фрустрованість і низька самооцінка [2, с. 12].

Результати діагностики агресивності вихованців (опитувальник Л. Г. Почебут) свідчать про значну долю осіб з середнім рівнем загальної агресивності (60 %), яка складається з: вербальної, фізичної, предметної, емоційної та аутоагресії, значно менше осіб з високим

(25 %) та низьким її рівнем (15 %). Проведений кореляційний аналіз показав значний зв'язок вербальної, фізичної та предметної агресивності зі збуджуваною акцентуацією характеру (коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює відповідно 0,61; 0,63 та 0,62); емоційної агресивності – з емотивною акцентуацією (0,62), а аутоагресії – із застрягаючою акцентуацією (0,63). Також тісний зв'язок виявлено між самими показниками агресивності: фізичної та предметної (0,64), емоційної та вербальної (0,61).

Визначення рівня агресивності у вихованців Курязької виховної колонії, проведене Н. В. Малиш у 2005 році за допомогою опитувальника Басса-Даркі, показало, що для вбивць характерним є високий рівень фізичної агресії (у 87 %), для злодіїв – непрямой агресії (у 51 %), для хуліганів – дратівливості і непрямой агресії (у 78 % і 83 % відповідно), а для гвалтівників – підозрілості (у 67 %) [2, с. 13]. Аналогічні результати були отримані З. В. Спринською, яка досліджувала агресивність вихованців Самбірської виховної колонії у 2008 році також за допомогою опитувальника Басса-Даркі [3, с. 11].

Діагностика суїцидального ризику вихованців за допомогою опитувальника СР-45 свідчить про значну долю осіб з середнім рівнем суїцидального ризику (43 %), третина осіб з високим рівнем (32 %), доля осіб з низьким рівнем ризику незначна (25 %). Кореляційний аналіз свідчить про тісний зв'язок між рівнем суїцидального ризику та застрягаючою акцентуацією характеру (коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,61), а також пов'язаний з рівнем депресивності (0,63).

Оцінка депресивності вихованців здійснювалася за допомогою шкали оцінки суїцидального ризику РНҚ 9. У половини вихованців (50 %) депресивність не виражена, у деяких (20 %) вона виражена слабо, помірно (12) чи середньо (18). Кореляційний аналіз показав тісний зворотний зв'язок рівня депресивності з рівнем самооцінки (коефіцієнт кореляції Пірсона – 0,65). Тобто, чим нижче самооцінка, тим більше депресивність.

Дослідження самооцінки вихованців здійснювалося за допомогою опитувальника Г. М. Казанцевої. Воно показало, що майже половина вихованців (48 %) мають середній рівень самооцінки, інша половина – низьку (25 %) та високу (27 %) самооцінку. Кореляційний аналіз показав тісний зворотний зв'язок рівня самооцінки з рівнем суїцидального ризику (коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює – 0,64). Тобто, чим нижче самооцінка, тим більше суїцидальність.

Аналогічні результати дослідження самооцінки вихованців Курязької виховної колонії за допомогою самоактуалізаційного тесту



Е. Шострома, проведене Н. В. Малиш у 2005 році, показало, що в них є дисбаланс позитивних і негативних самооцінок. Їх самооцінки емоційно бідні і у 80 % мають позитивний знак, у 9 % – нейтральні, у 7 % – негативні. Значна різниця між Я-реальним та Я-ідеальним зустрічається у 79 % вихованців, у більшості – значна різниця між Я-реальним і Я-очікуваним (57 %) [2, с. 14].

Дослідження самооцінки вихованців Курязької виховної колонії, проведене Т. І. Белавіною у 2005 році за допомогою методики «Підставна самооцінка», показали, що їх самооцінка визначається насамперед ступенем усвідомлення оціночного ставлення до них, внутрішньогрупова статусна позиція істотно впливає на їх Я-ідентифікацію [1, с. 58].

Таким чином, дослідження психічних процесів, станів та властивостей вихованців Кременчуцької виховної колонії дозволяють зробити висновки щодо переважання в них: осіб зі слабким типом нервової системи, вираженими акцентуаціями характеру (насамперед емотивною, циклотимною, застрягаючою, збуджуваною та тривожною), середнім рівнем агресивності, суїцидального ризику, депресивності та самооцінки. Кореляційний аналіз показав тісний зв'язок між усіма психологічними показниками вихованців: темпераментом, характером, агресивністю, депресивністю, суїцидальністю та самооцінкою. Це означає, що корегуючи один компонент психіки, можна змінити і інші.

Викликають занепокоєння значна доля вихованців (25 %) з підвищеним рівнем агресивності, суїцидального ризику (32 %), депресивності (18 %), завищеною самооцінкою (25 %). Причому деякі вихованці (15 %) характеризуються всіма цими ознаками, тому стоять на профілактичних обліках як схильні до суїциду чи аутоагресії. Тому працівники соціально-психологічної служби Кременчуцької виховної колонії проводять з ними різноманітні профілактичні та корекційні заходи, спрямовані на покращення їх психологічного стану. Для роботи з ними залучаються працівники інших відділів та служб установи, а також представники державних, громадських та релігійних організацій, насамперед Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

### **Список використаних джерел**

1. Белавина Т. И. Социально-ролевая детерминация динамики самооценки осуждённых в условиях вынужденного сравнения себя со сверстниками. *Научові студії із соціальної та політичної психології: збірник статей*. 2004. Вип. 12 (15). С. 56–62.

2. Малиш Н. В. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2005. 21 с.

3. Спринська З. В. Співвідношення агресивної поведінки та ціннісних орієнтацій особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2008. 21 с.

*Поцелуйко Ірина Володимирівна,*

голова циклової комісії філологічних та економічних дисциплін ВСП  
«ФКТКТ НУ «Чернігівська політехніка»

## **ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Мотивація персоналу – одна з найбільш актуальних тем уже багато років. Кожний роботодавець хотів би знати, де в його працівника кнопка, натиснувши на яку можна отримати високоєфективного, ініціативного та лояльного професіонала. Оскільки інструкції з використання та місця знаходження такої кнопки в компанії немає, вона створює свої інструменти з мотивації у вигляді положень, стандартів, регламентів, часто підміняючи поняття мотивації й стимулювання або об'єднуючи їх в єдине ціле.

Мотивація – це внутрішнє спонукання персоналу до виконання своєї роботи, досягнення виробничих цілей. Власне, це бажання працювати, яким також складно управляти зовні як щастям або радістю. Стимулювання персоналу – це використання зовнішніх чинників, що змушують працівника працювати ефективно й підвищувати свою результативність [2, с. 96].

Стимулювання буває позитивним і негативним. Позитивне стимулювання спрямоване на підвищення рівня задоволення потреб працівника і на збереження ним наявної поведінки; негативне – на блокування наявної поведінки шляхом зниження рівня задоволення потреб. Парадокс у тому, що розробляючи системи бонусів, організовуючи корпоративні свята й тренінги, компанії не можуть відмовитися від негативних стимулів. Крик, прилюдна критика, перехід від робочої ситуації на особистість працівника, а часто й штрафи, які маскуються більш прийнятним терміном «депреміювання», використовують на практиці багато українських компаній.

Генрі Форд вважав, що «лише два стимули змушують людей працювати: бажання заробітної плати та страх її втратити». Але чи насправді це так сьогодні? Чого прагне працівник, коли влаштовується на роботу? Які його потреби необхідно задовольнити роботодавцеві для досягнення найкращого результату?

Існує велика кількість класифікацій, моделей і теорій мотивації: ієрархія потреб Маслоу; теорія потреб Альдерфера, теорія мотивації Мак-Клелланда; двофакторна теорія мотивації Герцберга; теорії «Х» і «Y» Мак-Грегора; теорія драйвів Фрейда; теорія мотивації Портера – Лоулера; теорія очікувань Врумата інші. Однак, простіше кажучи, влаштовуючись на роботу, працівник сподівається отримати: гроші; стабільність і безпеку; комфорт; справедливість; розвиток і кар'єру; визнання; новизну і драйв; самореалізацію.

Як ви могли помітити, у наведеному переліку немає штрафів, але це не заважає роботодавцям їх використовувати. Згідно з дослідженням, проведеним порталом [rabota.ua](http://rabota.ua), 52 % учасників на запитання «Чи існує у вас на роботі система штрафів за порушення?» відповіли позитивно. Основні причини штрафів носять дисциплінарний характер: запізнення – 60 % опитаних; прогул – 53 %; поява на роботі в нетверезому стані – 52 %; безпричинна відсутність на роботі понад відведений на це час – 50 %.

Варто наголосити, що згідно із статтею 147 КЗпП за порушення трудової дисципліни до працівників можуть бути застосовані лише два заходи стягнення – догана або звільнення, а стягувати штрафи із заробітної плати заборонено, проте це не зупиняє багатьох українських роботодавців [3]. Вони створюють систему оплати праці із постійною та змінною частиною, і саме остання є предметом штрафних маніпуляцій. Крім дисциплінарних порушень, штрафують за:

- неправильне оформлення або втрату документів – 45 % респондентів;

- невиконання плану продажів – 38 %;

- порушення дрес-коду – 21 %;

- куріння – 19 %;

- вживання їжі на робочому місці – 16 %.

Як же ставляться працівники до штрафів на роботі?

- 13 % учасників опитування підтримують систему штрафів, вважаючи, що це зміцнює дисципліну;

- 48 % – вважають штрафи нормальним явищем і прагнуть не порушувати правил, щоб не втратити своїх грошей;

- 40 % опитаних відповіли, що їм дуже некомфортно працювати в такій обстановці, а це вже ризик для компанії втратити цінних працівників.

Компанії не афішують наявність системи штрафних санкцій, щоб не зменшити таким чином потік претендентів і не зіпсувати бренд роботодавця. Часто під час працевлаштування або взагалі не

попереджають про штрафи, або інформують про них частково, а про повний перелік порушень, за які передбачено штраф, працівник дізнається вже працюючи в компанії. У деяких випадках система штрафування персоналу чітко не сформована і носить суб'єктивний безсистемний характер, який залежить від настрою керівника або його стосунків з працівником.

Мотивація персоналу традиційно – це не синонім “добре” і “дієво”. І не завжди це те, що перевірено роками, і що спрацює в конкретній ситуації. В розвинених країнах це усвідомили майже століття тому. До нас ця думка тільки починає доноситися у вигляді відлуння. Рідкісні приклади вітчизняного креативного підходу до мотивації співробітників компаній доводять, що слід задуматися про впровадження інновацій у цьому напрямку. А світовий досвід підкаже, в якому напрямку варто працювати. Звичайно, готового рецепту ніхто не запропонує, оскільки в нестандартній мотивації дуже важливий і особистісний підхід до кожного співробітника, і визначення особливостей сформованого колективу, від чого і повинні відштовхуватися методи. Однак вони можуть наштовхнути на думку, з чого почати і як використовувати свої можливості [1, с. 328].

Загалом креативна мотивація допоможе вирішити низку проблем, з якими стикаються роботодавці, серед яких такі:

– Як залучити до роботи найбільш “бажаних” кандидатів з ринку праці – крім матеріальної вигоди, яку вони можуть отримати в будь-якій компанії?

– Як утримати цінних працівників і не допустити їх міграції до конкурентів, які можуть запропонувати щось більше, ніж стандартний набір “подяк” за роботу?

– Яким чином можна підвищити продуктивність праці, не жертвуючи на це багато сил і фінансів?

Для виявлення компанії з найбільш мотивованими співробітниками телекомпанія CNN і журнал Fortune щорічно проводять спільне дослідження, в якому бере участь 1000 найбільш масштитих корпорацій з усього світу. І ось вже чотири роки поспіль беззмінним лідером цього рейтингу є Google. З одного боку, можна заперечити, що ця компанія може собі це дозволити, враховуючи її масштабність, але, з іншого боку, щоб створити такий проект і постійно тільки вдосконалюватись, необхідні кваліфіковані співробітники з бажанням віддаватися роботі цілком і повністю. Тому Google – найпоказовіший приклад того, як потрібно мотивувати співробітників, щоб вони приносили якомога більше користі роботодавцю. Однак треба визнати,

до свого статусу Google прийшов не від хорошого життя – у період 2005–2010 рр. заклятий ворог компанії, Facebook, переманив більше 500 чоловік, серед яких були Чед Херлі (творець YouTube), Енді Рубін (глава відділу мобільних пристроїв) та інші ключові кадри. Після цього були введені безпрецедентні заходи з мотивації співробітників, що дозволили докорінно змінити ситуацію.

Які ж рецепти успіху Google? Це: висока зарплата; унікальний комфорт на робочому місці; головне результат; твою роботу бачать всі; дрібниці вирішують все.

Є ще один спосіб мотивації, який притаманний інноваційним компаніям, – принцип індивідуального підходу. Для молодих співробітників важлива участь в житті колективу, участь у спортивних заходах. Для старших – визнання статусу. Жінкам – оплачуваний косметичний салон, чоловікам – тренажерний зал. При цьому не треба забувати про почуття важливості, значущості та визнання працівника.

Ще одним цікавим прикладом “сили слова” була імперія Стіва Джобса. Консультанти його компанії, то є люди креативні і розумні, обіймали посаду зі скромною назвою “геній”. Від цієї ідеї була подвійна користь: керівник робив акцент на тому, що в його штаті працюють тільки геніальні люди, які, в свою чергу, були вельми горді своїм статусом, працювали добре, щоб виправдати надану довіру. Стів Джобс говорив: «Є просто робота, а є робота всього життя. Робота, в історії якої ви залишите свій слід. Робота, в якій ніколи не потрібно йти на компроміс. Робота, заради якої ви б пожертвували своїми вихідними. Ви можете отримати таку роботу в «Apple». Люди не приходять сюди, щоб уникнути ризику. Вони приходять, щоб плавати глибоко. Вони хочуть, щоб їх робота мала результат. Великий результат, який не зможе повторити ніхто і ніде. Ласкаво просимо в «Apple» [3, с. 85].

Український досвід не настільки цікавий і різноманітний, як світовий, але і в нашій країні є креативності в питаннях мотивації. Звичайно, і в креативній мотивації повинні бути рамки розумного, але те, що в наш час вона подіє краще, ніж традиційні методи – доводить світовий досвід. Головне – знайти свій особистий підхід до власних співробітників.

### **Список використаних джерел**

- 1 Гріфін Р. Основи менеджменту: підручник. Львів: БаК, 2001. 624 с.
- 2 Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 432 с.
- 3 Кавецький В. В. Економічне обґрунтування інноваційних рішень: практикум. Вінниця: ВНТУ, 2016. 113 с.

*Шендерук Олена Борисівна,*

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СПРОБА ЗМІНИТИ СВІТ НА КРАЩЕ**

Навчання та виховання студентів реалізується через створення навчально-виховної системи, сутність якої визначається філософським розумінням змісту соціальної системи взагалі. Така система є поєднанням системоутворюючих елементів, що перебувають у взаємодії та зв'язках між собою і утворюють цілісну єдність. Відповідно, навчально-виховна система має низку ознак, спільних із соціальними системами, серед яких цілеспрямованість, цілісність, поліструктурність, динамізм, взаємодія з середовищем та відкритість до інших систем.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Традиційно, осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо, а з кінця ХХ століття – волонтерами.

Волонтерство є невід'ємною частиною інформальної освіти. Міста розвиваються, коли кожен перестає жити за принципом «моя хата скраю». Регіони трансформуються, коли спільноти небайдужих об'єднуються заради світлих змін по всій країні. Волонтери – це люди, які не ігнорують проблеми, а вирішують їх. Замість звинувачень та «зради» вони діють. Волонтери роблять Україну такою, в якій хочуть жити щасливо.

Локальні громадські організації та активісти міста розвивають зоо- та ековолонтерство, правозахисний сектор, реалізують низку благодійних та соціальних проєктів. Також популярності набуває волонтерство в освітній сфері, а саме: на тренінгах, лекціях, воркшопах.

Волонтерство – це форма добровільної благодійності, що безкорисливо та усвідомлено здійснюється фізичними особами та ґрунтується на принципах законності та гуманності, яка визначається Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. [1].

Волонтери можуть працювати, зокрема, при Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) та при різних громадських об'єднаннях. Найчисельнішою групою волонтерів є учні старших класів і середніх спеціальних закладів, студенти вищої школи. Волонтерами виступають також батьки, пенсіонери та спеціалісти, які безкоштовно надають різні види соціальних послуг.

На сьогодні волонтерські організації існують у 80-ти країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щорічно беруть участь у добровільних

програмах, що допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту та багатьох інших. Волонтерство – один із ефективних інструментів розкриття власного потенціалу та розвитку практичних навичок. Громадська активність часто допомагає спробувати себе в майбутній професії та зробити свідомий вибір подальшого шляху.

На базі закладів вищої освіти створюються волонтерські клуби, проводяться школи волонтерів, які активно працюють у громаді та надають реальну допомогу тим, хто її потребує. З одного боку, студенти мають можливість сповна розкрити свої таланти, знайти свій шлях до самовираження, оскільки волонтерство – це справжнє поле для творчості. А, з іншого боку, це допомога іншим, яка приносить радість та користь. Ставши волонтером, ви можете допомагати дитячим будинкам, різним організаціям, притулкам тощо. Крім того, волонтерство – це велика відповідальність.

Так, нещодавно, на базі Обласного молодіжного центру м. Чернігова проводився дводенний тренінг «Школа волонтерства», в якому активно взяли участь курсанти та студенти Академії ДПіТС. Основною метою тренінгу було навчити молодих людей, які прагнуть до змін, волонтерити. Першого дня учасники тренінгу дізнавалися про теорію волонтерства (історія, становлення та принципи правильного волонтерства). Тренери провели інтерактивну годину для охочих. Спікери поділилися власним досвідом громадської діяльності та надихнули юнаків долучатись до соціальних ініціатив. Наприкінці заняття тренер оголосив про можливість перетворити власне натхнення у дію. Учасники отримали змогу потрапити на одну з 10 «соціальних екскурсій». Кожна екскурсія – це близьке знайомство з громадською організацією міста та участь в одному з її проєктів. Проєкти на будь-який смак та бажання – від оновлення міського парку до організації безкоштовних обідів для літніх людей. Другого дня було закріплення теоретичної частини та підсилення знань практикою. Учасники разом з тренерами мали змогу відвідати Чернігівський притулок для тварин, погодувати їх та погуляти із собакою, яка їм сподобалася. Фінальний етап проєкту – це аналіз отриманого досвіду. У змішаних групах молоді люди обмінялися своїм досвідом, обговорювали соціальні проблеми, з якими вони зіштовхнулись, та власні відчуття від допомоги іншим. Завдяки участі професійних психологів та волонтерів-ровесників учасники змогли краще зрозуміти, як застосувати отриманий досвід у житті та способи впливу на покращення свого міста, країни чи світу. На завершення тренінгу

всім учасникам та майбутнім волонтерам видали сертифікати, які засвідчували їхній базовий рівень навчання у школі волонтерства.

Також курсанти факультету пробації Академії ДПТС мали змогу відчувати себе в ролі аніматорів-волонтерів. Напередодні Дня Святого Миколая вони привітали дітей загиблих героїв АТО та ООС. На святі дітки не просто отримували подарунки, а «розчакловували» їх від заклинань чортика, граючись в ігри та виконуючи різні завдання. Після чого на колінах у Святого Миколая розповідали віршики та отримували подарунки.

На базі Академії ДПТС до Дня Святого Миколая проводився збір одягу, взуття, побутових речей та коштів, на які купувалися подарунки для дітей сиріт м. Чернігова. Курсанти активно брали участь у цій акції та допомогли завезти речі до дитбудинків.

Крім того, кожного року курсанти здають кров до станцій переливання крові. За таку допомогу суспільству навчальний заклад йде назустріч та надає повноцінний вихідний у день здачі крові, а також 2 дні вихідних до відпустки.

Ті ж самі волонтери були й учасниками виставки, на якій представляли правозахисників та розповідали про їх життя. Цю виставку також проводив Дім прав людини м. Чернігова.

Насправді волонтерство є невід'ємною частиною життя більшості курсантів та студентів. Адже це зрозуміло, що від нас, молодого покоління, залежить майбутнє. І хто, як не ми, можемо змінити його на краще, допомагаючи тим, хто цього потребує. Через допомогу людям, які цього потребують відбувається становлення гуманної, соціалізованої особистості. Тому що саме молодь є реактивним двигуном у суспільстві та забезпечує розвиток і хороше майбутнє у суспільстві для своїх нащадків.

### **Список використаних джерел**

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. Дата оновлення: 12.12.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 12.03.2021).

2. Проект Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо визнання неформальної освіти: від 12.02.2015 р. № 2121. URL: <http://search.ligazakon.ua> > 1\_doc2.nsf > link1/ (дата звернення: 12.03.2021).

3. Ніколенко Л. Неформальна та інформальна освіта у самоосвітній діяльності педагога. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/706399/1/%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B%D0%A2..pdf> (дата звернення: 12.03.2021).



## СЕКЦІЯ 6 ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

*Берднік Інна Володимирівна,*

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін Національного університету «Чернігівська політехніка»;

*Гарига-Грихно Маргарита Михайлівна,*

експерт, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності центру Чернігівського НДЕКЦ МВС

### РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 240 КК УКРАЇНИ, ВІД СКЛАДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 57, 58 КУпАП

Необхідність розмежування злочинів та адміністративних правопорушень, об'єктом впливу (посягання) яких є надра, пояснюється тим, що на законодавчому рівні та у правозастосовчій практиці відсутні узгоджені, чітко визначені алгоритми зазначеного розмежування, що призводить до порушення принципу законності під час застосування відповідних норм адміністративного і кримінального законодавства.

Порівнюючи ознаки складів злочинів, визначених у ст. 240 КК, та складів адміністративних правопорушень, передбачених статтями 57, 58 КУпАП, необхідно виділити такі їх відмінності, а саме:

1) предмет. Предметом злочинів, передбачених ст. 240 КК, є надра і корисні копалини загальнодержавного значення у природному стані, тобто природні мінеральні утворення органічного та неорганічного походження, що знаходяться у надрах, на поверхні землі, у *джерелах вод* і газів та *на дні водоймищ*, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання. Поряд з тим предметом цих злочинів визнаються також *підземні* [1, с. 8] та *поверхневі води* [2, с. 823]. Як слушно зазначає О.О. Дудоров, на сьогодні один і той же вид корисної копалини в одному випадку може бути корисною копалиною місцевого значення, а в іншому – корисною копалиною загальнодержавного значення [2, с. 824]. За таких обставин не можна, на наш погляд, доволі спрощено підходити до відмежування зазначених злочинів від суміжних адміністративних правопорушень, як це іноді робиться на основі загального розуміння

відповідних норм КК і КУпАП: «злочин відрізняється від зазначеного адміністративного правопорушення об'єктом (для злочину ним є суспільні відносини, що забезпечують умови охорони та раціонального використання як основних, так і супутніх корисних копалин, якщо вони не є загальнопоширеними); місцем вчинення злочину є також території та об'єкти природно-заповідного фонду; для злочину характерна повторність; настання таких наслідків, як загибель людей, їх масове захворювання, інші тяжкі наслідки; створення небезпеки для життя та здоров'я людей чи довкілля» [3, с. 246].

Таким чином, порівнюючи склади правопорушень, передбачених ст. 240 КК та статтями 57, 58 КУпАП, слід враховувати відмінності в змісті предметів, передбачених ст. 240 КК та визначених у статтях 57, 58 КУпАП. Предмети цих злочинів позначаються поняттями «надра» і «корисні копалини загальнодержавного значення». Натомість у статтях 57, 58 КУпАП предмети адміністративних правопорушень визначені як «надра» та «корисні копалини». Тобто використане у статтях 57, 58 КУпАП поняття «корисні копалини» за змістом є більш широким, ніж поняття «корисні копалини загальнодержавного значення», зазначене у ч. 2 ст. 240 КК;

2) об'єктивна сторона. Склади злочинів, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 240 КК, передбачають таку обов'язкову ознаку, як створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Ця ознака є розмежувальним критерієм між цими злочинами та названими суміжними адміністративними правопорушеннями. Щодо цього слід підтримати висловлену в літературі позицію визнавати незаконне видобування корисних копалин місцевого значення адміністративним правопорушенням за відсутності створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Таке незаконне видобування має розглядатись як злочинне порушення встановлених правил використання надр (ч. 2 ст. 240 КК) передусім з урахуванням того, що: а) встановлений КУпН перелік видів надрокористування включає видобування корисних копалин; б) порушення правил надрокористування утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК, у частині порушення встановлених правил використання надр [2, с. 825].

Порушення встановлених правил охорони та використання надр охоплює дії осіб, які здійснюють користування надрами на законних підставах, проте допускають при цьому порушення строків їх використання, місця, розміру й виду користування надрами та інших умов і правил, що забезпечують безпеку людей і надр. Крім цього, слухним слід вважати підхід, що «охорона надр відбувається не

лише під час їх використання, а і поза їх використанням, а також після нього» [2, с. 826]. Це, у свою чергу, дає підстави стверджувати, що у ст. 240 КК поняття «порушення правил охорони надр» є узагальненим, використовується як «родове» для позначення конкретних різновидів діянь. Проте у назві ст. 57 КУпАП хоч і використовується також узагальнене формулювання «порушення вимог щодо охорони надр», але в своїх чотирьох частинах визначає конкретні види (та їх різновиди) таких порушень: самовільна забудова площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води (такі спеціальні спостережні режимні свердловини мають обов'язково встановлюватися підприємствами, установами, організаціями з метою охорони підземних вод при користуванні надрами); вибіркова відробка багатих ділянок родовищ; невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквідуються або консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення; порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами. Названі види порушення прямо відповідають (узгоджуються) ст. 56 КУпАП, яка до основних вимог у галузі охорони надр відносить: забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр; додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами; раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд; охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислову цінність родовищ або ускладнюють їх розробку; запобігання необґрунтованій та самовільній забудові площ залягання корисних копалин і додержання встановленого законодавством порядку використання цих площ для інших цілей; запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захопленні шкідливих речовин і відходів виробництва, скиданні стічних вод; додержання інших вимог, передбачених законодавством про охорону навколишнього природного середовища [4]. За таких обставин положення ст. 57 КУпАП співвідносяться з відповідними положеннями ст. 240 КК за бланкетним та функціональним типами.

При розмежуванні злочину, передбаченого ст. 240 КК, та адміністративного правопорушення, зазначеного у ст. 58 КУпАП, за ознаками об'єктивної сторони, слід враховувати, що об'єктивну сторону складу згаданого злочину утворює порушення встановлених правил використання надр та незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Проте у ст. 58 КУпАП адміністративна відповідальність передбачена за незаконне видобування тих корисних копалин, що мають місцеве значення.

Таким чином, розмежувальними ознаками складів злочинів, визначених у ст. 240 КК, та складів адміністративних правопорушень, передбачених статтями 57, 58 КУпАП, є предмет, діяння та наслідки, як ознаки об'єктивної сторони правопорушень.

### **Список використаних джерел**

1. Шем'яков О. П. Правове регулювання використання та охорони надр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 19 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.
3. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.
4. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 № 132/94. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25..03.2021).

*Гуминский Максим Николаевич,*

аспірант Академії внутрішніх дел Республіки Беларусь,  
старший оперуполномоченный по особо важным  
делам УНиПТЛ КМ УВД Витебского облисполкома

## **РАЗВИТИЕ ИНТЕГРАЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА (НА ПРИМЕРЕ СНГ) В ОБЛАСТИ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИКОВ**

С момента становления Республики Беларусь как единого суверенного государства началась работа над законодательной базой, регулирующей вопросы юридической ответственности, связанной с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ. Такая работа велась на двух уровнях – интеграционном (на уровне СНГ) и национальном (на уровне законодательства Республики Беларусь).

Одним из первых международных актов на уровне СНГ стало заключение Соглашения о взаимодействии министерств внутренних дел независимых государств в сфере борьбы с преступностью 1992 года (далее – Соглашение 1992 года) [1]. В ст. 1 данного Соглашения в качестве одного из направлений сотрудничества в борьбе с преступностью определена «борьба с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ» [1]. В Соглашении определены формы сотрудничества сторон-участниц, порядок оформления запросов и просьб, порядок обеспечения конфиденциальности сведений, передаваемых между государствами и др.

Важным в данной области интеграционного законодательства (в том числе, рекомендательного характера) явился Рекомендательный законодательный акт «О противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров» 1996 г.

Развивая положения Соглашения 1992 года было заключено Соглашение о сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступностью 1998 года (далее – Соглашение 1998 года) [2]. Как и первое Соглашение данный документ носит общий характер, не выделяет особых форм противодействия именно направлению незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ. Принципиальным различием между Соглашением 1992 года и Соглашением 1998 года выступает уровень его принятия. В первом случае речь шла о взаимодействии только на министерском уровне.

Первым документом на уровне СНГ, который носит специальный «антинаркотический характер», явилось Соглашение о сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров от 30 ноября 2000 года [3]. В качестве целей заключения данного Соглашения явились следующие: а) озабоченность государств глобальными масштабами распространения наркотических средств и психотропных веществ и их использование в немедицинских целях; б) осознание опасности употребления наркотических средств в немедицинских целях; в) признание выполнения действий по пресечению незаконного оборота наркотических средств в качестве коллективной обязанности государств-участников СНГ; г) обеспокоенность масштабами транзита наркотических средств и психотропных веществ. В Соглашении были определены взаимные направления по сотрудничеству в

данной сфере, перечень компетентных органов в сфере предупреждения и борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, основные формы сотрудничества правоохранительных органов приграничных регионов и др.

Важным документом стала Концепция сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств в противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров от 7 октября 2002 года [4]. Согласно данной Концепции основными направлениями сотрудничества государств-участниц СНГ стали следующие:

- совершенствование договорно-правовой базы сотрудничества в борьбе с незаконным оборотом наркотиков и прекурсоров;
- разработка и реализация совместных программ и планов противодействия незаконному обороту наркотиков и прекурсоров;
- осуществление согласованных мер для выполнения положений конвенций ООН, других международных договоров, направленных на борьбу с незаконным оборотом наркотиков и прекурсоров;
- мониторинг, анализ и прогнозирование наркоситуации, разработка системы мер противодействия незаконному обороту наркотиков и прекурсоров;
- изучение и оценка эффективности совместных усилий компетентных органов государств – участников СНГ в борьбе с незаконным оборотом наркотиков и прекурсоров, внедрение положительного опыта в практику их деятельности;
- совершенствование приграничного сотрудничества в пресечении контрабанды наркотиков и прекурсоров, а также их незаконного транзита через территории государств – участников СНГ;
- подготовка и переподготовка кадров и специалистов по вопросам борьбы с незаконным оборотом наркотиков и прекурсоров;
- разработка, производство и поставка компетентным органам государств – участников СНГ специальных средств, техники и оборудования [4].

Важное и базовое значение имеет модельный Закон СНГ «О наркотических средствах, психотропных веществах и их прекурсорах» 2006 г. [5]. Роль Модельного закона носит рекомендательный, образцовый характер и служит основанием для дальнейшего сближения национальных правовых систем государств-участников СНГ в области противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ. Модельный Закон предусматривает три

вида оборота наркотических средств и психотропных веществ: гражданский, законный и незаконный.

Следовательно, развитие интеграционного законодательства СНГ в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ заняло достаточно большой период времени. Первоначально, противодействие незаконному обороту наркотических средств не выделялось на уровне соглашений в качестве специального вида деятельности, а носило общий характер в ряде направлений в борьбе с преступностью в целом. Вместе с тем, с развитием общественных отношений, возможностей использования транзита, расширения возможностей изготовления и сбыта в немедицинских целях стали разрабатываться специальные соглашения «антинаркотического характера», а борьба с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ выделена в отдельное специфическое направление в борьбе с преступностью с определением перечня компетентных государственных органов государств-участниц СНГ.

#### **Список использованных источников**

1. Соглашение о взаимодействии министерств внутренних дел независимых государств в сфере борьбы с преступностью от 24.04.1992 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1901966> (дата обращения: 20.02.2021).
2. Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступностью от 25.11.1998 года. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901732327> (дата обращения: 20.02.2021).
3. Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров от 30.11.2000 г. URL: <http://cis.minsk.by/page/1864> (дата обращения: 20.02.2021).
4. Концепция сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств в противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров от 07.10.2002 г. URL: <http://cis.minsk.by/page/13756> (дата обращения: 20.02.2021).
5. Модельный Закон Содружества Независимых Государств о наркотических средствах, психотропных веществах и их прекурсорах: принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств. URL: <http://docs.cntd.ru/document/902050850> (дата обращения: 18.02.2021).

*Дудченко Оксана Сергіївна,*

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

## **ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ РАД У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.**

Із проголошенням радянської влади на території України розпочалося формування нової системи органів державної влади та управління. Конституція 1919 року проголосила УСРР «організацією диктатури працюючих і експлуатованих верств пролетаріату і біднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами капіталістами й поміщиками» [1]. Отже, у «Загальних положеннях» Конституції УСРР 1919 року визначалося основне завдання диктатури пролетаріату в Україні: здійснити перехід від буржуазного ладу до соціалізму шляхом проведення соціалістичних перетворень і, як слушно підкреслюють вчені О. В. Кузьминець та В. С. Калиновський, систематичного придушення всіх контрреволюційних намірів з боку владних класів [2, с. 220–221].

Відповідно до ст. 5 Конституції УСРР 1919 року «влада працюючих верств на території Української Соціалістичної Радянської Республіки здійснювалася через Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів та інші органи влади по означенню Рад» [1]. Таким чином, зазначеною статтею державна влада закріплювалася у вигляді системи рад. Конституція надала виключну можливість трудящим верствам користуватися політичними правами (свободою усного й друкованого слова, зборів, спілок тощо), усуваючи від користування цими правами панівні стани й суспільні групи, що підтримували їх [2, с. 220–221].

Другий розділ Основного Закону УСРР 1919 року «Конструкція радянської влади» розкривав повноваження, структуру та порядок формування органів радянської влади. У його структурній частині під назвою «Організація Центральної влади» вказувалося, що центральними органами державної влади проголошувалися: Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; Всеукраїнський центральний виконавчий комітет рад (далі – ВУЦВК); Рада народних комісарів УСРР.

Відповідно до ст. 10 Конституції УСРР 1919 р. Всеукраїнський з'їзд рад проголошувався вищою владою Української Радянської Соціалістичної Республіки [1]. Формувався Всеукраїнський з'їзд рад



шляхом так званих класових виборів, тобто на основі обмеженого виборчого права [3]. У період між Всеукраїнськими з'їздами рад ВУЦВК був найвищою владою в республіці, який, як і Всеукраїнський з'їзд рад, визначав загальний напрям діяльності уряду і всіх інших органів влади УСРР. Конституція УСРР 1919 р. не передбачала Президії ВУЦВК у системі центральних органів влади республіки. Але за прикладом і досвідом РРФСР та в силу вимог практичного життя Президія ВУЦВК діяла як до прийняття Конституції УСРР у 1919 р., так і після її прийняття. Відтак на VIII з'їзді РКП(б) було зазначено про необхідність визначення прав і обов'язків Президії ВУЦВК та розмежування її функцій з функціями РНК [4].

Відповідно до статті 7 Конституції УСРР у редакції 1925 року найвищим органом влади УСРР проголошувався Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (у редакції російською мовою «верховним органом влади УСРР»), а в період між Всеукраїнськими з'їздами рад – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет. У період між сесіями ВУЦВК вищим законодавчим, виконавчим та розпорядчим органом УСРР була Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, що її обирає ВУЦВК [5]. Радянський дослідник Б.М. Бабій зазначає, що в переліку верховних органів державної влади не передбачалася Рада народних комісарів УСРР [6, с. 300], проте, відповідно до статті 13 Конституції УСРР у редакції 1925 року, РНК УСРР проголошувався розпорядчим і виконавчим органом ВУЦВК і в межах наданих йому ВУЦВК повноважень видавав декрети і постанови, обов'язкові для виконання на всій території УСРР та відповідав перед Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом і Всеукраїнським з'їздом рад.

Конституцією УСРР у редакції 1925 року також було реформовано і повноваження найвищих органів державної влади та управління радянської України. Статтею 7 Конституції УСРР у редакції 1925 року закріплювалися повноваження Всеукраїнського з'їзду рад. Зокрема, до виключно його відання належало: затвердження, зміна та доповнення Конституції УСРР і Конституції АМСРР, затвердження та зміна кордонів УСРР у порядку, встановленому в п. «б» арт. 1 і арт. 6 Конституції СРСР, вирішення питань про вихід УСРР із Союзу РСР, обрання членів Всеукраїнського центрального виконавчого комітету та обрання представників УСРР до Ради Національностей ЦВК СРСР. Також статтею 10 нової редакції встановлювалася періодичність всеукраїнських з'їздів рад (чергові – один

раз на рік, надзвичайні – за особливими постановами ВУЦВК). Крім того, статтею 11 передбачалося, що «Всеукраїнський з'їзд Рад Робітничих, Селянських і Червоноармійських Депутатів і ВУЦВК дають загальний напрям діяльності Робітничо-Селянського Уряду і всіх органів Радянської влади в УСРР, відповідно до Конституції УСРР і Союзу РСР» [5].

Український учений В.Д. Гончаренко зазначає, що Всеукраїнський з'їзд рад був «своєрідним загальнодержавним форумом рад, система яких також визначалася в Конституціях УСРР 1919 р. та 1929 р.» [7]. Законодавча функція Всеукраїнського з'їзду рад випливала з його високого державного статусу [3].

Таким чином, відповідно до Конституції УСРР 1919 р. та в редакції 1925 р. Всеукраїнський з'їзд рад проголошувався найвищим органом державної влади Української Соціалістичної Радянської Республіки.

### Список використаних джерел

1. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики (Основенной Закон). Киев: Всеукраинское издательство при В.Ц.И.К. Советов Рабочих, Крестьянских и Красноармейских Депутатов, 1919. 24 с.

2. Кузьминець О. В., Калиновський В. С. Історія держави і права України: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. Київ: Вид-во Україна, 2002. 448 с.

3. Гончаренко В. Д. Законодавчі органи України за часів нової економічної політики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 78. С. 74–83.

4. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, 1898–1970 рр. Київ: Політвидав України, 1978. Т. 1: 1898–1917 / за ред.: П. М. Федосєва, К. У. Черненко; пер. з 8-го рос. вид. Ч. 1. 416 с.

5. Про зміну Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки: постанова IX Всеукраїнського з'їзду рад від 10.05.1925 р. № 302. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1925. Ч. 47. С. 517–526.

6. Бабій Б. М. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.). Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. 382 с.

7. Гончаренко В. Д. Порядок формування Всеукраїнських съездів рад в період НЕП (1921–1929 гг.). *Revista științifico-practică «Legea și viața»*. 2014. № 11/2. Р. 39–43.

*Іванова Марія Андріївна,*  
студентка юридичного факультету  
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;  
**науковий керівник:**

*Сенько Вікторія Вікторівна,*  
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін  
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ ДАКТИЛОСКОПУВАННЯ ТРУПІВ**

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що такий вид криміналістичної техніки як трасологія, що вміщує в себе розділ дактилоскопії, є обов'язковим і необхідним під час кримінального провадження. Це пояснюється, передусім, тим, що дактилоскопія дає можливість дослідити сліди відбитків пальців, знайдені, наприклад, на місці вчинення кримінального правопорушення, а за допомогою дослідження цих відбитків є можливим знайти особу, яка може бути причетною до цього кримінального правопорушення. На місці вчинення правопорушення криміналісти можуть знайти різні сліди, що можуть наштовхнути на особу, яка вчинила таке правопорушення. Саме через це є необхідним дослідження знайдених відбитків, внесення їх до бази даних і вже в ній відбувається подальший пошук.

Досить велика кількість науковців, криміналістів, практиків досліджували це питання, серед яких можна виокремити: Я. Кондратьєва, В. Назарова, В. Пащенко, В. Печнікова, А. Полтавського, Г. Прохоров-Лукина, О. Садченко, М. Салтевського, Е. Сімакова-Єфремяна тощо.

Перед початком висвітлення цього питання необхідно визначити, що собою являє дактилоскопія загалом. Дактилоскопією можна визначити як один із розділів криміналістичної техніки, що являє собою дослідження папілярних візерунків пальців рук з метою встановлення ідентичності.

Необхідно звернути увагу на те, що процедура зняття відбитків пальців рук і долонь трупів відрізняються за своєю процедурою, тому вимагає більш детального аналізу. Метою проведення дактилоскопії є перш за все те, що таким чином можна встановити причетність особи до розслідуваного кримінального правопорушення, а також виключення особи, яка не є причетною до вчинення цього кримінального правопорушення, але сліди її пальців було знайдено на місці вчинення правопорушення.

Дактилоскопіювання здійснюється винятково за чинним законодавством і закріплено у Кримінально-процесуальному кодексі України.

Досить часто експерт-криміналіст, який приїжджає на місце вчинення кримінального правопорушення, стикається з тим, що необхідно виявити, яким пальцем та якою рукою було залишено цей відбиток, а також, належить останній живій особі чи все-таки мертвій. При правильному відібранні зразків можна з усієї кількості виявлених відбитків правильно виділити і вилучити сліди, що підлягають ідентифікації і зафіксувати цю дію у протоколі огляду місця події.

Що стосується дактилоскопіювання трупів, то існує спеціальна процедура проведення відібрання зразків, що являє собою декілька етапів проведення. Загалом таку процедуру роблять для того, щоб була можливість встановити особу трупа, а також порівняти його відбитки рук із відбитками, що були знайдені на місці вчинення кримінального правопорушення.

Перш за все, необхідно руки трупа очистити від крові або іншого бруду холодною водою, а потім теплою водою для набрякання пальців, витерти насухо і знежирити спеціальним розчином. Це робиться для того, щоб криміналіст мав змогу отримати якісні і правильні відбитки рук.

На наступному етапі експерт-криміналіст розрізає дактилоскопічну карту на окремі квадратики і на їх зворотному боці вказує відбиток якого пальця, якої руки буде відображено. Після цього особа, яка проводить дактилоскопію трупа, за допомогою спеціального інструмента – валика покриває спеціальною фарбою рівним шаром пальці трупа і прокочує кожен палець по підготовленому квадратику дактилокарти. Після цього ці квадратики вклеюють на підготовлений бланк дактилоскопічної карти у відповідні для цього місця.

Характерною особливістю дактилоскопіювання пальців рук трупа є те, що відбитки потрібно з першого разу зробити якісними, оскільки повторне дактилоскопіювання трупа не проводиться.

Проблемою дактилоскопіювання мертвої особи є те, що не завжди труп виглядає охайним, неушкодженим, оскільки може бути необхідність зняття відбитків пальців у обгорілих осіб, утоплеників, або осіб, що були сильно пошкоджені в результаті кримінального правопорушення.

При зіпсуванні шкіри покриву рук трупа внаслідок гниття, обгорання чи набухання зробити відбитки достатньо важко і це вимагає більш серйозних лабораторних досліджень.

Оскільки транспортування трупа є досить значною проблемою, то для проведення дактилоскопічних досліджень зап'ястя рук відокремлюють від мертвої особи в променезап'ястному суглобі, після чого промивають проточною водою від крові, бруду й інших зайвих

речовин. Кожну зап'ясть необхідно помістити в окрему спеціальну посудину, наповнену водою і щільно закрити кришкою, загерметизувавши її парафіном. Після цього вони відправляються в лабораторію, де вже проводяться дактилоскопічні дослідження.

Підбиваючи підсумок, хочеться зазначити, що дактилоскопіювання мертвої особи досить відрізняється від такої ж процедури із живою особою і вимагає спеціальних методів і умов проведення, оскільки не з кожного трупа є можливість зняти відбитки пальців рук без перешкод. Ця процедура вимагає спеціальні умови, лабораторії та прийоми проведення.

### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: станом на 3 верес. 2020 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2020. 82 с.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 14.03.2021).

3. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.09.2001 № 785. Дата оновлення: 26.08.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01#Text> (дата звернення: 14.03.2021).

4. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.09.2009 №390. Дата оновлення: 10.09.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 14.03.2021).

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VII. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 18.03.2021).

6. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посіб. / Київ: ННПСК КНУВС. Київ: КНТ, 2010. 145 с.

***Каплун Євгеній Іванович,***

заступник завідувача відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів – завідувач сектору фізико-хімічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС;

***Махлай Олег Анатолійович,***

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТІВ ПОСТРІЛУ МЕТОДОМ ГАЗОВОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ (ПОЛУМ'ЯНО ІОНІЗАЦІЙНИЙ ДЕТЕКТОР)**

Сліди продуктів пострілу завжди є поширеним об'єктом експертного дослідження під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, тому слідчі підрозділи постійно залучають експертів хіміків для встановлення фактів у справі [1–5]. У

криміналістичному аспекті продукти пострілу є надзвичайно інформативним об'єктом. До числа найбільш значущих завдань під час дослідження продуктів пострілу належать:

- виявлення слідів продуктів пострілу на руках та одязі людини, яка стріляла;
- виявлення слідів продуктів пострілу на уражених об'єктах;
- дослідження вогнепальної зброї з метою встановлення фактів проведення пострілу;
- діагностика компонентного складу боєприпасів (вид пороху і капсульного складу, тип кулі) за складом продуктів пострілу в області вогнепального ушкодження.

Для вирішення криміналістичних завдань представляють інтерес продукти пострілу, які осідають на поверхні об'єктів, що знаходяться в безпосередній близькості від ствола вогнепальної зброї, а також ті, які залишаються в каналі ствола. Продукти пострілу являють собою механічну суміш, яка містить органічні та неорганічні компоненти. До неорганічних відносяться мідь, сурма, свинець, барій і їх оксиди. Їх джерелами є продукти розкладання капсульного складу і матеріалу поверхні кулі. Органічні речовини представлені в основному частинками незгорівшого пороху, що містять такий поширений стабілізатор, як дифеніламін.

Об'єктами-носіями продуктів пострілу теоретично можуть бути будь-які предмети, що знаходилися в безпосередній близькості від ствола зброї в момент пострілу, проте в більшості випадків продукти пострілу доводиться виявляти на шкірних покривах рук людини, яка стріляла і на пошкоджених близьким пострілом об'єктах.

Дослідження органічних компонентів нітроцелюлозних порохів доцільно проводити із застосуванням методу газової хроматографії. Газові хроматографи оснащені капілярними колонками високої ефективності та володіють достатньою чутливістю, що дозволяє проводити ідентифікацію речовин у мізерних кількостях із досить високою точністю.

Основою успішного та результативного проведення дослідження із застосування методу газової хроматографії під час дослідження слідів продуктів пострілу є правильна пробопідготовка. Метою її є вилучення якомога найбільшої кількості слідів речовин та звести її втрати до мінімуму на етапі пробопідготовки.

Під час визначення характеру пошкодження в процесі експертного дослідження продуктів пострілу одним із першочергових завдань є мікроскопічне вивчення відкладень порохових часток.

Але досить часто виникають проблеми, пов'язані з ідентифікацією виявлених часток, їх фіксацією з метою подальшого дослідження. Зазначені труднощі зумовлені низкою причин, у числі яких нерідко трапляються такі:

- неможливість здійснити відділення ділянки з ймовірно присутніми продуктами пострілу від основного предмета для проведення мікроскопічного дослідження (коли відсутній дозвіл слідчого на пошкодження об'єкта, наприклад – сидіння автомобіля);

- необхідність проведення екстракції з дуже значної площі предмета-носія, який володіє поверхнею зі значною пористістю;

- неможливістю переміщення предмета-носія та загрозою втрати порохових зерен або їх найбільш інформативних великих фрагментів, локалізованих у своїй основній масі на зовнішній поверхні ураженого об'єкта при необережних маніпуляціях (така ситуація більш характерна для ОМП);

- забруднення предмета-носія речовинами різної природи (біологічного походження, ґрунтовими та іншими частинками).

Таким чином, актуальним стає застосування такого методу пробіпідготовки, який при мінімумі операцій і мінімальній затраті ресурсів для кожного розглянутого пошкодження одночасно забезпечує можливість вирішення поставлених завдань.

Необхідним вимогам повною мірою може відповідати так званий контактнo-хімічний метод (інша назва метод вологого копіювання), що позитивно зарекомендував себе в експертній практиці і широко може бути застосований під час дослідження продуктів пострілу з метою його використання для вирішення перерахованих завдань вживані матеріали повинні бути доступними та універсальними.

З легкодоступних і поширених матеріалів необхідними властивостями володіють ацетон та фільтрувальний папір. Копіювання порохових відкладень при цьому обумовлено, в основному, перенесенням виявлюваних речовин на поверхню зі значною пористістю, а саме на фільтрувальний папір за рахунок капілярних сил (з наступною сорбцією слідів паперовими волокнами).

Основною метою дослідження порохів та продуктів пострілу методом газової хроматографії є виявлення та визначення органічних компонентів нітроцелюлозних порохів.

Зважаючи на те, що робота щодо виявлення слідів продуктів пострілу завжди пов'язана з малою кількістю виявлюваних речовин, потрібно враховувати той факт, що іонізація, яка утворюється в детекторі

та ресструється його електродами у вигляді хроматограми, не завжди призводить до утворення піку достатньої площі. Як правило, це зумовлюється низькою концентрацією проби, великим ступенем поділу потоку та недостатнім об'ємом інжекції. Щоб не допустити помилкового висновку під час оцінювання отриманої хроматограми з метою виявлення всіх піків, необхідно, крім автоматичної інтеграції, застосовувати також і інтеграцію піків при збільшеному масштабі в ручному режимі. Вказана маніпуляція забезпечує повний контроль наявних піків на хроматограмі з мінімальною інтенсивністю в тому випадку, коли автоматичних налаштувань недостатньо для належної інтеграції.

Традиційні методики виявлення продуктів пострілу в основному орієнтовані на дослідження двох складових: неорганічної та органічної частини. Використання методів, спрямованих на дослідження неорганічної частини з метою виявлення елементів металів, таких як барій, мідь, сурма, свинець та ін., є не зовсім достатнім для категоричного висновку, оскільки до кінця невідомо походження виявлених металів (побутове походження, чи їх джерелом є постріл). Тому постає питання про дослідження органічної частини продуктів пострілу, що в комплексі з елементним аналізом дасть можливість зробити більш обґрунтований висновок про їх наявність чи відсутність у досліджуваному об'єкті. Більшість методик передбачають використання таких методів, як якісний хімічний аналіз та тонкошарова хроматографія в поєднанні з елементним аналізом. Але враховуючи відсутність приладової бази для визначення елементів металів, поставлене завдання може бути вирішене на достатньому рівні із застосуванням комплексу методів, у тому числі й методом газової хроматографії з використанням полум'яно-іонізаційного детектора, за умови наявності стандартних зразків речовин порівняння.

### **Список використаних джерел**

1. Дик В. Н. Взрывчатые вещества, пороха и боеприпасы отечественного производства: часть 1: справочные материалы. Минск: Охотконтракт, 2009. 280 с.
2. Дик В. Н. Взрывчатые вещества, пороха и боеприпасы отечественного производства: часть 2: рисунки и иллюстрации: справочник. Минск: Охотконтракт, 2009. 280 с.
3. Дослідження продуктів пострілу: методичні рек. / Гудков В. В. та ін. Київ: ДНДЕКЦ, 2002. 43 с.
4. Дослідження продуктів експериментальних пострілів на тілі людини методом хромато-мас-спектрометрії: методичний лист. Київ, ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 10 с.
5. Казимиров В. И., Зорин А. Д., Занозина В. Ф. Применение хромато-масс-спектрометрии для обнаружения дифениламина в продуктах выстрела. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2008. № 1 С. 96–99.



6. Казимиров В. И. Обнаружение продуктов выстрела на объектах-носителях комплексом инструментальных методов: автореф. дис. ... канд. хим. наук. Нижний Новгород, 2009. 20 с.

*Кірик Алла Юрївна,*

аспірантка кафедри цивільного права та процесу  
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

## **ВИЗНАЧЕННЯ ІМЕНІ ДИТИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Часто батьки бажають назвати своїх дітей рідкісним ім'ям, але не завжди їм це вдається. Уряди багатьох країн намагаються захистити своїх новонароджених громадян від незручних ситуацій у майбутньому і навіть створюють списки заборонених імен.

У багатьох країнах закони, що регулюють дитячі імена, виходять з простого принципу: ім'я не повинно звучати як образливе слово, а також не повинно доставляти дитині проблем у майбутньому. Однак у деяких державах заборона може поширюватися на цілком звичайні імена, якщо вони порушують культурні традиції.

На сьогодні в Україні не існує законодавчо закріпленого списку імен, з якого можна і потрібно вибирати ім'я для немовляти. В Україні вибір імені немовляти є юридично вільним і повністю залежить від волі батьків.

У різних країнах це питання регулюється по-різному.

Так у Ісландії батьки можуть вибрати ім'я із затвердженого списку, в якому приблизно по 1 800 варіантів для кожної статі (виняток – якщо обидва батьки іноземці). Якщо ім'я не входить у список, спочатку його повинен схвалити спеціальний комітет. Ім'я не повинно конфліктувати з правилами ісландської граматики та орфографії. Наприклад, якщо ім'я містить букви Q або W, воно буде заборонено, оскільки цих букв немає в ісландському алфавіті. Проте з 2019 року ісландські імена більше не диференціюються як «чоловічі» або «жіночі» в національному реєстрі імен [1].

У Німеччині не можна просто дати дитині ім'я, спочатку його повинен схвалити місцевий відділ реєстрації громадян. Тут також під заборону будь-які слова, які можуть негативно вплинути на добробут дітей. Крім того, ім'я має ідентифікувати стать. Не можна як імена використовувати назви продуктів або предметів і прізвища. Чи буде вибране ім'я прийнято чи ні, залежить від відділу статистики природного руху населення (Standesamt) в районі, в якому народилася

дитина. Якщо запропоноване ім'я буде відхилено, таке рішення можна оскаржити. При оцінці імен Standesamt звертається до книги [2].

У Швейцарії, як і в Німеччині, ім'я має отримати схвалення відділу реєстрації громадян. Не можна як імена використовувати прізвища, імена біблійних лиходіїв, назви брендів та географічних місць. Не можна давати хлопчикам жіночі імена і навпаки. Під заборонаю будь-які образливі, шокуючі, що викликають сміх варіанти [3].

У Великій Британії немає законів, які контролюють імена, однак може бути відмовлено в реєстрації імен, що складаються з нецензурних виразів, цифр, титулів, а також якщо їх неможливо вимовити. Тому, наприклад, під заборонаю ім'я Justice: слово не тільки означає «справедливість», а й слугує зверненням до суддів [4].

Щодо Китаю, то раніше не можна було називати дітей ім'ям чинного імператора. Сьогодні обмеження пов'язані з мовою: в китайському 70 000 знаків, але не всі з них придатні для машинного зчитування. Відповідно, ім'я підбирається таке, щоб його можна було ввести в комп'ютерну форму [2].

У Франції до 1993 року вибір імен для дітей контролювався законом, введеним ще Наполеоном Бонапартом. Він визначав, які імена є прийнятними. Сьогодні працівники, які оформляють свідоцтва про народження, зобов'язані повідомляти в місцевий суд про імена, які можуть спричинити за собою знущання над дитиною. У такому випадку суд може заборонити ім'я [5].

Є країни, в яких існує перелік імен, якими не можна називати своїх дітей. Так у мексиканському штаті Соноре є список з 61 імені [6]. У Саудівській Аравії уряд країни забороняє іноземні імена, а також ті, які можна вважати непристойними, або такими, що порушують соціальні та релігійні традиції [7].

У США вибір імені дитини залежить цілком і повністю від батьків. Однак все ж таки існує декілька обмежень, встановлення яких беззаперечно залежить від влади окремого штату. У реєстрації імені може бути відмовлено, оскільки у деяких штатах існує обмеження на кількість букв в імені (Айова, Массачусетс); в інших – на використання цифр, ідеограм та піктограм як імен (Нью-Джерсі); в частині штатів заборонено вживати непристойні імена (Небраска, Нью-Джерсі), а в решті штатів взагалі немає законодавчих обмежень (Кентуккі, Делавер, Меріленд, Монтана) [8].

В Україні таких обмежень нині немає. У нормах чинного Сімейного кодексу України відсутні спеціальні застереження, яке ім'я не

варто давати немовляті. На сьогодні в Україні існують лише певні загальні норми, які під час реєстрації імені немовляти вимагають максимально можливого врахування його інтересів (ч. 8 ст. 7 СК України), розумності (ч. 9 ст. 7 СК України) та враховують сучасні моральні засади суспільства [9].

Як варіант удосконалення чинного законодавства, що регулює питання визначення імені дитини, 14 січня 2014 р. до Верховної Ради України був поданий проєкт Закону № 3881 «Про внесення змін до ст. 146 Сімейного кодексу України щодо визначення імені дитини» [10]. Згідно із запропонованими змінами до ч. 2 ст. 146 СК України, «дитині не може бути дано ім'я, що складається з назв неживих предметів, вигаданих персонажів, географічних назв, флори та фауни, титулів, хвороб, одночасним поєднанням букв, символів або (та) цифр, абрєвіатур».

Проте на підставі постанови Верховної Ради України № 1655-VII «Про порядок денний п'ятої сесії Верховної Ради України сьомого скликання» від 2 вересня 2014 року проєкт був внесений до порядку денного, однак, 27 листопада 2014 року цей законопроєкт був відкликаний, а тому питання вдосконалення законодавства, що стосується визначення імені дитини, залишається не вирішеним.

Як зазначає Р. О. Стефанчук, при наявній свободі вибору імені дитини, доцільно було б визначити певні, встановлені здоровим глуздом, обмеження. Він пропонує у разі вибору "екзотичних", неблагозвучних імен чи таких, що можуть зашкодити інтересам дитини, органам опіки та піклування чи суду відмовляти батькам у реєстрації такого імені, використовуючи принцип розумності та керуючись при цьому інтересами дитини [11, с. 88].

Варто погодитись з цією думкою, оскільки в умовах сьогодення потребує втілення в законодавстві норм про заборону вибору того чи іншого слова, цифри чи символу як імені дитини. Слід зазначити, що такі новели до чинного законодавства є доцільними та виправданими, особливо зважаючи на світову практику законодавчого регламентування імен.

### Список використаних джерел

1. Icelandic names will no longer be gendered. URL: <https://www.icelandreview.com/news/icelandic-names-will-no-longer-be-gendered/> (Last accessed: 24.03.2021).
2. David K. Israel. Oh no, you can't name your baby that! URL: <http://edition.cnn.com/2010/LIVING/07/03/mf.baby.naming.laws/index.html>. *Mental Floss*. (Last accessed: 24.03.2021).

3. 60 banned baby names from around the world. URL: <https://businessinsider.com/banned-baby-names-from-around-the-world-2016-10> (Last accessed: 24.03.2021).
4. Naming law United Kingdom. *Link Fang*. URL: [https://en.linkfang.org/wiki/Naming\\_law](https://en.linkfang.org/wiki/Naming_law) (Last accessed: 24.03.2021).
5. France names row: Politician hits back over criticism of daughter's name. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-37359437> (Last accessed: 24.03.2021).
6. The outrageous list of names banned by a Mexican state. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2558688/Facebook-Robocop-Hitler-list-baby-names-banned-Mexico-state.html> (Last accessed: 24.03.2021).
7. Banned baby names in Saudi Arabia. *The Huffington Post Canada*. URL: [https://www.huffingtonpost.ca/2015/11/09/banned-baby-names-saudi-arabia\\_n\\_8512596.html?ec\\_carp=8713751308595020156](https://www.huffingtonpost.ca/2015/11/09/banned-baby-names-saudi-arabia_n_8512596.html?ec_carp=8713751308595020156) (Last accessed: 24.03.2021).
8. Larson Carlton F.W. Naming Baby: The Constitutional Dimensions of Naming Rights. *George Washington Law Review*. 2011. Volume 80. № 1. P. 159–201.
9. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 24.03.2021).
10. Проект Закону про внесення змін до ст. 146 Сімейного кодексу України щодо визначення імені дитини: від 14.01.2014 р. № 3881. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG2ZT00I?an=3/> (дата звернення: 24.03.2021).
11. Стефанчук Р. О. Право на ім'я. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2. С. 83–97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap\\_2005\\_1-2\\_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2005_1-2_15) (дата звернення: 24.03.2021).

**Коваленко Вадим Валентинович,**  
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

### **КРИТЕРІЙ «ЯКОСТІ ЗАКОНУ» ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ «ДОБРОГО ВРЯДУВАННЯ»**

Одним з фундаментальних стовпів розвитку управління в Європейському Союзі, на яких виникла концепція «належного врядування» («good governance»), є таке ключове поняття західної правової доктрини, як «верховенство права».

Теза про верховенство права закріплена і у ст. 8 Конституції України, де вказано, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1].

У Доповіді Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (the Rule of Law), яка ухвалена на 86-й пленарній сесії 25–26 березня 2011 року) встановлено таке: Венеціанська комісія, взявши за основу визначення принципу верховенства права, дане Т. Бінгемом,

дійшла висновку про існування сьогодні консенсусу щодо таких необхідних складових верховенства права: законність (у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес ухвалення законів), правова визначеність, заборона сваволі, доступ до правосуддя (забезпечується незалежними і неупередженими судами), дотримання прав людини, недискримінація і рівність перед законом (п. 21). Аналогічно і п. 37 Доповіді, «верховенство права» містить, зокрема, таку його складову, як доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним) [2].

Дотримання принципу верховенства права можливе лише за умови застосування судами під час розгляду та вирішення справ законодавчого акта, який має відповідати критерію «якості закону».

Щодо такого критерію у п.п. 11 та 75 Висновку № 11 (2008) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо якості судових рішень» вказано, що до числа зовнішніх показників, від яких залежить якість судового рішення, відноситься якість законів, ухвалених законодавчими органами, зокрема, досконалість написання проєктів законів або чіткість у змісті законів [3].

Судовий захист прав відбувається із беззаперечним дотриманням принципу верховенства права (одного з принципів «доброго врядування») та з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини, рішення якого застосовуються як джерело права згідно з положеннями ст. 17 закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4].

Конституційний принцип верховенства права знайшов своє закріплення та був деталізований у статтях 2, 6 та 242 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказано, зокрема, що однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства є верховенство права, людина і її права та свободи визнаються найвищими цінностями, рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, а суд під час вирішення справи керується принципом верховенства права та застосовує його з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [5].

Отже, такий критерій, як «Якість закону», є складовою «Верховенства права», яке в свою чергу є одним з принципів «доброго врядування», що робить цей критерій безпосередньою складовою самого принципу «доброго врядування», а вимогу дотримання «Якості закону» необхідною умовою врядування. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України «Органи державної влади та органи місцевого

самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1].

Таким чином, сама сутність «доброго врядування», зокрема, діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, перебуває в безпосередній залежності від критерію «якості закону».

У пункті 54 дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) під назвою «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року), закріплено, що перешкоди для дієвого виконання приписів актів права можуть виникати не лише внаслідок незаконної чи недбалої дії з боку органів влади, але й через те, що «якість» законодавства унеможлиблює таке виконання. Отже, першочергово важливим є здійснення оцінювання актів права на предмет можливості їх практичного застосування та виконання в дієвий спосіб, ще до їх ухвалення [6].

Проблема національного законодавства в частині явно недостатнього дотримання вимоги «якості закону» вже давно зайняла доволі широку нішу у великій кількості судових рішень ЄСПЛ та постановках Верховного Суду, які сформували сталу практику та обґрунтовуються низькою якістю закону.

Так, ЄСПЛ у справі «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06, п. 50–56) зазначив, зокрема, що верховенство права – один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції; відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали можливість різного тлумачення..., порушує вимогу «якості закону», передбачену Конвенцією, та не забезпечує адекватний захист від свавільного втручання публічних органів державної влади у майнові права заявника [7].

Так само уніфіковано ЄСПЛ інтерпретував «якість законодавства» і в іншому своєму рішенні, а саме, у справі «Серков проти України» (заява № 39766/05, п. 51; державні органи неправомірно зобов'язали заявника сплатити податок) «... якість законодавства ... – доступне для зацікавлених осіб, чітке і передбачуване у застосуванні»; відсутність необхідної передбачуваності та чіткості національного законодавства з важливого питання, що призводило до його

суперечливого тлумачення судом, стала причиною порушення вимог положень Конвенції щодо «якості закону» [8].

Крім того, у справі «Новік проти України» (заява № 48068/06, п. 19) ЄСПЛ зробив висновок, що надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції означає, що закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для забезпечення від будь-якого ризику свавілля [9].

Вважаємо, що висвітлена проблема національного законодавства щодо дотримання критерію «якості закону», який має безпосередній вплив на виконання органами державної влади й органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами своїх обов'язків, як суб'єктами «доброго врядування» потребує підвищеної уваги, подальшого поглибленого вивчення та нагального вжиття заходів.

### Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4191>. (дата звернення: 22.03.2021).
2. Доповідь Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (the Rule of Law), яка прийнята на 86-й пленарній сесії 25-26 березня 2011 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 23.03.2021).
3. Висновку № 11 (2008) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо якості судових рішень» URL: [https://court.gov.ua/userfiles/visn\\_11\\_2008.pdf](https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf) (дата звернення: 22.03.2021).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року №3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 24.03.2021).
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11352> (дата звернення: 22.03.2021).
6. Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) під назвою «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розробл. і затв. на 106-й пленарній сесії 11–12.03.16 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr) (дата звернення: 22.03.2021).
7. Справа «Шокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06): Європейський суд з прав людини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_858#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text) (дата звернення: 24.03.2021).

8. Справа «Серков проти України» (Заява № 39766/05: Європейський суд з прав людини. URL: <http://kmp.ua/uk/documents/foreign-experience/judgment-in-case-of-serkov-v-ukraine/> (дата звернення: 24.03.2021).

9. Справа «Новік проти України» (Заява № 48068/06): Європейський суд з прав людини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_442#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_442#Text) (дата звернення: 24.03.2021).

*Конопля Юрій Миколайович,*  
студент магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;  
*Зливко Станіслав Володимирович,*  
доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного,  
цивільного та господарського права і процесу  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ**

На тридцятому році незалежності держава Україна почала поступово замислюватись над збереженням своєї ідентичності, а саме, державної мови. За цей період в Україні не існувало інститутів, які б винятково займалися питанням захисту державного статусу української мови.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон) від 25 квітня 2019 року вніс дуже корінні та історичні зміни до законодавства у сфері захисту державної мови. Вперше, з метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України створюється посада та визначається правовий статус Уповноваженого із захисту державної мови (далі – Уповноважений).

Відповідно до Закону перед Уповноваженим стоїть завдання захищати українську мову та захист на право українців отримувати послуги та інформацію державною мовою в будь-якій сфері суспільного життя. Згідно завдань здійснюються наступні повноваження [1].

Нормами Закону в Уповноваженого є певні повноваження, проаналізувавши які, можна поділити їх на такі підгрупи:

- розробка пропозицій щодо вдосконалення мовної політики держави;
- аналіз правового функціонування та виконання Закону;
- захист порушених прав громадян у сфері функціонування державної мови правовими шляхами та засобами.



Для забезпечення досягнення завдань та виконання покладених на Уповноваженого повноважень останній утворює Секретаріат, який допомагає у реалізації цієї політики.

Щодо вимог до посади, то Законом передбачено, що Уповноважений може бути громадянин України віком не молодше 35 років, мати вищу освіту, володіти державною та англійською мовами, мати досвід правозахисної діяльності або діяльності із захисту державної мови та відповідати певним діловим і моральним якостям, разом з тим виконувати відповідні посадові обов'язки. Також передбачені рекомендації щодо особи, яка не може обіймати посаду Уповноваженого, їх дві, це якщо особа була притягнута за порушення вимог Закону та брала участь у спробах запровадження офіційної багатомовності [1].

До рекомендацій щодо особи, яка не може обіймати посаду Уповноваженого, можливо додати – займання антиукраїнською політикою та приниження української мови за різними ознаками.

До ухвалення Закону в проєкті була норма про створення мовної інспекції, основна функція якої була контрольна. Тобто ця інспекція сама повинна була моніторити стан дотримання мовного Закону, виявляти порушення та притягувати порушників до відповідальності. На жаль, цю норму було вилучено і тепер ці функції покладені на Уповноваженого та його секретаріат. На нашу думку, з часом потрібно буде все-таки створити певний профільний орган, який би міг на місцях контролювати дотримання вимог законодавства у сфері функціонування державної мови, оскільки механізм захисту порушеного права отримувати інформацію та послуги українською мовою нині дуже складний і майже не ефективний.

Щоб відновити порушене право сьогодні, є такі механізми та можливості, як написати поштове звернення або звернутися на електронну пошту (сайт). Також можна звернутися до керівництва закладу, де мовні права були порушені з метою дотримання мовного закону. Ці способи є малоефективними, як вже було зазначено, і тому потрібно шукати правові механізми для вдосконалення цих положень.

Водночас можемо зазначити, що процедуру здійснення Уповноваженим контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у випадках визначено у «Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 21 серпня 2019 р. № 817 [2].

Отже, можна зробити висновки, що ухвалення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» впровадило правовий інститут Уповноваженого із захисту державної мови. На Уповноваженого покладено завдання, для реалізації яких надані повноваження, які він може використовувати під час виконання поставлених завдань. Але для ефективної роботи потрібно створити спеціальний орган, який би на місцях контролював виконання щодо забезпечення норм мовного Закону.

### **Список використаних джерел**

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n444> (дата звернення: 16.02.2021).

2. Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.02.2021).

***Корінь Анастасія Віталіївна,***

ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби;

***Шамрук Наталія Борисівна,***

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**

На сучасному етапі розвитку України активно продовжується процес становлення нашої держави як правової, демократичної республіки, що має одним із пріоритетів ефективне забезпечення прав і свобод громадян України. Таке становлення, в першу чергу, відбувається шляхом запровадження реформ у різноманітних сферах життя суспільства. Це стосується і правового регулювання системи державних органів у сфері юстиції, їх адміністративно-правового статусу тощо.

У науковій літературі актуальними є дискусії щодо особливостей компетенції Міністерства юстиції України. На підставі цього виробляють пропозиції для постійного вдосконалення окремих положень законодавства з метою забезпечення їх відповідності сучасним реаліям та встановлення більш ефективного та результативного вті-

лення норм права в життя. Системного та комплексного дослідження потребують, зокрема, питання адміністративно-правового статусу Міністерства юстиції України.

Розглядаючи зміст поняття «правовий статус», треба зауважити, що питання тлумачення цього терміна є досить дискусійним, воно не має законодавчого закріплення, тому науковці трактують його по-різному.

Так, А. М. Куліш у своїй праці вказує на те, що питання правового статусу державних органів в юридичній літературі здебільшого зводиться до визначення їх компетенції, встановленого законодавством кола прав та обов'язків, що не розкриває повністю зміст поняття «правовий статус». Під правовим статусом державного органу, як правило, розуміють певну сукупність повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує виконання покладених на нього завдань [1, с. 95]. Проте О. М. Бандурка зазначає, що таке визначення є досить вузьким, адже воно не охоплює значної частини питань організації і діяльності державних органів, які визначають їх правовий статус [2, с. 125].

Аналізуючи поняття «адміністративно-правовий статус», слід наголосити, що зазначена дефініція також не має однозначного визначення в науковій літературі, а тому це питання також є платформою для дискусій у науковій спільноті.

Коломієць Т.О. у своїх працях вказує, що адміністративно-правовий статус являє собою сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, які закріплені нормами адміністративного права за певними органами [3, с. 64]. В свою чергу, С. В. Діденко зазначив, що адміністративно-правовий статус – це більш конкретне поняття, яке охоплює своїм змістом певні складові елементи, за допомогою яких з'являється можливість дослідити місце певного суб'єкта в усій системі регулюючого впливу з боку держави на певні суспільні відносини [4, с. 79].

Виходячи з аналізу думок вчених, варто зазначити, що поняття «адміністративно-правовий статус» є складним науково-теоретичним терміном, точне визначення і законодавче закріплення якого має як теоретичне, так і практичне значення.

Також необхідно наголосити на тому, що поняття «Міністерство юстиції України» не є тотожним поняттю «орган юстиції». Так, відповідно до ст.1 Положення «Про Міністерство юстиції України», Міністерство юстиції України – це центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Він є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної правової політики. В свою чергу, орган юстиції – це орган

виконавчої влади, який забезпечує здійснення правової політики в державі, захист прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій. Зокрема, йдеться про суди або органи, які здійснюють матеріальне, фінансове, організаційне, правове тощо забезпечення судової гілки влади, а тому повноважень у зазначеній сфері Міністерство юстиції України немає. Отже, адміністративно-правовий статус Міністерства юстиції України не включає повноваження у сфері юстиції. Йдеться про те, що в нашій державі існують дві незалежні системи – органи юстиції та Міністерство юстиції України зі своїми структурними підрозділами.

Адміністративно-правовий статус Міністерства юстиції України характеризується деякими особливостями. Так, зазначений орган є головним у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації (абз. 2 п. 1 Положення «Про Міністерство юстиції України») [6]. Можна зробити висновок, що зазначений орган має безліч напрямів своєї діяльності.

Назрілим на сьогодні серед зазначених сфер діяльності Мін'юсту можна назвати сферу виконання кримінальних покарань. Це пов'язано з тим, що на сьогодні відбувається процес провадження новели у відповідне законодавство – створення приватних місць тимчасового утримання заарештованих осіб, слідчих ізоляторів, а також місць відбування покарання у вигляді арешту, обмеження волі та позбавлення волі. Такі зміни спрямовані на забезпечення більш ефективного фінансування зазначених місць. Однак виникає питання, яким чином Мін'юст здійснюватиме контроль за відповідними об'єктами.

Так, на Міністерство юстиції України покладено обов'язки щодо належного організаційного, правового, фінансового забезпечення місць тимчасового утримання осіб та місць відбування кримінальних покарань. При цьому, якщо зазначені установи будуть належати приватним особам, такі особи матимуть значний опосередкований вплив на поса-

дових осіб таких установ. Із цього випливає, що виникає значний корупційний ризик у системі відбування покарань. У такому разі Міністерство юстиції України фактично позбавляється частини повноважень.

Таким чином, незважаючи на досить широке підзаконне закріплення компетенції Міністерства юстиції України, спостерігається недостатня регламентація повноважень Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань як окремого елементу його адміністративно-правового статусу. Вказані повноваження не є достатньо обґрунтованими та потребують вдосконалення, а це призводить до того, що їх реалізація в повному обсязі стає все складнішою. Тому законодавство потребує внесення змін для встановлення додаткових контрольних повноважень Міністерству за приватними місцями відбування кримінальних покарань. Усунення цих недоліків значною мірою сприятиме цілісності статусу Міністерства юстиції України та підвищить ефективність не лише його діяльності, але і функціонування всієї системи органів юстиції України в цілому.

### **Список використаних джерел**

1. Куліш А. М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України: монографія: в 2 ч. Ч. 1. Суми: Сумський державний університет, 2007. 220 с.

2. Адміністративне право України: підручник / О. М. Бандурка та ін. Харків: НУВС, 2004. 480 с.

3. Коломієць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

4. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2015. № 3. С. 75–80.

5. Положення «Про Міністерство юстиції України»: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2021).

***Крупський Олександр Іванович,***

слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;

***Назаренко Олександр Миколайович,***

заступник директора Чернігівського НДЕКЦ МВС

## **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ**

Європейський Союз на сучасному етапі розвитку функціонує як оригінальний політичний, економічний та правовий інститут, унікальна природа якого виявляється крізь призму розгляду його сутності, феноменальності політико-правової інституціональної системи, особливостей відносин його складових (окремих держав-членів) у рамках

чинного правового простору тощо. Останнє викликає чи не найбільшу увагу з-поміж дослідницького загалу, оскільки право ЄС і як предмет наукового дослідження, і як система нормативного регулювання суспільних відносин на рівні його власної компетенції суттєво відрізняється від подібних йому правових систем, наявних у сучасному світі.

Європейський Союз, як стверджує А.О. Четвериков, є насамперед наднаціональною організацією держав, які визначили собі за мету спільну діяльність щодо максимально тісної інтеграції в політичній, економічній та інших сферах [1, с. 6].

Говорячи про європейську правову систему, варто зазначити, що право Європейських співтовариств зорієнтоване на всю сукупність держав-учасників і існує поряд з їх внутрішнім національним правом. В одному зі своїх рішень, яке мало величезний вплив на наступну судову практику, Суд ЄС підкреслив, що «...на відміну від звичайних міжнародних договорів, договір про заснування ЄЕС створив свою власну правову систему, яка стала невід'ємною частиною правових систем держав-учасниць і яка обов'язкова для застосування національними судами цих держав» [2, с. 40–41].

На відміну від права традиційної міжнародної організації, основним призначенням якого є регулювання внутрішньої організаційної діяльності самої цієї організації, право Європейських співтовариств покликано, насамперед, забезпечувати розвиток інтеграційних процесів між окремими державами, що входять до складу ЄС. У силу цього воно також володіє специфічними рисами, серед яких першорядне значення мають такі:

1) право Європейських співтовариств має пріоритет перед національним правом держав-членів;

2) деякі його положення мають ніби «наскрізну», «проникаючу» дію і є обов'язковими не тільки для самих держав-учасників, але також і для їх фізичних і юридичних осіб [3, с. 60].

Ці дві характерні ознаки відіграють ключову роль у функціонуванні всієї правової системи Співтовариств і визначають співвідношення між правом ЄС та національними правовими системами країн-учасниць. За більш ніж п'ять десятиліть європейської інтеграції вони перетворилися з певних «специфічних рис» в основні, фундаментальні принципи права Європейських співтовариств:

а) принцип верховенства права ЄС над внутрішнім національним правом держав-членів;

б) принцип прямої дії норм права ЄС на території держав-учасників.

В основу створення Європейських співтовариств покладені три багатосторонні міжнародні договори, укладені самостійними і незалежними державами Європи. Класичне міжнародне право розглядає як міжнародний договір угоду, що містить взаємні зобов'язання сторін, які беруть участь у ньому – суб'єктів міжнародного права: держав, націй і народів, міжнародних організацій. Питання про права та обов'язки індивіда у сфері міжнародного права являє собою скоріше виняток із загального правила про міжнародну правосуб'єктність, тому що воно, як відомо, не має договірної правоздатності. Проте за останні п'ятдесят років ситуація у цій галузі змінилася дуже істотно і, мабуть, саме практика Європейських співтовариств, як ніщо інше, демонструє динаміку мінливих уявлень про місце індивіда в сучасному міжнародному праві.

Світова практика не знає ще однієї такої міжнародної організації, право якої мало б настільки явне і реальне верховенство над правовими нормами окремих держав-учасниць. При цьому дуже примітним є той факт, що споконвічно таке верховенство не було закріплено в жодному з трьох установчих договорів про створення Європейських співтовариств. Відповідні положення були закладені, а згодом неодноразово підтверджені і розвинуті саме Судом ЄС у ході розгляду конкретних судових справ.

Одним з найважливіших етапів у справі закріплення і подальшого розвитку принципу верховенства норм права ЄС над внутрішніми правовими нормами держав-учасників стало рішення Суду Європейських співтовариств у справі *Simmenthal* (1978) [4], що також одержало згодом значний суспільно-політичний і правовий резонанс. Не вдаючись у фактичні подробиці справи, необхідно зазначити ті основні моменти, на яких Суд ЄС зробив особливий акцент. Насамперед, Суд відзначив, що безпосередній обов'язок національного суду – забезпечити на території кожної держави-учасниці повну й ефективну дію норм права ЄС, так само як і утримуватися від застосування будь-яких суперечних йому положень внутрішнього законодавства, навіть якщо останні були прийняті пізніше. По-друге, Суд Європейських співтовариств особливо підкреслив, що верховенством володіють далеко не всі правові норми, ухвалені в рамках ЄС, а лише ті, що мають статус норм «прямої дії» на території держав-учасниць.

Слід зазначити, що ставлення до принципу верховенства права ЄС у різних державах-учасниках було далеко не однозначним. В одних країнах, наприклад у Португалії, Іспанії, Нідерландах, Люксембурзі, Греції, цей принцип був сприйнятий національними правовими системами досить швидко. Однак у низці інших держав

(Велика Британія, Німеччина, Данія, Ірландія, Італія) цей процес характеризувався значними складнощами.

Так, наприклад, конституційні суди Німеччини й Італії взагалі спочатку відмовилися його визнати. Потрібні були роки і навіть цілі десятиліття, щоб доктрина притаманна права Європейських співтовариств була остаточно визнана усіма без винятку державами-учасниками ЄС.

Як висновок слід зазначити, що в Україні вирішення питання щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини проходить доволі повільно. Велика кількість невиконаних рішень псує міжнародний імідж нашої держави. Хоч Україна і прийняла на себе обов'язок у виконанні рішень Європейського суду з прав людини, оскільки був ухвалений Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5], на практиці з тих чи інших причин його виконання штучно затягується. Цією метою ми пропонуємо встановити персональну відповідальність щодо осіб, які повинні його виконувати.

#### **Список використаних джерел**

1. Черниченко С. В. Теория международного права. Москва: НИМП, 1999. 337 с.
2. Арзаканян М. Ц. История европейской интеграции (1945–1994) / под ред. А. С. Намазова. Москва: Институт всеобщей истории РАН, 1995. 308 с.
3. Татам А. Право Європейського Союзу: підручник. Київ: Абрис, 1998. 423 с.
4. *Amministrazione delle Finanze dello stato v. Simmenthal SpA*, 1978, case 106/77. ECR 629 at 643. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61977CJ0106> (Last accessed 25.03.2021).
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення: 09.03.2021).

*Кубрак Тетяна Олександрівна,*

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

### **АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ**

Дослідження адміністративно-правового статусу персоналу Державної кримінально-виконавчої служби є питанням, яке потребує періодичного розгляду та аналізу, враховуючи напрямки адміністративної реформи, яка проводиться протягом останніх років. Оскільки чинне законодавство не є досконалим у розрізі реалізації співробітни-



ками кримінально-виконавчої служби своїх прав та свобод у відносинах з органами державної влади, варто звернути увагу на необхідність детального дослідження та виокремлення основоположних підходів до належного забезпечення адміністративно-правового статусу цієї категорії осіб, а також реального його втілення в життя, на практиці. Важливо враховувати досвід та практику інших держав, пенітенціарна система яких знаходиться на більш розвинутому рівні, та в яких цілком забезпечується та чітко врегульовується чинним законодавством реалізація співробітниками кримінально-виконавчої служби належних їм прав, свобод та виконання ними покладених на них обов'язків.

Оскільки категорія співробітників Державної кримінально-виконавчої служби є окремим індивідуальним суб'єктом адміністративно-правових відносин, варто розглянути її адміністративно-правовий статус через призму адміністративної правосуб'єктності.

Зазначене питання розглядалося в юридичній науці у працях таких учених, як: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Т. О. Гуржій, Р. А. Каложний, Л. В. Коваль, В. В. Коваленко, О. В. Кузьменко, Т. О. Мацелик, Р. С. Мельник, О. В. Міцкевич, О. І. Остапенко, В. П. Петков, В. О. Селіванов та інших.

Адміністративна правосуб'єктність визначається як самостійна ознака або риса суб'єкта адміністративного права чи суб'єкта адміністративно-правових відносин.

Адміністративна правосуб'єктність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України полягає в юридичній властивості цієї категорії осіб бути учасниками адміністративно-правових відносин, які передбачені та регулюються нормами адміністративного права.

Розглядаючи адміністративну правосуб'єктність як галузеву категорію, Т. О. Мацелик зазначає, що це здатність особи бути суб'єктом адміністративного права. Тобто специфіка категорії правосуб'єктності полягає в тому, що вона фіксує межі правової здатності особи. З огляду на це, правосуб'єктність в одному з її аспектів учений розуміє як взаємозв'язок особи і суспільства стосовно майбутніх її відносин з усіма третіми особами – суб'єктами адміністративного права [1, с. 92].

Щодо цього В. Б. Авер'янов запропонував визначити категорію «суб'єкт адміністративного права – як носій (власник) прав і обов'язків у сфері публічного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, який здатний надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати» [2, с. 114].

Подібне визначення пропонує в результатах своїх наукових досліджень Я. М. Сандул, яка зазначає: «суб'єктом адміністративного права є носій прав і обов'язків у сфері саме державного управління. Відповідні права й обов'язки мають бути передбачені нормами адміністративного права, а відповідні права суб'єкт має реалізовувати, обов'язки – виконувати та бути самостійним суб'єктом відповідальності (мати необхідний обсяг правосуб'єктності)» [3, с. 8].

Стосовно структурних складових адміністративної правосуб'єктності, то класичними категоріями є адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність. Нерідко в окрему категорію виокремлюють адміністративну деліктоздатність.

Адміністративна правоздатність – це здатність суб'єкта мати права й обов'язки у сфері державного управління [4, с. 54]. Адміністративна правоздатність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби полягає у можливості зазначеної категорії осіб брати участь в адміністративно-правових відносинах, що, нерідко, належать до різноманітних галузей права, зокрема, у правовідносинах з іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, службами та організаціями. Особливість адміністративної правоздатності такої категорії осіб виникає, фактично, з дати прийняття на службу (роботу) до кримінально-виконавчої служби України і діє до дня звільнення. Однак варто звернути увагу, що адміністративна правосуб'єктність персоналу вже визначена Положеннями про роботу установи (наприклад), положеннями про роботу структурного підрозділу та посадовими інструкціями окремих посад. Але це не виключає адміністративну правоздатність, як громадянина держави, тому можна говорити про те, що набувши статусу «співробітник ДКВС України», особа лише набуває певних додаткових особливостей правосуб'єктності в частині участі у правовідносинах, що виникають по факту здійснення трудової діяльності, враховуючи виняткові особливості умов проходження служби, специфіку завдань та обов'язків, що покладаються на співробітників ДКВС України. Поряд з цим ще одним елементом, у сукупності з яким адміністративна правоздатність утворює адміністративну правосуб'єктність, є адміністративна дієздатність. Ця категорія являє собою здатність суб'єкта самостійно реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки у сфері державного управління [5, с. 98]. Що стосується діяльності персоналу ДКВС України, то варто

підкреслити, що ці два елементи є основою адміністративної правосуб'єктності, існують в тісному взаємозв'язку та, фактично, не можуть функціонувати одна без одної. Говорячи про адміністративну деліктоздатність, варто звернути увагу на думку В. Колпакова, який зазначає, що «адміністративна деліктоздатність – це частка адміністративно-правового статусу суб'єкта, яка полягає у здатності особи нести юридичну відповідальність за порушення норм адміністративно-деліктозного права» [6, с. 81]. На думку Є. Колосовського, адміністративна деліктоздатність визначається як особлива юридична властивість або стан суб'єкта, що включає здатність (спроможність) взяти на себе відповідальність за вчинений адміністративний проступок [7, с. 83]. Таким чином, проаналізувавши різні погляди та думки вчених і науковців, можна дійти висновку, що адміністративна деліктоздатність є складовою адміністративної дієздатності.

Алексєєв С.С. зазначає, що «наділення осіб (учасників адміністративних правовідносин) правосуб'єктністю є першим ступенем у процесі впровадження юридичних норм у соціальне життя, що означає реальне визначення через норми кола осіб, які можуть бути суб'єктами прав та обов'язків» [8, с. 122–123].

Таким чином, адміністративна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність у своїй сукупності формують конструкцію адміністративної правосуб'єктності. Тому можна говорити про те, що адміністративна правосуб'єктність Державної кримінально-виконавчої служби як органу виконавчої влади поширюється на її структурні підрозділи та їх посадових осіб відповідно. Поряд з цим варто враховувати, що ця категорія не повинна виходити за межі адміністративної правосуб'єктності самого органу та повинна походити від нього.

### **Список використаних джерел**

1. Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597. С. 90–94.
2. Державне управління проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.
3. Сандул Я. М. Виконавчі органи місцевих рад як суб'єкт адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22 с.
4. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ: Юрінком-Інтер, 2009. 736 с.
5. Битяк Ю. П., Богуцький В. В., Гарашук В. М. Адміністративне право України. Харків: Право, 2011. 520 с.
6. Колпаков В. Адміністративна деліктоздатність іноземців: проблеми регулювання відповідальності. *Право України*. 2004. № 1. С. 81–85.

7. Колосовський Є. Ю. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2014. 235 с.

8. Алексеев С. С. Собрание сочинений: в 10 т. Москва: Статут, 2010. Т. 3: Проблемы теории права. 781 с.

9. Денисова А. В. Адміністративна правосуб'єктність органів виконавчої влади як суб'єктів адміністративного нагляду: науковий підхід до характеристики. *Прав і суспільство*. 2017. № 4. С. 143–150.

10. Зубрицька О. Адміністративна дієздатність особи як індивідуального суб'єкта адміністративного права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 36–42.

**Кулик Ярослав Ігорович,**

ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби

## **УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У СФЕРІ СПОРТУ НА РІВНІ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ**

Систематичні зміни в Україні системи центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) призводять до проблем управління в різноманітних галузях управління. Як наслідок, протягом останніх кількох років ЦОВВ, який реалізує державну політику у сфері молоді та спорту зазнає постійних трансформацій, то поєднуючись зі сферою культури, то відокремлюючись від сфери управління культурою, то навіть поєднуючись зі сферою освіти і науки тощо. Всі ці зміни призвели до того, що в результаті спортивні досягнення вітчизняних олімпійців опинилися на найнижчому рівні за всі роки незалежності. Тому сьогодні є потреба у виробленні дійсно дієвого та продуктивного ЦОВВ у сфері спорту, який би не був поєднаний сферами відання з іншими сферами. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на досвід функціонування ЦОВВ у сфері спорту в таких державах, як Чехія та Польща, оскільки в контексті і як євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій державі, і як позитивного досвіду цих держав управління у сфері спорту, то важливо розглянути, який шлях було обрано ними.

Перш за все звернімо увагу на досвід Чехії. Так, на сьогодні профільним міністерством, яке реалізує державну політику у сфері спорту та фізичної культури в Чехії, є Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки.

Так, зокрема, Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки є центральним органом державного управління дошкільних закладів, шкільних закладів, початкових шкіл, середніх шкіл та

університетів з питань навчально-наукової політики, досліджень та розвитку, в тому числі міжнародне співробітництво у цій галузі, а також для наукових ступенів державного піклування про дітей, молодь, фізичне виховання, спорт, туризм та спортивне представництво держави [1].

Отже, як ми бачимо, в Чехії до сфери відання міністерства належать фактично три галузі – освіта, молодь, спорт. В Україні ситуація відрізняється, оскільки сфера освіти підпорядкована іншому профільному міністерству.

У свою чергу, в Польщі функціонує Міністерство спорту та туризму Польщі, до сфери відання якого належать питання нагляду спортивних клубів, різноманітні питання, пов'язані зі спортом та відповідно питання, пов'язані з туризмом.

Тобто, як можемо помітити, в Польщі сфера молоді не належить до профільного міністерства спорту, на відміну від України. В Польщі постановою Ради Міністрів Польщі від 22 вересня 2020 р. про призначення уповноваженого уряду з питань молодіжної політики було утворено посаду Уповноваженого представника уряду з питань молодіжної політики [2]. Тому, фактично, сфери молоді і спорту в Польщі розмежовано.

Також серед держав Вишеградської групи слід звернути увагу на досвід Словаччини. Так, у Словаччині функціонує Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки. Словацьке міністерство насамперед є спорідненим за своїм статусом і сферами відання із чеським, оскільки в обох державах до сфери відання належать питання освіти (в Чехії питання науки не віднесено до сфери відання Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки) [3].

У свою чергу, в Угорщині взагалі відсутнє профільне міністерство у сфері спорту, а управління у сфері спорту здійснюється Міністерством національного розвитку.

Таким чином, досвід держав Вишеградської групи демонструє, що управління у сфері спорту можливе навіть в умовах багатофільного міністерства, де поряд зі спортом здійснюється управління у сфері освіти, науки, культури, туризму, молоді тощо. Україна також має такий досвід. Проте, зважаючи на недоліки управлінської діяльності, все ж таки вважаємо, недоцільно повертатися в минуле і поєднувати сфери освіти, науки чи туризму зі спортом. Вважаємо, що було б доцільно, навпаки, навіть відокремити сфери спорту та молоді та утворити єдине Міністерство спорту України.

### Список використаних джерел

1. Ministerstvo, MŠMT ČR. URL: <https://www.msmt.cz/ministerstvo> (datum aplikace: 25.03.2021).
2. Ministerstwo Sportu Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.gov.pl/web/sport/sport> (datum aplikace: 25.03.2021).
3. Ministerstvo školstva vedy výskumu a športu. URL: <https://www.gov.pl/web/sport/sport> (datum aplikace: 25.03.2021).

*Легка Ірина Володимирівна,*

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

## ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЇ ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В НОРМАХ РУСЬКОЇ ПРАВДИ

Сьогодні демонструє, що засада гласності судового процесу є загально визнаним принципом судочинства, важливим і необхідним у будь-якій демократичній державі. Для характеристики сучасного розуміння природи гласності саме як конституційної засади здійснення правосуддя важливим є з'ясування ознак, особливостей змістовного визначення та сприйняття цієї цінності в різні історичні періоди становлення та розвитку правової системи України.

Варто зауважити, що до питання еволюції принципу гласності судочинства та його нормативного закріплення зверталось чимало вітчизняних учених, предметом наукового дослідження яких були принципи гласності та відкритості з позицій кримінального, адміністративного, цивільного судочинства, функціонування судової влади в цілому, серед яких В. М. Кондратенко, В. В. Король, О. А. Мілієнко, О. О. Овсяннікова, В. О. Работинська та багато інших.

Під час аналізу історико-правових джерел, перш за все, потрібно звернути увагу на характер, специфіку сприйняття суспільством та особливості відображення у правових актах того часу ідеї гласності судочинства, що дозволить дослідити шлях нормативного закріплення, простежити етапи формування особливих ознак цієї засади, які підкреслюють саме конституційно-правову природу гласності судового процесу, надають їй тієї вагомості, яка обумовлена потребами суспільства в забезпеченні ефективного і справедливого судочинства та ставить згадану засаду на рівень конституційної регламентації (п. 6 ч. 2 ст. 129 Основного Закону) [1].

Так, витоки ідеї гласності правосуддя на українських землях сягають ще часів Київської Русі. Першим кодифікованим актом давньоруського права була загально відома «Руська Правда» у трьох редакціях: Коротка, яка вважається найдавнішою редакцією, Поширена і Скорочена.

Як відомо, положеннями Руської Правди передбачалися вид і міра покарання за різні злочинні діяння; вимоги до процесуальних дій під час вирішення «тяж», розшуку та покарання винного у вчиненні злочину; перелік доказів, серед яких свідчення свідків, судові присяги, сліди побиття тощо. При цьому здійснення судочинства того часу характеризується наявністю елементів розшукового процесу, оскільки чимало справ поставали перед судом за ініціативи скривдженого («истьця»), який закликав на суд свого кривдника (позваного), при цьому вимагалось, щоб потерпілий здійснив певні пошукові заходи у своїй справі («гоніння слідом», «свод» тощо) [2, с. 27–39].

Аналіз переписів Руської Правди свідчить про те, що в документі, хоча і містяться процесуальні норми, проте чіткі формулювання засад судочинства відсутні. Водночас зміст її положень щодо процесуального порядку вирішення справ свідчить про дію таких засад, як, наприклад, змагальність сторін (зокрема, пп. 18, 22, 29, 31, 85 Поширеної редакції [2, с. 31, 36]), яка передбачала заяви, вимоги, заперечення сторін з підтвердженням їх доказами («слово протилу слова»), а також публічний характер процедури встановлення істини у «тяжі».

Про особливе значення публічності процесуальних дій, процедур виконання покарань (тобто тих, які відбувались привселюдно, в присутності публіки) свідчить аналіз, наприклад, ст. 65 Поширеної редакції, яка передбачала, що вільна людина мала право висікти холопа публічно за вчинену їй кривду [2, с. 35] та ін.

Взагалі низка положень Руської Правди передбачає участь широкого загалу, членів общин у розпочатих «тяжах» щодо звинувачених осіб або у випадках, коли злодіїв намагаються розшукати, до прикладу, під час такої досудової розшукової процедури як гоніння по сліду (ст. 77 Поширеної редакції), результати якої були підставою для ухвалення рішення у справі [3, с. 224]; своду (ст. 35–39 Поширеної редакції); у справах про вбивство (ст. 3, 4 цієї ж редакції) [2, с. 27–39].

Як зазначається в історико-правовій літературі, такі заходи відбувались відкрито, в присутності громади та з дотриманням спеціального обряду в досить урочистих формах [4, с. 29].

Привселюдно також проводилися такі процесуальні дії, як випробування залізом та водою у випадках, коли у підозрюваного по обвинуваченню у вбивстві відсутні свідки, які б спростовували таке звинувачення, а також у всіх справах про крадіжки та за підозрою у крадіжках за відсутності речових доказів (п. 21, 22 Поширеної редакції) [5, с. 42].

Очевидно, що процес розгляду скарги скривдженого за Руською Правдою мав особливий всезагальний характер, за якого публічність судочинства була усталеним звичаєм, невід'ємною ознакою здійснення правосуддя, адже громадськість нерідко була залучена до процесу захисту потерпілим свого права, відшукання істини у справі, встановлення та покарання винного у злочині.

Тож аналіз положень Руської Правди свідчить про здійснення необхідних процесуальних дій на різних етапах вирішення «тяжкі» в присутності населення, нерідко із залученням громадськості до процедури встановлення винного.

Стосовно цього висловлюється думка, що публічність судочинства в цей історичний період мала переважно показовий характер, адже судовий процес здійснювався у формі покарання винного в присутності всього населення з метою залякування та запобігання новим порушенням [6, с. 140].

Справедливим буде припущення, що публічне вирішення справ та звинувачень, привселюдне покарання винного відбувалося в тому числі з метою демонстрації перед общиною невідворотності покарання за вчинені злочинні діяння, захисту прав та інтересів скривдженого, що, безумовно, мало вплив на формування та подальший розвиток уявлень суспільства про суд, судочинство та утвердження справедливості як суспільного інтересу, що обумовлено можливістю безпосереднього сприйняття судового процесу, виконання рішень про покарання за кривду, відновлення порушеного права тощо.

Тож за нормами Руської Правди низка процесуальних дій під час вирішення справ здійснювалися в присутності широкого загалу. Це, без сумніву, також мало вплив на формування та подальший розвиток уявлень суспільства про суд та судочинство. Таким чином, на рівні Руської Правди як кодифікованого нормативного акта було закладено підвалини розвитку на українських землях ідеї гласності судового процесу.

### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2021).
2. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. Т. 1: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Д. Гончаренка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Ін Юре, 2000. 472 с.
3. Єрмолаєв В. М. Гоніння сліду. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України 224 с.



4. Швидько Г. К. Історія держави і права України (X – початок XIX століття): навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпропетр. ун-т, 1998. 176 с.
5. Гуз А. М. Історія держави і права України: джерела права періоду Київської Русі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ. КНТ, 2007. 72 с.
6. Кондратенко В. М. Періодизація розвитку гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 31(2). С. 139–142. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr\\_2015\\_31\(2\)\\_\\_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_31(2)__33) (дата звернення: 20.03.2021).

***Малишко Олександр Вадимович,***

старший судовий експерт сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

***Єсипенко Олександр Григорович,***

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

## **ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ АВТОТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Із збільшенням транспортних засобів на дорогах України, зокрема за рахунок ввезення придбаних на вторинному ринку (вживаних) та аукціонах автомобілів із-за кордону, призводить до зростання інтенсивності дорожнього руху, і як наслідок, до збільшення дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), та кількості крадіжок. Крім того, із зростанням кількості колісних транспортних засобів (далі – КТЗ) зростає і кількість юридичних операцій, пов'язаних з автотранспортом.

У разі виникнення майнових спорів і під час розслідування правопорушень, пов'язаних з автотранспортом, до експертних установ звертаються суди, слідчі органи, адвокати та інші. Також до фахівців експертних установ у галузі автотоварознавства звертаються власники транспортних засобів для визначення вартості матеріального збитку, завданого їм унаслідок ДТП.

Автотоварознавство – наукова дисципліна, що системно вивчає транспортні засоби (їхні складові частини), як товар, методи пізнання їх споживної вартості (цінності), вартісні значення технологічних аспектів їхнього відновлювального ремонту, вимоги до якості ремонту. У цьому аспекті автотоварознавча експертиза знаходиться на стику товарознавчої та інженерно-технічної експертизи. Об'єкти автотоварознавчого дослідження розглядаються одночасно з технічного погляду і як об'єкти оцінки.

Під час проведення автотоварознавчої експертизи визначається ринкова вартість КТЗ та їх складові, вартості матеріальних збитків, завданих внаслідок пошкодження КТЗ. Поряд з основними питаннями, які ставляться перед експертами у галузі автотоварознавства, можуть ставитись також спорідненні з основними питання, які стосуються експлуатації автотранспортних засобів, якщо вони мають значення для цивільно-правових, кримінально-правових та адміністративно-правових відносин. У результаті проведення автотоварознавчої експертизи (експертного дослідження) складається висновок експерта (або висновок експертного дослідження), що є джерелом доказів у судочинстві.

Призначаючи автотоварознавчі експертизи, слідчі та судді не завжди дотримуються всіх вимог процесуального законодавства, зокрема, щодо вимог обґрунтування постанов та ухвал. Пункт 19 постанови № 14 Пленуму Верховного суду України від 23 грудня 2005 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» передбачає обов'язок суду в ухвалі (постанові) про призначення експертизи надати всі необхідні для дослідження вихідні дані, що містяться в матеріалах справи.

У разі невиконання зазначених вимог справи на автотоварознавчу експертизу надходять ухвали (постанови) без вихідних даних. У цьому випадку експерту, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», норм процесуального законодавства та норм адміністративного судочинства, необхідно направляти ініціатору проведення експертизи клопотання для надання додаткової інформації або ж безпосередньо самого ж КТЗ, що в свою чергу призводить до більшої витрати часу на виконання призначеної експертизи. У випадку незадоволення клопотання експерта або якщо ініціатором проведення експертизи надана вичерпна інформація, яка є не достатньою, це в свою чергу унеможливує проведення експертизи.

Початковим етапом автотоварознавчого дослідження є технічний огляд КТЗ. Він дає змогу ідентифікувати КТЗ; визначити його технічний стан; комплекtnість; характер та обсяг завданих автотранспортному засобу пошкоджень; пробіг та інші необхідні для дослідження показники.

Чинне законодавство України передбачає можливість здійснення автотоварознавчого дослідження та складання висновку без

особистого огляду КТЗ експертом. Таке можливо лише за рішенням органу (або особи), який призначив експертизу (залучив експерта) за умови надання всіх необхідних даних, необхідних для проведення дослідження.

Під час проведення автотоварознавчої експертизи використовуються різні підходи для визначення ринкової вартості транспортного засобу. Порівняльний підхід є основним із таких підходів. Він базується на аналізі реально існуючих цін продажу та пропозиції КТЗ, які є ідентичними або ж аналогічними досліджуваному на ринку новим транспортним засобом (первинному) чи на ринку транспортних засобів, які були у використанні (вторинному), враховуючи відмінності між порівнюваними об'єктами.

Під час визначення ринкової вартості транспортного засобу може застосовуватися комбінований витратно-порівняльний підхід. Його використовують під час автотоварознавчої експертизи спеціальних, спеціалізованих КТЗ, використовуючи при цьому інформацію про вартість транспортного засобу з додаванням вартості спеціального або спеціалізованого обладнання та робіт, пов'язаних з його встановленням. Комбінований витратно-порівняльний підхід також може застосовуватися у тих випадках, коли потрібно визначити вартість пошкодженого чи розукомплектованого транспортного засобу.

Під час здійснення автотоварознавчої експертизи існує можливість використання витратного підходу. Цей підхід застосовується під час визначення вартості відновлювального ремонту автотransпортного засобу та матеріальних збитків, які були заподіяні власникові КТЗ.

Вимоги до проведення автотоварознавчої експертизи встановлює Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затверджена наказом Міністерства юстиції України та фонду Державного майна України № 724/16740 від 04.08.2009 (далі – Методика). Крім того, проведення автотоварознавчої експертизи регулюють Закон України «Про судову експертизу», Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав».

Методика визначає не лише механізм проведення автотоварознавчої експертизи, оцінки КТЗ, а й встановлює вимоги щодо оформ-

лення результатів проведеної експертизи. Дотримання вимог Методики є обов'язковим під час проведення автотоварознавчих експертиз та експертних досліджень судовими експертами, до компетенції яких входить проведення судових автотоварознавчих експертиз та експертних досліджень.

Експерти науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України, виконуючи експертизи та експертні дослідження, зокрема і автотоварознавчі, також керуються Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України 17.07.2017 № 591.

### Список використаних джерел

1. Данілін С. С., Гонгало С. Й. Загальна характеристика автотоварознавчої експертизи. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1 (11): URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15dsshao.pdf> (дата звернення: 21.03.2021).

2. Загальні положення судової автотоварознавчої експертизи: частина перша. *Бюлетень автотоварознавця*. 2015. № 85. URL: <https://ivc.in.ua/wp-content/uploads/2014/10/ekspertiza.docx> (дата звернення: 21.03.2021).

3. Застосування автотехнічної та автотоварознавчої експертизи в разі виникнення ДТП. *Вісник НІСЕ*. 2016. № 15. URL: <http://kmrada-unba.org/wp-content/uploads/2017/10/ВІСНИК-НІСЕ-№-15-Застосування-автотехнічної-та-автотоварознавчої.pdf> (дата звернення: 21.03.2021).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 за № 4651-VI. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

5. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів: затв. наказом М-ва юстиції України та Фонду державного майна України від 04.08.2009. № 724/16740. Дата оновлення: 08.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

6. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом М-ва внутр. справ України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. за № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

*Медведєв Віктор Сергійович,*  
завідувач сектору досліджень зброї відділу криміналістичних  
видів досліджень Чернігівського науково-дослідного  
експертно-криміналістичного центру МВС України;

*Шеремета Олексій Петрович,*  
кандидат педагогічних наук, проректор  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **УМОВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТІЙКІСТЬ ОЗНАК КАНАЛУ СТВОЛА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА ЇХ ВДОБРАЖЕННЯ НА СТРІЛЯНИХ КУЛЯХ**

До найважливіших умов, що впливають на стійкість мікрорельєфу стінок каналу стволу, відносяться зміни в каналі стволу в результаті дії корозії та кількості пострілів. Поява корозійних змін зумовлена тим, що продукти пострілу, що залишаються в каналі стволу після пострілу, містять розчинні у воді солі, які утворюються під час згорання запалювального складу капсуля і порохового заряду, які адсорбують вологу із повітря, викликають електролітичну реакцію з частками металів від оболонки кулі (мідь, томпак і інші). У повітрі в наявності сірчані з'єднання, аміак та інші, які сприяють також утворенню корозії.

До умов, що прискорюють корозійні зміни за дослідженням Б. М. Єрмоленка, відносяться:

- неналежні умови зберігання зброї (підвищена вологість, висока температура);
- неналежний догляд за зброєю, і в першу чергу незадовільна чистка, в результаті якої продукти пострілу не повністю видаляються з каналу стволу;
- значний знос каналу стволу, який сприяє появі тріщин в його хромованому покритті.

Корозійні зміни каналу стволу розпочинаються практично відразу, після того як продукти пострілу адсорбують вологу з повітря. Уже через добу при знаходженні зброї у вологому середовищі на стінках каналу стволу утворюється корозія. Через 7–10 діб корозія покриває його майже суцільним шаром. Через 15–20 діб після пострілу внаслідок значних корозійних змін каналу ствола ототожнення зброї сильно ускладнюється [2, с. 20].

У сухому приміщенні корозійні зміни каналу стволу відбуваються значно повільніше. У результаті корозійних змін у каналі стволу утворюються заглибини, розташовані по всій його поверхні чи на окремих ділянках, що приводять до змін чи знищення наявних ознак і появи нових ознак, які можуть викликати незворотні зміни

мікрорельєфу каналу стволу. Канали стволів сучасної вогнепальної зброї вкривають шаром хрому, який збільшує тривалість зберігання каналу стволу і перешкоджають розвитку корозійних змін. Водночас при пострілах зі зброї у шарі хрому утворюються мікротріщини, а згодом і глибші тріщини, які згодом стають місцями розвитку корозії. Наявність тріщин призводить до газодинамічної руйнації шару хрому при пострілі. Порохові гази під високим тиском проникають у тріщини, що утворились під шаром хрому, де виникає значна відмінність тиску газів. Після пострілу, коли тиск у каналі стволу падає, утворюється велика різниця тисків, і гази, які знаходяться у тріщинах, розширюються і спрямовуються в канал стволу. У результаті відбуваються так звані вибухи шару хрому, які відривають частинки хрому від сталі стволу. У наступних пострілах цей вияв повторюється, шар хрому зміщується і знімається кулею та швидко рухомими пороховими газами. В першу чергу відколи хрому відбуваються на ділянках сильної механічної дії кулі [7, с. 145].

Стійкість мікрорельєфу каналу стволу вогнепальної зброї багато у чому залежить і від кількості пострілів, проведених з цієї зброї. Під час пострілу в каналі стволу проходять складні фізико-хімічні вияви, вони викликають процеси, що приводять до руйнації поверхні каналу стволу. До умов, що викликають значний знос каналу стволу за дослідженням Ю. Л. Носко, відносяться:

- високий тиск у каналі стволу зброї в момент пострілу;
- термічна дія порохових газів на метал ствола в момент пострілу;
- хімічна взаємодія між металом стволу і пороховими газами, нагрітими до високих температур;
- механічна руйнація стінок каналу стволу кулею, що рухається по каналу;
- ерозійна руйнація каналу стволу швидко нагрітими пороховими газами, які швидко рухаються.

Без сумніву, що всі ці процеси, що тривають від 0,001 до 0,0001 с та змінюють мікрорельєф внутрішньої поверхні каналу ствола. Під дією високого тиску (1000–4000 кгс/см<sup>2</sup>) і тимчасових дій високої температури (2000–3150 для нітрогліциринових порохів, 2500–2700°C для піроксилінових) виникають пружні деформації поверхні каналу стволу.

Найчастіше знос каналу стволу розпочинається з утворення сітки поверхневих тріщин, що супроводжується зміною мікроструктури поверхневого шару металу. Сильне нагрівання металу і наступне його

охладження сприяють розтріскуванню стінок каналу стволу. Глибина тріщин може досягати декількох десятих частин міліметра, в кулях нарізів вони інколи сходяться, і тоді поле нарізу, випробовуючи на собі тиск оболонки кулі, зламається в основи, проходить так званий відкол полів.

Усі ці процеси ускладнюються механічною дією кулі, що рухається по каналу стволу під високим тиском і з великою швидкістю. Механічний знос виражений у стиранні стінок каналу стволу, що призводить до збільшення його діаметра, головним чином по полям нарізів. Відбувається стискання і змінання полів нарізів, заокруглення їх граней.

Зміна мікрорельєфу каналу стволу збільшується з кількістю пострілів, проведених зі зброї. Це проходить поступово і супроводжується виникненням нових індивідуальних ознак, викривленням і знищенням старих. Більш глибокі зміни призводять до істотного викривлення цілого комплексу ознак, що може зробити ідентифікацію неможливою.

Результати експериментальних досліджень, проведених Ю. Л. Носко по вивченню впливу кількості пострілів на зміну мікрорельєфу каналу стволу, свідчать про те, що можливість ідентифікації вогнепальної зброї зберігається під час проведення із неї до 1000 пострілів. При цьому найбільш інформативними є первинні сліди. Стійкість ознак, що відображаються в первинних слідах, в основному залежить від їх розмірів, так, при висоті 2,5–3 мкм вони стійко зберігаються до 100 пострілів, 5 мкм – до 500–600 пострілів, 7–12 мкм – до 1000 пострілів [3, с. 87].

Крім факторів, що впливають на стійкість ознак мікрорельєфу каналу стволу, можливість ідентифікації вогнепальної зброї по слідах на кулях залежить від факторів, що впливають на відображення цих ознак у слідах на кулях.

До основних факторів, що впливають на відображення ознак мікрорельєфу каналу стволу в слідах на кулях, відносяться:

- тиск у каналі стволу зброї в момент пострілу;
- діаметр кулі;
- наявність мастила в каналі стволу;
- наявність продуктів пострілу на поверхні каналу стволу, ступінь його металізації;
- матеріал поверхні кулі;
- наявність продуктів корозії в каналі стволу.

Треба зазначити, що більшість вказаних ознак впливають не окремо, а в комплексі.

Від тиску в каналі стволу залежить швидкість руху кулі. Головний вплив на тиск у каналі стволу і швидкість кулі в ньому здійснюють:

- вид, сорт і стан пороху (вологість, час зберігання патрону). Від цього залежить швидкість згорання порохового заряду і об'єм газів;

- кількість пороху. Незважаючи на те, що до виготовлення патронів висуваються досить суворі вимоги, кількість пороху в патронах одного і того ж виду і зразка, особливо виготовлених на різних заводах, може відрізнятись. Ця обставина впливає на обсяг порохових газів при пострілі, а звідси на тиск і швидкість руху кулі;

- стан запальнового складу капсуля. Швидкість згорання пороху залежить від того, наскільки інтенсивне полум'я дає запалюючий склад капсуля;

- щільність спорядження. Ця умова, як правило, відноситься до патронів саморобного виготовлення як для гладкоствольної, так і нарізної зброї. Ущільнення порохового заряду приводить до збільшення швидкості горіння пороху, і збільшенню тиску в каналі стволу зброї в момент пострілу;

- діаметр кулі. Куля, що має більший діаметр, в каналі стволу випробовує більше тертя, і тиск у каналі стволу збільшується;

- матеріал кулі. Чим пластичніше матеріал оболонки кулі, тим куля випробовує менше тертя, і тиск у каналі стволу зменшується;

- спосіб і щільність кріплення кулі в гільзі. Більш щільне кріплення кулі в гільзі сприяє збільшеній швидкості кулі при форсуванні нею нарізів. Швидкий відрив кулі від гільзи зменшує її швидкість при форсуванні нарізів;

- ступінь зносу каналу стволу. Чим вищий знос каналу стволу, тим менше тертя випробовує куля і менший тиск у каналі стволу зброї;

- наявність продуктів пострілу в каналі стволу. Значна кількість продуктів пострілу в каналі стволу збільшує тертя кулі на стінки каналу, як наслідок, уповільнюється швидкість її руху.

Тиск у каналі стволу здійснює особливо великий вплив на відображення слідів у початковій стадії пострілу під час формування первинних слідів. Первинні сліди можуть не відображатися на стріляних кулях, бути широкими чи вузькими.

Ширина первинних слідів залежить від співвідношення ділянки каналу стволу, який куля проходить до отримання поступово-обертального руху. Чим більша ця ділянка, тим ширші первинні сліди, і



навпаки. Розмір цього відрізка залежить від швидкості руху кулі в початковій стадії пострілу. Чим вона вища, тим більший відрізок проходить куля прямолінійно-поступально зі зниженням швидкості зменшується і відрізок цього руху кулі. Ця обставина приводить до того, що ширина первинних слідів зменшується, вони зближуються з вторинними слідами і все більш перекриваються ними. Значне зниження швидкості форсування нарізів може привести до того, що первинні сліди на кулях можуть не відобразитися. При зменшеному тиску газів у каналі стволу навіть невелике врізання кулі в нарізі сприяє набуттю нею поступово-обертального руху [5, с. 112].

Тиск у каналі стволу і швидкість кулі певною мірою залежать від способу і щільності кріплення кулі в гільзі. Чим потужніше кріплення, тим вище тиск і швидкість кулі при форсуванні нарізів і більше відображення первинних слідів.

Кулям, скріпленим з гільзою способом тугої посадки, для набуття поступово-обертального руху необхідно подолати відрізок каналу ствола розміром не менш однієї довжини ведучої частини кулі, що призведе до утворення достатньо широких первинних слідів. Водночас під час кріплення кулі шляхом обтиску країв дульця гільзи в кільцевий жолобок вона проходить менший відрізок каналу стволу, фактично рівний довжині ведучої частини кулі до кільцевого жолобка. Це приводить до утворення більш вузьких первинних слідів.

На ширину первинних слідів здійснює вплив і матеріал оболонки кулі. Первинні сліди на більш пластичних оболонках будуть ширше, оскільки такі кулі більш легко стискаються полями нарізів і внаслідок цього отримують більш поступальний рух у каналі стволу зброї.

Чим більший діаметр кулі, пластичніше матеріал її оболонки, вищий тиск у каналі стволу зброї у момент пострілу, тим більш ймовірніше і утворення слідів дна нарізів.

Залежність відображення слідів каналу стволу від діаметра кулі необхідно розглядати, виходячи з трьох варіантів:

- калібр кулі відповідає калібру зброї, але її діаметр дещо більший чи менший, однак у рамках допустимих значень. Відомо, що діаметри куль одного і того ж зразка патрона можуть дещо розрізнятися, знаходячись у рамках виробничих допусків;
- калібр кулі значно менше калібру зброї;
- калібр кулі значно більше калібру зброї.

У першому випадку розмір діаметру кулі впливає, в основному, на відображення первинних слідів, куля проходить більший (якщо її

діаметр дещо менший) чи менший (якщо діаметр дещо більший) відрізок каналу ствола, перш ніж отримає обертальний рух.

При стрільбі патронами значно меншого калібру (наприклад 7,62x25 патроном до пістолету ТТ в 9-м пістолеті ПМ) рух кулі не має стійкого, щільного контакту з каналом стволу зброї, відрізняється хаотичним характером, супроводжується ударами по окремих ділянках. На кулях спостерігаються сліди ділянок полів нарізів, первинні сліди відсутні. Кількість слідів, кут від нахилу, як правило, не збігаються з кількістю і кутом нахилу полів нарізів, лише більшменш точно відображуючи ширину полів нарізів. Донні частини куль можуть бути деформовані. Сліди у своїй більшості мають комплекс ознак, необхідних для ототожнення вогнепальної зброї, хоча ідентифікація в цьому випадку досить складна.

Патрони значно більшого діаметра, чим калібр зброї, при стрільбі практично не застосовуються. У випадку їх використання куля при проходженні каналу стволу має стійкий і щільний контакт зі всією його поверхнею, проходить по ньому з більшим тертям. Стріляні кулі значно деформуються (подовжуються) і на них утворюються особливості всієї поверхні каналу стволу, що полегшує ототожнення вогнепальної зброї. В окремих випадках кулі можуть і фрагментуватись.

Особливості утворення слідів на кулях у каналі стволу, в якому наявне мастило, полягають у наступному. Під час руху кулі між її передньою частиною і стінками каналу стволу утворюється масляний клин, який у комбінуванні з шаром мастила між поверхнею кулі і каналом стволу є джерелом сили, що відокремлює кулю від стінок каналу стволу. У результаті цього безпосередній контакт поверхні кулі зі стінками каналу стволу значно зменшується.

На початковій стадії пострілу при поступальному русі кулі масляний клин практично не утворюється, при цьому первинні сліди відображуються на кулі досить чітко і майже в тому вигляді, що і в сухому каналі стволу. Таким чином мастило не вчиняє істотного впливу на відображення ознак у первинних слідах.

Інший характер у тих умовах носить відображення вторинних слідів. На кулях, стріляних зі зброї з малим зносом каналу стволу, бойові і холості грані полів нарізів відображуються досить чітко, тоді як поля нарізів і дно нарізів відображають зазвичай їх найбільш великі деталі. В першу чергу зникають ознаки дна нарізів.

При середньому ступені зносу каналу стволу сліди бойових граней полів нарізів виражені досить чітко, а холостих граней – значно

слабше, в порівнянні з їх відображенням на кулях, стріляних із сухого каналу стволу. Сліди відображують траси, що передають тільки найбільш великі ознаки полів нарізів та нарізів.

На кулях, вистелених із каналу стволу, що має сильний ступінь зносу, сліди граней полів нарізів, особливо бойових, майже не відрізняються. Крім того, куля в такому каналі стволу може зісковзувати з полів нарізів і навіть рухатись поступально, не отримуючи обертального руху. Сліди в останньому випадку відображуються на кулях у вигляді трас, паралельних повздожній осі, і не несуть інформації про будову каналу стволу [6, с. 14].

На відображення слідів істотний вплив здійснює наявність у каналі стволу продуктів пострілу і його металізація. При стрільбі на стінках каналу стволу залишаються продукти згорання запалювального складу капсулю і порохового заряду, а також частки металів (міди, цинку, свинцю, заліза, сурми, томпака). Вони відрізняються по всій довжині каналу стволу, особливо на його початку, концентруючись на полях нарізів, в основному в бойових гранях. Зі збільшенням числа пострілів збільшується і їх кількість.

У міру зменшення відкладання продуктів пострілу і металізації відбувається зміна слідоутворюючих поверхонь каналу стволу зброї.

Це відображується в тому, що продукти пострілу і металеві частки спочатку покривають незначні, а потім і більш значні особливості рельєфу каналу стволу (після 10–15 пострілів). Надалі шар відкладень практично не збільшується, а тільки видозмінюється, оскільки частково видаляється під час руху кулі. Наступні нашарування не перешкоджають відображенню досить значних деталей полів нарізів, якщо їх рівень розташований вище шару відкладень. Особливості мікрорельєфу каналу стволу в первинних слідах відображуються більш стійко і повно у зв'язку з тим, що змінюються значно менше.

Матеріал поверхні кулі здійснює значний вплив на ступінь відображення слідів. Від його якостей залежать загальний характер, відображення слідів каналу стволу зброї і окремі їх розміри.

Так, первинні сліди на більш пластичних оболонках будуть ширші, оскільки такі кулі більш легко стискаються з полями нарізів, внаслідок чого отримують більший поступальний рух у каналі стволу зброї.

Вплив продуктів корозії на відображення ознак каналу стволу і в слідах на вистелених кулях полягає в наступному.

При стрільбі зі зброї з частково коронованим каналом стволу продукти корозії утворюють велику кількість нестійких трас, в основному в лінії початку слідів полів нарізів, а також зменшується ступінь

відображення слідів каналу стволу. Такі зміни слідів пояснюються тим, що при русі кулі по каналу стволу частки корозії затискаються між ведучою частиною кулі і поверхнею каналу стволу. Частина їх складає шар, що утворює в слідах мілкі нестійкі траси. Інші ж проштовхуються кулею вперед і забивають нерівності рельєфу каналу стволу. [8, с. 41]. Внаслідок чого змінюється форма і розміри ознак поверхні каналу стволу, що відображаються в слідах на кулі, невеликі ознаки не відображаються. Більш значно це відображується в слідах на кулях, вистрелених зі зброї із зношеним каналом ствола.

Таким чином, викладені вище умови, які впливають на стійкість ознак каналу стволу вогнепальної зброї та їх відображення на стріляних кулях, дають можливість встановлювати й пояснювати наявні розбіжності в слідах на кулях під час проведення ідентифікаційних балістичних досліджень вогнепальної зброї. Слід пам'ятати, що стійкість ознак каналу стволу залежить від умов експлуатації і зберігання, розмірів і взаємного розташування елементів мікрорельєфу поверхонь каналу стволу, які є його окремими ознаками, загальної кількості пострілів із цього екземпляра зброї. Найбільш інтенсивна зміна мікрорельєфу стінок каналу стволу відбувається в новій зброї і сильно зношеній.

### Список використаних джерел

1. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброезнавство: підручник. Київ: Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. 384 с.
2. Ермоленко Б. Н. Отождествление нарезного огнестрельного оружия по пулям: методическое пособие для судебно-следственных работников и экспертов. Киев: РИО МВД УССР, 1969. 56 с.
3. Носко Ю. Л. Устойчивость и идентификационная значимость признаков современного боевого огнестрельного оружия и их отображений на выстреленных пулях и гильзах. Москва, 1981. 107 с.
4. Ігнат'єв І. В., Павленко О. С., Тарасова Н. О., Огановська І. В. Окремі зразки мисливських карабінів, їх сліди на кулях та гільзах: судово-балістичний довідник. Київ: Еліт Принт, 2011. 104 с.
5. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: учебник / под общей ред. А. Г. Егорова. Саратов: СЮИ МВД России, 1998. 176 с.
6. Сулява О. Ф. Криміналістичне дослідження деформованих і фрагментованих пуль. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 2002. Вип. 2. С. 268–271.
7. Теоретические и методические основы судебно-баллистической экспертизы: методическое пособие для экспертов. Москва: ВНИИСЭ МЮ СССР, 1984. 184 с.
8. Филиппов В. В. Условия выстрела и следы на пулях. Криміналістичне значення умов вистрела при ідентифікації зброї по пулям: посібник для експертів-криміналістів. Москва: ВНИИОП СРСР, 1967. 47 с.

*Мінченко Ольга Василівна,*

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри  
теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

## **ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ В ПРАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ**

Розуміння утворення права, значення у цьому процесі мовленнєвих актів, а також урахування того, що основою вирішення правничого конфлікту є деонтична логіка, важливого значення набуває правова аргументація. Саме правова аргументація є тим засобом, що поєднує лінгвістику та право, оскільки за допомогою «лінгвістичних засобів» у текстах актів правозастосування «створиться» / «відшукується» право.

Право є результатом правничого дискурсу і саме аргументування є своєрідним засобом «кристалізації» смислу права, що, у свою чергу, забезпечує правопорядок у соціумі.

Через правову аргументацію виявляється правове мислення (а мислення тісно пов'язане з мовою), право пов'язується з мовою, мисленням, що сприймаються як соціокультурні явища.

Зважаючи на нерозробленість окресленої проблематики вітчизняною правничою наукою, а також її обширність, ми зосередимо увагу на значущості правової аргументації в правовому дискурсі, що дасть змогу зрозуміти її місце в юридико-лінгвістичній теорії правознавства.

Право є засобом регулювання суспільних відносин, ефективність якого перманентно змінюється, але саме воно залишається основним регулятором поведінки людини. Важливим фактором цього, на нашу думку, є особливості правничого дискурсу, що тісно пов'язані із специфікою права як соціокультурного явища. Будучи засобом вирішення конфлікту (як і його профілактики, оскільки право передусім впорядковує відносини у соціумі, а також «спрямованим» на правомірну поведінку суб'єктів суспільної комунікації та, відповідно, забезпечуючи стан упорядкованості суспільних відносин – правопорядок), правовий наратив має бути, крім іншого, аргументованим.

Означене, у свою чергу, порушує дві важливі проблеми правничої науки та практики. По-перше, це авторитет права (і ця проблема пов'язана з нормативно-правовим регулюванням), по-друге, авторитетність рішень суб'єктів правозастосування (ця проблема пов'язана з індивідуальним правовим регулюванням).

Слід зазначити, що окреслені проблеми не втрачають свою актуальність ще з часів Давньої Греції. Однак, зважаючи на складність права як соціокультурного, динамічного явища, і до сьогодні перебувають у центрі уваги науковців-правників, філософів, політологів та ін.

У праці «Крах права» відомий правник С.С. Алексєєв стверджує, що зусилля юристів щодо втілення ідей права та возвеличування останнього у суспільстві не були ефективними. «Не отримали належного суспільного визнання ні в науці, ні в колективній думці, а головне, не реалізувалися, не втілилися в життя на практиці» [1, с. 11].

В умовах порівняно стабільного функціонування суспільства одним із факторів, що забезпечують ефективність правового регулювання (як нормативного, так і індивідуального), є раціональність права і відповідний правовий дискурс. Зауважимо, що правова аргументація як іманентний процес імплементації права, на нашу думку, відіграє важливу роль як за умов розвитку сталого функціонування соціуму, так і в період транзитивний, однак, зважаючи на зазначене вище, її інтенція має різних адресатів – *ratio* або ж *emotion*. Хоча можуть бути і винятки, зокрема, якщо ми будемо досліджувати судовий процес за участю присяжних.

Необхідно підкреслити, що правова аргументація як явище не стала предметом комплексного дослідження вітчизняної правничої науки.

Можна виокремити лише окремі наукові статті таких українських правників, як М. Козюбра (моделі (типи) юридичної аргументації), М. Савенко (методологія юридичної аргументації у рішеннях конституційної юстиції), А. Хворостянкіна (цінності в юридичній аргументації: особливості використання; юридична аргументація в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях: методологічні засади порівняльного аналізу).

Слід також згадати колективну монографію, підготовлену науково-педагогічними працівниками кафедри логіки Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», «Юридична аргументація: Логічні дослідження», в якій висвітлюються питання генези теорії правової аргументації, акцентується увага на особливостях правничої мови, розкриваються аналітична й діалогічна моделі аргументації, а також науково-теоретичний і практичний типи аргументації, характеризуються види логічних помилок та способи їх уникнення при юридичній аргументації [2].

Не вивчається правова аргументація і здобувачами вищої правничої освіти. Чи не єдиним підручником із загальної теорії права, в якому міститься окремий розділ, присвячений цій проблематиці, є підручник за редакцією М. Козюбри (Загальна теорія права / за ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016. 392 с.).

Отже, наведене, зважаючи на важливість розроблення теорії юридичної аргументації, вказує на нагальну потребу наукових досліджень юридичної аргументації, її комплексного пізнання.

### **Список використаних джерел**

1. Алексеев С. С. Крушение права. Полемиические заметки. Екатеринбург: Институт частного права, 2009. 32 с.

2. Юркевич О. М. Юридична аргументація: логічні дослідження: монографія / за заг. ред. проф. О.М. Юркевича. Харків: Право, 2012. 211 с.

*Нікончук Марія Олександрівна,*

аспірантка кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ**

Відповідно до статті 53 Конституції України «кожен має право на освіту» [1]. Це право, яке входить до переліку основних прав і свобод людини і громадянина, реалізується через надання навчальними закладами освітніх послуг. Таким чином, досліджуючи поняття та сутність закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання (далі – ЗВОСУН), абзац 2 п. 2 ст. 17 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року відсилає нас до «спеціального закону», а саме до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року, у п. 6, ст. 1 якого зазначено, що вищим військовим навчальним закладом (закладом вищої освіти із специфічними умовами навчання) є заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту [2; 3].

Проаналізувавши вищезгадані нормативно-правові акти, ми дійшли висновку, що норми Закону України «Про вищу освіту» не приділяють достатньої уваги ЗВОСУН, оскільки, крім надання визначення вже згаданих закладів, у них наявні лише роз'яснення щодо

повноважень державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти (п. 2 ст. 13), а також деякі загальні організаційні аспекти, що регулюють діяльність ЗВОСУН на рівні з іншими закладами вищої освіти.

У свою чергу, виходячи із специфіки ЗВОСУН, необхідно також дослідити нормативно-правовий базис профільних міністерств, до структури яких входять ці заклади вищої освіти. Наприклад, у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 року ЗВОСУН опосередковано згадуються у п. 1 та п. 6 ст. 6 «Структура та чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України», а також ст. 17 «Підготовка кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України». Проаналізувавши норми вищезазначених статей, можна зробити висновок, що вони не дають чіткого уявлення про поняття і сутність ЗВОСУН у системі Державної кримінально-виконавчої служби України, а лише поверхнево зазначають про можливість існування цих закладів у структурі вже згаданої служби [4].

Схожих висновків дійшов і Андрій Андрєєв у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Адміністративно-правове регулювання підготовки кадрів для Національної поліції у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання», в якому він надає детальний аналіз норм Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року щодо ЗВОСУН. Зокрема, у положеннях ст. 13 «Загальна система поліції» навчальні заклади, в яких здійснюється підготовка поліцейських, не виокремлено як елемент відповідної системи. У статтях Закону, що присвячені питанням добору поліцейських кадрів та службі в поліції (ст. 47, 48, 51, 59, 63, 65, 72–75, 82, 83, 91, 103), поліцейські вищі навчальні заклади із специфічними умовами навчання (відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року термін «вищий навчальний заклад» було замінено на «заклад вищої освіти») згадуються, але не розкрито їхню сутність, систему, особливості функціонування та специфічних умов навчання. Наприклад, у ст. 74 «Підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання» закріплено загальні критерії прийому, підготовки та розподілу осіб, які навчаються в таких закладах. Водночас сутність та організаційні аспекти діяльності поліцейських вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання не розкрито [5, с. 23].

Отже, спираючись на вищевикладене, можна зробити висновок, що на сьогодні поняття та сутність ЗВОСУН не отримали достат-



нього висвітлення та рівня конкретизації в нормативно-правових актах, які є фундаментом як для загальнодержавної вищої освіти, а також спеціалізованих документах, що регламентують та координують діяльність суб'єктів публічного адміністрування, до юрисдикції яких належать ЗВОСУН. Таким чином, ми вважаємо, що вирішення цієї проблематики можливе лише за умови виокремлення ЗВОСУН до окремої категорії закладів вищої освіти, що, у свою чергу, сприятиме більш чіткому тлумаченню та розумінню сутності вищезгаданих закладів вищої освіти.

### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
2. Про освіту: Закон від 05.09.2017 року № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
3. Про вищу освіту: Закон від 01.07.2014 року № 1556-VII. Дата оновлення: 26.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон від 23.06.2005 року № 2713-IV. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
5. Андреев А. В. Адміністративно-правове регулювання підготовки кадрів для Національної поліції у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 220 с.

***Нітченко Алла Григорівна,***

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри  
правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін  
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

***Новомлинець Анастасія Олегівна,***

здобувачка вищої освіти юридичного факультету  
Національного університету «Чернігівська політехніка»

## **СИСТЕМА ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ**

У будь-який час захист конституційно ладу держави був обов'язковим та не викликав сумнівів, адже кожна держава повинна беззаперечно захищати власний конституційний лад та забезпечувати його стабільність. Захищати та гарантувати конституційний лад України означає подолати всі негативні вияви у сфері економіки, політики, соціального і духовного життя. У зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим, загостренням ситуації на Сході країни та реформуванням

судових та правоохоронних органів в Україні підвищується рівень значущості гарантування та захисту конституційного ладу. Враховуючи те, що гарантування конституційного ладу є доволі новим напрямом досліджень, актуальність обраної теми не викликає заперечень. Деякі аспекти цієї проблеми проаналізовані в роботах таких українських учених: Л. Наливайко, В. Погорілко, О. Сивгиря, Ю. Тодика, О. Кушніренко, В. Тацій, Т. Слінько, О. Скрипнюк, М. Савчин та ін.

Мета цього дослідження полягає у встановленні системи гарантій конституційного ладу України як єдиної структури взаємообумовлених та взаємопов'язаних компонентів, які покликані виконувати певні призначення у суспільстві.

Відповідно до досліджень О. Скрипнюка, під гарантіями конституційного ладу потрібно розуміти систему організаційно-правових, нормативно-правових, загальносоціальних умов і засобів матеріального та процесуального характеру, які забезпечують дієвість основних принципів та інститутів суспільного та державного ладу України [1, с. 127]. Такі гарантії спрямовані насамперед на захист Конституції, а також на охорону передбачених нею інститутів [2, с. 230].

Однак такий підхід не є достатньо обґрунтованим. Загальносоціальні умови слід розглядати як зовнішнє середовище системи гарантій. Система гарантій конституційного ладу має комплексний та системний характер. Вчені по-різному її визначають, але найбільш поширеною є та, до якої відносять: український народ, Конституцію та закони України, Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції і прокуратури, громадські організації та політичні партії, органи місцевого самоврядування. Така система гарантій базується на суб'єктному складі, які повинні здійснювати захист конституційного ладу як шляхом виконання своїх повноважень (наданих законодавством), так і шляхом утримання від виконання певних протизаконних дій. Вона складена для забезпечення стабільності, захисту та охорони конституційного ладу, а також полягає у створенні сприятливих умов, що потрібні для належної реалізації засад конституційного ладу.

У наш час особливо важливим є питання про гарантії та захист конституційного ладу у зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим та подіями на Сході України. Відповідно до Конституції оборона держави, забезпечення територіальної цілісності та захист суверенітету покладається на Збройні сили України, але, крім цього,

зростає роль і органів виконавчої влади, Служби безпеки України та поліції. Стабільне функціонування цих органів є надзвичайно важливим для захисту конституційного ладу та забезпечення правопорядку в країні, від цього залежить подальша реалізація суспільних інтересів та стабільність розвитку держави.

Таким чином, система державних і недержавних інститутів становить організаційно-правові гарантії конституційного ладу.

Визначає та закріплює гарантії конституційного ладу система конституційно-правових норм. До нормативно-правових гарантій відносять норми Конституції України та конституційне законодавство. Зазначені гарантії визначають способи, форми та процедури забезпечення стабільності й гарантування конституційного ладу. Водночас М. Савчин визначає не лише систему конституційних гарантій, але й здійснює певну їх класифікацію за механізмом забезпечення.

Так, до цієї класифікації належать:

1. Нормативно-правові гарантії, якими виступають дія принципів верховенства права, справедливості та особлива процедура внесення змін до Конституції.

2. Інституційні гарантії, які втілюються у свободі політичної діяльності, у демократичних засадах функціонування держави та суспільства, належному функціонуванні публічної влади.

3. Процедурні гарантії, які становлять комплекс процесуальних процедур, що закріплені в Конституції України та більш конкретизовані в поточному законодавстві [2, с. 235].

Таким чином, механізм забезпечення реалізує такий компонент системи гарантування конституційного ладу – результат функціонування, що засвідчує ступінь охорони конституційного ладу та дозволяє встановити рівень ефективності системи гарантій.

Отже, виходячи з вищевикладеного, ми можемо констатувати, що для того, щоб забезпечити стабільність конституційного ладу, він повинен гарантуватися такою системою гарантій: основними суб'єктами конституційно-правових відносин, Основним Законом та конституційним законодавством.

### **Список використаних джерел**

1. Скрипнюк О. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 46–51.

2. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. проф., д-р юрид. наук М. О. Баймуратов. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.

*Ніщимна Світлана Олексіївна,*  
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри  
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **РОЛЬ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Україна опікується питаннями національної безпеки з моменту здобуття незалежності, що знайшло своє відображення у змісті Декларації про державний суверенітет України, яка містить розділ IX «Зовнішня і внутрішня безпека» [1]. Наступним кроком у забезпеченні національної безпеки стало прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. [2].

Відповідно до норм Основного Закону України справою всього Українського народу є захист суверенітету і територіальної цілісності України. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права [3].

Основи національної безпеки визначаються винятково законами України, а Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України та забезпечує державну незалежність та національну безпеку.

Рада національної безпеки і оборони України згідно зі ст. 107 Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Для виконання своїх завдань РНБО наділена відповідною компетенцією. Серед повноважень цього органу, визначених ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [4], є кілька ключових, які дозволяють РНБО активно впливати на діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в питаннях, що стосуються сфери національної безпеки. Так, РНБО:

- розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до законодавства належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України;
- здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції;

– координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану.

Крім цього, Законом України «Про національну безпеку України» передбачено створення сектору безпеки і оборони, до складу якого входить Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, призначеним для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону [5].

Отже, держава приділяє значну увагу забезпеченню національної безпеки України. Свідченням цього є наявність низки нормативно-правових актів різної юридичної сили. Конституція України, як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, встановлює концептуальні засади забезпечення національної безпеки держави, спеціальне законодавство – визначає конкретні правила та вимоги щодо їх дотримання та встановлює відповідальність за порушення закріплених норм.

### **Список використаних джерел**

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 10.02.2021).

2. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 10.02.2021).

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

4. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2021).

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 10.02.2021).

**Олійник Владислав Станіславович,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

## **ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дозволяє проводити передвиборчу агітацію за допомогою новітніх засобів масової комунікації, таких як мережа Інтернет. У зв'язку з цим багатозразово зростає можливість розповсюдження недостовірної інформації, матеріалів та повідомлень, таких, що ганьблять кандидатів, маніпулювання суспільною свідомістю. Подібна практика суперечить основним принципам українського виборчого права, згідно з яким громадяни повинні вільно здійснювати вибори і, отже, формувати свою думку самостійно, а не під впливом недобросовісної агітації. Роль інтернету в передвиборних кампаніях і безпосередньо під час проведення виборів дуже значна. Але відсутність системного законодавчого регулювання передвиборної агітації в Глобальній мережі породжує велику кількість порушень.

Питання передвиборної агітації в мережі Інтернет мають свої особливості, які суттєво відрізняються від агітації на телебаченні, радіо чи в друкованих виданнях.

Що ж до правового статусу мережі Інтернет та інформаційних ресурсів, то його досі не врегульовано належним чином у законодавстві України.

По-перше, законом не передбачено врегулювання агітації в інтернеті. Інформаційні ресурси, які прагнуть отримати офіційний статус, реєструються як інформаційні агентства відповідно до Закону України «Про інформаційні агентства» [1]. Решта інформаційних ресурсів підпадає під загальне регулювання інформаційної діяльності в Україні і за своїм правовим статусом не відрізняється від інтернет-магазину або блогера в соціальній мережі. Причому це стосується також вебсайтів зареєстрованих друкованих видань, бо вебсайт видання не дорівнює власне виданню, яке регулюється Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»[2].

Виборчий кодекс України ч. 1 статті 51 визначає, що «передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата, партію (організацію партії) – суб'єктів виборчого процесу. Передвиборна агітація може здійснюватись у будь-якій формі та

будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України» [3].

Тож можна дійти висновку, що діяльність у мережі Інтернет, спрямована на спонукання виборців голосувати за кандидата або політичну партію, так само є передвиборною агітацією в мережі Інтернет, нічим не відрізняючись від інших форм та форматів агітації. На передвиборну агітацію в мережі Інтернет поширюються загальні правила щодо передвиборної агітації, встановлені Виборчим кодексом України, але хочемо зауважити, що деякі положення ВК України не виконуються користувачами соціальних мереж, які беруть участь в агітаційному процесі і тим самим порушують Закон.

Передвиборна агітація в мережі Інтернет так само здійснюється за кошт виборчих фондів кандидатів, партій, відповідно до частини четвертої статті 51 Виборчого кодексу. Щоправда, частина друга статті 51 визначає, що громадяни України мають право вільно і всебічно обговорювати передвиборні програми кандидатів, партій – суб'єктів виборчого процесу, політичні, ділові та особисті якості кандидатів, вести агітацію за або проти кандидатів, партій [3]. І зазначене вище право громадян поширюється і на мережу Інтернет. Отже, громадяни України можуть вільно і всебічно, в тому числі за допомогою соціальних платформ типу Facebook, YouTube та багато інших, здійснювати агітацію, та виходячи з цього можна сказати, що обов'язок сплатити таку рекламу з виборчого фонду партії відпадає. Однак право, яке закріплено за громадянами, не поширюється та не може бути поширено на юридичних осіб, що ведуть інформаційну діяльність у мережі Інтернет, у тому числі соціальних мережах.

На мережу Інтернет поширюється норма частини восьмої статті 57 Виборчого кодексу, за якою політична реклама повинна бути відокремлена від інших матеріалів і обов'язково позначена як політична реклама, а якщо ця реклама проплачена суб'єктом виборчого процесу, то і вказується джерело, з якого оплачувалось [3]. Також у мережі Інтернет забороняється прихована передвиборна агітація, відповідно до частини п'ятої статті 51 ВК України [3].

Щодо мережі Інтернет, так само як і для інших видів агітації, діє норма про припинення агітації о 24-й годині п'ятниці перед днем голосування, але, як показує практика, жодна особа не припиняє агітувати навіть у день виборів, коли це заборонено.

Проте через відсутність статусу телерадіомовника або друкованого ЗМІ на розміщення передвиборної агітації в мережі Інтернет не поширюються положення Виборчого кодексу щодо:

– обов'язкового визначення розцінок вартості одиниці друкованої площі та одиниці ефірного часу і публікації цих розцінок із заборною їхньої зміни надалі;

– обов'язку попередньої оплати за розміщення передвиборної агітації в мережі Інтернет до моменту такого розміщення;

– обов'язку протягом 20 хвилин до і після теле-, радіотрансляції передвиборної агітаційної теле-, радіопрограми кандидата, партії не коментувати чи оцінювати в будь-якій формі зміст передвиборної агітаційної програми;

– обов'язку здійснювати аудіо-, відеозапис усіх передач, що містять передвиборну агітацію, і зберігати відповідні матеріали протягом 30 днів після офіційного оприлюднення результатів виборів;

– обов'язку за письмовими запитами ЦВК, територіальної виборчої комісії, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення надавати всю інформацію про виділення ефірного часу для проведення передвиборної агітації, інформацію про використання друкованої площі для розміщення агітаційних матеріалів кандидатів, партій (організацій партій), а в разі необхідності – надсилати копії відповідних угод, платіжних документів та відповідні публікації, аудіо-, відеозаписи передач на відповідних носіях інформації;

– обов'язку засобів масової інформації, їхніх посадових та службових осіб і творчих працівників під час виборчого процесу у своїх матеріалах і передачах, не обумовлених угодами з кандидатами, партіями, не агітувати за або проти кандидатів, партій (організацій партій), не оцінювати їхніх передвиборних програм.

Незважаючи на позитивні оцінки використання сучасних інформаційних технологій, необхідно враховувати і негативні аспекти розміщення передвиборної агітації в інтернеті, зумовлені специфікою поширення інформації у віртуальному просторі:

1) велика суспільна небезпека поширення агітаційних матеріалів, що містять недостовірну інформацію або таких, що порушують інші вимоги законодавства до змісту агітаційних матеріалів, оскільки в цьому випадку в оману буде введено невизначену (дуже велику) кількість громадян;

2) невизначеність правового статусу деяких суб'єктів правовідносин і, як наслідок, труднощі покладання відповідальності;

3) складність встановлення об'єктивної сторони правопорушення, зокрема, часу і місця вчинення правопорушення, складність фіксації правопорушення з урахуванням суміщення процедур обміну документованою інформацією та її обертання у віртуальному



просторі інформаційних комунікацій; необхідність проведення певних процесуальних дій;

4) недосконалість чинного законодавства, наявність низки правових прогалин в інформаційному праві. Інформаційно-правове регулювання суспільних відносин, що виникають і протікають в інтернеті, не носить системного характеру, з цим пов'язана певна суперечливість правових норм, що регулюють інформаційні правовідносини в різних сферах соціального та економічного життя, в тому числі у сфері виборчих відносин. Це ускладнює протидію скоєнню правопорушень.

Перерахованими вище аспектами обумовлена необхідність вдосконалення виборчого законодавства в частині встановлення правових обмежень передвиборної агітації в мережі Інтернет.

### **Список використаних джерел**

1. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.95 р. № 74а/95-ВР. Дата оновлення: 16.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 20.03.2021).

2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.92 р. № 2782-ХІІ. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 20.03.2021).

3. Виборчий Кодекс України: Закон України від 19.12. 2019 р. № 396-ІХ. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 20.03.2021).

***Орлова Олена Олександрівна,***

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

***Кремена Олена Анатоліївна,***

студентка 3 курсу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

### **ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЬЯТЬ «ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ» ТА «ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ»**

Доволі часто органи самоорганізації населення плутають з об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку. І не можуть розмежувати завдання та повноваження органів самоорганізації населення та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку.

Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення визначають Законом України «Про органи самоорганізації населення» [1] та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]. Відповідно до цих нормативно-правових

актив органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин. Органи самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення [1; 2].

У своїй діяльності органи самоорганізації населення поєднують риси як публічної влади, так і громадської організації. Сутність рис публічної влади полягає в можливості вирішенні питань місцевого значення відповідно до наданих їм повноважень органом місцевого самоврядування. Щодо рис громадської організації – то вони функціонують на засадах добровільності, з повною відповідальністю щодо взятих на себе відповідних повноважень публічної влади.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про органи самоорганізації населення» основними завданнями органів самоорганізації населення є:

- 1) створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України;
- 2) задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння в наданні їм відповідних послуг;
- 3) участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм [1].

Ці завдання обумовлені завданнями та функціями органів місцевого самоврядування. Саме за допомогою органів самоорганізації населення створюються умови для залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. Завдяки їм між населенням та органами місцевої влади вибудовується діалог.

Правові та організаційні засади створення, функціонування, реорганізації та ліквідації об'єднань власників жилих та нежилих приміщень багатоквартирного будинку, захисту їхніх прав та виконання обов'язків щодо спільного утримання багатоквартирного будинку визначено в Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», в якому визначено, що об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна [3].

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку є юридичною особою, встановленою відповідно до закону і не має на меті одержання прибутку, а функціонує на засадах непідприємницького товариства. Основна діяльність об'єднання полягає у здійсненні

функцій, що забезпечують реалізацію прав співвласників на володіння та користування спільним майном співвласників, належне утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території, сприяння співвласникам в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами та виконання ними своїх зобов'язань, пов'язаних з діяльністю об'єднання. Вони забезпечують і захищають права співвласників та дотримання їхніх зобов'язань, належного утримання та використання спільного майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами.

Із вищезазначеної інформації можна дійти висновку, в чому ж різниця між органами самоорганізації населення та об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Отже, створення органу самоорганізації населення дозволяє:

- контролювати роботу органів місцевої влади;
- долучатися до розробки місцевих програм;
- брати участь у вирішенні питань місцевого значення;
- контролювати, як надають житлово-комунальні послуги населенню.

Таким чином, вони створені для контролю роботи органів місцевого самоврядування та реалізації своїх прав щодо управління на місцевому рівні. А діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку дає змогу населенню самостійно:

- визначати рівень квартирної плати;
- визначати розмір внесків на утримання будинку;
- визначати структуру управління будинком;
- контролювати безпеку проживання в будинку та використання прибудинкової території та ін.

Таким чином, повноваження об'єднання співвласників багатоквартирного будинку не виходять за межі багатоповерхівки, аніж повноваження органів самоорганізації населення.

Отже, для забезпечення ефективного управління та належного утримання будинку необхідно створювати об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. А для контролю місцевої влади – органи самоорганізації населення.

### **Список використаних джерел**

1. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

3. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

***Паламарчук Іван Васильович,***

кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка

## **ПУБЛІЧНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ**

Згідно із частиною першою статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [1], до правоохоронних органів в Україні відносяться органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Також пунктом 7 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначено, що суб'єкт владних повноважень – це орган державної влади (в тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [2].

Таким чином, у розумінні КАС України правоохоронні органи України є різновидом суб'єктів владних повноважень, які діють із урахуванням основоположних істин: щодо невідворотності та повноцінної відповідальності держави за свою діяльність, яка реалізується через делегованих суб'єктів владних повноважень, у контексті статті 3 Конституції України «... Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [3].

Натомість, доречно зазначити, що процедуру передання (набуття) адміністративної (управлінської) компетенції від одного

суб'єкта владних повноважень до іншого в теорії адміністративного права визначено як публічне (позапроцесуальне, адміністративне по своїй природі) правонаступництво [4].

Враховуючи те, що публічне правонаступництво можливе щодо всіх без винятку суб'єктів владних повноважень, то відповідно доцільно розглянути складову виду такого правонаступництва, яким володіє теорія адміністративного права, як «за суб'єктом»: публічне правонаступництво після суб'єктів владних повноважень-юридичних осіб – зокрема, правонаступництво після органів державної влади, державних підприємств, установ, організацій тощо [5].

З огляду на викладене, слід зазначити, що правоохоронні органи як і інші суб'єкти владних повноважень мають спільні ознаки функціональної діяльності з іншими органами державної влади, але одночасно мають і відповідні специфічні відмінності, які пов'язані із повноваженнями, які на них покладено в установленому порядку відповідними актами законодавства. Тому ускладнений статус таких суб'єктів владних повноважень, що згідно із зазначених норм законодавства відносяться до правоохоронних органів, породжує специфічну та ускладнену процедуру (із відповідним адміністративно-правовим режимом її реалізації та наслідками) здійснення правонаступництва в діяльності таких суб'єктів, яка в свою чергу відрізняється від процедури публічного правонаступництва інших, як приклад органів державної влади.

Отже, набуває необхідності наповнення теорії адміністративного права окресленими результатами дослідження різновиду публічного правонаступництва, що виникає при функціонуванні правоохоронних органів України.

Тому, звернемо увагу, на публічне правонаступництво в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, що відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається, зокрема, з центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань [8].

Так, відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції» (далі – Постанова), Міністерство юстиції України є правонаступником Державної пенітенціарної служби, що ліквідується [6].

Одночасно, слід зазначити, що лише з 22.09.2016 Міністерство юстиції України набуло можливості забезпечення здійснення, покладених на нього Постановою, функцій і повноважень Державної пенітенціарної служби [7].

Таким чином, відповідно до абзацу другого пункту 1 Положення про Міністерство юстиції України [9] Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, зокрема, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

У свою чергу, правонаступництво Мін'юстом, який не відноситься до складу правоохоронних органів, повноважень ліквідованої Державної пенітенціарної служби України (центрального органу виконавчої влади, що реалізовував державну політику у сфері виконання кримінальних покарань протягом 2010–2016 років) перетворив Мін'юст на орган виконання покарань.

Випадок публічного правонаступництва «не мілітаризованим» органом державної влади ліквідованого правоохоронного органу, в історії державотворення України в період незалежності, є специфічним та породив відповідні наслідки у вигляді набуття іншого адміністративно-правового статусу для самого правонаступника.

Одночасно доречно навести такий приклад: як відомо, міліція в Україні, хоч і становила собою державний озброєний орган виконавчої влади, який був складовою ОВС України (а до останніх у свою чергу належали МВС України, головні управління МВС України в АР Крим, м. Києві та Київській області, управління МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, їх міські, районні та лінійні відділи (управління), підрозділи, установи, навчальні заклади і науково-дослідні установи, що становлять єдину систему МВС України [10, с. 64]), вона все одно не була самостійним органом виконавчої влади, а ототожнювалася із Міністерством внутрішніх справ України, в якому проходили службу відповідні посадові особи з адміністративно-правовим статусом «працівника міліції».

Отже, правонаступництво Мін'юстом повноважень ліквідованої Державної пенітенціарної служби України породжує питання щодо статусу персоналу як центрального органу виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, який за своїми функціональними обов'язками фактично відноситься до персоналу, визначеного частиною першою статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [8].

Враховуючи вищевикладене, доречно зазначити, що публічне правонаступництво в діяльності правоохоронних органів України є ускладненим та не обмежується наслідками у вигляді зазначених вище питань, у зв'язку із чим потребує подальшого дослідження. Проте однозначно можна стверджувати, що публічне правонаступництво за такими суб'єктами як «правоохоронні органи» є специфічним та реалізація його потребує вироблення відповідної адміністративно-правової бази, оскільки застосування Порядку здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади [11] як до центральних органів виконавчої влади із правоохоронними функціями, так і без таких, породжує низку ускладнень.

### Список використаних джерел

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. 15 берез. (№ 11). Ст. 50.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. 09 верес. (№ 35). Ст. 1358.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Бевзенко В. М. Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 140–149. URL: [http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6\\_2013/32.pdf](http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/32.pdf) (дата звернення: 24.03.2021).
5. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 215–217.
6. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 343. *Офіційний вісник України*. 2016. № 42. Ст. 26.
7. Питання Міністерства юстиції: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 697-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 184.
8. Про Державну кримінально-виконавчу службу України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. 29 лип. (№ 30). Ст. 1214.
9. Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 88.
10. Бевзенко В. М., Паламарчук І. В. Публічне майно як засіб здійснення повноважень поліції: монографія / за заг. ред. В. М. Бевзенка. Київ: Дакор, 2018. 308 с.
11. Порядок здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1074. *Офіційний вісник України*. 2011. № 82. Ст. 8.

**Пророченко Владислав Вячеславович**,  
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури  
Національного університету «Чернігівська політехніка»;  
**науковий керівник:**  
**Апанасенко Катерина Іванівна**,  
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри  
цивільного, господарського права та процесу  
Національного університету «Чернігівська політехніка»

## **ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА СУДОВЕ РІШЕННЯ**

Стабільність і правова визначеність судової практики є запорукою стійкості як усієї правової системи будь-якої держави, в тому числі і України, так і основних елементів цієї системи, які впливають як на формування, так і на розвиток правової держави. Однією з актуальних проблем є проблема перегляду судових актів, які набрали законної сили. Це пов'язано, перш за все, з проведеною судовою реформою, а так само з діяльністю міжнародних органів, зокрема, Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У зв'язку з цим значення стадії перегляду судових актів головним чином полягає в тому, щоб забезпечити законність і обґрунтованість судових актів, а також у можливості реалізації принципу правової визначеності.

Вивченням різних аспектів принципу правової визначеності займалися такі вчені, як: Ф. Гаск, С. Головатий, С. Кашкін, В. Кернз, М. Козюбра, М. Марченко, Ю. Матвєєва, С. Погребняк, А. Приймак, П. Рабінович, М. Савчин, Л. Фуллер, Т. Хартлі, А. Хворостянкіна, С. Шевчук та інші. При цьому кожен із зазначених учених розглядав особливості зазначеного принципу по-різному, акцентуючи увагу на одних особливостях та залишаючи поза увагою інші.

Правова визначеність передбачає правило остаточності судових рішень та гарантованість їх виконання. Цей принцип був сформульований ще в Стародавньому Римі: «*res iudicata pro veritate habetur*» – «судове рішення має прийматися за істину» (у більш вільному трактуванні формулюється так: «що вирішено – вирішено і не має переглядатися до безмежності»). Він акцентує, зокрема, що жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення правочинного суду тільки тому, що хоче домогтися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів щодо перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підмінити



собою апеляцію, а сама можливість існування двох поглядів на одну ситуацію не є підставою для нового розгляду [1, с. 13].

Правова визначеність може позначатися як принцип права, який здійснює особливий вплив на правове регулювання і виконує такі функції: забезпечення передбачуваності правозастосовного процесу, а також виправдання законних очікувань громадян. Цей принцип є загальним для всього правового регулювання і відноситься до всіх норм права, а також до практики його застосування.

Принцип правової визначеності законодавства в загальному сенсі передбачає точність і ясність нормативних приписів. При цьому вимога визначеності правових норм виявляється в різних сферах. Принцип правової визначеності є основоположним при правозастосуванні, тлумаченні правових норм, а для законодавця він є важливою метою і показником якості підсумків законодавчої діяльності. Будучи визначальним елементом верховенства права, зазначений принцип виступає необхідною гарантією забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян у національному законодавстві.

Однією з перших справ у практиці ЄСПЛ, де принцип правової визначеності було сформовано щодо справедливого судового розгляду та неможливості перегляду рішення суду, є справа «Брумареску проти Румунії». Відповідно до положень п. 61 зазначеного рішення ЄСПЛ у цій справі право на справедливий розгляд у суді, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), має тлумачитися у світлі преамбули до Конвенції, яка проголошує, між іншим, верховенство права як частину спільної спадщини Договірних Сторін. Одним з основних аспектів верховенства права є принцип правової певності, який, крім іншого, вимагає, щоб у випадках, коли суди ухвалили остаточне рішення з якогось питання, їхнє рішення не підлягало сумніву [2].

Таким чином, ЄСПЛ включає до змісту принципу правової визначеності певну сукупність елементів.

По-перше, ухвалені судами рішення, які набрали законної сили, не підлягають перегляду.

По-друге, недопустимість повторного перегляду вирішеної судом справи. Жодна зі сторін (зокрема й органи, спеціально уповноважені на представництво інтересів держави та суспільства) не має права вимагати перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, лише в цілях проведення повторного слухання та отримання нового судового рішення. Наявність поглядів на справу, які суперечать один одному, сама собою не є підставою для перегляду остаточного судового рішення. Повноваження суду по перегляду справи

повинно здійснюватися з метою виправлення судових помилок, неправильного здійснення правосуддя, а не для перегляду по суті.

По-третє, перегляд остаточного судового рішення не є відхиленням від принципу правової визначеності в тому випадку, коли він здійснюється з метою виправлення судової помилки або неправильного здійснення правосуддя.

По-четверте, перегляд судового рішення, яке набрало законної сили, за заявою посадової особи держави вищим судом є недопустимим.

Слід звернути увагу на той факт, що принцип правової визначеності також вимагає забезпечення виконання судових рішень. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, фізичними та юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території держави. Так, у справі «Сорінг проти Сполученого королівства» (рішення від 7 липня 1989 р.) ЄСПЛ визначив, що ЄКПЛ як правовий акт, що забезпечує захист прав людини, визначає, що її гарантії повинні бути реальними та ефективними. Крім того, будь-яке тлумачення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ, має відповідати її загальним рисам. При цьому мета ЄКПЛ – забезпечення і розвиток ідеалів і цінностей демократичного суспільства [3]. Тобто на державі лежить прямий обов'язок належного та своєчасного виконання судових рішень, що набрали законної сили.

Слід зазначити, що принцип правової визначеності одночасно виступає і одним із найважливіших конституційних принципів, оскільки він не тільки визначає сутність і характер судової влади в Україні, встановлює основні засади процедури здійснення її діяльності, а й слугує ідейно-правовим фундаментом організації судів, статусу й діяльності суддів як носіїв влади.

Разом із тим правова визначеність здійснює серйозний вплив на формування правового поля сучасної Української держави. Це особливо яскраво стало виявлятися останнім часом, коли на підставі зазначеного принципу виносяться судові рішення, які не тільки здійснюють вплив на правозастосування в цілому, але й створюють умови однаковості їх правозастосування у судовій системі.

Так за правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інакше не можливо забезпечити її однакове застосування, запобігти

необмеженості трактування у правозастосовній практиці, а це неминуче призводить до сваволі. Конституційний Суд України виходить із того, що принцип правової визначеності не виключає визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень в ухваленні рішень, однак у такому разі має існувати механізм запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність можливості в особи передбачати дії цих органів [4].

Таким чином, правова визначеність має загальне правозастосовче значення, поширюється на всі сфери правового регулювання і має специфічну сутність, що конкретизується судами під час здійснення правосуддя. Правова визначеність є не тільки властивістю, а й специфічним принципом права. Як властивість права вона означає точність правових приписів, що забезпечується високою якістю юридичної техніки. Як принцип права вона вимагає ясності в обсязі суб'єктивних прав, обов'язків і заборон, які витікають із положень закону, інших форм права, а також правозастосовних актів. Мета правової визначеності – гарантувати учасникам правовідносин стабільність цих самих правовідносин, ясність і недвозначність правових норм, а також можливість спрогнозувати результат і наслідки дій учасників правовідносин, забезпечення захисту прав осіб за допомогою однакового застосування норм. Розуміння правової визначеності не є статичним, воно конкретизується та еволюціонує в практиці ЄСПЛ, а також у рішеннях інших судів.

### Список використаних джерел

1. Кравчук В. Зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 10–15.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії» від 28.11.1999 р., заява № 28342/95. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58337> (дата звернення: 07.03.2021).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сорінг проти Сполученого королівства» від 07.07.1989 р., заява № 14038/8. URL: <http://eur407ocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=> (дата звернення: 07.03.2021).
4. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 07.03.2021).

**Пузирьов Михайло Сергійович,**  
доктор юридичних наук, начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби;  
**Дрижак Ярослав Іванович,**  
завідувач сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС України

## **ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ВИБУХОТЕХНІЦІ**

Із набуттям Україною незалежності першочерговими завданнями створених в Експертній службі МВС України вибухотехнічних підрозділів стали розробка методичної бази, проведення експертиз та досліджень на належному науково-технічному рівні. У період 1990-х рр. одна із перших проблем, яка постала перед експертами – це неналежність та неузгодженість науково-методичної літератури з нормативно-правовою базою Експертної служби МВС України. Починаючи з 1992 р. єдиними актуальними джерелами залишилися роботи Ю. М. Дильдіна, В. В. Мартинова, А. Ю. Семенова, А. А. Шмирьова [1; 2]. Лише у 2011 р. спільними зусиллями фахівців ДНДЕКЦ, КНДІСЕ та інших експертних установ України було розроблено методику комплексного дослідження вибухових пристроїв [3]. Але, незважаючи на цей факт, в експертній практиці виникло безліч суперечливих та проблемних напрямів. Наприклад, під час проведення класифікаційних досліджень головним питанням, яке ставилося органами судового та досудового розслідування на вирішення експерта, було: «Чи відноситься наданий на дослідження предмет до категорії боєприпасів або вибухових пристроїв?».

У процесі вирішення цього питання і до сьогодні перед експертами постають проблеми, пов'язані з віднесенням того чи іншого предмета, наданого на дослідження, до певної категорії. Проблеми виникають тому, що в різних методиках, методичних матеріалах, коментарях до ст. 410 та 262 Кримінального кодексу (КК) України [4], постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3 [5] визначені різні поняття вибухового пристрою та боєприпасу. Саме тому на сучасному етапі актуальною стала проблема визначення понятійного апарату щодо термінів боєприпас та вибуховий пристрій.

Відповідно до коментаря до ст. 262 КК України, **бойовими припасами** визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних

калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби у зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набойки до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочину, передбаченим ст. 262 КК України (п. 5 зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України). Під **вибуховими пристроями** слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні створювати вражаючі фактори за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [6, с. 795].

У ст. 410 КК України **бойовими припасами** названі патрони до зброї, артилерійські снаряди, бомби, міни, бойові частини ракет, а також інші вироби та знаряддя, споряджені вибуховою речовиною та призначені для ведення стрільби або руйнування різноманітних об'єктів. Піротехнічні, імітаційні, навчальні, холості та інші подібні засоби, що не містять вибухових речовин, не відносяться до бойових припасів [6, с. 1114].

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 бойовими припасами визнає патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набойки до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених ст. 262, 263 КК України [5].

Зазначена постанова розкриває і поняття вибухових пристроїв, під якими слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу

токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [5].

У методиці комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху зазначається наступне: «**вибуховий пристрій** – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху, а **бойові припаси** – це патрони до зброї, артилерійські снаряди, бомби, бойові частини, міни, гранати, а також інші вироби й снаряди, споряджені вибуховою речовиною і призначені для ураження живої цілі або руйнування різноманітних об'єктів» [3, с. 37].

Таким чином, належність об'єкта до вибухового пристрою промислового виготовлення визначається за наявністю в нього сукупності таких загальних криміналістичних ознак:

– призначення для ураження цілей факторами вибуху, що уражають;

– придатність для ураження цілей шляхом здійснення вибуху.

Призначення для ураження цілей визначається за наявністю в об'єкта сукупності конструктивних ознак, характерних для певного типу, виду, зразка вибухового пристрою промислового виготовлення.

До основних конструктивних ознак вибухових пристроїв промислового виготовлення слід віднести:

– наявність заряду вибухової речовини;

– наявність засобу підризу;

– поєднання в єдину конструкцію заряду вибухової речовини та засобу підризу.

Придатність для ураження цілей визначається:

– наявністю складових частин вибухового пристрою, що забезпечують можливість здійснення вибуху;

– здатністю під час вибуху створювати уражаючі фактори із забезпеченням їх кількісних параметрів, достатніх для ураження цілі [3, с. 38, 39].

Ураховуючи вищенаведені нормативні положення, слід розглянути погляди Ю. М. Дильдіна. Він зазначає, що під вибуховими пристроями слід розуміти будь-який пристрій, спеціально підготовлений та при певних умовах здатний до вибуху [3, с. 4].

Роботи Ю. М. Дильдіна, науково-практичний коментар КК України за редакцією В. Я. Тація, В. В. Сташиса та інші методичні джерела настановлюють на висновок, що однозначного тлумачення поняття «вибуховий пристрій» та «боеприпас» не введено до

термінологічного обігу у практичній діяльності вибухотехнічних підрозділів експертних установ України. Як наслідок, експерту-вибухотехніку під час проведення класифікаційних досліджень складно категоризувати наданий на дослідження предмет.

Найбільш широко поняття вибухового пристрою розкрито в навчальному посібнику «Вибухові пристрої промислового виготовлення та їх криміналістичне дослідження», в якому зазначено, що під вибуховим пристроєм розуміється будь-який пристрій, спеціально підготовлений та при певних умовах здатний до вибуху.

Згідно з методикою, віднесення того чи іншого предмета до категорії боєприпасів або вибухових пристроїв залежить від його цільового призначення. Тобто, якщо вибуховий пристрій був виготовлений для ураження живої сили або пошкодження майна, то цей вибуховий пристрій буде вважатися боєприпасом, або якщо вибуховий пристрій або заряд вибухової речовини із засобом ініціювання були виготовлені не для ураження живої сили або руйнування майна, але в подальшому були застосовані для ураження живої сили, то їх також можна віднести до боєприпасів.

Наприклад, якщо вибуховий пакет був застосований військовими для імітації вибуху ручних гранат на навчаннях особового складу, то він буде вважатися вибуховим пристроєм, але якщо цей вибуховий пакет був застосований для ураження живих цілей із метою учинення злочинних дій, то цей вибуховий пакет можна розглядати як боєприпас.

Часто предметом вибухотехнічної експертизи є корпус гранати без підривача, який згідно з експертною практикою визнається зарядом вибухової речовини, конструктивно оформлений у корпус гранати. Але під час проведення дослідження експерт проводить порівняння (ілюстративне, розмірне, конструктивне) зі складанням порівняльної таблиці корпусу гранати, але у висновку зазначає, що це вибухова речовина, конструктивно оформлена в корпус гранати. Слід зазначити, що це є невідповідністю логічного висвітлення дослідження матеріалу експертиз. Якщо досліджується і порівнюється предмет (корпус гранати), то і у висновку та резолютивній частині необхідно вказувати, що це корпус гранати, який або згідно з довідковою літературою, або, якщо проводилось хімічне дослідження, то згідно з проведеним дослідженням, споряджений вибуховою речовиною.

Виходячи з вищевикладеного, будь-який боєприпас із погляду криміналістичної вибухотехніки, буде вважатися вибуховим пристроєм, але не кожний вибуховий пристрій буде вважатися боєприпасом.

Ураховуючи зазначене, можна зробити висновок, що у криміналістичній вибухотехніці боєприпас завжди буде вибуховим пристроєм, а санкції ст. 262, 263, 410 КК України, пов'язаних із незаконним обігом вибухових матеріалів (вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин), не передбачають різних ступенів суворості покарання. Віднесення вибухових матеріалів, наданих на дослідження, до категорії боєприпасів або вибухових пристроїв не є принциповим. Тобто віднесення предметів, наданих на дослідження, до категорії вибухових пристроїв, є достатнім та не є помилковим без віднесення їх до категорії боєприпасів.

Таким чином, якщо стоїть питання придатності наданого на дослідження предмета до вибуху, то згідно з методикою, підрив виконується за тим механізмом, який визначив виробник пристрою. Але, якщо питання стоїть про придатність об'єкта дослідження до його використання за цільовим призначенням, тоді необхідно проводити експертний експеримент, як вказано у методиці [3]. Але якщо тільки для вибуху достатнім буде визначення його придатності до вибуху, щоб здетонувала сама вибухова речовина, яка знаходиться у корпусі предмета, а яким чином вона здетонує, немає значення. Як засіб підриву можна застосовувати електродетонатор чи інші засоби, які забезпечують вибухобезпеку під час їх застосування. Розглянутий у цій публікації понятійний апарат криміналістичної вибухотехніки не є вичерпним та надалі підлягає науковому вивченню та узагальненню.

### Список використаних джерел

1. Дильдин Ю. М., Мартынов В. В., Семенов А. Ю., Шмырев А. А. Взрывные устройства промышленного изготовления и их криминалистическое исследование: учеб. пособ. Москва: ВНКЦ МВД СССР, 1991. 120 с.
2. Дильдин Ю. М., Мартынов В. В., Семенов А. Ю., Шмырев А. А. Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств: учеб. пособ. Москва: ВНКЦ МВД СССР, 1991. 94 с.
3. Прохоров-Лукин Г. В., Биков В. І., Пащенко В. І. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. Київ: Еліт Принт, 2011. 216 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведення зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 09.03.2021).
6. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Балулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 1196 с.



**Ребало Микола Миколайович,**  
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії  
та історії держави і права, конституційного права  
Академії Державної пенітенціарної служби

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД**

Останніми роками міжнародне гуманітарне право стало центром жвавих й гострих дискусій. З одного боку, воно піддається безпрецедентній критиці, а з іншого – обумовлено підвищенням інтересу світової спільноти до гуманітарних питань.

Представники Червоного Хреста ще у другій половині XVIII ст., керуючись принципом гуманності, ставили перед собою досить прагматичне завдання – це забезпечення реальної допомоги пораненим, під час збройного конфлікту, для цього згадана організація закликала країни міжнародної спільноти унормувати це питання. Це означало, як покаже подальший розвиток подій, що гуманітарне право переводилося на міцну юридичну основу.

Міжнародне гуманітарне право частіше визначається як право, яке застосовується під час війни. Інакше кажучи, міжнародне гуманітарне право являє собою сукупність міжнародних норм і принципів, покликаних регулювати гуманітарні питання, пов'язані зі збройними конфліктами.

Виходячи з цього міжнародне гуманітарне право має подвійний об'єкт свого впливу: з одного боку, воно покликане полегшити людські страждання, породжені військовими діями, а з іншого – надавати реальну допомогу особам, які постраждали від воєнних дій: пораненим, полоненим та інше.

Слід зауважити, що підвалини права, які стосувалися війни, закладалися ще в стародавні часи. На думку І. Колотухи, до перших спроб правового регулювання військових дій чи збройних конфліктів необхідно віднести діяльність китайського полководця Сунь Цзи (VI ст. до н. е.) [1, с. 205].

Надалі закони війни отримали розвиток у Стародавній Греції, Римському та Європейському праві, в тому числі й на Київській Русі. У XII столітті великий князь Володимир Мономах наставляв своїх дітей «Куди б ви не вертали стежину рідною землею, не давайте творити зло та шкоду отрокам своїм ні у селах, ні у посівах, щоб люди не проклинали вас. ...Не давайте сильному губити людину – ні правого, ні винного не вбивайте і не наказуйте убити його» [2].

Істотно вплинув на формування гуманітарного права й інститут кримінальної відповідальності за військові злочини, який охоплює багатомісячний період і містить значний фактичний матеріал. Так визначення злочину проти правил ведення війни було дано в Кодексі Ману ще у 200 р. до нашої ери. Історії відомо й перша судова справа про військові злочини під час Бургундських війн (1474–1477 рр.). Це суд над Петером фон Гагенбахом (Австрія, 1474 р.) За тяжкі злочини суд засудив його до смертної кари [1, с. 205]. Отже, викладені вище та інші події, пов'язані з масовим знищенням як військовополонених, так і цивільного населення, слугували підставою для певної правової реакції з боку міжнародної спільноти, які у XIX–XX ст. й набули юридичного оформлення у вигляді міжнародних актів. У цей історичний період з'явилася й практика інтеграції прав людини з гуманітарним правом. Вона вперше була реалізована в таких документах, як американська Декларація незалежності, французька Декларація прав людини, Конституція США та конституції багатьох інших держав.

Найбільш знаковим у процесі формування гуманітарного права, як галузі міжнародного права, стало XIX століття. Так у 1868 р. у Санкт-Петербурзі була ухвалена Декларація про заборону застосування на війні розривних куль. У 1899 р. на першій Гаазькій конференції було затверджено Конвенцію про закони і звичаї сухопутної війни й Конвенцію про мирне вирішення міжнародних зіткнень. У той історичний період зазначені документи слугували першоджерелами міжнародного гуманітарного права.

Значуще місце в напрямі формування системи норм гуманітарного права посідали й інші Гаазькі конвенції й декларації (1899–1907 рр.). Вони стосувалися таких питань, як: мирне врегулювання міжнародних конфліктів; заборона застосування снарядів, що поширюють задушливі або шкідливі гази; заборона застосування куль, які легко розгортаються або сплющуються в людському тілі; закони і звичаї сухопутної війни; правила застосування підводних морських мін; бомбардування морськими силами під час війни і інше.

До початку Другої світової війни були також прийняті важливі акти у сфері гуманітарного права. Так у 1929 р. затверджено Женевські конвенції (про поводження з військовополоненими, про поліпшення долі поранених і хворих у арміях, що діють), а у 1937 р. під егідою Ліги Націй – Конвенція про попередження тероризму та покарання за нього (проте остання так і не набрала чинності).

Доречно вказати, що викладені вище міжнародні акти здебільшого стосувалися права в період збройних конфліктів, його ще називають «Право війни», вимоги якого лягли в основу гуманітарного

права. «Право війни» дозволяло, з одного боку, забезпечувати повагу до людської особистості, а з іншого – обмежувати певним чином вияв ворожості.

Після другої світової війни серцевину міжнародного гуманітарного права склали Женевські конвенції (1949 р.). Вони, як показують численні приклади, можуть ефективно застосовуватися у складних міжнародних ситуаціях, коли конфронтація потребує посередництва.

Усі чотири Женевські конвенції і два Додаткових протоколи поширюються на ситуації, які підходять під визначення двох конфліктів. Женевські конвенції й Додатковий протокол № 1 застосовуються до так званих міжнародних військових конфліктів. А Додатковий протокол II відноситься до військових конфліктів неміжнародного характеру. Потрібно сказати, що деякі положення Женевських конвенцій відстоюють абсолютні, невідчужувані права, які повинні бути реалізованими в будь-який час та в будь-якому місці нашої планети.

Відповідно «Права Женеві» (один із варіантів назви Женевських конвенцій) кожна зі сторін, що перебуває у конфлікті, зобов'язана дотримуватися таких вимог:

По-перше, у ставленні до осіб, які безпосередньо не беруть участі у військових діях, зокрема й таких, хто входив до складу збройних сил, але склав зброю або перестав брати участь у бойових діях внаслідок хвороби, поранення, захоплення супротивником або з якоїсь іншої причини, повинні за всіх обставин користуватися гуманним ставленням до них без будь-якої дискримінації з причини раси, кольору шкіри, релігії чи віри, статі, походження чи майнового стану або будь-яких інших аналогічних критеріїв. З цією метою забороняються: посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема, всякі види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і катування; захоплення заручників; посягання на людську гідність; застосування покарання без судового вироку або винесеного неналежним чином та інше.

По-друге, пораненим і хворих особам повинна надаватися допомога. У другому додатковому Протоколі відзначено, що особи, які не брали безпосередньої участі або припинили участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на медичну допомогу з боку сторони, під владою якої вони знаходяться; при будь-яких обставин з ними слід поводитися гуманно і без будь-якої дискримінації; забороняється віддавати наказ на знищення цієї категорії осіб, незважаючи на ступінь їх поранення або небезпечність хвороби [3]. Ці положення розповсюджуються й на другу Женевську конвенцію, в якій йдеться про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі [4].

Отже, реалізація норм, закладених у Женевських конвенціях і Додаткових протоколах, гарантує гуманне ставлення до осіб, які потрапили внаслідок війни (збройного конфлікту) у важкі ситуації. Можна з впевненістю стверджувати, що дух і буква Женевських конвенцій і зазначених Додаткових протоколів характеризуються тим, що навіть у непередбачених гуманітарним правом обставинах, будь-яка людина залишається під захистом принципів людяності, гуманності.

Таким чином, Міжнародне гуманітарне право розроблялося протягом тривалого історичного періоду – це здійснювалося на підставі як окремих актів Древнього Китаю, античних Греції й Риму, країн Європи, в тому числі й Східної, так і судових прецедентів з військових злочинів, а починаючи з другої половини XIX ст. – шляхом міжнародних домовленостей у формі конвенцій, декларацій та протоколів до них.

### **Список використаних джерел**

1. Колотуха І.О. Ідентифікація воєнного злочину «Депортація» у Міжнародному праві. *Митна справа*. 2012. № 3. Частина 2. Книга 2. С. 204–208.
2. Повчання Володимира Мономаха дітям. URL: <https://spadok.org.ua/kuuyivska-rus/povchannya-monomakha-davnoruskyu-poradnyk-dityam> (дата звернення: 16.03.2021).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): міжнародний документ від 08.06.1977. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_200#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text) (дата звернення: 18.03.2021).
4. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, складу збройних сил на морі: міжнародний документ від 12.08.1949. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995\\_152](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_152) (дата звернення: 18.03.2021).

**Свіженко Сергій Сергійович**,  
слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби;  
**науковий керівник:**

**Зливко Станіслав Володимирович**,  
доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

### **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ**

Бажання людей брати активну участь у вирішенні проблемних питань суспільства, висловлювати свою позицію породжує такі явища, як мітинги, збори, демонстрації, вуличні ходи, або загалом – масові заходи.

За останні роки в Україні кількість масових заходів невинно зростає, проте вони не завжди супроводжуються дотриманням громадського порядку як з боку осіб, що беруть безпосередню участь у зібранні людей такого типу, так і з боку органів державної влади, які, у свою чергу, повинні забезпечувати на належному рівні громадську безпеку і дотримання такого стану, в якому не порушуються права інших громадян. Нерідко існують ситуації, коли органи державної влади просто не встигають зреагувати та вирішити організаційні питання забезпечення безпеки громадян під час таких заходів, або зрозуміти, що по природі своїй певні зібрання з самого початку вже є неправомірними. Така проблема існує через неналежне регулювання інших питань у нормативних актах органів влади.

Фундаментальною основою права на масові зібрання є Конституція України, яка у 39 статті передбачає: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [1]. Також зазначено, що обмеження реалізації цього права може бути встановлено лише судом відповідно до закону в інтересах національної безпеки чи громадського порядку.

Існує також велика кількість законів України та нормативно-правових актів компетентних органів, які певною мірою регулюють порядок організації та проведення масових заходів, до них відносяться Закони України: «Про об'єднання громадян», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про Національну поліцію»; Кодекс України про адміністративні правопорушення та ін. Проте навіть така нормативна база не в змозі повною мірою забезпечити на належному рівні вирішення проблемних питань у сфері організації та проведення масових заходів без впровадження окремого закону, направленого на регулювання відносин у сфері проведення масових зборів.

Розглядаючи норму статті 39 Конституції України, помітно, що законодавець передбачає лише громадян України як осіб, які можуть брати участь у мітингах, зборах, походах та інших зібраннях. Однак у статті 20 Загальної декларації прав людини зазначено: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій» [2].

Також у статті 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» вказано: «Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [3].

У зарубіжному законодавстві це питання вирішується по-різному. Так, відповідно до нормативних актів Швейцарії іноземцям та особам без громадянства дозволено на засадах рівності організувати та брати участь у масових заходах, які не суперечать законам.

Інакшим шляхом пішов Казахстан, де після обрання нового президента ухвалили закон про мітинги, який встановлює, що, крім поодиноких пікетів, акції дозволені тільки в спеціалізованих місцях, спонтанні заходи заборонені, а іноземці та біженці не мають права влаштувати акції, мітинги та демонстрації.

Зазначений закон одразу піддався критиці, так казахстанський юрист, правозахисник та громадський діяч Євген Олександрович Жовтис вказує, що цей закон категорично не відповідає міжнародним стандартам.

Тож, щоб вирішити цю колізію на принципах демократизму та законності, вважаємо за доцільне внести зміни до Конституції України, та прямо передбачити участь кожного охочого в масових зборах на території України абсолютно законними.

В Основному Законі України також вказано, що про проведення масових заходів завчасно повинні сповіщатися органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Цікаво, що в жодному нормативно-правовому акті не зазначено конкретних строків, в які організатори масових зборів повинні проінформувати органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування. Така ситуація автоматично перетворюється в проблему, коли організатори сповіщають органи влади про проведення мітингів, демонстрацій, походів і зборів безпосередньо у день їх проведення, що, у свою чергу, унеможлиблює належну підготовку з боку органів державної влади та місцевого самоврядування до проведення заходів, а також ускладнює забезпечення громадського порядку під час їх проведення через неналежну поінформованість правоохоронних органів.

Більше того, крім підготовчих заходів для забезпечення проведення зборів на належному рівні, організації підтримання громадського порядку, мобілізації на це відповідних сил і засобів, органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування ще повинні визначитися, наскільки проведення тих чи інших масових заходів відповідає Конституції та законам України, а у разі виникнення проблем звернутися до суду для вирішення ситуації.

На нашу думку, найбільш раціонально вирішено це питання на законодавчому рівні в Німеччині, де організатори мають повідомити правоохоронні органи про заплановані заходи не пізніше ніж за два дні до

початку заходу. Закріплення у законодавстві України аналогічної норми унеможливить створення вищеписаних проблемних ситуацій та забезпечить належний рівень забезпечення громадського порядку.

Отже, все вищевикладене дозволяє зробити висновок про необхідність створення спеціалізованого закону про проведення масових заходів, який би відповідно до сучасних стандартів законодавства України та Європейських країн регулював повною мірою організацію та забезпечення проведення масових заходів. У цьому нормативному акті також знайшли б своє відображення норми з чітко визначеними строками інформування органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, які, на нашу думку, повинні складати не менш як два дні до початку проведення запланованого заходу.

Також наголошуємо на доцільності внесення змін до Конституції України, а саме статті 39, де замість терміна «громадяни» раціональніше було б застосувати слово «кожен», аби уникнути невідповідності між ратифікованими Україною міжнародними актами та Конституцією.

#### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 16.02.2021).
2. Загальна декларація прав людини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text). (дата звернення: 17.02.2021).
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. Дата оновлення 18.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 17.02.2021).

*Сикал Максим Миколайович,*

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

### **ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКУ НА СТРАХОВІ ВІДШКОДУВАННЯ**

З 01 січня 2011 року в Україні почав діяти кодифікований нормативно-правовий акт – Податковий кодекс України, яким було врегульовано податкові відносини. Основним завданням нормотворця було зведення значної кількості наявних на той час податків і зборів в одному нормативно-правовому акті, яким і став Податковий кодекс України. Крім того, що означеним кодифікованим актом було визначено вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, цей нормативно-правовий акт врегулював порядок адміністрування податків та зборів, закріпив правовий статус як контролюючих податкових суб'єктів, так і платників податків та зборів, а також їх відповідальність за порушення податкового законодавства.

Міністерство юстиції України в своєму роз'ясненні «Податковий кодекс України: прогнози та реальність» від 06.07.2011 р. зазначило, що ухвалення Податкового кодексу України мало на меті врегулювати відносини оподаткування, визначити принципи побудови податкової системи, перелік податків та зборів, що підлягають сплаті до бюджетів усіх рівнів, визначити методику їх обчислення, ставки оподаткування, правовий стан платників податків, порядок адміністрування податків, а також порядок і умови застосування фінансових санкцій до платників податків за порушення податкового законодавства [1].

Питання оподаткування фізичних осіб визначені в розділі 4 Податкового кодексу України, де зазначено, що одним з об'єктів оподаткування резидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід [2]. До такого доходу належать страхові відшкодування. Натомість, законодавець у статті 165 згаданого кодифікованого акта визначив також доходи, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу. До таких доходів законодавець відніс страхові відшкодування. Тобто страхові відшкодування можуть як оподатковуватися, так і не включатися до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу, тобто не оподатковуватися. В підпункті «в» пункту 165.1.27 визначено умови, за наявності яких страхові відшкодування не оподатковуються, а саме: під час страхування цивільної відповідальності сума страхового відшкодування, а під час страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів – сума страхових (регламентних) виплат, страхових відшкодувань, що здійснюються Моторним (транспортним) страховим бюро України відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», не може перевищувати розмір шкоди, фактично заподіяної вигодонабувачу (бенефіціару), що визначається за звичайними цінами на дату такої страхової виплати [2]. Варто зауважити, що застосування цього пункту відбувається не винятково у відповідності Податкового кодексу України, а на підставі Порядку застосування підпунктів 165.1.27 та 165.1.28 пункту 165.1 статті 165 розділу IV Податкового кодексу України щодо страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум та пенсійних виплат, отримуваних платником податку за договорами страхування, недержавного пенсійного забезпечення, пенсійного вкладу та довірчого управління, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 24.12.2010 № 997. Тобто можна констатувати, що



згаданою Комісією формується додаткове нормативно-правове підґрунтя для регулювання податкових відносин, що нівелює ідею створення єдиного нормативно-правового акта – Податкового кодексу України, яким повинні бути врегульовані всі податкові відносини.

У пункті 3.1 розділу 2 вищезгаданого Порядку зазначено, що при страхуванні цивільної відповідальності платника податку сума страхового відшкодування, яка не включається до загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку, не може перевищувати розмір шкоди, фактично завданої вигодонабувачу (бенефіціару), яка визначається за звичайними цінами на дату такої страхової виплати [3]. У разі, якщо сума страхового відшкодування перевищує зазначений розмір шкоди, податковий агент від суми такого перевищення утримує та сплачує (перераховує) до бюджету податок за ставкою, визначеною у пункті 167.1 статті 167 розділу IV Податкового кодексу України (пункт 3.2) [3], тобто ставка податку буде становити 18 відсотків бази оподаткування – суми страхового відшкодування, що перевищує зазначений розмір шкоди. Зважаючи на те, що в Україні ще триває реформа Збройних сил України, то від суми страхового відшкодування, що перевищує зазначений розмір шкоди, буде утримано ще й військовий збір, який становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування (підпункт 1.3 пункту 16 підрозділу 10 «Інші перехідні положення» розділу 20 Податкового кодексу України) [2].

Отже, оподаткування страхових відшкодувань врегульовано як Податковим кодексом України, так і підзаконними нормативно-правовими актами, які видані відповідними регуляторами. Такий підхід до регулювання податкових відносин ускладнює податкове законодавство та робить його незрозумілим для платників податків.

### **Список використаних джерел**

1. Податковий кодекс України: прогнози та реальність: роз'яснення М-ва юстиції України від 06.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0049323-11#Text> (дата звернення: 05.02.2021).

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#p3850> (дата звернення: 05.02.2021).

3. Порядок застосування підпунктів 165.1.27 та 165.1.28 пункту 165.1 статті 165 розділу IV Податкового кодексу України щодо страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум та пенсійних виплат, отримуваних платником податку за договорами страхування, недержавного пенсійного забезпечення, пенсійного вкладу та довірчого управління: затв. розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 24.12.2010 № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-11#Text> (дата звернення: 05.02.2021).

## **НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ**

Регулювання відносин фінансового контролю у сфері публічних закупівель здійснюється шляхом нормативно-правового забезпечення, тобто системи фінансово-правових норм, що інституціолізовані у формі нормативно-правових актів.

Правові основи містяться в системі нормативно-правових актів з контрольної діяльності, тобто законах та підзаконних актах, які не тільки визначають загальні та спеціальні положення цієї діяльності, а й містять процедурно-процесуальний порядок їх реалізації, тобто встановлюють правовий статус, завдання, функції та повноваження задіяних суб'єктів тощо, а також реалізуються у відповідній організації в суспільстві [1, с. 54].

Правовою основою державного фінансового контролю виступає система нормативно-правових актів, які визначають організаційну структуру, основні засади його здійснення, окреслюють коло суб'єктів державного фінансового контролю та їх правовий статус.

На перевірку виконання законодавства у сфері публічних закупівель спрямовані дії контролюючих суб'єктів, повноваження яких встановлюються колом нормативно-правових актів, що складають правові основи державного фінансового контролю.

Система нормативно-правових актів виступає засобом контролю, бо надає діям суб'єктів контролю законності, цілеспрямованості та ефективності.

Нормативне регулювання фінансово-контрольної сфери знайшло своє відображення у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки [2]. Ця Стратегія була ухвалена на розвиток розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами» [3]

В основі зазначених стратегій у частині врегулювання питань публічних закупівель лежить Угода про державні закупівлі СОТ, до якої Україна приєдналася у 2016 році [4]. Світова організація торгівлі цією Угодою задекларувала необхідність вироблення ефективних багатосторонніх засад, що містяться у відповідних нормативно-правових актах, для забезпечення прав та обов'язків сторін; вироблення прозорих процедур та практик державних закупівель, які не містять дискримінації щодо іноземних товарів, послуг або постачальників, та встановлення

міжнародних процедур врегулювання суперечок з метою чесного, швидкого та ефективного застосування міжнародних положень щодо державних закупівель. У статті I наголошено, що Угода застосовується до будь-якого закону, нормативного акта, процедури чи практики, які стосуються будь-якої закупівлі на будь-якій договірній основі [5].

Статтею VII Угоди встановлені засади здійснення тендерних процедур, в основу яких покладено принцип не перешкодження конкуренції шляхом інформування будь-якого постачальника стосовно закупівлі. Передбачено можливість проведення відкритої (усі постачальники можуть представляти свої пропозиції), вибіркової (лише запрошені постачальники можуть представляти свої пропозиції) або обмеженої (за індивідуальним зверненням організації до постачальника) тендерної процедури.

Стаття VIII Угоди встановлює вимоги до кваліфікації постачальників. Кваліфікаційні процедури мають відповідати таким вимогам:

- умови для участі в тендерних процедурах повинні бути вчасно опубліковані;

- умови для участі в тендерних процедурах мають бути суттєвими для гарантування можливості виконання умов контракту, щодо якого проводиться тендер;

- час, визначений для кваліфікації постачальників, та кваліфікаційний процес мають бути використані максимально ефективно та сприяти включенню їх до переліку постачальників;

- кваліфікованими постачальниками гарантується право на звернення за одержанням кваліфікації в будь-який час та включення до списків кваліфікованих постачальників протягом поміркованого короткого часу.

Стаття IX регулює порядок запрошення до участі у можливій закупівлі. Так, організації повинні публікувати запрошення до участі у відповідних виданнях щодо всіх випадках можливих закупівель, якщо інше не передбачено обмеженою тендерною процедурою. Запрошення може мати форму повідомлення про запропоновану закупівлю або повідомлення щодо кваліфікаційної системи, які відрізняються обсягом відомостей, що подаються для ознайомлення.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку складових системи управління державними фінансами згідно із Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки виділено напрям забезпечення ефективного виконання бюджету, до складу якого входить система публічних закупівель. Розділ IV цієї Стратегії присвячений забезпеченню ефективного виконання бюджету й, зокрема, системи публічних закупівель. Наголошено, що

інституційна основа системи публічних закупівель характеризується певним дублюванням функцій контролю та регулювання державними органами, оскільки система є децентралізованою. За мету поставлено завдання подальшого розвитку системи публічних закупівель для забезпечення ефективного використання державних коштів та задоволення суспільного попиту на якісні товари та послуги.

Крім того, Стратегією приділено увагу і системі державного внутрішнього фінансового контролю та державному фінансовому контролю. Державний фінансовий контроль має спрямовуватися на запобігання нецільовому, неефективному використанню бюджетних коштів та майна шляхом посилення інституційної спроможності Держаудитслужби щодо проведення державних фінансових аудитів (спеціалізованих аудитів) та підвищення ефективності фінансового інспектування.

### **Список використаних джерел**

1. Гетманець О. П. Бюджетний контроль – організаційно-правові засади: монографія. Харків: Екограф, 2008. 308 с.

2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#n9> (дата звернення: 11.02.2021).

3. Про схвалення Стратегії розвитку системи управління державними фінансами: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 774-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2021).

4. Про приєднання України до Угоди про державні закупівлі: Закон України від 16.03.2016 р. № 1029-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-19#Text> (дата звернення: 14.08.2021).

5. Про приєднання України до Угоди про державні закупівлі: Закон України від 16.03.2016 р. № 1029-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 16. Ст. 16.

***Сікун Антон Миколайович,***

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,  
конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

## **ФІЗИЧНА ОСОБА-ПІДПРИЄМЕЦЬ ЯК ОДНА ІЗ СТОРІН КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ**

Однією з важливих сфер людської діяльності є праця. Саме це суспільне явище допомагає людині заробляти на задоволення своїх першочергових потреб та допомагає у розвитку та реалізації своїх вмінь і навичок.

Упродовж майже 70 років країна йшла шляхом розвитку економіки, який ігнорував ринок, вважаючи його рудиментом, що має віджити у всьому світі. Але із здобуттям незалежності Україна взяла

курс на ринкову економіку, що в свою чергу поставило нові виклики і завдання перед національним законодавством.

Тому для покращення реалізації поставлених завдань пропонується більш детально розглянути, хто є сторонами укладання колективного договору та чи відноситься до них фізична особа-підприємець.

Відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди», а саме у ст. 3 зазначено, що колективний договір укладається між роботодавцем з однієї сторони і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів – представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом з іншої сторони [1]. Тобто цією статтею чітко закріплено, що сторонами колективного договору є роботодавець та працівники.

Якщо ж звернутись до визначення, хто такий роботодавець, то національне законодавство нам пропонує мінімум 3 варіанти тлумачення цього поняття.

Перше ми можемо знайти у ст. 1 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» № 5026-VI від 22.06.2012 року, де зазначено, що роботодавець – це юридична особа (підприємство, установа, організація) або фізична особа-підприємець, яка в межах трудових відносин використовує працю фізичних осіб [2].

Наступне визначення знайшло своє відображення у ст. 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників»: роботодавець – власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності та виду діяльності або уповноважений ним орган чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [3].

І ще одне тлумачення нам пропонується у ст. 1 Закону України «Про охорону праці», де зазначено, що роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю [4].

Аналізуючи наведені визначення цих термінів, можна зробити висновок, що роботодавець може бути як юридичною, так і фізичною особою. Одним із головних критеріїв є те, що він повинен використовувати найману працю.

Виходячи з вищенаведених норм національного законодавства, прослідковується наступне, а саме, що фізична особа-підприємець може бути однією із сторін колективного договору, оскільки він є роботодавцем, а отже, має право на укладання цього виду договору із працівниками.

Але необхідно вказати на ст. 2 Закону України «Про колективні договори», де зазначається сфера укладання колективних договорів і угод. Колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях (далі – підприємства) незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи [1].

Отже, два чинники – використання найманої праці і наявність статусу юридичної особи – визначають сферу укладення колективного договору.

Що в свою чергу унеможлиблює виступати фізичній особі-підприємцю однією із сторін укладання колективного договору.

Необхідно погодитись з думкою В. Сичової про те, що колективний договір, як локальний правовий акт, дає можливість роботодавцю (як ключовому суб'єкту локальної нормотворчості) здійснювати регулювання трудових відносин на своєму підприємстві таким чином, щоб якомога ефективніше використовувати всі наявні матеріальні, технічні та трудові ресурси. Локальне правове регулювання трудових відносин має на меті не лише заповнити прогалини та доповнити наявні норми трудового законодавства України. Крім того, воно має на меті вирішення соціальних проблем суспільства, адже за допомогою локальних норм можна підвищити (в порівнянні з чинним законодавством України) трудові гарантії працівників шляхом покращення умов праці, системи оплати і т. ін. [5, с. 79]. А отже, відіграє важливу роль у регулюванні трудових відносин.

Таким чином, підбиваючи підсумки всього вищезазначеного, ми бачимо, що існує певна суперечлива ситуація. З одного боку, фізична особа-підприємець ніби може виступати стороною колективного договору в ролі роботодавця, а, з іншої сторони, норма закону чітко вказує, що одним із чинників, що визначають сферу укладання колективного договору повинна бути наявність статусу юридичної особи.

Тому виникає необхідність для врегулювання цього питання шляхом внесення змін, які дали б змогу укладати колективні договори також з роботодавцями – фізичними особами, які використовують найману працю.

### **Список використаних джерел**

1. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (дата звернення: 29.09.2021).

2. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (дата звернення: 29.09.2021).

3. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 30.09.2021).

4. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 30.09.2021).

5. Сичова В. Сутність локального правового регулювання трудових відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 76–79.

***Сташків Богдан Іванович,***

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

## **СОЦІАЛЬНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Соціальні зобов'язання держави розглядаються у широкому сенсі щодо всієї соціальної сфери або у більш вузькому смислі, наприклад, стосовно соціального забезпечення. Жодна держава добровільно не бере на себе соціальні зобов'язання, як інколи зазначається в окремих публікаціях, а змушена їх виконувати у процесі реалізації соціальних функцій. Такі зобов'язання розглядаються в рамках організаційно-правових форм соціального забезпечення (загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державне і недержавне соціальне забезпечення), стосовно працездатних і непрацездатних осіб, стосовно деяких категорій вразливих груп населення (осіб з інвалідністю, пенсіонерів, безробітних, ветеранів, сиріт, жінок з дітьми та ін.) за видами соціального забезпечення (пенсійне забезпечення, забезпечення державними соціальними та страховими допомогами, надання соціальних послуг). Певні соціальні зобов'язання, крім держави, покладаються на органи місцевого самоврядування та роботодавців або можуть добровільно взяти на себе громадські і приватні організації.

Встановлені системою соціального забезпечення пенсії, допомоги та соціальні послуги надаються тривалий період, а точніше впродовж існування держави (довічно). Періодично уточнюються умови і порядок їх надання, перелік видів та категорій їх отримувачів. Види соціального забезпечення обчислюються у грошовому виразі і легко підрахувати на тривалий період, скільки фінансових ресурсів потрібно державі на ці потреби. Передбачені нормативними актами види соціального забезпечення на відповідних умовах і порядку постійно призначаються їх отримувачам. Суми коштів, що виділятимуться на ці цілі впродовж календарного року, і становлять соціальні зобов'язання держави на відповідний фінансовий рік. Офіційно соціальні зобов'язання держави щорічно фіксуються у Законі України про Державний бюджет України

на відповідний календарний рік [1, с 21–22]. Чиновники дотримуються думки, що соціальні виплати, передбачені законами, але не профінансовані не відносяться до соціальних зобов'язань держави.

Виконання державою в повному обсязі взятих на себе соціальних зобов'язань залежить від наявності сприятливих економічних, політичних та юридичних чинників. На сьогодні такі в Україні відсутні. В умовах пандемії та непрофесійного управління економікою падає ВВП на душу населення, що веде до зменшення обсягу коштів, які виділяються на потреби соціального забезпечення. Участь у виборчих кампаніях змушує владні партії ухвалювати економічно необґрунтовані популістські закони у сфері соціального захисту населення. Наявна правова база не сприяє створенню системи балансу між доходами та витратами Державного бюджету на соціальні цілі, а значить потребує оновлення з метою створення стабільної системи соціального забезпечення, яка буде гармонійно узгоджена з економічними можливостями країни.

Перш за все вимагає зміни ставлення до концепції єдиної правової природи громадянських (особистих), політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина, яка побудована на так званому основному економічному законі соціалізму більш повного задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб населення шляхом безпосереднього розвитку та вдосконалення суспільного виробництва на базі науково-технічного прогресу, що і в радянські часи вважався надуманим, а в умовах ринкових відносин і теоретично не може застосовуватися. Соціально-економічні права суттєво відрізняються від громадянських і політичних прав і їх специфіка не відображена в Конституції України. Так, стосовно статті 22 Конституції України КСУ повинен застосувати обмежувальне тлумачення і поширити її дію лише на громадянські та політичні права. Можна навести безліч прикладів звуження змісту обсягу прав під час ухвалення нових законів або внесення змін до чинних. Тільки щодо суддів КСУ буквально тлумачить частину 3 статті 22 Конституції України і послідовно проводить її вимоги у життя. У цьому випадку у законодавця будуть розв'язані руки щодо внесення змін до соціальних законів із врахуванням економічних можливостей держави.

Стаття 46 Конституції України не розкриває змісту (переліку) конституційного права на соціальний захист (соціальне забезпечення). Під цим правом, на наш погляд, слід розуміти всі види соціального забезпечення, передбачені законами України. Види соціального забезпечення, зазначені у підзаконних актах, належать до



звичайних (неконституційних) прав людини у сфері соціального забезпечення. Держава однаковою мірою відповідає за виконання соціальних зобов'язань за всіма видами соціального забезпечення, що передбачені законами та підзаконними актами.

Наявний в Україні перелік видів соціального забезпечення відповідає міжнародним стандартам, є достатнім і враховує всі основні соціальні ризики. Гірша ситуація з розмірами соціальних виплат та обсягами надання соціальних послуг. Розмір соціальних виплат прив'язують до прожиткового мінімуму, встановленого законом (ч. 3 ст. 46 Конституції України). Останній суттєво впливає на обсяг соціальних зобов'язань держави перед отримувачами соціального забезпечення і тому виконавча влада йде на певні маніпуляції з метою заниження прожиткового мінімуму у кілька раз до реального, що не заперечується на офіційному рівні. На наше переконання, стан економіки країни такий, що у довгостроковій перспективі ми не зможемо людям гарантувати реальний прожитковий мінімум і тому пропонується оперувати таким показником, як «гарантований розмір прожиткового мінімуму» і тому офіційно можна використовувати два терміни: прожитковий мінімум, встановлений законом (реальний) і гарантований розмір прожиткового мінімуму (сьогоднішній прожитковий мінімум). До останнього будуть прив'язані всі соціальні виплати і обраховуватимуться, в окремих випадках, соціальні зобов'язання держави.

На обсяг соціальних зобов'язань держави негативно впливає діяльність КСУ, який у змісті соціальних прав не враховує економічну складову, плачевний стан економіки, неспроможність виконати соціальні зобов'язання, що закріплені у чинних законах у сфері соціального забезпечення. У цій ситуації всі фінансово незабезпечені закони простіше визнати неконституційними у частині встановлених розмірів соціальних виплат чи обсягів надання соціальних послуг. КСУ часто виходить за межі своїх повноважень, втручається у компетенцію інших органів, порушує принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову; втручається у процес розподілу бюджетних коштів; ухвалює антидержавницькі рішення стосовно реформ, що проводяться в країні і підтримані суспільством; привласнив невластиві для себе наглядові функції, займається законотворчістю тощо. Реформа КСУ, що планується, розрахована лише на косметичні зміни. У цьому випадку доцільніше ліквідувати КСУ (у багатьох країнах орган конституційної юрисдикції відсутній), а його повноваження передати Верховному Суду України з можливістю перегляду відповідних рішень.

Стосовно працездатного населення держава зобов'язана створити такі умови, які б дозволили йому мати особисті засоби до існування.

Отриманий особою дохід від власної праці мусить бути достатнім для утримання себе і своєї сім'ї, брати участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, підвищувати свій професійний рівень тощо. У майбутньому держава стосовно такої особи, яка стане непрацездатною, буде нести мінімальні соціальні зобов'язання.

Наявні в Україні розміри соціальних виплат настільки мізерні, що не відповідають міжнародним стандартам. Україна практично не ратифікувала жодний міжнародний документ у сфері соціального забезпечення. Так, Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 ратифікована Україною в 2006 році без ст. 12 (право на соціальне забезпечення). Тільки в 2017 році додатково ратифіковані п. 3 і 4 ст. 12, які не несуть конкретного завантаження (докласти зусиль та вживати заходів). Пункти 1 і 2 цієї статті, які передбачають підтримку функціонування чинної системи соціального забезпечення (п. 1) та підтримку системи соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення (п. 2), не ратифіковані. Останній підписаний Україною 10 листопада 2016 року і сьогодні проводиться робота до його ратифікації в майбутньому.

Незважаючи на те, що рівень соціального забезпечення в Україні не відповідає міжнародним стандартам, постійно ведуться розмови про необхідність скорочення витрат на вказані потреби. Соціальні зобов'язання держави у сфері соціального забезпечення виявилися непосильними для нашої економіки. У цьому напрямку здійснюються заходи щодо реформування системи соціального забезпечення України.

### **Список використаних джерел**

1. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навч. посіб. Чернігів: Десна, 2016. 692 с.

*Суржик Вячеслав Геннадійович,*

кандидат економічних наук, доцент, старший судовий експерт сектору економічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС;

*Сокоринський Юрій Володимирович,*

доктор юридичних наук, професор кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби

## **ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СУДОВОЇ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

У нормативно-правових актах України не має чіткого визначення судової бухгалтерської експертизи, а розглядається судова експертиза та її підвид – судова економічна експертиза та вказу-

ється, що в свою чергу її складовою є судова бухгалтерська експертиза. Більшість наукових досліджень повторюють законодавство, а частина вважає, що судово-бухгалтерська експертиза – це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, яка володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експертом-бухгалтером), з метою надання висновку стосовно кола питань, поставлених органами попереднього слідства чи суду. Таким чином результати попередніх досліджень не розкрили економіко-правову сутність судово-бухгалтерської експертизи.

Метою цієї доповіді є розкриття економічної сутності (квінтесенції) судово-бухгалтерської експертизи з позиції бухгалтерського обліку.

Історично склалося так, що судово-бухгалтерська експертиза застосовувалась в окремих випадках і слугувала інструментом підтвердження чи спростування складу економічного злочину. Особливістю цього процесу під час вивчення обставин господарських спорів і економічних злочинів є необхідність використання не лише юридичних, але й спеціальних економічних, зокрема бухгалтерських, знань.

Серед їх сукупності в процесі розслідування найважливішими стають знання з бухгалтерського обліку, економічного аналізу, господарського контролю. Враховуючи, що інформація про господарські операції, які задокументовані та вартісно оцінені, підлягає відображенню в бухгалтерському обліку, то під час розгляду правопорушень економічного напрямку об'єктом дослідження виступають саме дані бухгалтерського обліку. Бухгалтерські документи підлягають дослідженню з позиції виявлення протиправної діяльності та отримання інформації про відхилення в діяльності підприємства. Після відображення викривлених даних первинних документів в облікових регістрах та звітності можна говорити про наявність ознак правопорушень у всій системі бухгалтерського обліку. Отже, облікова система є джерелом інформації про вчинення суб'єктами господарювання правопорушень економічного характеру. Зважаючи на це, актуальним є питання щодо порядку застосування облікових даних під час розгляду та розслідування правопорушень економічного характеру. Актуальність цього питання посилюється тим, що знання бухгалтерського обліку та порядку його застосування у ході здійснення контрольних функцій є спеціальними для суб'єктів, до компетенції яких входить розгляд та розслідування таких справ. Специфіка цих знань для працівників правоохоронних органів полягає, насамперед, в умінні розпізнати в бухгалтерській інформації ознаки протиправної діяльності.

Знання з бухгалтерського обліку, господарського контролю, економічного аналізу для суддів і працівників правоохоронних органів є спеціальними. Зазвичай, термін «спеціальні» вживають для позначення професійних знань, якими оперує експерт і які не належать до загальновідомих, акумульованих у повсякденному, життєвому досвіді людини, а також не є правовими. Основний акцент у визначенні «спеціальні» робиться на те, що спеціальними є знання, які отримані в результаті професійної підготовки і досвіду заняття певною діяльністю. Потреба в спеціальних знаннях у процесі розслідування чи розгляду справ у більшості випадків визначається на погляд суду або слідчого. Вони, як правило, залучають до процесу розслідування фахівців, які мають спеціальні для юриспруденції знання, для забезпечення об'єктивності та повноти розслідування обставин певної справи. Проте такі дії є не просто бажанням або небажанням суб'єкта розслідування – це необхідність, особливо коли спеціальних знань слідчому чи судді не вистає. Залучення фахівців із спеціальними знаннями необхідне для забезпечення справедливості в суспільстві, дієвості закріпленого Конституцією положення, що всі громадяни й суб'єкти господарювання рівні, але кожен із них зобов'язаний суворо й неухильно дотримуватися законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини – для забезпечення й охорони порядку, який є основою стабільного й постійного розвитку будь-якої країни. Разом з тим використання спеціальних знань у цивільному або кримінальному процесі повинно відповідати певним критеріям:

- вони повинні регулюватися нормою права (матеріального або професійного), що містить спеціальні елементи у визначеній формі;

- рівень розвитку цих спеціальних наукових знань дозволяє використовувати їх для практичних цілей (професійної оцінки спеціальних елементів);

- наявність об'єктивного зв'язку між способом застосування визначених спеціальних наукових знань і юридичною ціллю їх використання.

Таким чином, спеціальні знання – це завжди наукові знання не правового характеру, в житті використовуються прикладні методики, необхідні для досягнення визначених юридичних цілей. У разі виникнення потреби в знаннях з бухгалтерського обліку, економічного аналізу і господарського контролю судом або правоохоронними органами в процесі розслідування чи розгляду справи, можуть запрошуватися бухгалтери підприємств, організацій і установ у ролі спеціалістів,

призначатися ревізії, аудит, судово-бухгалтерська експертиза. Причому суд і правоохоронні органи віддають перевагу саме останній з наведених форм використання спеціальних знань. Використання судово-бухгалтерською експертизою деяких способів і прийомів господарського контролю та її зв'язок з бухгалтерським обліком стали причиною того, що судово-бухгалтерську експертизу часто не відрізняють від ревізії (особливо, тієї, що проводиться за призначенням правоохоронних органів) і аудиту, а також нерідко відносять до методів господарського контролю. Проте судово-бухгалтерську експертизу не можна вважати методом господарського контролю.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV7 бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, ресстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для ухвалення рішень. Сутність обліку полягає в обслуговуванні потреб суспільства, зокрема у штучно створеній системі для відображення господарської діяльності з метою контролю майна, процесів та зобов'язань [3, с. 84]. Призначення бухгалтерського обліку як у межах окремого підприємства, так і на державному рівні розкривається через функції, які він виконує в господарському житті. Під час розгляду правопорушень економічного напрямку знаходить застосування така функція бухгалтерського обліку, як правовий захист суб'єктів господарювання [5, с. 43]. Вона реалізується шляхом документального оформлення матеріальної відповідальності та правильного документального оформлення кожної господарської операції. Ця функція в правоохоронній та судовій практиці є юридичним і економічним забезпеченням господарських відносин, що сприяє захисту інтересів суб'єктів господарювання. Малюга Н. М. зазначає, що кожна господарська операція виступає юридичним актом, що включає зобов'язання і права особи, яка отримала щось [6, с. 115]. Однак враховуючи, що функції бухгалтерського обліку реалізуються у судовому процесі через проведення судово-бухгалтерської експертизи, не слід ототожнювати бухгалтерський облік і експертизу та визначати судово-бухгалтерську експертизу як особливу форму застосування бухгалтерського обліку.

Принципову відмінність бухгалтерського обліку і судово-бухгалтерської експертизи можна побачити у відмінності завдань, обов'язків та прав головного бухгалтера підприємства, установи, організації і судового експерта-бухгалтера.

### Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2021).
2. Жук В. М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. 454 с.
3. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2007. 236 с.
4. Малуґа Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2005. 548 с.
5. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 202 с.
6. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник: у 3-х томах. Вид. 2-ге, виправл. Київ: АКОНІТ, 2001. 928 с.

*Сухін Ілля Кирилович*,  
курсант 4 курсу Університету державної фіскальної служби України;  
*Паньков Андрій Миколайович*,  
курсант 4 курсу Університету державної фіскальної служби України;  
**науковий керівник:**  
*Полуніна Лілія Валентинівна*,  
старший викладач кафедри фінансових розслідувань  
Університету державної фіскальної служби України

### ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

На сьогодні в теорії вітчизняного кримінального процесу питання щодо безпосередності дослідження, зібраних під час досудового розслідування фактичних даних (доказів), а також визнання їх недопустимості, визначається винятково судом, відповідно до статей 23, 95 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Але спроможності самої юридичної конструкції «недопустимий доказ» серед вітчизняних науковців є дискусійними.

Такі недоліки породжують проблеми у практичній ефективній діяльності слідчих і судових органів держави, а також не сприяють оптимізації кримінального провадження. Отже, дослідження проблем допустимості доказів у кримінальному процесі України є нагальним питанням.

Доцільно зауважити про наявність наукових розробок із вказаного питання таких науковців-правознавців, як: Б. Хубер, В. В. Тюнтонник, О. С. Осетрова та інших.

Відповідно до ст. 62 Конституції України «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [1].

Отже, саме суду належить останнє і вирішальне слово під час вирішення питання про доказаність (доведеність) вини чи невинуватості особи у вчиненні злочину.

Раніше згадані положення Конституції України кореспондуються з положеннями ч. 1 ст. 23 КПК України, які нормативно закріплюють безпосередність дослідження показань, речей і документів судом, суд досліджує докази безпосередньо, тобто без посередників. Проте у ч. 2 цієї ж статті йдеться про те, що показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України [2].

Проводячи аналіз згаданих вище норм, вирішення питання визнання зібраних фактичних даних доказами і визнання їх допустимості за результатами безпосереднього дослідження, належить до виключної компетенції суду під час судового розгляду.

Ці положення значно розширюють потенційне коло джерел та межі можливих фактичних даних, які можуть бути зібрані сторонами кримінального провадження, в тому числі і нетрадиційними засобами, за умови уведення і законодавчого закріплення їх у КПК України за обов'язкової умови, що такі фактичні дані можуть бути перевірені судом, і, за результатами їх безпосереднього дослідження, визнані доказами, але не безспірним і таким, що потребує певних законодавчих уточнень і змін.

При цьому важливо зауважити, що в положеннях частини 1 і 2 вказаної статті містяться певні суперечності. Виходячи зі змісту ч. 2 цієї статті відомості, фактичні дані, про які в ній говориться, набувають статусу доказів лише і тільки після безпосереднього дослідження їх судом (за винятком, вказаним у ч. 2), хоча в ч. 1 йдеться про безпосереднє дослідження судом не відомостей, а власне вже доказів [2].

Як зауважує В. Тютюнник, «існує проблема розуміння змістовного навантаження терміна «недопустимий доказ», оскільки, з одного боку, законодавець закріплює загальне, імперативне правило про те,

що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України, а з другого – у ст. 87 КПК України формулюється правило про недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, надаючи таким чином можливість припустити, що не будь-яке порушення норм КПК України тягне за собою визнання доказів недопустимими. Наголошується на наявності катахрези (семантично невиправданого поєднання слів) під час формулювання терміна «недопустимий доказ», адже якщо фактичні дані отримані з порушенням порядку, передбаченому КПК України, то вони взагалі не можуть вважатися доказами» [4].

Автор наголошує, що в теорії кримінального процесу України потребують смислового узгодження та законодавчого уточнення відповідні поняття в системі норм КПК України (ст. 20 «Забезпечення права на захист» та Глава IV «Докази і доказування» з частиною другою ст. 23 «Безпосередність дослідження показань, речей і документів»).

Слід наголосити, що вимоги про допустимість доказів у зарубіжних країнах традиційно пов'язують з формою доказу.

Так, у кримінальному процесі Німеччини в основі регламентації питання про допустимість доказів лежать два досить жорстких правила, а саме: заборона отримання (тобто недопустимість отримання доказів певними способами) та заборона використання (тобто недопустимість використання доказів, отриманих певними способами).

Зокрема, заборони на використання містяться переважно в прецедентному праві. За відсутності відповідного судового прецеденту порушення заборони на отримання доказів певним чином, автоматично не тягне за собою їх недопустимості. Тобто таке порушення – це підстава для участі доказу в так званому «тесті пропорційності», за допомогою якого суддя з урахуванням доказової цінності та надійності незаконно отриманого доказу визначає, чи буде відповідати меті досягнення балансу між інтересами індивіда й суспільними інтересами визнання допустимим та використання цього доказу в кримінальній справі [5].

Ідея щодо пропорційності між цілями, засобами та людськими цінностями, яка повинна дотримуватися при вторгненні у сферу прав і свобод індивіда, що відбувається в процесі кримінального судочинства, отримала розвиток у рішеннях Конституційного Суду ФРН, а рішеннями Верховного Суду ФРН і верховних судів земель були створені судові прецеденти щодо застосування тесту пропорційності [5].

У свою чергу, в кримінальному процесуальному праві Франції фактично зустрічається лише один критерій допустимості – «кожен законно зібраний доказ є допустимим» [3].



Разом з тим вказане правило може дійти до крайності, наприклад, у кримінальному процесі Італії «будь-які відомості, що відносяться до справи і які не є надлишковими, повинні розглядатися як доказ. Закон не має права забороняти дослідження будь-яких доказів. Проте відомості, отримані незаконно, не мають значення для доказування, не можуть бути визнані допустимими і повинні бути виключені з доказування суддею» [4].

Таким чином, можна дійти висновку, що в сучасних умовах між вітчизняними вченими та фахівцями у галузі кримінального процесуального права досі існує дискусія стосовно формулювання однозначного, єдиного підходу до різноманіття підстав визнання доказів недопустимими.

Отже, будь-які відомості повинні бути досліджені по суті, тобто, оголошені в суді, але суддя не може обґрунтовувати вирок на незаконно отриманих доказах.

#### **Список використаних джерел**

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 23.03.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 23.03.2021).
3. Осетрова О. С. Дотримання процесуальної форми як критерій допустимості доказів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 127–137.
4. Тютюник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2016. 19 с.
5. Хубер Б. Допустимість доказів у кримінальному процесі Німеччини. *Форум Права*. 2015. № 1. С. 257–263.

**Ткаченко Олександр Григорович,**

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;

**Корчова Ірина Віталіївна,**

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

### **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕДОПУСКУ ПОСАДОВИХ ОСІБ КОНТРОЛЮЮЧОГО ОРГАНУ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ**

Безперечно, діяльність зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки має важливе значення, оскільки забезпечує виявлення та запобігання порушенням

вимог законодавства у цій сфері. Зважаючи на те, що у разі виявлення порушень, що створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей, заходи державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки можуть закінчитися зверненням контролюючого органу до суду з позовом про застосування заходів реагування, і, як наслідок, призвести до зупинення роботи відповідних підконтрольних суб'єктів, останні іноді не допускають до перевірки посадових осіб контролюючого органу. Разом з цим такі дії можуть мати трагічні наслідки, підтвердження чого є пожежа, яка сталася 17 серпня 2019 року у готелі «Токіо Стар» (м. Одеса), до перевірки якого, що мала відбутися напередодні, представники контролюючого органу не були допущені. Зважаючи на це, проблема недопуску контролюючих органів до здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки є надзвичайно гострою.

Так, зазначимо, що Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» у ст. 10 встановлює право суб'єктів, щодо яких здійснюються заходи державного нагляду (контролю), не допускати посадових осіб контролюючого органу до здійснення державного нагляду (контролю) у встановлених цим нормативно-правовим актом випадках [1]. Аналіз таких випадків свідчить, що встановлюючи підстави для правомірного недопуску контролюючого органу законодавець мав на меті захистити суб'єктів від зловживань з боку перевіряючих. З іншого боку, для підконтрольних суб'єктів встановлено обов'язок допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання ними порядку здійснення державного нагляду (контролю), передбаченого цим Законом (ст. 11).

Однак, як свідчить практика, підконтрольні суб'єкти нерідко нехтують таким обов'язком та неправомірно не допускають посадових осіб контролюючих органів. У зв'язку з цим виникає цілком логічне запитання: «Які дії мають вжити посадові особи контролюючого органу в такому випадку?».

Очевидно, що факт недопуску має бути принаймні належним чином задокументовано. Так, Методичні рекомендації з ведення службової документації щодо планових (позапланових) перевірок, затверджені наказом ДСНС України від 11.01.2018 р. № 13 (п. 5 розд. 3), зазначають, що у разі, якщо суб'єкт господарювання не допускає посадових осіб ДСНС до проведення перевірки в цілому чи до окремих приміщень об'єкта перевірки, що здійснюється в установленому законодавством порядку, посадовою особою, яка здійснює перевірку,

складається акт про недопущення до проведення планової (позапланової) перевірки [2]. Однак, без сумніву, проста констатація факту недопуску до здійснення заходів державного нагляду (контролю) не може гарантувати захищеність людей, що перебувають на об'єктах відповідних підконтрольних суб'єктів, натомість для оцінки стану пожежної безпеки необхідним є проведення відповідного заходу.

З цією метою згаданими вище Методичними рекомендаціями передбачається можливість для ДСНС України або її територіальних органів звертатися до адміністративного суду з відповідним позовом стосовно надання дозволу на здійснення перевірки та зобов'язання суб'єкта господарювання забезпечити допуск до її здійснення.

Судова практика свідчить, що керуючись цією нормою контролюючі органи намагалися через суд зобов'язати суб'єктів допустити до здійснення перевірки відповідних посадових осіб. Однак реалізація такого права з огляду на чинне законодавство є фактично неможливою.

Так, ч. 2 ст. 19 Основного Закону нашої держави встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3]. Водночас ч. 4 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) обмежує право суб'єктів владних повноважень звертатися до адміністративного суду лише з випадками, прямо передбаченими Конституцією та законами України [4]. Очевидно, під «законом» тут мається на увазі нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, натомість ні Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», ані Кодекс цивільного захисту України такого права не передбачає. Таким чином, відповідні норми Методичних рекомендацій не є достатніми правовими підставами для можливості подання позовів контролюючим органом.

Неможливість реалізації норм щодо подання позову стосовно надання дозволу на здійснення перевірки та зобов'язання суб'єкта забезпечити допуск до її здійснення підтверджується і наявною судовою практикою. Зокрема, у справі № 826/6838/17 Верховний Суд дійшов висновку, що територіальний орган Державної служби України з надзвичайних ситуацій не має правових підстав для звернення до суду з позовом про зобов'язання суб'єкта господарювання допустити його посадових осіб до здійснення перевірки [5].

На нашу думку, на законодавчому рівні мають бути встановлені механізми, які б запобігали перешкоджанню діяльності уповноважених посадових осіб контролюючого органу під час проведення перевірок у сфері техногенної та пожежної безпеки та забезпечували доступ

до проведення перевірок. Певні кроки у цьому напрямку вже зроблені, зокрема, у Верховній Раді України перебуває на розгляді законопроект № 3931 від 23.07.2020, який передбачає встановлення адміністративної відповідальності за створення перешкод для діяльності уповноважених посадових осіб центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, в тому числі пов'язаної з проведенням перевірок [6]. Крім того, іншим законопроектом № 4150 від 24.09.2020 пропонується доповнити КАС України нормою, яка наділяє адміністративний суд можливістю ухвалити рішення про зобов'язання юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців допустити посадових осіб органів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки до здійснення заходів державного нагляду (контролю) [7].

Отже, з метою вирішення проблемних питань недопуску посадових осіб контролюючого органу до проведення перевірки у сфері техногенної та пожежної безпеки, що здійснюється в установленому законодавством порядку, доречно встановити як адміністративну відповідальність за недопуск до проведення перевірки, так і передбачити можливість контролюючого органу звертатися до суду з позовом про зобов'язання підконтрольного суб'єкта допустити посадових осіб до проведення перевірки.

### Список використаних джерел

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Офіційний вісник України*. 2007. № 44. С. 12. Ст. 1771.
2. Методичні рекомендації з ведення службової документації щодо планових (позапланових) перевірок: затв. наказом ДСНС України від 11.01.2018 р. № 13. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Nakazi/72465.html> (дата звернення: 21.02.2021).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України*. 1996. № 128.
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153/153–154/.
5. Постанова Верховного Суду від 01 вересня 2020 року, судова справа № К/9901/2196/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91252379> (дата звернення: 21.02.2021).
6. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за перешкодження у проведенні перевірок з питань техногенної та пожежної безпеки № 3931 від 23.07.2020. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=69597](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69597) (дата звернення: 21.02.2021).
7. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо особливостей провадження у справах за зверненнями органів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки № 4150

*Христич Інна Олександрівна,*

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник  
відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

## **ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СТАНУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ**

Автомобіль існує понад сто років, але негативна динаміка транспортних злочинів стала особливо загрозливою наприкінці другого тисячоліття, що є характерною для більшості розвинутих країн світу. Як загальновідомо рівень цивілізації суспільства визначається і рівнем розвитку транспорту, який при цьому є й проблемою безпеки руху та експлуатації його.

У нашій країні розбудова соціалістичної економіки, відносно зростання рівня життя, розширення соціальних можливостей окремих верств населення призвели до зростання парку індивідуального автотранспорту. Поступово за деякими показниками «внесок» водіїв-індивідуалів в аварійність виходить на «лідуючі» позиції [1, с. 134].

16.08.2019 р. набрав чинності наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про Реєстр адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху» від 10 травня 2019 р. № 359. У цьому наказі підкреслюється, що цей Реєстр є підсистемою Єдиної інформаційної системи МВС (ЄІС МВС), що забезпечуватиме збирання, облік, пошук, узагальнення даних про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху (у т. ч. зафіксовані в авторежимі), та порушення правил зупинки, стоянки, паркування (у т. ч. зафіксовані у режимі фото-, відеозйомки) [2].

Зрозуміло, що наявна статистична інформація не дає змоги встановити реальний обсяг фактів порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Але вона в цілому характеризує рівень небезпеки, який свідчить про стан злочинності у цьому секторі.

На жаль, і в цьому році відбувається зростання кількості дорожньо-транспортних пригод. За січень–лютий 2021 р. було зареєстровано 29 545 дорожніх пригод, що на 19,6 % більше ніж у 2020 р. (24 698). Усього за цей період протягом доби реєструвалося 501 пригода, що на 21,6 % більше ніж у 2020 р. (412). При цьому необхідно

підкреслити, що в нашій країні смертність на дорогах і кількість ДТП в Україні у 2020 році зросли, тоді як, приміром, у Німеччині, через локдаун рекордно впали. Під час локдауну з березня по червень 2020 р. у ФРН на 18 % скоротилася кількість жертв, усього 882 особи, інакше кажучи аварійність і смертність у 2020 р. стала найнижча порівняно до 1953 р. Аналогічна картина відбулася і в більшості розвинутих країн світу.

Кількість дорожньо-транспортних пригод зі смертельними наслідками у Швеції знизилася до нового рекордно низького рівня під час пандемії коронавірусу. В цілому 96 людей загинули на дорогах Швеції в перші шість місяців 2020 р. – на 12 осіб менше, ніж за аналогічний період минулого року. «Вперше в першій половині року загинуло щонайменше 100 осіб», – йдеться в новій статистиці Шведського транспортного агентства [3].

В Україні за 2020 р. відбулося 168 107 ДТП. В аваріях загинула 3 541 особа, 31 974 отримали травми. основними причинами ДТП у 2020 році були: перевищення швидкості, порушення правил маневрування, порушення правил проїзду перехресть і пішохідних переходів, недотримання дистанції. За даними патрульної поліції, найбільше ДТП трапляється в п'ятницю [4].

За показниками аварійності та наслідків ДТП, Україна є однією з лідерок серед європейських країн. Ми посідаємо четверте місце в Європі після Албанії, Боснії/Герцеговини та Білорусії [5].

Найбільш розповсюджені причини ДТП в Україні: перевищення безпечної швидкості руху – 34 % ДТП; порушення правил маневрування – 22 %; порушення правил проїзду перехресть – 8,5 %; недотримання дистанції – 7,5 %; порушення правил проїзду пішохідних переходів – 6 %; керування транспортним засобом у стані сп'яніння – 5 %. Крім того, названі основні види ДТП: зіткнення; наїзд на транспортний засіб, що стоїть; наїзд на перешкоду; наїзд на пішохода; з'їзд з проїзної частини з перекиданням транспортного засобу [6].

Дорожньо-транспортний травматизм за даними ВООЗ нині є однією з найбільших світових проблем охорони здоров'я. За прогнозами у 2030 році ДТП може стати однією з основних п'яти причин смертності людей у світі [7].

Існує думка про те, що дані поліції не повністю відповідають дійсності не тільки щодо кількості самих ДТП (існування латентності), а й наслідків їх. Так в органах МВС вважають загиблими в ДТП тільки тих, хто загинув безпосередньо на місці ДТП. Державна служба статистики веде цю статистику на підставі лікарських і фельдшерських свідощів про смерть, де вказана причина смерті людини.

Навіть якщо через 30 днів людина померла від травм, отриманих у ДТП, вона потрапляє в статистику.

Україна, яка має практично найменші розміри штрафів за ДТП, вирішила піти шляхом їх істотної зміни в бік підвищення з метою зниження аварійності на дорогах. 12 березня 2021 р. Президент України В. Зеленський підписав закон про посилення відповідальності за порушення безпеки дорожнього руху. Закон набрав чинності з 0.00 годин 17 березня 2021 р. У Міністерстві внутрішніх справ сподіваються, що новий закон протягом року дозволить знизити кількість загиблих на дорогах України на 10–15 %.

У Пекіні дорожній патруль протестував першого робота, який стежить за порушеннями водіїв на дорогах. Це маленька поліцейська машина, що їздить зі швидкістю 5 км/год. Випробування пройшли на автостраді до аеропорту Шоуду. Завдання робота-копа – їздити розділовою смугою і робити фото або відео всіх порушень. Також робот відправляє водіям повідомлення про погану погоду, ремонти шляхопроводів або ДТП. Під час виникнення аварії робот швидко приїжджає на місце, знімає всі необхідні матеріали і відправляє їх до поліції [8].

Отже, сучасний варіант генези вказаної вище системи, на наш погляд, набуває іншого змісту, а саме: «штучний інтелект – транспортний засіб – середовище руху – правове середовище», що створює реальні передумови для зниження впливу «людського фактору» на причини аварійності. Адже з кримінально-правової і кримінологічної позицій, при певному обмеженні ролі водія у сфері дорожнього руху, можна прогнозувати суттєве її позбавлення від протиправної поведінки і помилкових рішень людини, які призводять до настання злочинних наслідків. Тому безпілотний автотранспорт може стати фактором, що слугуватиме докорінному зниженню аварійності у світі. [9, с. 56].

Упровадження штучного інтелекту у сферу дорожнього руху може позбавити її від таких небезпечних порушень, як керування транспортним засобом у стані сп'яніння, хворобливому, стомленому стані чи під впливом певних медичних препаратів [9, с. 56].

Крім того, впровадження штучного інтелекту у сферу дорожнього руху надасть змогу чіткіше фіксувати всі дорожньо-транспортні пригоди та оцінювати їх стан.

### **Список використаних джерел**

1. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпропетровськ, 2005. 525 с.
2. Положення про Реєстр адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від

10.05.2019 р. № 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0766-19#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

3. У Швеції кількість смертельних ДТП впала до рекордно низького рівня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/7/7111911/> (дата звернення: 10.03.2021).

4. У поліції розкрили статистику смертності в ДТП за 2020 рік. URL: <https://ua-news.liga.net/criminal/news/u-politsii-rozkрили-statistiku-smertnosti-v-dtp-za-2020-rik> (дата звернення: 10.03.2021).

5. ДТП в Україні: цього року жертвами стали 2,8 тисячі людей. URL: <https://www.dw.com/uk/dtp-v-ukraini-tsoho-roku-zhertvamy-staly-2-8-tysiachi-liudei/a-55606127> (дата звернення: 10.03.2021).

6. Статистика ДТП в Украине и основные причины аварий на дорогах в 2020 году. URL: <https://forinsurer.com/news/21/01/19/39063> (дата звернення: 10.03.2021).

7. Рівень смертності й травматизму внаслідок ДТП в Україні є одним з найвищих у Європі. URL: <https://www.medcv.gov.ua/archives/5070> (дата звернення: 10.03.2021).

8. Штучний інтелект і робототехніка на службі поліції. URL: <https://matrix-info.com/shtuchnyj-intelekt-i-robototekhnika-na-sluzhbi-politsiyi/> (дата звернення: 10.03.2021).

9. Мисливий В. А. Штучний інтелект як фактор запобігання дорожньо-транспортної злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності*: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. 112 с.

**Шенько Олег Васильович,**

студент магістратури Академії Державної пенітенціарної служби

## **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ**

Публічні закупівлі – важлива ланка діяльності підприємств, установ, організацій державного сектору, яка є основою створення суспільних благ. Цей процес складається із визначення потреб, планування, аналізу ринку, підготовки тендерної документації, проведення тендеру, процесу визначення відбору чи кваліфікації постачальників, перемовин за договорами, підготовку і підписання договорів та контроль за їх виконанням [1].

Одна з найголовніших реформ в Україні – реформа адміністрування публічних закупівель, яка стала прецедентом результативної взаємодії суспільства, держави та бізнесу.

Публічні закупівлі є інструментом формування рівня попиту та пропозиції на національному ринку і значно впливають на розвиток конкурентного середовища. Такі закупівлі становлять значну частину економіки розвинутих країни та можуть стати стимулом для



впровадження інновацій. Базовими принципами публічних закупівель визнають: недискримінацію учасників; об'єктивну та неупереджену оцінку тендерних пропозицій; максимальну економію та ефективність; відкритість та прозорості на всіх стадіях закупівель; запобігання корупційним діям та зловживанням.

Витрачання державою коштів для виконання її функцій відбувається через механізм публічних закупівель. Першочерговою метою здійснення фінансового контролю у сфері публічних закупівель є дотримання чинного законодавства замовниками щодо здійснення публічних закупівель, всеосяжне виявлення порушень контролюючими органами на всіх етапах закупівель. Встановлено, що порівняно з 2015 роком, кількість постачальників зросла у три рази (до 33,7 тис.). Зокрема, з 24 до 42 % збільшилася частка фізичних осіб-підприємців у загальній структурі постачальників, що свідчить про підвищення зацікавленості малого та середнього бізнесу у співпраці з державою [2].

Останніми роками кількість державних замовників, які проводять свої закупівлі через електронну систему «Прозорро», збільшилася на 53 %, що також було пов'язано із зниженням вартісних порогів закупівель. При цьому скоротилася кількість договорів, що припадають на одного постачальника до 4,5 %, у порівнянні з 12 % у 2015 році, що призвело до послаблення зв'язків виконавців із замовниками [3].

Контроль за проведенням публічних закупівель протягом 2016–2019 рр. став самостійною формою здійснення державного фінансового контролю [4]. До цього його включали окремим питанням програми державного фінансового аудиту чи інспектування. Державна аудиторська служба України не призначала перевірки державних (публічних) закупівель як самостійну форму контролю, щоб уникнути оскарження їхніх результатів з боку підконтрольних установ за формальними ознаками [5].

Держава виступає найбільшим продуцентом відкритих та великих масивів даних. Відкритість означає не лише прозорість і простий доступ до інформації для всіх, але й створення сучасних інструментів фінансового контролю, в тому числі за сферою публічних закупівель. Доведено, що для подальшого розвитку сфери публічних закупівель на засадах прозорості та підзвітності закупівель і запобігання виявам корупції в цій сфері необхідно розширення інформаційно-технологічного середовища електронної системи закупівель і це потребує впровадження відповідних технологій державного фінансового контролю для підвищення рівня ефективності автоматизації цих процесів.

### Список використаних джерел

1. Азаренкова Г. М., Олефір Є. А., Крюкова Г. К. Використання адаптивних моделей прогнозування в сучасних умовах фінансово-економічного простору. *Бізнес-інформ*. 2015. №10. С. 136–145.
2. Публічні закупівлі: час трансформації. Результати громадського контролю: аналітичний звіт URL: [https://antac.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/2\\_Rezultaty-hromadskoho-kontrolyu.pdf](https://antac.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/2_Rezultaty-hromadskoho-kontrolyu.pdf) (дата звернення: 15.02.2021).
3. Антикорупційний монітор. URL: <http://acm-ua.org/> (дата звернення: 20.02.2021).
4. Балан А. А., Витичак І. В. Державний фінансовий контроль у сфері державних закупівель. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 5 (15). С. 108–114. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n5.html> (дата звернення: 20.02.2021).
5. Бардаш С. В. Підходи до побудови концепції національної системи економічного контролю. URL: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Menedzhment/2009\\_11/bardach.html](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2009_11/bardach.html) (дата звернення: 23.02.2021).

***Kuchuk Andrii Mykolaiovych,***

Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of Law and Methodology of Teaching Jurisprudence Department of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

### THE PARADIGM OF KNOWLEDGE OF LAW IN A TRANSITIVE SOCIETY

For a long time now, the main regulator of public relations has been law (despite the fact that lawyers still cannot reach a consensus on what this regulator is and they are unlikely to be able to do so).

Despite the enshrinement in the Basic Law of Ukraine of the principle of the rule of law (Article 8 of the Constitution of Ukraine), as well as the recognition of Ukraine as a “democratic, social, law-based state” (Article 1 of the Constitution of Ukraine), law is regarded as a system of obligatory, formally defined rules of conduct adopted (sanctioned) and protected by the state in the vast majority of educational accessories and textbooks on theory of law. In fact, the same definition was given in the first half of the twentieth century by A. Vyshinsky. However, neither the rule of law can be realized, nor the law-based state can be developed in a society in which legism prevails. The identification of law and the law, the naming of the law by law can have tragic consequences. I will remember the history of China. “Citizens’ lives have become a web of prohibitions and regulations. Everything was regulated: the number of dishes that can be served to the family table, the color of dresses, the shape of hairstyles, the thickness of mats and the height of benches, the shape of trees in the yard, the frequency of ventilation and the number of bows to be made before sowing. All agricultural work was carried out under the

supervision of officials, who managed the timing and types of plantings, bought most of the grain grown at a fixed ridiculous rate and imposed five, tens and hundreds of penalties if there was a crop failure” [1].

The law cannot be equated with law. The first is only a prescriptive text, which may not reflect social relations, not be implemented in social behavior, and therefore not be the norm (as noted above, “above all, the legal norm is where and when it is demonstrated by social practice. So far as the official text may have any content, the presence of a text about a legal norm is not equivalent to the existence of the norm itself. The official text has no magical power, and with its help it is impossible, like a spell, to generate social phenomena that do not yet exist” [2], although it has a textual form of expression. Law, according to M. I. Koziubra is a complex, social phenomenon in which various aspects of society vital functions, including other phenomena, are intertwined [3, p. 10].

Awareness of human being as a value, the existence of such values as freedom and justice will allow avoiding the creation of such societies, which were described by L. Fuller in his paper “Anatomy of Law”. In particular, this is an excerpt from the report of an American scientist who spent a year in the USSR, visiting primarily the judiciary. This scholar wrote: “Like the harsh climate, barren land and poor peasantry, courts and laws seem to be perceived as properties of the landscape with which nothing can be done, because such was the will of higher powers, so it has always been so... When I asked the specific question of whether the courts were “fair”, the answer was usually a shrug and an uncertain “yes.” There was shrugging – because the question seemed strange to them. Ordinary Russians are passive about such things, they don’t consider the law good or evil, but inevitable, and this is not because of their passion for contemplation. We can say that they very rarely think about the law. “What will you do?” [4, p. 7].

Thus, domestic legal science (and, education of course,) should finally understand the need to move away from legalism and accept the concepts of law, which can be called idealistic.

In this connection, one cannot fail to mention the Nuremberg Trials, in which the leaders of National Socialist Germany were convicted of war crimes and crimes against peace. The question arises: on what basis were these people convicted? Based on their law? Based on Hitler’s orders, which were the law? No, of course, not. This process, perhaps for the first time in the world history, took place and achieved its result due to an appeal to natural law, to the idealistic concept of law. “That’s the way it should be”, says common sense. It is common sense, but not a prescriptive text.

We should agree with the words of V.M Ivanov regarding the fact that “the Nuremberg International Military Tribunal is criticized for being a post factum court, and justice was administered contrary to the principle of *nullum crimen, nulla poenitentia, sine lege*. However, the merit of the Nuremberg tribunal is in the “superpositivity” of its decisions, which, according to the international scientist O.O. Merezhko, are “examples of the effectiveness of natural law in the twentieth century”. Domestic and foreign jurists emphasize the fundamental importance of interpreting international crimes, especially on the basis of natural law, that the principle of “no crime without punishment” is understood in the natural and law aspect, when it comes to a crime not in the law, but in law” [5, p. 25].

The theory of natural law (axiological or natural and law approach) has become especially relevant in Western culture, according to which the initial form of law is social consciousness; law is not a text of the law, but a system of ideas (concepts) about universally binding norms, rights, responsibilities, prohibitions, natural conditions of their origin and implementation, the order and forms of protection, which is in the public consciousness and focused on moral values. In this approach, law and the law are separated, the primacy is given to law as a normatively enshrined justice, and the law is seen as its form, designed to correspond to law as its contents.

Although it should be noted, that there are different areas (theories, etc.) within the school of natural law. Therefore, using the concept of “theory of natural law”, we understand that as such one theory is quite difficult to single out and we are talking primarily about different theories, the integrating feature of which is the provisions mentioned above. In this regard, it is impossible to disagree with the thesis of V.O. Chetvernin (who in his turn indicates that similar views are held by V.D. Zorkin) regarding the classification of theories of natural law: “In modern concepts, natural law is derived from:

- 1) existence of transcendent ideas, the divine order of existence (neotomism, neo-Protestantism);
- 2) objective existence of the idea, spirit, ideal values (neo-Hegelianism, the Munich School of Phenomenology, “material value ethics”);
- 3) realized in social life of a priori due (neo-Kantianism);
- 4) existence of consciousness (existentialism, existential and phenomenological hermeneutics);
- 5) irrational foundations of human nature (intuitionism, philosophical anthropology) [6, p. 35].

## References

1. Vologzhanin M. From China with horror. URL: [m.maximonline.ru / longreads/get-smart/\\_article/shinese-totalitarianism](http://m.maximonline.ru/longreads/get-smart/_article/shinese-totalitarianism) (Last accessed: 10.03.2021).
2. Chetvernin V. A. Institutional theory of law. URL: [teoria-prava.hse.ru/files/institution.pdf](http://teoria-prava.hse.ru/files/institution.pdf) (Last accessed: 10.03.2021).
3. Kozyubra M. I. Legal understanding: concepts, types and levels. *Law of Ukraine*. 2010. № 4. P. 10–21.
4. Fuller Lon L. *Anatomy of Law: Per. from English* H. Komarova. Kyiv: Sfera, 1999. 144 p.
5. Ivanov V. M The Nuremberg Trials: Historical and Legal Significance (to the 70th Anniversary of the International Military Tribunal). *Journal of Kyiv University of Law*. 2015. № 3. P. 24–28.
6. Chetvernin V. A. *Modern concepts of natural law*. Moscow: Nauka, 1988. 144 p.

## СЕКЦІЯ 7

# ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

*Затинайко Роман Миколайович,*  
начальник Білоцерківського зонального відділення  
Військової служби правопорядку

### МЕТОДИ РОЗГОРТАННЯ ДОРОЖНЬО-КОМЕНДАНТСЬКОЇ СЛУЖБИ

Експлуатація військово-автомобільних доріг є елементом комплексу заходів щодо дорожнього забезпечення. Вона організовується в тісному взаємозв'язку з виконанням завдань по підготовці, технічного прикриття та відбудови військово-автомобільних доріг і має на меті забезпечити на них організованість, своєчасність і скритність військового руху та підтримувати їх в проїжджому стані. Експлуатація військово-автомобільних доріг містить: організацію військового руху, дорожньо-комендантської служби та експлуатаційного утримання військово-автомобільних доріг. Дорожньо-комендантська служба є одним з основних складових експлуатації військово-автомобільних доріг, що й обумовлює важливість дослідження цього питання.

Основними елементами дорожньо-комендантської служби є: пункти управління (командні пункти) дорожньо-комендантських підрозділів (частин), дорожньо-комендантські ділянки, гарнізони і наряди, диспетчерські пункти, нерухомі і рухомі пости регулювання руху, пункти обслуговування, медичні пункти. Дорожньо-комендантська служба організовується на основі рішення вищого командира. При цьому найважливіше значення має правильний вибір способу несення служби і тактики підрозділів. Залежно від умов тактико-тилової обстановки дорожньо-комендантська служба розгортається такими методами:

- гарнізонним;
- лінійним (на ділянці військово-автомобільних доріг розгортують рухомі та нерухомі пости);
- змішаним (кілька підрозділів однієї і тієї ж частини розгортають дорожньо-комендантську службу гарнізонно-патрульним, а решта – лінійним методом) [2, с. 114].

Методи організації дорожньо-комендантської служби приймається командиром підрозділу чи частини на підставі детального аналізу та оцінки ситуації, а саме:

- виду бойових дій (оборона або наступ);

- значення експлуатованої військово-автомобільної дороги для військового руху;
- інтенсивності впливу наземного противника по об'єктах на військово-автомобільних дорогах;
- наявності сил і засобів у дорожньо-комендантських підрозділах;
- протяжності військово-автомобільних доріг, її технічного стану та експлуатаційних показників;
- наявності підрозділів інших родів військ на охорону (експлуатації) дорожніх об'єктів.

Лінійний метод організації дорожньо-комендантської служби полягає у виставленні постійних (нерухомих і рухомих) постів регулювання на дорожньо-комендантській ділянці взводу (роті, батальйону) на весь період експлуатації військово-автомобільних доріг цим підрозділом, розгортанні пунктів управління, диспетчерських пунктів, пунктів обслуговування. Найбільш доцільно цей метод застосовувати в умовах:

- добре розвиненої мережі доріг, коли велика кількість перетинів, населених пунктів ускладнює орієнтацію водіїв і начальників колон у виборі правильного напрямку руху;
- при пропуску військового руху через великі населені пункти, в районах переправ, районах масової заправки техніки, тимчасових перевантажувальних районах цей метод є єдино прийнятним.

Приймаючи рішення на лінійний метод організації дорожньо-комендантської служби, необхідно, крім того, враховувати ймовірність впливу диверсійно-розвідувальних груп противника, підрозділів, що виходять з оточення. У силу цього лінійний метод доцільніше застосовувати на фронтових військово-автомобільних дорогах, особливо на їх тилових ділянках, і військово-автомобільних дорогах центру.

У районах зі слабо розвинутою мережею доріг, коли в смузі дії армії може бути лише одна дорога фронтального напрямку, застосовувати цей метод недоцільно. Приймаючи рішення на організацію дорожньо-комендантської служби лінійним методом, командир батальйону намічає місця розгортання диспетчерських пунктів рот і взводів, пунктів управління рот і пунктів обслуговування, а також найбільш важливих постів регулювання. Командир роти приймає рішення на розгортання пунктів управління і диспетчерських пунктів взводів і найбільш важливих постів регулювання, командир взводу – на розгортання свого пункту управління, диспетчерського пункту і постів регулювання [1, с. 51].

Місця розгортання пунктів управління, диспетчерських пунктів, пунктів обслуговування, постів регулювання попередньо намічаються по карті і уточнюються після проведення рекогносцировки. У разі неможливості проведення рекогносцировки до початку розгортання дорожньо-комендантської служби уточнення проводиться безпосередньо на місцевості при постановці завдань. Проведення рекогносцировки доцільно в будь-який час року, навіть на добре відомій дорозі, оскільки обстановка може змінитися в короткі терміни (руйнування штучних споруд, затоплення місцевості, виникнення зон загорювань, районів руйнувань і пожеж тощо).

Диспетчерський пункт розміщується спільно з пунктом управління в місцях, де найбільш повно можна контролювати військовий рух (перетину фронтальних і рокадних військово-автомобільних доріг, у районах переправ через великі водні перешкоди тощо) і здійснювати стійкий зв'язок з сусідніми диспетчерськими пунктами. Пости регулювання зазвичай виставляються на перетинах і розвилках доріг, під'їздах до районів очікування і тиловим постам, залізничних переїздах, межі зон зараження і районів пожеж, мостових переходах, ділянках з обмеженою видимістю тощо [3, с. 59].

Із найбільш важливими постами організовується зв'язок за допомогою: радіо, проводових і рухомих засобів зв'язку. Між нерухомими постами регулювання можуть діяти рухливі. Вони призначаються для контролю військового руху, супроводу найбільш важливих колон при подоланні районів руйнувань і зон заражень та в інших складних умовах, коли можна втратити напрямок руху. Позитивні риси цього методу полягають у тому, що найбільш важливі пункти (ділянки) на військово-автомобільних дорогах знаходяться під постійним контролем, що забезпечує постійний контроль руху, найбільшу надійність у регулюванні.

Поряд з цим цей метод має низку серйозних недоліків:

- відсутній постійний зв'язок між постами і командиром взводу, що виключає оперативність управління, не забезпечує постійну інформацію, в результаті чого командир підрозділу не може прийняти рішення на надання допомоги посту регулювання в складній обстановці;
- нечисленні пости не можуть організувати оборону, охорону і маскування дорожніх об'єктів, можуть бути легко знищені диверсійно-розвідувальними групами противника;



– передача розпоряджень, зняття поста регулювання і його переміщення в інше місце вимагають значного часу, оскільки це можливо лише шляхом проїзду по ділянці військово-автомобільних доріг командира взводу [3, с. 63].

Досвід проведених командно-штабних і тактико-спеціальних навчань з органами управління, частинами і з'єднаннями дорожніх військ, досвід бойових дій дорожніх частин показують, що на сьогодні основним методом організації дорожньо-комендантської служби є гарнізонно-патрульний. Він передбачає розміщення дорожньо-комендантських підрозділів невеликими гарнізонами (дорожньо-комендантський взвод, управління дорожньо-комендантської роти зі взводом, управління дорожньо-комендантського батальйону з підрозділами забезпечення та обслуговування або з дорожньо-експлуатаційною ротою) на об'єктах військово-автомобільних доріг, де необхідні диспетчерський контроль, регулювання руху, захист, оборона та охорона дорожніх об'єктів.

Отже, можливо зробити висновок, що одним із найбільш ефективних методів розгортання дорожньо-комендантських служб в умовах підготовки чи ведення бою є гарнізонний, що зумовлено наступним. По-перше, дорожньо-комендантські підрозділи розміщуються невеликими групами протягом усього периметру військово-автомобільних доріг.

По-друге, такий спосіб розміщення дорожньо-комендантських служб надає змогу забезпечити контроль протягом усього периметру військових автомобільних шляхів, безпеку руху та охорону дорожніх об'єктів. По-третє, такий метод розміщення забезпечує контроль не лише за військово-автомобільними шляхами, але й за обстановкою навколо, а також передачу отриманих відомостей іншим підрозділам Збройних сил України.

### **Список використаних джерел**

1. Павлов О. В., Нікітенко О. І., Куртов С. М. Тактика дій у спеціальній операції «Хвиля»: навч.-практичний посіб. Луганськ: ЛІВС, 1998. 65 с.
2. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Комісарова. Дніпро: ДДУВС, 2017. 277 с.
3. Хараберюш І. Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ. Загальна частина: навч. посіб. Донецьк, 2002. 167 с.

**Поцелуйко Ігор Володимирович,**

студент 5 курсу магістратури

Навчально-наукового інституту електронних та інформаційних технологій  
Національного університету «Чернігівська політехніка»

## **НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТУ ISO/IEC 27001 У ДЕРЖАВНИХ ТА КОРПОРАТИВНИХ УСТАНОВАХ**

Сьогодні важко уявити велику компанію, яка не піклується про захист своєї інформації. Це стосується не тільки компаній, що працюють з клієнтами, також ця організація не обов'язково має бути комерційною. До того ж це стосується і державних підприємств.

Адже в усіх країнах, перш за все, цінують захист державних інтересів. Саме тому всі розвинуті країни інвестують у свій захист та захист власної інформації.

Звичайно, в кожній країні, в кожній компанії та в кожній державній установі є своя специфіка роботи, свої дані, свої стандарти.

Але велика кількість найталановитіших спеціалістів з усього світу вже багато років працює над створенням єдиного стандарту захисту інформації, її класифікації.

Цей стандарт пропонується до розгляду всім компаніям та державним установам, а передові компанії вже є на стадії впровадження цього стандарту. Слід пам'ятати, що такий стандарт містить у собі багато понять, та в розрізі великої установи – його імплементація займе декілька років.

Компанії розуміють, що пройде час і інші компанії, які вже впровадили в себе цей стандарт, просто не стануть з ними працювати через те, що це небезпечно для їх інформації.

Саме через це з'явився стандарт ISO/IEC 27001 [1, с. 48].

ISO/IEC 27001 – міжнародний стандарт у галузі ІТ, назва якого «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги».

ISO/IEC 27001 встановлює вимоги до створення, впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки в розрізі організації. Він також містить вимоги до оцінки й обробки ризиків інформаційної безпеки з урахуванням потреб кокретної організації. Вимоги, викладені в ISO/IEC 27001, є загальними і призначені для застосування всіма організаціями, незалежно від їх типу, розміру і характеру.

У стандарті ISO/IEC 27001 (ISO 27001) зібрані описи найкращих світових практик у сфері управління інформаційною безпекою. Цей

стандарт встановлює вимоги до системи менеджменту інформаційної безпеки для демонстрації здатності організації захищати свої інформаційні ресурси. Цей стандарт підготовлений як модель для розроблення, впровадження, функціонування, моніторингу, аналізу, підтримки та поліпшення Системи Менеджменту Інформаційної Безпеки (СМІБ).

Мета СМІБ – вибір відповідних заходів управління безпекою, призначених для захисту інформаційних активів і гарантії довіри зацікавлених сторін.

Інформаційна безпека – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації; крім того, можуть бути включені й інші властивості, такі як справжність, неможливість відмови від авторства, достовірність.

Конфіденційність – забезпечення доступності інформації тільки для тих, хто має відповідні повноваження (авторизовані користувачі).

Цілісність – забезпечення точності і повноти інформації, а також методів її оброблення.

Доступність – забезпечення доступу до інформації авторизованим користувачам, коли це необхідно (на вимогу) [2, с. 73].

Саме поняття «захисту інформації» трактується міжнародним стандартом як забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Основа стандарту ISO/IEC 27001 – система управління ризиками, пов'язаними з інформацією. Система управління ризиками дозволяє отримувати відповіді на такі запитання:

– на якому напрямку інформаційної безпеки потрібно зосередити увагу?;

– скільки часу і коштів можна витратити на це технічне рішення для захисту інформації?

У 2013 році Міжнародною організацією по сертифікації була розроблена і прийнята нова версія стандарту ISO/IEC 27001 до: 2013. Зміни торкнулися як структури стандарту, так і вимог.

Структура основних вимог стандарту ISO/IEC 27001 до: 2013 приведена у відповідність до Директив ISO/IEC (тобто всі стандарти міжнародної організації матимуть ідентичну структуру розділів). На українську мову ця версія стандарту ще не перекладена, але англійський варіант текстового вмісту нового стандарту такий: Introduction; Scope; Normative references; Terms and definitions; Context of organization; Leadership; Planning; Support; Operation; Performance evaluation; Improvement [3, с. 9].

Також відбулися зміни у структурі Додатка «А» стандарту. З'явилися три нові розділи: «А.10 Криптографія»; «А.13 Безпека комунікацій», «А.15 Взаємовідносини з постачальниками».

Розділ «А.10 Криптографія» не є новим, його вимоги повторюють окремі пункти розділу А.12 старої версії стандарту. Розділи «А.13 Безпека комунікацій» і «А.15 Взаємовідносини з постачальниками» зібрали окремі пункти по розділах Програми «А» версії 2005, а також включили деякі нові вимоги.

Організація може бути сертифікована акредитованими агентствами відповідно до цього стандарту. Процес сертифікації складається з трьох стадій.

Стадія 1 – вивчення аудитором ключових документів системи менеджменту інформаційної безпеки – положення про можливість застосування (SoA), план обробки ризиків (RTP) та ін. Може виконуватися як на території організації, так і шляхом висилки цих документів зовнішньому аудитору.

Стадія 2 – детальний, глибокий аудит, зокрема й тестування впроваджених заходів та оцінка їх ефективності. Містить повне вивчення документів, які вимагає стандарт.

Стадія 3 – виконання інспекційного аудиту для підтвердження, що сертифікована організація відповідає заявленим вимогам. Виконується на періодичній основі.

Процедура сертифікації системи менеджменту за допомогою одного з міжнародних стандартів або їх комбінації підрозділяється на 4 етапи:

- 1 етап. Підготовка до сертифікації;
- 2 етап. Аудит 1-го ступеня (перевірка готовності до сертифікації);
- 3 етап. Аудит 2-го ступеня (сертифікаційний аудит);
- 4 етап. Видача сертифіката і нагляд [4, с. 11].

Вартість розроблення, впровадження та проходження сертифікації за міжнародним стандартом ISO/IEC 27001 може бути від 35 000 до 60 000 \$.

Слід пам'ятати, що такий проєкт буде довготривалим, проте його впровадження дасть організації великі переваги перед своїми конкурентами. А для державної установи – це дасть більшу довіру від громадян країни.

### **Список використаних джерел**

1. Барібін О. І. Стандартизація та сертифікація в галузі інформаційної безпеки: навч. посіб. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 238 с.

2. Цвілій О. О. Безпека інформаційних технологій: сучасний стан стандартів ISO27k системи управління інформаційною безпекою. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2014. № 2. С. 73–79.

3. ДСТУ ISO/IEC 27002:2015. Інформаційні технології. Методи захисту. Звіт практик щодо заходів інформаційної безпеки (ISO/IEC 27002:2013; Cor 1:2014, IDT) [Чинний від 2017-01-01]. Вид. офіц. Київ: УкрНДНЦ, 2017. 27 с.

4. ДСТУ ISO/IEC 27001:2015 Інформаційні технології. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT). [Чинний від 2017-01-01]. Вид. офіц. Київ: УкрНДНЦ, 2019. 22 с.

## СЕКЦІЯ 8

# ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

*Биконя Оксана Павлівна,*

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов  
Академії Державної пенітенціарної служби;

*Іванишина Віра Павлівна,*

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри іноземних мов  
Академії Державної пенітенціарної служби

### АЛГОРИТМІЗАЦІЯ ДОБОРУ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Метод навчання іноземної мови передбачає взаємопов'язану діяльність викладачів та курсантів/студентів для вирішення комплексних завдань навчально-виховного процесу, організації процесу пізнання з певними прийомами для оволодіння англомовною комунікативною компетентністю певного рівня (наприклад, B2).

Метод визначає стратегію навчання англійської мови, сприяє реалізації принципів організації навчально-виховного процесу, враховує інтереси та потреби кожного курсанта/студента та стимулює його інтерес до вдосконалення рівня володіння англомовною комунікативною компетентністю, розвиває творчість та продуктивність, що впливає на рівень володіння цією компетентністю, передбачає поєднання індивідуальних і групових форм роботи з використанням різноманітних засобів навчання іноземних мов.

Для вирішення проблеми плідного навчання англійської мови, передусім, оптимального добору методів навчання, вважаємо за необхідне зробити алгоритмізацію цього добору.

Психолого-педагогічні дослідження показують, що одним з ефективних шляхів у цьому напрямі є використання алгоритмів, тобто виконання послідовності елементарних операцій викладача, які необхідні для певного добору того чи іншого методу навчання, який має перелік істотних рис алгоритмів, що визначається певними обставинами [1–4].

*Метою* алгоритмізації навчання англійської мови є вдосконалювання процесу оволодіння англомовною комунікативною компетентністю для підвищення ефективності управління навчально-пізнавальною діяльністю курсантів/студентів з послідовним виконанням усних та письмових вправ і завдань аудиторно та позааудиторно, онлайн та офлайн дистанційно.

На основі біхевіористського підходу такі вчені, як П. Я. Гальперін, Л. Н. Ланда, І. П. Павлов, Л. Сквайр, Б. Ф. Скіннер, Н. Ф. Тализіна, Е. Л. Торндайк та інші [2–4] пропонують оптимально організувати процес навчання, зокрема алгоритмізацію діяльності, яка передбачає методи психологічної теорії поетапного формування розумової діяльності та методика алгоритмізації навчальної діяльності.

Згідно з дослідженням Л. Н. Ланди [1, с. 41], поняття *алгоритму* передбачає вимогу конструктивності тих об'єктів, з якими здійснюються елементарні операції, передбачені правилами алгоритму; указання на кінцевий добір операцій, що використовуються в цій алгоритмічній системі.

Конструктивність об'єктів є відносною, що залежить від інтелектуального рівня студентів, від організаторських здібностей та комунікативних навичок, методичної майстерності викладача тощо.

Конструктивність/неконструктивність об'єктів у доборі методів навчання англійської мови встановлюється шляхом спостереження та експериментального навчання [3, с. 16–20].

Щодо операцій, які мають місце в процесі добору методів навчання студентів, то вони є різними та мають відносний характер з елементарними операціями.

Усе залежить від складності та структури системи, яка може бути елементарною або складною.

Услід за Л. Н. Ландою [1, с. 44–45] та Т. О. Рогожинською [4, с. 50–54], алгоритмізація добору методів навчання англійської мови характеризується такими рисами, як:

– *детермінованість*, тобто алгоритмізованим добором методів навчання, яке строго спрямованим і керованим процесом, повторюваним будь-якою особою і провідним при однакових вихідних даних до однакових результатів;

– *масовість* - добір методів навчання в умовах алгоритмізації дозволяє виконати не одне конкретне завдання навчання, а їх різні завдання з деякого (типу) завдань;

– *результативність* - добір методів навчання в алгоритмічному приписі завжди спрямований на отримання бажаного результату. Ця риса алгоритмічного припису не припускає, що всі приписи ведуть до отримання потрібного результату при всіх вихідних даних, що належать до певного класу. Можливо, що до деяких вихідних даних алгоритмічний припис виявляється непридатним, і тоді процес вибору методів навчання безрезультатно обривається.

На основі досліджень [1; 3; 4] ми пропонуємо таку структуру алгоритмічного припису щодо добору методів навчання:

1) саме припис, що складається з певних вказівок (правил, команд) про добір методів навчання студентів;

2) викладач як система-виконавець, до якої ці вказівки адресовані і яка їх виконує, здійснюючи певні операції в роботі з курсантами/студентами;

3) студенти як об'єкти, на які спрямовані операції і які під впливом операцій набувають необхідних знань, навичок та вмінь.

Вирішення будь-якого завдання полягає, у кінцевому результаті, в перетворенні деякого об'єкта або об'єктів з вихідних станів у кінцеві.

Таким чином, у процесі виконання завдання з добору методів навчання є відносини двох видів: ставлення припису до викладача як системи, яка повинна цей припис виконувати, здійснюючи відповідні операції, і ставлення вчителя як системи і його операцій до студентів як об'єктів, на які ці операції спрямовані і які під впливом викладача набувають необхідних знань, навичок та вмінь. У зв'язку з цим, треба враховувати детермінування дій викладача певним приписом та детермінування перетворень студентів діями викладача. Припис щодо добору методів навчання однозначно детермінує дії викладача, якщо кожна вказівка цього припису завжди викликає в останнього однакові операції в однакових ситуаціях. І навпаки, припис щодо добору методів навчання неоднозначно детермінує дії вчителя, якщо хоча б одна з вказівок може викликати в останнього різні операції в однакових ситуаціях.

Під час складання алгоритмічних приписів добору методів навчання ми визначаємо, яким буде перехід студента з одного стану в інший.

На кожному етапі алгоритмічного припису щодо добору методів навчання англійської мови необхідно враховувати стан (або одному з деяких станів  $p_1, p_2, \dots, p_n$ ), об'єкт (студент/курсант) та характер перетворення об'єкта на цьому етапі, що визначається характером впливу на нього і тим, в якому стані він знаходиться.

Згідно з Т.О. Рогожинською, алгоритмічний припис вважається заданим, якщо однозначним чином вказані ті дії, які на кожному етапі повинні бути зроблені викладачем, щоб перевести студентів/курсантів у потрібний стан [4, с. 44–45]. Усі можливі стани студента як об'єкта вважаються відомими і передбачають однозначні дії викладача. Припис вимагає однакових дій у відповідь на однакові



умови (стану) незалежно від того, в результаті яких реальних причин об'єкт прийшов у той чи інший стан з різноманіття можливих (передбачених) станів і чи був перехід у цей стан строго або не строго детермінованим.

У зв'язку зі сказаним можна стверджувати, що алгоритмізація добору методів навчання англійської мови є більш ефективним засобом під час добору певного методу навчання, ніж вільний добір викладача. Вона дозволяє проникнути в структуру оптимального добору методів навчання, що має насправді алгоритмічну природу та піддається точному аналізу, опису та моделюванню.

### **Список використаних джерел**

1. Ланда Л. Н. Алгоритмизация в обучении. Москва: Просвещение, 1966. 523 с.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 688 с.
3. Рогожинская Т. А. Как выбрать оптимальные методы обучения? *Народная асвета*. 2013. № 6. С. 16–20.
4. Рогожинская Т. А. Алгоритмическое предписание в условиях выбора методов обучения учащихся (на примере изучения иностранного языка). *Современные методы и технологии преподавания иностранных языков*. Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2019. С. 50–54.

***Борисенко Ірина Василівна,***

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Академії Державної пенітенціарної служби

## **ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕБКВЕСТ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Перед сучасною освітою, особливо в умовах дистанційної форми навчання, стоїть завдання пошуку нових видів і форм організації навчальної діяльності, які б враховували освітні потреби студентів і сприяли формуванню необхідних для 21-го століття вмінь і навичок. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми є використання технології вебквест у процесі навчання іноземних мов.

Вебквест (WebQuest) в освітньому процесі розглядається як проблемне питання у формі гри, для вирішення якого використовуються інформаційні ресурси інтернету. Заняття у форматі вебквест орієнтовані на розвиток пізнавальної та пошукової діяльності студентів. Технологія вебквест успішно увійшла в освіту і в наш час набуває значної популярності серед викладачів особливо за умов дистанційного навчання.

Вебквест як метод навчання і контролю набутих вмінь і навичок був запропонований американським дослідником Б. Доджем (Bernie Dodge) у 1995 р., який розробляв інноваційні додатки інтернету для подальшої інтеграції в навчальний процес з різних дисциплін. Дослідник пояснює цю технологію як «організований певним чином вид самостійної дослідницької роботи, для виконання якої студенти здійснюють пошук інформації в мережі Інтернет» [1, с. 6].

Результативний та діяльнісний підхід є ключовими характеристиками технології вебквест, оскільки метод спрямований на розвиток навичок пізнавальної, пошукової діяльності студентів, навичок вирішення проблем. Такий підхід уможлиблює реалізацію індивідуального підходу; сприяє розвитку критичного мислення на рівні аналізу, структурування та оцінювання інформації [2].

Не менш важливим у використанні вебквесту є міжпредметний підхід, оскільки використання методу передбачає пошук рішень за межами одного предмета, оскільки робить необхідним використання знань і умінь з *кількох* предметних областей.

Основними типами вебквестів є такі:

- переказ (retelling tasks), завдання, основою яких є доповіді студентів, за умови, якщо їх зміст не полягає в простому копіюванні отриманої інформації і відрізняється від оригінального матеріалу формою презентації та узагальненням;

- компіляційні завдання (compilation tasks), під час виконання яких інформація береться з різних джерел;

- загадка (mystery tasks) – завдання, сутність яких полягає у створенні питання, для вирішення якого необхідно проаналізувати інформацію з різних інтернет-джерел;

- журналістські завдання (journalistic tasks), результати яких представлені у різних жанрах журналістської діяльності;

- проєкт (design tasks), завдання, що спрямовані на створення певного проєкту, плану, моделі згідно з визначеною тематикою;

- творчі (creative product tasks) завдання, що орієнтовані на створення продукту творчої діяльності, наприклад, художній, мистецький або медійний проєкти.

Завдання, що передбачають рішення спірних питань (consensus building tasks), переконання (persuasion tasks), самопізнання (self-knowledge tasks), аналітичні (analytical tasks), оціночні (judgment tasks), наукові (scientific tasks) спрямовані на одночасне формування професійної іншомовної комунікативної та інформаційно-аналітичної

компетенцій, навичок роботи в команді, навичок критичного мислення [2].

Можливість використання технології вебквест у процесі навчання англійської мови уможливило реалізацію основної мети – комунікативної діяльності студентів. Крім того, сам процес навчальної діяльності для студентів стає більш цікавим, цілеспрямованим і повним сенсу, оскільки дозволяє використовувати популярні серед молоді мережі Інтернету і водночас виявити свої творчі здібності та врахувати рівень володіння іноземною мовою. Не менш важливим для вивчення іноземної мови є підвищення мотивації студентів, що сприяє кращому засвоєнню знань та переосмисленню свого ставлення до вивчення мов.

Залучення студентів до оцінювання своїх результатів у навчанні; формування навичок самостійного пошуку відповідей на поставлені завдання; ефективний і сучасний формат навчання стали основними перевагами технології вебквест особливо за умов дистанційного навчання.

#### **Список використаних джерел**

1. Dodge, B. Focus: Five Rules for Writing a Great Webquest. *Learning & Learning with Technology*. 2001. № 28 (8). P. 6–9.
2. Irafahmi D. T. Creating a 'real' WebQuest: Instructional design point of view. *International Journal of Education and Research*. 2016. Vol. 4, №. 2 February. P. 427–438.
3. Luzon, M. Enhancing Webquest for Effective ESP Learning. *Computer Resources for Language Learning*. 2007. Vol. 1. P. 1–13.

**Набок Анна Іванівна,**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов  
Академії Державної пенітенціарної служби

#### **ВІДОБРАЖЕННЯ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОСТІ У СУЧАСНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Загальновідомо, що мова функціонує на всіх етапах та у всіх сферах існування суспільства. Люди послуговуються цією системою знаків для індивідуальних цілей, як учасники різноманітних спільнот і товариств, використовують мову в межах певних культур та суспільств. Серед багатьох «ролей» ми також виступаємо у ролі мовців, що змушує нас правильно використовувати мовну структуру, наслідувати культурні та світоглядні норми щодо коректного обрання та застосування мовного контенту. Ми використовуємо мову для оприлюднення власних сподівань, міжкультурної комунікації

для того, щоб схвалити і підтримати або протистояти наявним соціальним структурам і системам.

Очевидність зв'язку мови і суспільства виявляється власне в тому, що мова є продуктом соціуму, соціальним утворенням, потрібним для спілкування між людьми. Сучасна соціолінгвістика як порівняно нова мовознавча наука [3] має на меті заглиблення у вивчення взаємозв'язку та взаємовпливу мови і суспільства. Наявні релевантні дослідження вказаного симбіозу довели неподільну природу мови й соціуму [1], концентруючись на виявах мовної варіативності через призму ідентичності. Остання поєднує індивідуальні, соціокультурні, інституційні, ідеологічні та гендерні характеристики індивіда як мовця залежно від середовища, в якому він перебуває в певний час [2].

Тенденція до втручання ідеологій у мову і навпаки особливо яскраво прослідковується в останніх соціолінгвістичних розвідках, надаючи фактичне підтвердження розуміння зв'язку ідеології з дискурсом, а саме того, як соціальна, расова, гендерна політика змінюється залежно від домінуючого типу дискурсу. Оскільки доведено, що соціальна когніція як сукупність процесів, спрямованих на кодування, декодування, зберігання й обробку інформації про членів соціуму поновлюється, трансформується під час взаємодії членів спільноти. Її учасники, комунікуючи, розвивають і відтворюють наявні ідеології в усних та письмових текстах.

Мультидисциплінарний погляд на формування та поширення ідеологій розвивається при взаємодії соціолінгвістики з когнітивною та соціальною психологією, соціологією й дискурс-аналізом. Разом з дискурс-аналізом соціолінгвістика розглядає лінгвістичні репрезентації мовних патернів стосовно наявності расистських, екстремістських, націоналістичних виявів; ієрархічних і стратифікаційних маркерів, розкриваючи як тексти ЗМІ відтворюють, підтримують або суперечать провладним ідеологіям.

Спільно з когнітивною психологією соціолінгвістика розглядає зв'язок між продукуванням та перцепцією мовних висловлень, враховуючи наявний контекст реципієнта (його лінгвістичні сподівання, установки, попередні знання, варіації та діалекти). Відповідно, попередній діалектний досвід має наслідки для мовних процесів, обробки мовних форм, і тих процесів, які лежать в основі представлення форм [4]. Широко розвивається галузь соціолінгвістики, спрямована на аналіз локальних виявлень мови, культури та

ідентичності у зв'язку з економічними, політичними та глобалізаційними процесами.

Етнографічний ракурс соціолінгвістики розкриває підґрунтя білінгвальності та мультілінгвальності з огляду на місцеві общини та корпоративний світ, глобалізацію, комерціалізацію та автентичність, підтверджуючи важливість вивчення державної мови поряд з аналізом мовних практик етнолінгвістичних меншин.

Соціолінгвістичні студії зосереджуються також на підходах до вивчення стилю, виражаючись у тому, як індивідуальні стилістичні варіації впливають на конструювання мовної особистості. Засновані на соціальній психології лінгвістичні стилістичні моделі, підкреслюють соціальну спрямованість та взаємодію як мотивуючі фактори мовної адаптації. Стилiстичний підхід у соціолінгвістиці сконцентровується на важливості вивчення стилістичних варіацій як інтерактивного та контекстуально зумовленого процесу. У цьому руслі соціолінгвісти не повинні обмежуватись вивченням лише лінгвістичних рис, але мають насамперед аналізувати, як стилістичні ресурси створюють мовне значення в контексті дискурсних практик.

Отже, сучасні соціолінгвістичні дослідження мають мультидисциплінарну природу, поєднуючи суто філологічні науки, які вивчають мови, з дисциплінами соціологічного циклу, спрямованими на аналіз інституційних та соціальних факторів розвитку мови.

### **Список використаних джерел**

1. Cameron D., Fraser E., Harvey P., Rampton M. B. H., and Richardson K. *Researching language: Issues of power and method*. NY: Routledge, 1992. 160 p.
2. Coupland N. *Style: Language variation and identity*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, 2007. 224 p.
3. Koerner, K. Toward a history of modern sociolinguistics. *American Speech*. 1991. № 66 (1). P. 57–70.
4. Sumner M., Samuel A. G. The effect of experience on the perception and representation of dialect variants. *Journal of Memory and Language*. 2009. № 60 (4). P. 487–501.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ  
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНИХ  
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК – 2021**

**ACTUAL ISSUES OF THEORY AND PRACTICE  
IN THE FIELD OF LAW, EDUCATION, SOCIAL AND  
BEHAVIOURAL SCIENCES – 2021**

*Матеріали  
міжнародної науково-практичної конференції  
(м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 року)*

Відповідальні за випуск

М. М. Сикал,

О. В. Єрмак

Редактор літературний

Л. М. Сила

Комп'ютерна верстка та макетування

В. М. Олефіренко

Підписано до друку 29.04.2021. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 23,13.

Тираж 100 пр. Зам. № 61/21.

---

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби  
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру  
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції  
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.